

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Orhan ÇELTİKÇİ

İTALYAN İŞGALİNDE ANTALYA
(1919-1921)

Tarih Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2014

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Orhan ÇELTİKÇİ

İTALYAN İŞGALİNDE ANTALYA
(1919-1921)

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Güven DİNÇ



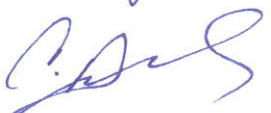
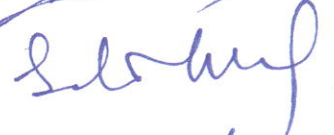
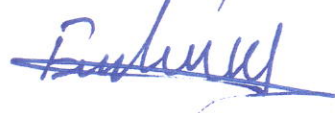
Tarih Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2014

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Orhan ÇELTİKÇİ'nin, bu çalışması jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Osman AKANDERE 
Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Güven DİNGİ 
Üye : Doç. Dr. Cemal AYCI 
Üye : Doç. Dr. Salih TÜNGÜ 
Üye : Yrd. Doç. Dr. Fatma ZİMŞEK 

Tez Konusu: İtalyan İmparatorluğu Antalya (1919-1921)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 03.01.2014

Mezuniyet Tarihi : 10.01.2014

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY.....	vii
ÖNSÖZ	viii
ARAŞTIRMA ve KAYNAKLAR	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İTALYA’NIN ANTALYA’YI İŞGALİ

1.1 İtalya’nın Antalya ve Çevresinde İşgal Hazırlıkları	20
1.2 İtalya’nın Antalya’yı İşgal Etme Gerekçeleri.....	32
1.3 İtalya’nın Antalya’yı İşgali.....	37
1.4 Antalya’da İtalyan Faaliyetleri	54
1.4.1 İtalya’nın Ekonomik Alandaki Faaliyetleri	54
1.4.2 İtalya’nın Eğitim Alanında Faaliyetleri.....	58
1.4.3 İtalya’nın Sağlık Alanındaki Faaliyetleri	60
1.4.4 İtalya’nın Diğer Alanlardaki Faaliyetleri	64
1.5 İtalya’nın Antalya Çevresinde İşgali Genişletme Çabaları	67

İKİNCİ BÖLÜM

İTALYA’NIN ANTALYA’YI İŞGALİNE GÖSTERİLEN TEPKİLER

2.1 İşgale Karşı Yönetimin Tepkisi.....	73
2.1.1 İstanbul Hükümeti’nin İşgale Tepkisi	73
2.1.1.1 Anadolu Nasihat Heyeti ve Antalya’ya Gelişi	76
2.1.2 Antalya Mutasarrıflığı’nın İşgale Tepkisi	80
2.2 Mustafa Kemal Paşa’nın İşgale Tepkisi	86
2.3 Antalya Halkının İşgale Tepkisi.....	93
2.4 Basın Alanında İşgale Tepkiler	99
2.5 Askeri Alanda İşgale Tepkiler.....	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTALYA ve HAVALİSİNDE MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETLERİNİN FAALİYETLERİ ve ASAYİŞ OLAYLARI

3.1	Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri	110
3.1.1	Alanya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti:	125
3.1.2	Akseki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	127
3.1.3	Elmalı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	127
3.1.4	Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	127
3.1.5	Kaş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	128
3.1.6	Korkuteli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	129
3.1.7	Manavgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	130
3.2	Hilal-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi ve Faaliyetleri.....	131
3.3	İşgal Yıllarında Antalya’da Yaşanan Asayiş Olayları.....	134
3.4	Isparta İstiklal Mahkemesi’nin Antalya Faaliyetleri	145
3.5	İşgal Yıllarında Antalya’da İstihbarat Faaliyetleri	150

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANTALYA’DA İTALYAN İŞGALİNİN SONA ERMESİ

4.1	İtalya’nın Antalya’yı Tahliye Etmesi	156
4.2	İtalya’nın Antalya’yı Tahliye Ederken Geride Bıraktığı Malzemeler.....	168
4.3	İtalyanlardan Satın Alınan Malzemeler	169
SONUÇ		182
KAYNAKÇA.....		187
E K L E R		212
EK 1-İtalyanların Antalya’yı İşgal Beyannamesi (Osmanlıca).....		214
EK 2-Antalya’nın İşgal Beyannamesi (İtalyanca)		215
EK 3-Osmanlıca İşgal Beyannamesinin Transkripsiyonu.....		216
EK 4-Sabık Antalya Mutasarrıfı Ali Firuzan Bey’in İtalyanlarla İşbirliği Yaptığı ..		217
EK 5-İtalyanların Antalya’da Askeri Yerleşimleri		218
EK 6-Antalya’ya Çıkarılan Askerlerin Pek Döküntülü Oldukları.....		219
EK 7-İtalyanların Antalya ve Civarında Gösterdikleri Yumuşaklığa İnanılmaması Gerektiği.....		220
EK 8-İtalyanların Antalya Ahalisini Birbirlerine Karşı Kışkırttıkları.....		221

EK 9-Antalya Ahalisinden Mustafa Haşmetzâdenin İtalyan Askerleri Tarafından Öldürüldüğü.....	222
EK 10-Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ve Azaları.....	223
EK 11-İtalyanlardan Çok Ucuza Savaş Malzemesi Alındığı.....	224
EK 12-Satın Alınıp Antalya'ya Getirilen Bir Tayyarenin Nakli.....	225
EK 13-İtalyanların Antalya'yı Terk Ederlerken Törenle Uğurlanma İsteklerinin Reddedildiği	226
EK 14-“İtalyanlar Antalya'yı Tahliye Ediyorlar.”Anadolu'da Yenigün (3 Haziran1921).....	227
EK 15-57. Tümen Kumandanı Albay Mehmet Şefik Bey (AKER).....	228
EK 16-Demirci Mehmet Efe (1880-1959).	229
EK 17-Antalya'nın Milli Mücadele Yıllarında Sıtma Hastalığı ile Mücadele Eden Hekimlerden Dr. Ferruh Niyazi Bey (AYOĞLU)(1888-1963)	230
EK 18-Comte Carlo Sforza (1872-1952).....	231
EK 19-Antalya'ya Çıkarılan İtalyan Askerleri (1919).....	232
EK 20-Milli Mücadele Yıllarında Antalya Limanı (1920).....	233
EK 21-İtalyan Askerleri, Antalya Halkı (1920).....	234
EK 22-Antalya'dan Cephelere Malzeme Taşıyan Mekkare Alayları (Tarihsiz).....	235
EK 23-Antalya Hükümet Konağı (1919)	236
EK 24-İtalyan Askerleri, Antalya Muratpaşa Camii Önü (1920).....	237
EK 25-İtalyan Savaş Gemisi Regine Elena	238
EK 25A-İtalyan Savaş Gemisi Regine Elena, Antalya Körfezi	239
EK 26-İtalyanların Kırkgöz Köprüsünü Onarım Çalışmaları	240
EK 27-İtalyanların İşgallerini Genişletme Çabaları (Antalya-Burdur Yolu-1920) ...	241
EK 28-Antalya'da Sıtma Hastalığına Tutulup Karnı Şişmiş İki Çocuk	242
EK 29-Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi Dispanserinde Tedavi Gören Sıtmalı Çocuklardan Bazıları	243
EK 30-Milli Mücadele Yıllarında İtalya'dan Alınan Uçaklardan Biri	244
EK 31-İtalyan Askerleri Antalya'dan Ayrılırken (5 Temmuz 1921).....	245
EK 32-Anadolu'da İşgal Edilen Yerlerin Haritası (14 Mayıs 1919' Kadar).....	246
EK 33-57. Tümen Kumandanlığı Sorumluluk Bölgesi	247
Ö Z G E Ç M İ Ş	248

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1 Isparta İstiklal Mahkemesi Üyeleri ve Aldıkları Oylar.	148
---	-----

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.a.	: adı geçen arşiv.
a.g.e.	: adı geçen eser.
a.g.g.	: adı geçen gazete.
a.g.m.	: adı geçen makale.
a.g.t.	: adı geçen tez.
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
ATBD	: Askeri Tarih Belgeleri Dergisi.
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi.
B.	: Belge.
BCA.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
Bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
D.	: Dosya.
DH. KMS.	: Dahiliye Nezareti Kalem Mahsus Müdüriyeti.
DH. ŞFR.	: Dahiliye Nezareti Şifre Kalem.
E.T.	: Erişim Tarihi
F.	: Fihrist.
HTVD.	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi.
G.N.	: Gömlek Numarası.
İ.H.	: İstiklâl Harbi.
K.	: Klasör.
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi.
TTK.	: Türk Tarih Kurumu.
v.	: Vesika.
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan.

ÖZET

Bu çalışmada İtalyan İşgalinde Antalya (1919-1921) incelenmektedir. Antalya, I. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'nın 7. maddesine dayanılarak 28 Mart 1919 tarihinde İtalya tarafından işgal edilmiştir. Antalya'nın işgaline bölgede yaşanan asayiş olayları gerekçe gösterilmiştir.

İtalya, işgal ile birlikte Antalya halkını yanına çekebilmek, halkın gösterebileceği mukavemetin önüne geçebilmek için sağlık, ekonomi, ziraat, eğitim ve bayındırlık alanlarında halkın hoşuna gidecek politikalar uygulamaya koymuştur. İtalya'nın gerek uygulamaya koyduğu politikalar gerekse çatışma ortamı yaratmamak için Antalya ahalisi ile karşı karşıya gelmekten kaçınması Antalya'da İtalyan işgaline tepkileri protestolarla sınırlı bırakmıştır. Gerçekten de şehrin işgaline İstanbul Hükümeti, Antalya Mutasarrıflığı, Mustafa Kemal ve Askeri kanat öncelikle siyasi alanda mitingler düzenlenmesini tavsiye ederek tepki göstermiş, ancak İtalyanların şehir çevresinde işgali genişletme çabası içerisine girmeleriyle Mustafa Kemal ve Harbiye Nezareti işgale karşı her türlü mücadelenin verilmesi ve askerlerin hiçbir suretle geri çekilmemesi yönünde tepkisini sertleştirmiştir.

Her ne kadar Antalya'da Milli Mücadele döneminde silahla mücadele için cephe açılmamış olsa da Anadolu'nun diğer vilayetlerinde olduğu gibi burada da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet Antalya halkına Milli Mücadele'yi anlatmanın ve halkı işgalde örgütlemenin yanı sıra cepheye silah ve mühimmat yardımı, temini, aktarımı ve organizasyonunda önemli rol oynamıştır.

İtalya'nın Antalya'yı işgali ile birlikte bölgede bir otorite boşluğu yaşanmıştır. Bu durum eşkıyaların türemesinde önemli bir etken olmuş, bölgede asayiş olayları artmıştır. Ancak, asayiş ve güvenlikten sorumlu olan 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey (Aker) Antalya işgal altında olmasına rağmen bölgenin huzuru için büyük çaba göstererek Antalya ve çevresinin daha da karmaşık ve asayişsiz hale gelmesini önlemiştir.

Anadolu'da Milli Mücadele değerlendirildiğinde işgal altında bulunan ve direniş gösterilen bölgelerin gereksiniminin karşılanmasında Antalya'nın çok önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Öyle ki, dönemi aydınlatan arşiv belgeleri, anılar ve konu ile ilgili incelemelere bakıldığında Milli Mücadele'nin silah ve malzeme gereksiniminin önemli bir kısmının Antalya yolu ile Anadolu'ya getirildiği, bunların büyük bölümünün de parası ödenerek İtalyanlar aracılığı ile sağlandığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Anadolu, Antalya, İtalya, İşgal.

SUMMARY

ANTALYA IN THE OCCUPATION OF ITALY (1919-1921)

In this study, Antalya under the occupation of Italy (1919-1921) has been examined. Antalya was occupied by Italy on March 28th 1919 based on the 7th article of the Armistice of Moudros Agreement signed after the World War I. The public crimes come into being in the region were shown as justification in the occupation of Antalya.

Italy, besides occupying Antalya, put indulgent policies into practice in the health, economy, education, public works, agricultural areas in order to attract the people with them, in order to avoid resistance against them in Antalya. Both the policies implemented by Italy and refraining from confronting the people of Antalya so as not to conflict with them are limited to the protests in response to the Italian invasion in Antalya. Indeed the Government of Istanbul, the office of the Town Governor, Mustafa Kemal and the military wing reacted against the city's occupation by recommending managing a mess greeting, first of all, in political fields. But with Italian's effort to expand the invasion around the city, Mustafa Kemal and the Ministry War took a tougher line in the direction of reaction in giving all kinds of struggle against the occupation and soldiers' not retreating under any circumstances.

Although, no front for armed struggle opened in Antalya during the National Struggle, the nationalist society was opened, though here, as in the provinces of Anatolia. This community, beyond telling the national struggle to the people of ammunition and organizing them against occupation played an important role in the organization of the help of weapons and communication to the front line, supply, transmission.

With the occupation of Antalya, lack of authority came into being in the region that had been an important factor in the emergence of thugs and public order incidents in the region increased. However Colonel Şevki (AKER), the presence of the fifty-seventh divisional commander who is responsible for public order and tranquility of the region, prevented from becoming restless by not leaving cautions although the area was under occupation.

As the National Struggle considered, it has been observed that Antalya has a very important place in meeting the need of regions under occupation. As We have a look at the documents and the memories illuminated the period and the research connected with the issue, it has been understood that an important part of weapons and material requirement of the national struggle were brought to Anatolia by way of Antalya and the most of them were provided by the Italians paying their cost or by means of the Italian merchants.

Key Words: National Struggle, Antalya, Anatolia, Italy, Occupation.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri ile müttefik olarak girmiş ve savaştan mağlubiyetle ayrılmıştır. Savaş sonunda İtilaf Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın 7. ve 24. maddelerine dayanılarak Anadolu coğrafyası işgal edilmeye başlanmıştır. İşgallere karşı Anadolu'da önce bölgesel direniş ve işgallerden kurtuluş amaçlı, Kuva-yı Millîye hareketi oluşmuştur. Ardından Mustafa Kemal önderliğinde işgal devletlerine karşı Anadolu topraklarında yeniden bağımsızlık mücadelesi verilmeye başlanmıştır.

İzmir'in işgali ile başlayan Türklerin Anadolu'da bağımsız kalma ve yaşama savaşı Mudanya Ateşkes Anlaşması'na kadar cephelerde ve cephe gerisinde devam etmiş, Lozan Antlaşması ile siyasi amacına ulaşmıştır. Yaklaşık dört yıl boyunca verilen bu bağımsızlık savaşı Türk tarihinde; Milli Mücadele, İstiklal Harbi ya da Kurtuluş Savaşı olarak adlandırılmıştır.

Antalya, Anadolu'nun işgali üzerine verilmeye başlanan Türk Milli Mücadelesi'nde çok önemli bir yere sahiptir. Bu önem Antalya'nın Anadolu'ya güneyden açılan güvenli bir kapı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Antalya'yı işgal eden İtalya da Antalya'yı hem Akdeniz'de hâkim kalmak hem de Anadolu işgalini genişletmek için güvenli bir stratejik nokta olarak görmüştür. İtalya ile müttefiklerinin Anadolu topraklarını aralarında paylaşamaması İtalya'nın İtilaf devletlerinden ayrı bir politika izlemesine yol açmıştır. Bu bağlamda İtalya Batı Anadolu ve Antalya'da müttefiklerinden bağımsız ayrı bir işgal politikası sürdürmüştür. Ne var ki, Antalya, İtalya tarafından 28 Mart 1919 tarihinde çeşitli sebeplere dayandırılarak işgal edilmiştir. İşgal 5 Temmuz 1921 tarihine kadar sürmüştür. Bu çalışmada İtalyanların Antalya'yı işgal hazırlıkları, işgalleri, işgallere karşı tepkiler, işgal süresince yaşananlar ve işgalin sonlanması ayrıntılı olarak ilk tez danışmanım merhume Yrd. Doç. Dr. Berna Türkdoğan UYSAL ve sonradan danışmanlığımı üstlenen Yrd. Doç. Dr. Güven DİNÇ'in yardım ve yönlendirmeleri ile hazırlanmaya çalışılmıştır.

Çalışma giriş ve dört bölümden oluşmuştur. Çalışmanın giriş kısmında, Antalya'nın tarihi, sosyo-kültürel ve nüfus yapısı, Antalya'nın işgal edilmesinde önemli bir yeri olan gizli anlaşmalar ile İtalya'nın Anadolu politikasında değişiklik yapmasına sebep olan Paris Barış Konferansı ele alınmıştır. Birinci bölümde, İtalya'nın Antalya'yı işgal hazırlıkları, işgal için oluşturulan gerekçeler, şehrin işgali, işgalde izlenen politikalar ile işgali genişletme çabalarına yer verilmiştir. İkinci bölümde, Antalya'nın işgali üzerine gösterilen tepkiler incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve faaliyetleri, bölgede meydana gelen asayiş olayları ve istihbarat faaliyetleri değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde, işgalin son bulması, İtalyan askerlerin Antalya'yı terk etmeleri, İtalyanların geride bıraktıkları malzemeler ile İtalyanlardan satın alınan askeri, sağlık ve iâşe malzemeleri Milli Mücadele açısından ele alınıp irdelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma konusunun seçiminde ve çalışmanın hazırlanmasında yanımda olan tez danışmanım merhume Yrd. Doç. Dr. Berna Türkdoğan UYSAL'a yardım ve rehberliğinden, sonraki danışmanım Yrd. Doç. Dr. Güven DİNÇ'e çalışmanın her aşamasında yardım ve yol göstericiliğinden, bilgisine başvurduğumuz Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ, Doç. Dr. Cemal AVCI, Doç. Dr. Salih TUNÇ, Doç. Dr. Ferruh Niyazi AYOĞLU, Emekli General Halil ŞİMŞEK, Yrd. Doç. Dr. Galip ALÇİTEPE ve Dr. Ali Rıza GÖNÜLLÜ'ye yardımlarından dolayı, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi, TBMM Kütüphanesi, Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi, Milli Kütüphane, TİTE Arşivi, Antalya Ticaret Odası Kütüphanesi, Antalya Suna İnan Kıraç Kütüphanesi yetkili ve çalışanlarına çalışmamda her türlü yardımı sağladıklarından dolayı, Barış ERAŞKIN'a özel koleksiyonunda bulunan Milli Mücadele Dönemi Antalya fotoğraflarının kullanımı konusunda yardımcı oldukları için teşekkür ediyorum.

Orhan ÇELTİKCI
Antalya, 2014

ARAŞTIRMA ve KAYNAKLAR

Çalışmanın Konusu

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen ardından bu antlaşmanın hükümleri doğrultusunda İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin silah, savaş malzeme, kara ve deniz muharip araçlarına el koymuş, daha sonra da Anadolu'yu pay ederek işgallere girişmişlerdir. İşgallere karşı Anadolu'da da karşı direniş başlamıştır. Yaklaşık dört yıl boyunca (1919-1923) Anadolu'yu işgal eden devletlere karşı verilen bu mücadele genel olarak “Millî Mücadele, İstiklal Harbi, Kurtuluş Savaşı” olarak adlandırılmıştır. Millî Mücadele yıllarında işgale uğrayan ve işgallere karşı mücadele veren yerlerden biri de Antalya'dır. Antalya, İtalya tarafından işgal edilmiştir. Antalya'nın Millî Mücadele döneminde İtalya tarafından işgali, işgale karşı verdiği mücadele ve Anadolu Millî Mücadelesi açısından önemi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Antalya, Anadolu yarımadasının iklim, tarih ve konum bakımından en eski ve en önemli yerleşim yerlerinden birisidir. Bundan dolayı Anadolu'da Mondros Ateşkes Anlaşması'nın ardından ilk işgal edilen yerlerden olmuştur. Bölgeyi işgal eden İtalya, Antalya'yı işgallerini genişletmede bir merkez olarak görmüştür. Anadolu'da bulunduğu süreçte her türlü ihtiyacını bu şehir üzerinden karşılamıştır. “İtalyan İşgalinde Antalya (1919-1921)” adlı çalışma ile birçok hususun ele alınması hedeflenmektedir.

Bu hususlar:

- Antalya'nın gizli anlaşmalarda devletler arasında paylaşılması,
- Paris Barış Konferansı ve konferansta öne sürülen tezler doğrultusunda İtalya'nın Anadolu politikasının değişmesi ve bunun Antalya'ya işgal olarak yansması,
- İtalya'nın Antalya ve çevresine karşı yürüttüğü işgal ve yayılma politikası,
- Antalya'nın İtalya tarafından işgali ve işgal süresince İtalya'nın uyguladığı siyasi, askerî, ekonomik, sağlık ve eğitim alanındaki işgal siyaseti,
- İtalya'nın Antalya'yı işgalini dünyaya haklı göstermek için başvurduğu yollar,
- Antalya'nın işgaline karşı yönetimin, Mustafa Kemal'in, halkın, askerî kesimin ve basının tepkisi,
- Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Millî Mücadele yıllarında gösterdiği faaliyetler,

- Antalya ve çevresinde yaşanan asayiş olayları,

- 5 Temmuz 1921 tarihinde İtalya'nın Antalya'yı terk etmesinin sebepleri, şehri boşaltması ve geride bıraktığı malzemelerin önemi ve bunlarla ilgili yaşanan gelişmeler şeklinde sıralanabilir.

Araştırma neticesinde Antalya tarihi, Türk-İtalyan ilişkileri ve Milli Mücadele yıllarında İtalyanların Anadolu'da faaliyetleri ile ilgili çok sayıda eserin kaleme alındığı tespit edilmiştir. Ancak “İtalyan İşgalinde Antalya (1919-1921)” başlıklı akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda çalışma, amaç ve ele alınan hususlar bakımından önemlidir.

Çalışmanın İçeriği ve Sınırlılıkları

Millî Mücadele dönemi genel olarak 1919-1923 yıllarını kapsamaktaysa da Antalya'nın İtalya tarafından işgali 1921 yılında son bulduğundan, çalışma içerik olarak 28 Mart 1919'da işgalin başlangıcından 5 Temmuz 1921 tarihinde bitimine kadar olan süreci kapsamaktadır. Ancak, konuyu daha anlaşılır hale getirebilmek için Antalya'nın tarih ve coğrafyası ile nüfus durumu da göz önünde bulundurulmuştur. Bunun yanı sıra Antalya, her ne kadar işgal altında olsa da belgelerden, anılardan, konu ile ilgili yazılmış eserlerden anlaşıldığına göre o dönem Millî Mücadele cephelerindeki ihtiyaçların önemli bir kısmının Antalya Limanı yoluyla İtalya ya da İtalyan tüccarlar aracılığı ile sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada İtalyanların işgali sona erdirirken geride bıraktığı veya doğrudan İtalya'dan satın alınan silah ve çeşitli malzemelere de yer verilmiştir.

Çalışma, arşiv belgelerinden istifade etme ve arşiv belgelerinin kullanımı açısından “İtalyan İşgalinde Antalya (1919-1921)” ile sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bilindiği gibi İtalyanlar, Trablusgarp Savaşı'nın hemen ardından Batı Anadolu ile ilgilenmeye başlamışlar ve Birinci Dünya Savaşı'nda İtalya'ya gizli anlaşmalarla Batı Anadolu'da geniş topraklar vaat edilmiştir. Ancak, savaşın ardından şartlar değişince İtalya'ya vaat edilen topraklar verilmemiştir. Özellikle, Paris Barış Konferansı'nda İtilaf devletlerinin vaat edilen bölgeleri İtalya'ya vermekten vazgeçtiklerinin anlaşılması üzerine İtalya Anadolu'da müttefiklerinden bağımız bir politika uygulamaya koymuştur. Bu politikanın neticesi olarak İtalya Anadolu'da işgallere başlamış ve Antalya'yı işgal etmiştir. İtalya için Antalya'nın işgali Anadolu'ya atılan ilk adım olarak görülmüştür. İtalya Antalya'dan sonra işgali genişletmek istediği ve işgallere karşı İngiltere'nin tepki göstermesinden çekindiği için Antalya halkına çoğunlukla iyi davranmış ve halkla karşı karşıya gelmekten geri durmuştur.

Arşiv belgeleri ve kaynak eserlerden de anlaşıldığına göre İtalya 1919 Temmuz'undan itibaren işgali genişletmeye başlamıştır. Bu bağlamda, İtalya Antalya'yı bir askerî karargâh

olarak kullanıp sürekli askerî yığınak yapmış; ayrıca Bucak, Burdur, Isparta hatta Şarkikaraağaç civarlarına kadar işgali genişletme yoluna gitmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Antalya, İtalya'nın Anadolu işgalinde merkezi konumda olmuştur. İtalya'nın Burdur ve Isparta'ya gönderdikleri birlikler ve askerî malzemeler Antalya üzerinden temin edilmiştir. Dolayısıyla, çalışma konusu her ne kadar “İtalyan İşgalinde Antalya” adını taşısa da İtalyanların Burdur, Isparta gibi işgal bölgelerindeki faaliyetleri yeri geldiğinde çalışmanın içeriğine dâhil edilmiştir.

Çalışmada Kullanılan Kaynaklar

Çalışmanın hazırlanmasında Arşiv belgeleri, Konya Vilayet Salnameleri, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Tutanakları, gazeteler, hatıratlar, çalışma ile ilgili araştırma ve inceleme (kitap, makale, tez vb.) eserleri kullanılmıştır.

a. Arşiv Belgeleri

Çalışmada; Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE), Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) arşivlerinden yararlanılmıştır.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE): Genelkurmay İstiklal Harbi Arşivi kataloğu taranmış, konu ile ilgili oldukça zengin belge ve bilgiye ulaşılmıştır. Antalya'nın işgal öncesi, dönemi ve sonrası süreçle ilgili İtalya'nın bölgedeki faaliyetleri hakkında çok sayıda belgeye ulaşılmış, çalışmada bu belgelerdeki bilgilerden azami derecede istifade edilmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): Bu arşivde konu ile ilgili olarak, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH.EUM), Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalem-i (DH.EUM.AYŞ), Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Seyr-ü Sefer Kalem-i (DH.EUM.SSM), Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye (DH.İUM), Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS), Dahiliye Nezareti Şifre Kalem-i (DH.ŞRF), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR.SYS) tasniflerinde konu ile ilgili araştırmalar yapılmış, İtalya'nın Antalya'yı işgal hazırlığı, işgali ve işgalde izlediği politikalar, işgal esnasında bölgeye çıkarılan asker ve asayiş olaylarına dair belgelere ulaşılmış ve çalışmada kullanılmıştır.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): Bu arşivde Antalya'nın işgali sürecinde İtalya'nın bölge üzerinde uyguladığı yayılma politikası, işgali kalıcı hale getirmek amacıyla uygulanan eğitim ve sosyal faaliyetler ile ilgili belgelere ulaşılarak çalışmanın ilgili yerlerinde kullanılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi: Çalışma konusu ile ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı arşivinden özellikle, Antalya ve kazalarının Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucuları ve üyeleri, İtalyanların işgal döneminde yaptıkları altın kaçakçılığı, Demirci Mehmet Efe ve faaliyetleri, işgal sonlanırken İtalyan faaliyetleri ile ilgili önemli bilgiler bu arşivden edinilen belgelerden sağlanmıştır.

Türk İnkılap Tarih Enstitüsü Arşivi (TİTE): Bu arşivdeki fihristler de konumuz açısından taranmış ve diğer arşivlerde rastlanılmayan işgal sırasında Antalya’da şehit edilen Mustafa Haşmet ve İtalya’dan alınan askerî ve diğer malzemeler ile ilgili belgelere ulaşılmış ve konularına göre değerlendirilmiştir.

b. Konya Vilayet Salnameleri (KVS)

Antalya Millî Mücadele öncesinde Konya’ya bağlı bir sancaktır. Bu bağlamda 1317, 1322, 1330, 1332 tarihli Konya Vilayet Salnameleri incelenmiş, Antalya’nın sosyal, kültürel, ekonomik ve idarî yapısı ve özellikleri hakkında kayda değer bilgilere ulaşılmıştır.

c. Harp Tarihî Vesikaları Dergisi (HTVD)

Çalışmada vesika dergilerinden de istifade edilmiştir. Özellikle Genelkurmay ATASE Arşivinde bulunan Harp Tarihî Vesikaları Dergisi’nden çalışma konumuz ile ilgili belgeler bulunmuş ve çalışmada kullanılmıştır.

ç. Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi ve Kütüphanesi

TBMM Gizli Celse Tutanakları 23 Nisan 1920 tarihinden 30 Temmuz 1921 tarihine kadar taranarak çalışma ile ilgili bulgular değerlendirilmiştir. TBMM Gizli Celse Tutanaklarında Antalya’nın işgalinin başlangıç dönemine ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Bunun temel nedeni Antalya’nın TBMM açılmadan önce işgal edilmiş olmasıdır. Ancak, gizli oturumlarda Mustafa Kemal Paşa’nın ülkenin genel durumu ile ilgili açıklamalarında, Antalya vekillerinin yaptıkları konuşmalarda bölgenin asayiş ve güvenlik durumu, halkın işgallere karşı tutum ve davranışları, İtalyanların bölgedeki faaliyetleri ve Londra Konferansı hakkında bulunan bilgiler kullanılmıştır.

Antalya’da işgal devam ederken 1921 yılı başından itibaren bölgede artan asayiş olayları ile ilgili Antalya mebusu Hamdullah Suphi Bey TBMM’de çeşitli konuşmalar yapmıştır. Gizli celselerde yapılan bu konuşmalar çalışma konusu açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca TBMM I. Dönem I. (23 Nisan 1920-28 Şubat 1921) ve II. (1 Mart 1921-28 Şubat 1922) Yasama Yılı Tutanakları da taranmıştır. I. TBMM’ye Antalya vekili olarak seçilen Rasih Bey (Kaplan), İbrişimzâde Mustafa Bey, Halil İbrahim Bey, Hasan Bey (Tahsin), Ali Vefa

Beylerin biyografileri de TBMM Arşivi Milletvekili Özlük Fonu'ndan temin edilerek kullanılmıştır.

d. Gazete ve Vesika Dergiler

Dönemin gazeteleri de Millî Mücadele araştırmaları için vazgeçilmez kaynaklardan biridir. Gazete nüshalarına Hakkı Tarık Us Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi, Beyazıt Kütüphanesi ile Suna İnan Kıraç Müzesi Gazete Arşivi bölümünden ulaşılmıştır. Anadolu'da Yenigün, Akşam, Vakit, Öğüt, Anadolu, Antalya, Hâkimiyet-i Millîye, Hukuk-ı Beşer, Yeni Sabah, Milliyet gazeteleri gibi o dönemde yayımlanmış, dönemi aydınlatan gazeteler taranmıştır. Tarama esnasında İtalyanlarla ilgili çok sayıda habere rastlanmıştır, ancak İtalyanların Antalya'yı işgal etmesiyle ilgili yeterli haberlere ulaşılamamıştır. Bunun temel sebebinin Yunan, İngiliz, Fransız işgal ve zulümlerinin İtalya'nın yumuşak işgal politikasını gölgede bırakmış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. İtalya'nın Antalya'yı tahliye etmesi ile ilgili olarak Anadolu'da Yenigün gazetesinde birçok habere rastlanılmıştır. Ayrıca Ayın Tarihi dergisi de taranarak işgal yıllarında önemli bir İtalyan diplomat olan Comte Carlo Sforza'nın yayımlanmış makalelerine ulaşılmıştır.

e. Hatıratlar

Millî Mücadele tarihinin en önemli kaynaklarından biri de Millî Mücadele'ye katılan ve katkıda bulunan ya da o dönemi yaşamış asker veya sivil görevlilerin kaleme aldıkları anılar/hatıratlardır. Çalışma konusunu kapsayan ve bu dönemi aydınlatan birçok anı/hatırat kaleme alınıp yayınlanmıştır. Tespit edilen ve yararlanılan başlıca anılar şunlardır:

Millî Mücadele'de Antalya: Bu kitap Antalya Lisesi'nin ilk tarih öğretmeni, Antalya Müzesi'nin kurucu müdürü Süleyman Fikri Erten tarafından kaleme alınmıştır. Eserde, Antalya'nın Millî Mücadele dönemine bizzat tanıklık eden Erten'in izlenimleri anlatılmaktadır.

57. Tümen ve Aydın Millî Mücadelesi: Antalya'nın güvenlik ve asayişinden sorumlu 57. Tümen Kumandanı Mehmet Şefik (Aker) Bey tarafından kaleme alınmıştır. Bu eserde verilen bilgiler aynı zamanda ATASE Arşivi belgelerine dayandırılmıştır.

Yarım Asrın Ardından: İşgal yıllarında nahiye müdürlüğü yapmış ve görüp işittiklerini işgal sonrasında kaleme alan Macit Selekler tarafından yazılmıştır. Bu kitabın özellikle ekler bölümünde yine anılara dayalı olarak kaleme alınan "İtalyanlar Antalya'yı Nasıl İşgal Etti?" anı yazısı vardır.

Bir Zamanlar Antalya: Millî Mücadele Döneminde Aydın Cephesi'nde görev yapmış, Antalya Belediye Başkanı, Milletvekili Burhanettin Onat tarafından kaleme alınan bir eserdir.

Hatırat: Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın kaleme aldığı eserdir. İtalya'nın Anadolu'daki ekonomik faaliyetleri, özellikle şimendifer hattı ihalesini almak ve Anadolu'da ekonomik emellerine ulaşmak için uyguladığı politikaları ortaya koymada bu çalışmadan faydalanılmıştır.

Hatıralarım: Eser Hilmi Uran'ın mutasarrıflık ve valilik yaptığı dönemdeki hatıralarını içermektedir. Uran, Millî Mücadele yıllarında Antalya'da da mutasarrıflık yapmıştır.

Mehmet Emin Bey'in Oğlu Mazlum Edison'un Anıları: Bu kitap Galip Alçitepe tarafından derlenmiştir. Kitap; İşgal yıllarında 13-15 yaşlarında olan Mazlum Edison'un gördüklerinden, babasından dinlediklerinden ve Dr. Niyazi Bey (Ayoğlu) ile konu hakkında mektuplaşmalarından oluşan bir anı kitabıdır. Çalışmanın özellikle üçüncü bölümünde bu kitaptan faydalanılmıştır.

Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu'nun Anıları: Antalya'nın Elmalı ilçesi doğumlu olup hekim olan Ferruh Niyazi Ayoğlu'nun kaleme aldığı hatırat kitabıdır. Ayoğlu, Anadolu'nun Millî Mücadele yıllarında sağlık alanında çeşitli görevlerde bulunmuştur. Özellikle, Antalya'da sıtma ile mücadelede önemli görevler üstlenmiştir. "Bütün ömrünü milletin sağlığı ve aydınlanmasına vakfeden" Ferruh Niyazi Ayoğlu, anılarını kendi el yazısı ile kaleme almıştır. Anılarının orijinali Türk Tarih Kurumu arşivindedir. Anılarını aynı isimli yine bir tıp doktoru olan torunu Doç Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu "Kurtuluşa, Cumhuriyete ve Sıtmaya Adanan Yürek: Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu'nun Anıları" başlığı altında yayımlamıştır. Kitapta, Antalya'nın Millî Mücadele yılları ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Özellikle İtalyan işgal politikası, halkın durumu, Antalya vekilleri, Nasihat Heyeti'nin Antalya'ya gelişi ile ilgili değerli bilgiler mevcuttur.

İngiliz Kemal (Ahmet Esat Tomruk) Milli Mücadele Dönemi Hatıraları: Eser Milli Mücadele döneminde Yunanistan ve İngiltere gizli servislerinin elinde bulunan bilgileri Türk kuvvetlerine bildirerek milli mücadele'ye çok önemli katkı sağlayan önemli Ahmet Esat Tomruk'un anılarını içermektedir. Zekeriya Türkmen tarafından hazırlanan hatıratın özellikle Milli Mücadele dönemi ile ilgili bölümünden istifade edilmiştir. Eserde Anadolu Ajansı'nın kuruluşu ve Antalya'da gösterdiği faaliyetleri, İşgal yıllarında Antalya ile ilgili önemli bilgiler mevcuttur.

Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları: Emekli Kurmay Albay rahmi Apak'ın anılarını içermektedir. Bu anı eserinin dördüncü bölümünde İstiklal Savaşı yılları anlatılmıştır. Eserin özellikle bu bölümünde yer alan Batı ve Güneybatı Anadolu'da verilen milli mücadele ve Yunan ordusunun faaliyetlerinden yararlanılmıştır.

Mütareke ve İşgal Anıları: Zeki Arıkan tarafından hazırlanmış olan eser Haydar Rüştü Öktem'in anılarını içermektedir. Eserden milli mücadele dönemi basın-yayın faaliyetleri ve Antalya'da yayın hayatına başlayan "Antalya'da Anadolu" gazetesinin faaliyetleri ile ilgili hususlarda yararlanılmıştır.

Dönemin önemli İtalyan diplomatlarından Carlo Comte Sforza'nın kaleme aldığı; Contemporary Italy, The Totalitarian War and After, Makers of Modern Europe adlı kitapları ile Ayın Tarihi dergisinde yayımlanan "Bir İtalyan Politikacının Kaleminden Kurtuluş Savaşının Tahlili" ve "Türkiye ile Harbi Nasıl Kaybettik?" makalelerinden de istifade edilmiştir.

f. Araştırma ve İnceleme Kaynakları (Kitap, tez, makale vb.)

Çalışma konusu ile ilgili olarak Millî Mücadele dönemi muhtevallik kitaplar incelenmiş ve konu çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Mevlüt Çelebi'nin Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Heyet-i Nasiha ve Anadolu ve Rumeli Heyetleri, İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi adlı araştırma eserleri Türkiye-İtalya ilişkileri açısından çalışmaya büyük katkı sağlamıştır. Muhammet Güçlü, Ali Rıza Gönüllü, Hasan Moğol, Nuri Köstüklü'nün çalışmalarından bölgede yaşanan olayları aydınlatmak için yararlanılmıştır. Selahi R. Sonyel, İsrail Kurtcephe, Bilal Şimşir, Hale Şıvgın, Sebahattin Selek, İzzet Öztoprak, Fabia Grassi gibi akademisyen ve araştırmacıların eserlerinden iki ülke ilişkileri açısından ağırlıklı olarak yararlanılmıştır. Adı geçen akademisyen ve araştırmacıların dışında konu ile ilgili olan çok sayıda araştırma eserinden de faydalanılmıştır.

Çalışmada dergilerde yayımlanan makalelerden de istifade edilmiştir. Özellikle; Hasan Babacan'ın Askerî Tarih Bülteni Dergisi'nde bulunan makalesinden bölgedeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve oluşumu, Mevlüt Çelebi'nin Adalya, Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, ATAM ve Belleten dergilerinde yayımlanan makalelerinden İtalya'nın, Antalya ve çevresi üzerinde yürüttüğü politikalar, Ali Rıza Gönüllü'nün Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisinde yayımlanan makalesinden İtalya'nın bölge ve genişleme siyaseti, Hamdi Gürler'in Askerî Tarih Bülteninde yayımlanan makalesinden Türk İtalyan ilişkileri, Nuri Köstüklü'nün Askerî Tarih Belgeleri Dergisi'nde yayımlanan makalesinden İtalyan işgal siyaseti, Nebahat Oran'ın Türkler Ansiklopedisi'nde yayımlanan makalesinden Antalya'da Milli Teşkilatlanma, Ahmet Özgiray'ın Tarih İncelemeleri Dergisi'nde, Neriman Tongul'un Askerî Tarih Bülteni'nde yayımlanan makalelerinden yararlanılmıştır.

Çalışmayla ilgili sempozyumlarda sunulan tebliğler de değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu Bildiri Kitabı (2 Cilt), 20. Yüzyılda Antalya

Sempozyumu Bildiri Kitabı, Eğirdir Sempozyumu Kitabı, Alanya Sempozyumları bildiri kitaplarında yer alan konu ile ilgili makaleler taranmıştır.

Çalışmada Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgatı'ndan, Türk Dil Kurumu İmla Kılavuzundan ve Yurt, İslam ve Türkler Ansiklopedilerinden istifade edilmiştir.

Konu ilgili olarak şimdiye kadar yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları da incelenmiştir. Bu bağlamda Pınar Bulut'un 1923-1933 Arasında Türk İtalyan İlişkileri, Aylin Özgenç'in Aydın ve Civarında Millî Mücadele ve Efelerin Faaliyetleri, Kadir Gündoğan'ın Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk-İtalyan İlişkileri, Oğuz Gülcan'ın Batı Anadolu'da Kuvay-i Milliye'nin Oluşumu (1919-1920), Buket Sarı'nın Hilâl-ı Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesinin Kuruluşu ve Faaliyetleri adlı yüksek lisans tezleri ile Kadir Kasalak'ın "Millî Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi" doktora tezlerinden yararlanılmıştır.

Gerek Millî Mücadele tarihinin bütünlük arz etmesi gerekse çalışmada metodolojik açıdan kolaylık sağlamak üzere çalışma konusuna benzer akademik çalışmalar da incelenmiştir. Ahmet Avanos'un "Millî Mücadele'de Konya", Zübeyr Kars'ın "Millî Mücadele'de Kayseri", Haluk Selvi'nin "Millî Mücadele'de Erzurum", Mümtaz Şükrü Eğilmez'in "Millî Mücadele'de Bursa", Nuri Köstüklü'nün "Millî Mücadele'de Denizli Burdur Isparta Sancakları", Ali Rıza Gönüllü'nün, Cumhuriyet Döneminde Antalya" ve "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Alanya", Mevlüt Çelebi'nin "Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri" eserleri metot kolaylığı açısından ele alınıp incelenmiştir.

GİRİŞ

Antalya'nın Tarihi ve Sosyo-Kültürel Yapısı

Akdeniz Bölgesi, Anadolu yarımadasının güneybatısındadır. Antalya şehri de bu bölgede yer almaktadır. Bölgenin batı kesiminde yer alan şehir; güneyinde Akdeniz, doğusunda İçel, Karaman ve Konya, kuzeyinde Isparta ve Burdur, batısında ise Muğla ili ile çevrilidir. Bugünkü toplam yüzölçümü 20.723 km² olup Akdeniz'e açılan önemli bir liman şehridir¹. Antalya bu stratejik özelliğinden dolayı tarih boyunca Anadolu üzerinde emelleri olan devletlerin bölgeyi ele geçirmek amacıyla hakim olmak istedikleri önemli bir merkez olmuştur².

Eski çağlarda Antalya'nın içinde bulunduğu bölgeye *Pamfilya* adı verilmiştir. Pamfilya'nın en önemli yerleşim yerlerinden olan Antalya, M.Ö. 158 yılında Bergama Hükümdarı II. Attalos Fladelfs (M.Ö. 159-138) tarafından bölgede bir liman şehrinin lüzumu düşünülerek kurulmuştur³. Antik çağlarda Attalicia ya da Olbia adıyla bilinen şehir Avrupa dillerinde Adalia yahut Satalieb Türkçe eserlerde ise Adalya olarak geçmektedir⁴.

Antalya, jeo-stratejik öneminden dolayı Doğu Akdeniz'e hâkim olmak isteyen güçlerin ilgisini çekmiştir⁵. Bu yüzden tarih boyunca Antalya ve çevresi birçok devletin egemenliğine girmiştir. Şehirde, Türklerin hakimiyetinden önce Bergama Krallığı, Roma, Doğu Roma hâkimiyet kurmuştur. Türkler Antalya ile ilgilenmeye Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı I. Mesut zamanında (1116-1155) başlamıştır⁶. 1181 yılında Sultan II. Kılıçaslan zamanında şehir kuşatılmışsa da alınamamıştır. Ancak I. Gıyasettin Keyhüsrev döneminde Latin Krallığı idaresinden memnun olmayan şehirde yaşayan Rumların destek vermesiyle 7 Mart 1207

¹ Kenan Arıbaş, “Antalya Kentinin Nüfus Coğrafyası”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, Antalya, 22-24 Kasım 2007, s. 302.

² Haldun Eroğlu, “Şehzade Sancağı Antalya”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Antalya, 2006, s.16.; Aynur Durukan, “Selçuklular Döneminde Ticaret Hayatı ve Antalya”, **Antalya III. Selçuklu Semineri**, 10-11 Şubat, 1989, Antalya, s.50.

³ “Adalia”, **Enciclopedia Italiana** (1929), di. R.P.-R.Ce.-E.Ros., F.J. <http://www.treccani.it/enciclopedia/adalia> %28Enciclopedia-Italiana %29 (E.T. 10.01.2013); Charles Texier, **Küçük Asya**, (Çev. Ali Suat), C. III., İstanbul, s. 1339.; Muharrem Kesik, “Antalya'ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hakimiyetine Girmesi”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, 2006, Antalya, 2006, s. 1.; **Türk Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, 1971, s. 96.

⁴ **Türk Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul, 1971, s. 96.

⁵ Eroğlu, *a.g.m.*, s.16.; Aynur Durukan, “Selçuklular Döneminde Ticaret Hayatı ve Antalya”, **Antalya III. Selçuklu Semineri**, 10-11 Şubat, 1989, Antalya, s. 50.

⁶ Kesik, *a.g.m.*, s. 3.

tarihinde fethedilmiştir⁷. Fethin ardından ticaret merkezi olan şehre vali olarak Mübariz'üddin Er-Tokuş atanmıştır⁸. Şehre tayin edilen vali İznik Krallığına karşı yapılan seferde şehit düşmüş (1211) Antalya halkı ise otorite boşluğuna düşünce Kıbrıs Latin Krallığı valisi Gautier Montbeliard'ın tahrikiyle isyan etmiştir⁹. Bu sırada tahta geçen Sultan I. Keykavus Antalya'yı kuşatarak 1216 yılında yeniden Selçuklu topraklarına katmıştır¹⁰. Fetihle birlikte Türkler, bölgede Bizans halkından değişik etnik gruplara ve dinlere bağlı yerli halkla karşılaşmışlardır¹¹.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından bölge önce Hamitoğulları (1301), daha sonra da 1390 yılında Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir¹². Bu dönemde Antalya'ya sancak beyi olarak Firuz Bey atanmıştır¹³. 1402 yılında yapılan Ankara Savaşı'nda Osmanlı Devleti mağlup olunca Anadolu'da beylikler yeniden kurulmuş, Antalya ve çevresi tekrar Hamitoğulları hâkimiyetine geçmiştir. Osmanlı Devleti 1423 yılında yeniden birlik sağlayarak bölgede gücünü tesis etmiştir. Bu tarihlerden itibaren Teke Eli olarak anılan bölge sancak haline getirilmiş ve Teke Sancağı olarak anılmaya başlanmıştır¹⁴. Bu sancağın merkez kazası Antalya'dır. Antalya doğusunda Serik, kuzeyine doğru Bucak ve batısında Kızılkaya, İstanos (Korkuteli), Elmalı kazaları, güneybatısında Andifli (Kaş), Kalkan, Finike ve İğdir ile çevrilidir¹⁵. Antalya, Konya'ya bağlı olup vilayete 240 km¹⁶ mesafededir¹⁷.

Antalya, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1813 yılında eyalet sistemine geçmesi ile merkezi Kütahya'da olan Anadolu Eyaleti'nin on dört sancağından biri olmuştur. 1841 tarihinde

⁷ **İslam Ansiklopedisi**, C.I., İstanbul, 1965, s. 460.; Ali Öngül, **Selçuklular Tarihi II.(Anadolu Selçukluları ve Beylikler)**, Manisa, 2007, s. 112-113.; Cahen Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (Çev. Yıldız Moran) İstanbul, 1979, s. 129.

⁸ İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, (I. Baskı) İstanbul, 1972, s. 97.

⁹ **Türk Ansiklopedisi**, C. III., İstanbul, 1971, s. 98.

¹⁰ İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname) I**, (Haz. Mürsel Öztürk), Ankara, 1996, s. 115-118.; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 98.; **Yurt Ansiklopedisi**, C. II., s. 775.; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1999, s. 308-309

¹¹ Selim Hilmi Özkan, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gündoğmuş (Kise ve Nağlu Nahiyeleri)**, Alanya, 2011, s. 7-10; Şerafettin Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri I**. (Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine), Ankara, 2000, s. 1.

¹² Donald Edgar Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası** (Çev. Bahar Tırnakçı), (3. Baskı), İstanbul, 2007, s. 84.; **Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi**, "Osmanlılar", C. 10., s. 157.; Latif Armağan, "**XVI. Yüzyılda Antalya**", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Antalya, 2006, s. 98.

¹³ Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, (C. II.), İstanbul, 1983, s. 9.; İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.I., (4. Baskı), Ankara, 1982, s. 265.

¹⁴ Fahrettin, Tızlak, "**Tekeli'nde Sosyal Karışıklıklar**", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Antalya, 2006, s. 28.

¹⁵ Tızlak, **a.g.m.** s.29; Özkan, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁶ 2013 yılı itibariyle iki şehir arası karayolu mesafesi 322 km.dir. www.kgm.gov.tr. (E.T. 10.11.2013.)

¹⁷ **KVS.** (1322), s. 309.

yapılan bir düzenleme ile Antalya, Konya'ya bağlı bir liva (sancak) haline getirilmiş ve bu konumunu 1914 yılına kadar korumuştur¹⁸. 1914 yılında ise Antalya müstakil bir liva (sancak) haline dönüştürülmüştür. Bu dönemde yönetimi kolaylaştırmak amacıyla Antalya'ya; Alanya, Elmalı, Akseki, Kaş kazalarına ek olarak Korkuteli, Finike, Manavgat adları ile üç yeni kaza daha eklenmiştir¹⁹. Cumhuriyet döneminde ise sancaklara “*Vilayet*” adı verilmiş ve Antalya vilayeti ortaya çıkmıştır²⁰.

Antalya'nın idari, sosyal, ekonomik yapısı ile ilgili bilgilere bakıldığında en doyurucu bilgileri Konya vilayet salnameleri²¹ vermektedir. 1900 tarihli Konya vilayet salnamesinden anlaşıldığına göre o tarihte Antalya'ya bağlı 7 nahiye ve 45 köy bulunmaktadır²². 1906 tarihli salnameye göre ise Antalya'ya bağlı, Bucak, Melli, Beşkonak, Serik, Kızılkaya, İstanos, İğdir nahiyeleri bulunmakta olup köy sayısı 289'dur²³.

20. yüzyıl başlarında Antalya bir kasaba görünümündedir. Şehir imar olarak sokakları dar ve düzensizdir. 10 Temmuz 1914 tarihinde Sultan Mehmet Reşat'ın onayı ile yürürlüğe giren “*Teke Sancağı'nın Mahsusat-ı Hazırasıyla Müstakil Livaya Tahvili*” hakkında kanunun birinci maddesinde “*Konya Vilayeti mülhakatından Teke Sancağı mahsusat-ı hazırasıyla müstakil liva haline ifrağ edilmiştir*”²⁴ denilmektedir. Dolayısıyla bu kanun ile Antalya müstakil bir yönetim haline gelmiş ve bağlı kazaları da belirlenmiştir. Antalya sancağına bağlı kazalar Nefs-i Şehr-i Antalya, Serik, Beşkonak (Manavgat), Bucak, Kızılkaya²⁵, Elmalı, Andifli²⁶, Kalkanlı, Finike, İğdir²⁷, Akseki ve Alanya'dır. Antalya sancağına bağlı nahiyeler ise Beşkonak, Karaöz, İstanos'dur²⁸. Antalya sancağı kaza ve nahiyelerine bağlı köylerin dağılımı

¹⁸Antalya 1914 yılında müstakil bir sancak haline gelmeden evvel Niğde, Isparta, Burdur ile beraber Konya'nın beş sancağından birisidir. 1924 Yılında çıkartılan Teşkilat-ı Esasiye Kanununa göre müstakil mutasarrıflık ve sancaklara “Vilayet” adı verilmiş, şehrin Adı “Antalya Vilayeti” olmuştur.

¹⁹Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, İstanbul, 2010, s. 384-385.; Muhammet Güçlü, “*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kemer ve Çevresi*”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, 2008, s. 682.

²⁰Naci Şahin, “*Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Antalya'da Yer Adları*”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, 18,19 Aralık 2003, s.122.; Kamil Erdeha, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul, 1993, s. 42.; Özkan, **a.g.e.**, s. 22.

²¹Salname kelimesi köken olarak “Sal” kelimesinden türemiştir. “Sal” kelimesi Farsça olup “Yıl” anlamına gelmektedir. “Name” ise “Mektup, kitap” anlamındadır. Salnameler Osmanlı Devleti'nde her yıl gerçekleşen olayların topluca tespit edilip bunların düzenli şekilde kayıt altına alındığı yıllıklardır.

²²**KVS.** (1317), s. 200.

²³**KVS.** (1322) s. 309.

²⁴Takvim-i Vakayi, 5. Ağustos 1330, S. 1911, s. 2.

²⁵Günümüzde, Burdur'un Bucak İlçesine bağlı bir beldedir.

²⁶Kaş.

²⁷Kumluca.

²⁸Hasan, Moğol, **XIX. Yüzyılda Antalya**, Ankara, 1991, s. 34.

şöyledir. Merkez Antalya kazasına bağlı 38²⁹, Elmalı'ya bağlı 32³⁰: Finike'ye bağlı 10³¹: Kaş'a bağlı 26³², Serik'e bağlı 44³³, Kumluca'ya bağlı 16³⁴: Bucak'a bağlı 6³⁵, Kızılkaya'ya bağlı 3³⁶: Kalkanlı'ya bağlı 11³⁷, İstanos'a bağlı 49³⁸, Beşkonak'a bağlı 9³⁹ köy bulunmaktadır⁴⁰.

Antalya şehrinin dinî ve etnik durumu da çalışma açısından önem teşkil ettiğinden bu hususun da belirtilmesinde fayda vardır. Antalya halkını dini açıdan Müslüman ve Gayri Müslim şeklinde tasnif etmek uygundur. Şehirde Müslüman ve Gayrimüslimler birlikte yaşamakta olup Müslüman nüfus ağırlıklı bir yapıda bulunmaktadır. Nitekim Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde 1671-1672 yıllarında ziyaret ettiği Antalya'nın dinî-etnik yapısı hakkında değerli bilgiler vermektedir⁴¹. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Antalya, o dönemde

²⁹ Antalya: Ahatlı, Duacı, Keşirler, Koyunlar, Topallı, Varsak, Yukarı Karaman, Cihadiye, Hacı Celiller, Habibler, İhsaniye, Kayadibi, Kurşunlu, Çakırlar, Aşağı Karaman, Bahtılı, Çitdibi, Hisarçandır, Yarbaş, Çandır, Hurma, Başköy, Camili, Çıglık, Develi, Ilıca, Karadeveliler, Kızıllı, Kirişçiler, Kovanlık, Yağca, Yeşilbayır, Kemer, Çamyuva, Ovacık, Ulupınar, Aslan Bucak.

³⁰ Elmalı: Bayındır, Subaşı, Beyler, Semahöyük, Eğmir, Eskihisar, Avlan, Hacıyusuflar, İmircik, Karmık, Macun, Mursal, Pir Hasanar, Salur, Yakaçiftli, Yalnızdam, Afşar, Ahatlı, Armutlu, Değirmen, Müslümanlar, Kızılcı, Sarılar, Tekke, Müğren, İlyığı, Çobansa, Çukurelma, Dire, Karaköy, Ovacık, Gilevki.

³¹ Finike: Akçaalan, Alacadağ, Dağbağ, Alasın, Günçalı, Hallaç, Hasköy, Çavdır, Yazır, Yuvalılar.

³² Kaş: Ağullu, Ahatlı, Akörü, Bayındır, Belenli, Boğazcık, Çerler, Çeşme, Çukurbağ, Dere, Gömbe, Karadağ, Kasaba, Kılıçlı, Kızıllağaç, Ortabağ, Pınarbaşı, Sarılar, Uğrak, Yuva, Eynihal, Gökyezi, Beymelek, Çağman, Davazlar, Üçağız.

³³ Serik: Ahmediye, Akbaş, Akınlar, Aşağıçatma, Aşağıkocayatak, Belek, Berendi, Boğazak, Bucak, Burmahancı, Böğüş, Cumalı, Çanakı, Çakallık, Çandır, Eminceler, Eskiörük, Zayımlar, Karadayı, Karataş, Karıncalı, Kızıllar, Kumköy, Kürüş, Sarıabalı, Satırlı, Üründü, Yanköy, Yukarıkocayatak, Zırlankaya, Gebiz, Abdurrahmanlar, Akçapınar, Aşağıoba, Çatallar, Durumlar, Hacıosmanlar, Haskızılören, Kırbaş, Kozan, Nebiler, Tekke, Yukarıçatma, Yunaklar.

³⁴ Kumluca: Belen, Beykonak, Adrasan, Çayıcı, Savrun, Çalka, Kavak, Yazır, Salur, Sarıcasu, Yenice, Büyükalın, Dereköy, Gölcük, karaağaç, Karacaören.

³⁵ Bucak: Çamlık, Sığırlık, Yenice, Dutalan, Üzümlüpınar, Kuyubaşı.

³⁶ Kızılkaya: Ürkütlü, Heybali, Boğazköy.

³⁷ Kalkanlı: Aklar, Bezirgan, Çamlıköy, Çavdır, Çayköy, Gelemiş, Müslümanlar, Kınık, Sarıbelen, Üzümlü, Yuvacık.

³⁸ İstanos 1864 yılında yapılan vilayet taksimatı ile Konya vilayetinin Teke Sancağı'na bağlı nahiye merkezi olmuştur. 1915 yılında Antalya Mutasarrıflığı'na bağlı ilçe olmuş, aynı tarihte vilayet meclisi kararı ile Şehzade Korkut'a atfen "Korkuteli" adını almıştır. Korkuteli: Akkilise, Avdan, Bayat, Beğiş, Yeleme, Ali Fahrettin-i Kebir (Büyükköy), Ali Fahrettin-i Sağır (Küçükköy), İmecik, Yazır, Datköy, Dereköy, Karadiğın, Kevzer, İmrahor, Karabayır, Karataş, Kargalık, Karkın, Köşeler, Sülekler, Taşkesiği, Sımandır, Yazır, Zivint³⁸, Belenköy, Çaykenarı, Fığla, Çukurca, Garipçe, Karakuyu, Leylek, Yaka, Yalınlıgediği, Andiye, Yelten, Piyadin, Çıvgalar, Bahçeyaka, Göçerler, Kayabaşı, Kırkpınar, Kızılaliler, Kozağacı, Küçükülü, Mamatlar, Nebiler, Osmanhalifeler, Söğüt, Manay, Yeşiloba.

³⁹ Bozyaka, Aladana, Ballıbucak, Burmahan, Değirmenözü, Düzağaç, Karabük, Tazı, Kızılcıca

⁴⁰ Moğol, a.g.e. s. 31.; Halil Şimşek, "Milli Mücadelede Antalya Bölgesi", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, 2006, s. 230.

⁴¹ Seyahatnameden anlaşıldığına göre Evliya Çelebi bölgede önce Elmalıya bağlı Abdal Musa Köyüne gelmiştir. Daha sonra sırayla Finike, İstanos, Isparta, Antalya, Manavgat, Alanya ve Selindi köyünü ziyaret etmiştir. Çelebinin vermiş olduğu bilgilerden anlaşıldığına göre; Elmalı, kalesi olmayan 32 mahalle ve 8888 evden ibaret Şeyhülislami, nakibi, yeniçeri serdarı olan bir şehirdir. Şehirde cemaati çok olan Ketenci Ömer Paşa camii vardır. Başkaca Şeyh Yusuf Efendi, Ümmi Sinan Efendi, Yeni Cami adında camileri ile bunlara ilaveten 32 mescit mevcuttur. Finike, düz bir kalesi olup, şehirde 300 ev ve bir camii vardır. Dört tarafı limon ve turunc

(1671-1672), 28 mahalleden oluşmakta ve bu mahallelerden 4'ü kale içinde, 24'ü ise kale dışında yer almaktadır. Kale dışındaki mahallelerinden 4'ü Rum mahallesidir. Antalya'da 190 hane Rum yaşamakta ve bunlar Türkçe konuşmaktadır. Bu tarihte şehirde Kuyucu Murat Paşa, Tekeli Paşa, Eski, Hünkar (Evvelce Kilise), Yeni, Karadayı, Bakçı-zade, Bali Paşa, Yassı Minare, Sofular, Kazergah, Şeyh Camiileri vardır, Ayrıca, Antalya'da çok sayıda mescit, 7 medrese, 17 sübyan mektebi, 1 darülhadis, 1 darülkurra, 7 tekke, 1 mevlevihane, 9 han, 8 hamam 200'den fazla sebil çeşme, 500 dükkân da mevcuttur⁴². Ancak sonraki dönemde etnik ve dini nüfusun artışına bağlı olarak şehirde yeni ibadethaneler açılmıştır. 19. yüzyıl sonlarına bakıldığında şehirde 62 cami, 12 Rum Ortodoks kilisesi, 1 Ermeni kilisesi, 1 Sinagog vardır⁴³.

Halk, dini açısından Müslüman (yerli, Arap, Giritli ve Moralılar) ile Gayri Müslimler (Rumlar ve Ermeniler) şeklinde tasnif edilmektedir. Buna göre Antalya Rumları üç gruptur. Birinci grup yerli olanlardır. Bu Rumlar, Antalya'da yaşayan Rumların büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Adetleri, dilleri Antalya'da yaşayan Müslüman Türklerle büyük ölçüde aynıdır. Türkçe'den başka dil bilmeyen bu Rumların inançları dışında Türklerden farkı yoktur ve Müslüman köylülerle bir arada yaşamaktadırlar. İkinci grup Rumlar, Kıbrıs ve diğer adalardan Antalya'ya gelmiş olanlardır. Bu yüzden bunlar Yunanlılık hissiyatı taşıyıp doğrudan Yunan düşüncesindedirler. Üçüncü grup Rumlar ise yine adalardan ve Yunanistan'dan gelmiş varlıklı Rumlardan oluşmaktadır. Bunlar da Yunan terbiyesi ve dilini muhafaza etmektedirler. İkinci ve üçüncü grup, özellikle de üçüncü grup Rumlar hem I dünya savaşı sırasında hem de Antalya'nın işgal edildiği yıllarda dış ülkelerin etkisi ve yönlendirmesi istikametinde hareket etmişlerdir⁴⁴.

bahçeleri ile doludur. İstanoz: Kalesi şehrin batı tarafında yer almaktadır. 10600 içli dışlı, hamamlı, havuzlu sarayları vardır. Çok sayıda mescit vardır. Cuma namazı kılınan üç camii vardır. Sultan Alaattin Camii en meşhur olanıdır. 300 dükkan olup dükkanların kepenkleri yoktur. Kirazı, elması, armudu ve fıncığı boldur. Manavgat, 70-80 civarı sarı topraktan yapılmış evden ibarettir. Bir cami, bir han ve yedi dükkan vardır. Haftada bir pazar kurulmaktadır. Alanya, kalesi olan bir şehirdir. İki medrese, üç han, bir hamam 150 dükkan vardır. Şehirde Rumca bilmeyen bir Rum mahallesi de mevcuttur. Bu bilgilerden özellikle bu yerleşim yerlerinde İslami İbadethanelerin sayıca çok olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, gerek Antalya'da gerekse Alanya'da Rumca bilmeyen Rum mahallelerinin olduğundan da söz edilmektedir. Bu bilgilerden de Rumların Türkçe konuştuklarını anlamak mümkündür. Bkz. **Evliya Celebi Seyahatnamesi**, (Tam Metin), C. IX-X. İstanbul, 1985, s. 19-29.

⁴² Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 24-25.; Ayrıca, Antalya Suna-İnan Kırış Müzesinde 30 Kasım 2012 tarihinde Marianna Yerasimos'ın "*Evliya Çelebi'nin Akdeniz Yolculuğu, Fethiye'den Adana'ya*" adlı konferansından alınan notlar.

⁴³ Aylin Doğan, **19. Yüzyılda Teke Sancağı Antalya Merkez Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Marmara Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s. 264.

⁴⁴ Süleyman Fikri Erten, **Milli Mücadele'de Antalya**, Antalya, 2007, s. 12.; Mehmet Şefik Aker, **57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)**, Ankara, 2006. s. 5-6.

Yirminci yüzyılın başında (1901) Teke Sancağı; Antalya, Alaiye, Akseki, Elmalı ve kaş kazalarından oluşmaktadır. Bu kazalara bağlı 11 nahiye ve 524 köy bulunmaktadır. Sancağın genelinde kaza, nahiye ve köylerin toplamında 190,062 Müslüman, 6.647 gayr-i Müslim olmak üzere 196.709 kişi yaşamaktadır⁴⁵. Antalya kazasının merkezi ve köyleri ile beraber toplam nüfusu; 42.130 kişiden ibaret olup bunun 4.270 i Rum, 235'i Yahudi, 51'i Ermeni 37.574'ü İslam ve 278'i çeşitli sınıf ecnebilere oluşmaktadır⁴⁶. Antalya'nın yalnız merkezi ise 15.662 kişiden oluşmaktadır. Bu sayının 10.828 i İslam, 4.270'i Rum, 51'i Ermeni, 235'i Yahudi, 278'i Ecnebidir⁴⁷. Osmanlı Devletinde son nüfus sayımı 1905/1906 yılında yapılmıştır⁴⁸. Bu sayıma göre Antalya'nın nüfusunda artış olduğu görülmektedir. Buna göre Antalya sancağının nüfusu: 225.279 Müslüman, 10.255 Rum, 524 Ermeni, 5 Bulgar, 258 Yahudi, 403 Çingene, 30 Yabancı olmak üzere toplam 236.754 kişiden oluşmuştur⁴⁹.

1906-1907 Konya Vilayet Salnamesinde Antalya'nın nüfusu hakkında daha ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Salnamelere göre Antalya'nın merkezi ve ilçeleri dahil toplam nüfusu 232.740 kişidir. Nüfus cinsiyet olarak 116.478 erkek, 116.262 kadın şeklinde dağılmıştır. 1906/ 7 Yılında Antalya'nın merkez nüfusu 90.134 Müslüman, 6.339 Rum, 58 Ermeni, 155 Musevi, 403 Kıpti olmak üzere Toplam 97.089 kişiden oluşmuştur⁵⁰.

1914 yılında Antalya sancağı merkez olmak üzere; Elmalı, Alanya, Akseki, Kaş, Manavgat, Korkuteli, Finike'den oluşmaktadır. Burada Antalya Sancağına Manavgat, Korkuteli ve Finike de eklenmiştir. 1914 yılında Antalya'nın kaza, kasaba ve köyleri ile beraber toplam nüfusu 249.686'dır. Bu nüfusun 235.672'i Müslüman, 12.385'i Rum, 630'u Ermeni, 250'si Yahudi, 621'i Dürzi, 38'i Bulgar'dır⁵¹.

1914 yılında Antalya Merkez nüfusu 78.317'dir. Bu nüfusun 70.165'i Müslüman, 7.837'si Rum, 141'i Ermeni, 173'ü Yahudi, 1'i Bulgar'dır⁵². Antalya kazasının nüfusunun bu dönemde azalmış olmasının nedeni Osmanlı Devletinin idari taksimata gitmesi ile önceden Antalya'ya bağlı olan bazı yerleşim yerlerinin Korkuteli kazasına bağlı hale gelmesinden kaynaklanmaktadır.

⁴⁵ KVS (1317), s. 225.

⁴⁶ KVS (1317), s. 199

⁴⁷ KVS (1317), s. 192.

⁴⁸ Karpat, **a.g.e.**, s.110.

⁴⁹ Karpat, **a.g.e.**, 340-341.

⁵⁰ KVS (1322), s. 151.

⁵¹ Karpat, **a.g.e.**, 384-385.

⁵² Karpat, **a.g.e.**, 385.; Güven Dinç, "20. Yüzyılın İlk Yarılarında Antalya Nüfusu", **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, Antalya, 22-24 Kasım 2007, s. 355; Tuncer Baykara, "XX. Yüzyıl Başlarında Antalya", **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, Antalya, 22-24 Kasım 2007, s. 15.

1918 yılında hazırlanmış olan Nüfus istatistiklerinde Antalya'ya ait yeni veri bulunmamakta olup nüfus bilgisinde 1914 yılı verileri olan 249.686 kişinin yaşadığı bilgisi yazılmaktadır⁵³. Milli Mücadele yıllarında Antalya'nın nüfusunun tam olarak kaç olduğu hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır⁵⁴. Ancak 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey'in sorumluluk bölgesinde yer alan şehirlerin etnik nüfusu hakkında verdiği bilgilerde Antalya'nın kaza ve köylerinin milli Mücadele yıllarında nüfusu 121.000 Müslüman, 6500 Rum ve 13 Yahudi olmak üzere 127.513 kişiden oluştuğu yazılmaktadır⁵⁵.

Osmanlı Devleti'nin Paylaşılmasında ve Gizli Anlaşmalarda Antalya

Milli birliğini sağladıktan sonra Avrupa'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan İtalya, diğer kıta Avrupası devletler gibi sömürgecilik politikasını benimsemiştir⁵⁶. Bu bağlamda ilk olarak Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Trablusgarp'a yönelmiştir. İki devletin karşı karşıya geldiği ilk savaş olan Trablusgarp Savaşı (1911-1912), Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünü bir kez daha ortaya çıkarmıştır. İtalyanların Trablusgarp'ta halka karşı politik davranmaları ve bu kapsamda İtalyan Bankası Banko Di Roma'nın bir şubesini açarak bölgede ekonomik faaliyetlerde bulunmaları, eğitim-öğretim faaliyetlerine bağlı olarak okullar açıp faaliyetleriyle halkı yanlarına çekmeleri, işgal bölgelerinde para ile bazı Arap kabilelerini satın alarak onlarla temas kurmaları, bölgede okul açmaları, sağlık alanında çalışmalar yaparak halkı parasız tedavi etmek suretiyle halkın sempatisini kazanmaya çalışmaları, bölgede araziler satın almaları⁵⁷ gibi faaliyetlerle bölgeyi elde etmeyi başarmışlardır⁵⁸. Trablusgarp Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti ile İtalya arasında Uche anlaşması (18 Ekim 1912) yapılmıştır. Osmanlı Devleti bu anlaşma ile hem yenilgiyi hem de Kuzey Afrika'daki

⁵³ Nejdet Bilgi, *Osmanlı Devleti'nin 1917 Yılı Yabancı Nüfusu*, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXV., S. 1, Temmuz, 2010, s. 112.

⁵⁴ 1914 yılı verilerinden sonra Antalya'nın nüfusu hakkında en sağlıklı bilgi 1927 yılı nüfus sayımı ile ilgili sonuçlarda yer almaktadır. Bu sayım sonuçlarına göre Antalya merkezde 17.365, merkez köy ve kasabalarla birlikte 36.324 kişi yaşamaktadır. Antalya kaza ve köyleri ile beraber 93.212'si Erkek 111.160'ı kadın olmak üzere 204.372 kişi yaşamaktadır. (Mustafa Köse **1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2010, s. 134.

⁵⁵ M. Şefik Aker., **57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi** (1918-1920), Ankara, 2006. s. 4. (1914 yılında 249.686 olan Antalya Nüfusu 1927 yılı sayımlarına göre 204.372'dir. Dolayısıyla Şefik Aker'in 1920 yılı için Antalya'nın nüfusu hakkında vermiş olduğu 127.513 sayısı büyük olasılıkla erkek nüfus sayısıdır.), 1927 Yılı Antalya Nüfusu hakkında bkz. Güven Dinç, *"Cumhuriyetin ilk Nüfus Sayımına Göre Antalya'nın Demografik Yapısı"*, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, S. 12, s. 76.

⁵⁶İsrafil Kurtcephe, **Türk İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, Ankara, 1995, s. 9; Mevlüt Çelebi, *"İtalyan Sömürgeciliğinin Hedef Kenti Antalya"*, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Antalya, 18-19 Aralık 2003, s. 170.

⁵⁷ Kurtcephe, **a.g.e.**, s. 14; Mebrure Değer, *"Doktor Hüseyin Hüsnü Beyin Not Defterinden İtalya Savaşı"*, **III. Türk Tıp Tarihi Kongresi**, İstanbul, 20-23 Eylül 1993.

⁵⁸ Erten, **a.g.e.** s. 15.; Kurtcephe, **a.g.e.**, s. 163.; Hale Şıvgın, **Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan İlişkileri (1911-1912)**, Ankara, 2006, s. 22.

son toprak parçası olan Trablusgarp'ı (Libya) kaybettiğini kabul etmiştir. İtalya Trablusgarp'ı elde edince, Osmanlı Devleti'nin eski gücünü yitirmiş olduğunu anlayarak Anadolu ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Nitekim Antalya'da henüz 1913 yılında konsolosluk açmış; böylece İtalya Antalya'yı daha yakından tanıma ve şehir üzerine hedeflerini gerçekleştirme fırsatı bulmuştur⁵⁹.

Diğer yandan Osmanlı Devleti, İtalya ile yaptığı Trablusgarp Savaşı'nın ardından 1912-1913 yıllarında kendisinden kopan Balkan devletlerinin saldırıları üzerine yeni bir savaşa daha girerek I. Balkan Savaşı'nda beklenmedik ağır bir yenilgi almıştır. Her ne kadar I. Balkan Savaşlarının ardından yapılan II. Balkan Savaşlarında, Balkan devletlerinin aralarındaki toprak paylaşımındaki kargaşalıktan yararlanılıp kaybedilen toprakların bir kısmı geri alınsa da bu savaşlar, Osmanlı Devleti için ağır yenilgi ile sonuçlanmış, devleti siyasî olarak yalnızlaştıran sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti bu bağlamda, son iki yüzyılda kaybettiği toprakları geri alabilmek, eski gücüne tekrar kavuşabilmek, uluslar arası alanda yalnızlıktan kurtulabilmek için I. Dünya Savaşı'na girmiştir. Ancak savaşta Osmanlı Devleti büyük bir yenilgi almış, çok sayıda şehit vermiş, topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'na resmen müdahil olduğunda 1.710.000 kilometre kare yüzölçümü ile çeşitli ırk, dil ve dinlerden 22 milyon nüfusa sahiptir. Dört yıl süren savaşlar neticesinde 2.850.000 kişi silah altına alınmış ve Osmanlı orduları birçok cephede savaşmıştır⁶⁰. Bu savaşlarda Osmanlı Devleti'nin kaybı 325 bin şehit, 400 bin yaralı ve kayıp olmak üzere yaklaşık 725 bin dolaylarındadır⁶¹.

Osmanlı Devleti'nin askerî alanda güçsüz olduğu Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında açık bir şekilde görülmüş, bundan dolayı I. Dünya Savaşı'nda topraklarının birçoğu büyük devletlerin ana hedef noktası haline gelmiştir. Rusya, Türk hâkimiyetine karşı Balkanlar ve Kafkasya'daki halkları kızdırmıştır. Fransa, Tunus'u (1881) işgal etmiş; ayrıca Suriye'de kendisine bir menfaat bölgesi yaratmıştır. İngiltere, Mısır'ı (1882) işgal etmiştir. Bu devletler gibi İtalya da bir Akdeniz devleti olarak yönünü Anadolu topraklarına çevirmiştir. I. Dünya savaşı esnasında İtilaf Devletleri İtalyanları kendi saflarına çekebilmek için İtalya'ya Anadolu topraklarının paylaşımında verilmek üzere çeşitli vaatlerde bulunmuşlardır. İtilaf devletlerinin vaatleri gizli anlaşmalarla tutanak altına alınmıştır. I. Dünya Savaşı esnasında İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında yapılan bu gizli anlaşmalar büyük önem taşımaktadır. Zira

⁵⁹ Romano Damiani, *Türkiye'de Yabancı Bir Gazetecinin Araştırmaları*, Ankara, 1998, s.123.; Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk- İtalyan İlişkileri*, Ankara, 2002, s. 2.

⁶⁰ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara, 1990, s.17.

⁶¹ Müderrisoğlu, *a.g.e.*, s. 24.

gizli anlaşmalar ile İtalya'ya Anadolu'nun Güneybatı taraflarındaki topraklar vaat edilmiştir⁶². İtalya Anadolu'da hedeflediği politikasını gerçekleştirebilmek için I. Dünya Savaşı'nda kendisine gizli anlaşmalar ile Antalya'dan İzmir'e kadar Anadolu'nun Güneybatı kıyı kesimleri vaat edilince savaşa girmiştir⁶³. İtalya'nın I. Dünya Savaşı'na girmesinin temel nedenlerinden biri de Anadolu'yu ekonomik kazanç sağlama yeri olarak görmesi, bu bağlamda kendisine gizli anlaşmalarla hedeflerini gerçekleştirmek fırsatı verilmiş olmasıdır. Gizli anlaşmalarda yapılan vaatler neticesinde İtalya savaşa İtilaf Devletleri safında dâhil olmuş, savaş sonunda kendisine vaat edilen yerler verilmeyince de Anadolu'da müttefiklerinden bağımsız bir politika izlemeye başlamıştır. Bu bağımsız politikanın neticesi olarak Antalya'yı çeşitli gerekçelerle 28 Mart 1919 tarihinde işgal etmiştir⁶⁴.

a. Londra Anlaşması (26 Nisan 1915)

İtalya, I. Dünya Savaşının başlangıcında İttifak Devletleri safında yer almıştır. Müttefikleri olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Almanya'nın yanında savaşa gireceği zannedilirken beklenenin aksine 3 Ağustos 1914 tarihinde tarafsızlığını ilan etmiştir⁶⁵. Savaş devam ederken İtalya'ya Osmanlı Devleti'nin paylaşımında toprak verileceği vaat edilince İtalya tarafsızlığını bozarak savaşta İtilaf Devletleri safında yer aldığını dünyaya duyurmuştur⁶⁶. Kendisine el altından vaat edilen toprakları gizli anlaşmalarla pay etmek için İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya aralarında anlaşarak bir anlaşma imzalamışlardır. 26 Nisan 1915 tarihinde dört devlet arasında yapılan bu anlaşma Londra Anlaşması olarak adlandırılmıştır. Bu anlaşma ile İtalya I. Dünya Savaşı'na bir ay içinde İtilaf Devletleri safında girmeyi kabul etmiştir⁶⁷. Anlaşma ile İtalya'ya Oniki Ada üzerindeki egemenliğinin devamı verilmiş; ayrıca Fransa, İngiltere ve Rusya Anadolu'da herhangi bir paylaşım yapmaları durumunda İtalya'ya Antalya ve çevresinin verileceğini vaat etmiştir⁶⁸. Anlaşmaya göre, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü muhafaza edilir ve büyük devletler nüfuz bölgelerinde değişiklikler yaparlarsa İtalya'nın menfaatleri göz önünde tutulacaktır. Ayrıca, İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki egemenliği kabul edilecektir. Eğer savaş esnasında İngiltere, Fransa ve Rusya Anadolu'da bir bölgeyi işgal ederlerse Antalya vilayeti ve yakın yerler İtalya'ya ayrılacaktır⁶⁹. Anlaşmanın 9. maddesi İtalya'nın Osmanlı Devleti topraklarındaki menfaatleri ile ilgili olarak "*Anadolu'nun tamamen veya kısmen paylaşılması*

⁶² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi** (C.I.ve II.), İstanbul, 2004, s.118.

⁶³ Pierre Renouvin, **Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)**, (Çev. Adnan Cemgil), İstanbul, 1982, s. 241.

⁶⁴ Nuri Köstüklü, **Milli Mücadele'de Denizli, Burdur, Isparta Sancakları**, Ankara, 1999, s. 10.

⁶⁵ Kurtcephe, **a.g.e.**, s. 234.

⁶⁶ Nebahat Oran, "*Antalya'da Milli Teşkilatlanma*", **Türkler**, C. 15. s. 831.

⁶⁷ Kurtcephe, **a.g.e.**, s. 237.

⁶⁸ **Ali Çetikaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları**, Ankara, 1993, s. 3.

⁶⁹ Sabahattin Selek, **Milli Mücadele'de Ulusal Kurtuluş Savaşı**, İstanbul, 1982, s. 25.

durumunda, İtalya'nın Akdeniz bölgesinde adilane bir pay almasını İtilaf devletleri tasdik eder."⁷⁰ hükmünü içermektedir. Bu hüküm İtalya'nın Anadolu'daki emellerini gerçekleştirmesi için fırsat olarak görülmüştür. Londra Antlaşmasıyla Fransa ve İngiltere'den istediklerini elde eden İtalya, Avusturya'ya 23 Mayıs 1915'te savaş ilan etmiştir. İtalya Başbakanı Antonio Salandro, 2 Haziran 1915 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada, İtalya'nın amacını açıklarken, İtalyanlığı yalnız Adriyatik'te korumak için değil, uluslararası alanda tüm ilişkilerde önemli bir yer elde etmek için mücadele vermekte olduklarını söylemiştir⁷¹. İtalyan başbakanın bu söyleminden İtalya'nın bölgede saygınlığını ve nüfuzunu arttırmak istediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Londra Antlaşmasıyla İtalya Anadolu topraklarında söz sahibi olmaya, müttefikleri arasında saygınlığını arttırmaya başlamıştır.

İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali ve sonrasında Oniki adalara yerleşmesi kendisine güven duymasına neden olmuş, bunun neticesi olarak bölgede özellikle Batı Anadolu topraklarına gözünü dikmiştir⁷². I. Dünya Savaşı'nda İtalya'nın karşı blokta yer alması ve Anadolu üzerinde gerçekleştirmek için çaba sarf ettiği emelleri Osmanlı Devleti ile İtalya'yı karşı karşıya getirmiştir. Bu durumun sonucu olarak İtalya 20 Ağustos 1915 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir⁷³. Böylece, Trablusgarp Savaşı'ndan sonra Osmanlı-İtalya Savaşı yaklaşık üç yıl aradan sonra yeniden başlamıştır.

Görüldüğü üzere bu anlaşma ile İngiltere, Fransa ve Rusya İtalya'yı I. Dünya Savaşı'nda yanına çekmek istemişler ve İtalya'ya Batı Anadolu topraklarını özellikle Antalya ve çevresini vaat etmekle bunu başarmışlardır⁷⁴.

b. Sykes-Picot Anlaşması (16 Mayıs 1916)

Londra Anlaşması'nın İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya devletleri arasında gizlice imzalanmasından sonra anlaşma paydaşı devletler menfaatleri istikametinde politikalarını uygulamaya koymaya başlamışlardır. Bu bağlamda, İtalya Anadolu toprakları üzerinde gizli anlaşmanın hükümleri doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. İngiltere ve Fransa da kendi çıkarları doğrultusunda Londra Anlaşması'nın hemen ardından İtalya'dan habersiz Ortadoğu'da kendi amaçlarını gerçekleştirmek üzere girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişim, İtalya'dan gizli, fakat Rusya'nın bilgisi dahilinde yapılmıştır. Bunun için İngiltere

⁷⁰Türk İstiklal Harbi IV. Cilt (Güney Cephesi), Ankara, 2009, s. 5.; C. Paul Helmreich, **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, (Çev. Şerif Erol), İstanbul, 1996.; Köstüklü, **a.g.e.**, s. 9.; Salandra, *a.g.m.*, s. 20.; Salahi R. Sonyel, **Kaygılı Yıllar, Gizli Belgelerle Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası (1919-1923)**, İstanbul, 2012, s. 15.

⁷¹ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 21.

⁷² Neriman Tongul, "*Türk-İtalyan İlişkileri (1870-1923)*", **Askeri Tarihi Bülteni**, Şubat, 2000, s. 160.

⁷³ Helmreich, **a.g.e.** s. 3.

⁷⁴Justin Mccarthy, **Osmanlı'ya Veda, İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları**, İstanbul, 2006, s. 215-216.

Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Marc Sykes ve Fransız meslektaşı Gorgias Picot arasında bir anlaşma tebliği hazırlayarak Rusya'ya göndermişlerdir⁷⁵. İkili tarafından hazırlanan tebliğ sonradan bir anlaşma metni şekline getirilmiş ve Sykot-Picot Anlaşması olarak 16 Mayıs 1916 tarihinde imzalanmıştır. Anlaşma ile Fransa Suriye kıyıları, iç bölgeleri, Çukurova, Kayseri dışarıda kalmak şartı ile Sivas, Elazığ, Maraş, Antep, Mardin'i almış; İngiltere Basra'dan Bağdat'a kadar tüm Güney Mezopotamya'yı almıştır. Görüldüğü gibi İngiltere ve Fransa, İtalya'yı çeşitli vaatlerle kendi yanlarına çektikten sonra Ortadoğu bölgesini 26 Nisan 1916 tarihli gizli Sykes-Picot Antlaşması ile paylaşmışlardır⁷⁶.

Londra Anlaşması'ndan 13 ay sonra 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya'nın İtalya'dan gizli yaptıkları bu anlaşma Osmanlı Devleti'nin paylaşımında gizliden yapılmış ikinci anlaşmadır. İtalya, Sykot-Picot anlaşmasını öğrenince derhal bu anlaşmanın hükümlerine karşı çıkmış ve Ortadoğu'nun paylaşılmasını öngören bu anlaşmada kendisinin de onayının alınmasını istemiştir. İngiltere ve Fransa bu isteği kabul ederek 19 Nisan 1917 tarihinde İtalya ile tarihe St. Jean de Maurennea Anlaşması olarak geçen anlaşmayı imzalamışlardır⁷⁷.

c. St. Jean De Maurienne Anlaşması (19 Nisan 1917)

İngiltere ve Fransa'nın kendi aralarında bir protokol yapıp Rusya'nın da onayını alarak İtalya'dan gizli bir anlaşma yapmaları İtalya'yı yeniden harekete geçirmiştir. Anlaşmadan (Sykes-Picot) sonradan haberi olan İtalya, Londra Anlaşması ile kendine verilen yerlerin kesinliğe kavuşturulmasını istemiştir. Bu amaçla İtalya, İngiltere ve Fransa'ya yeni bir anlaşma yapılması için baskıda bulunmuştur. İtalya, Anadolu'da daha geniş bir bölgenin kendisine verilmesi hakkındaki iki notayı 19-20 Ekim 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya'ya vermiştir. Bu notaların ilkinde İtalya, Antalya ile birlikte Konya vilayetini, Bursa vilayetinin güney kısmını, Aydın vilayeti ile İzmir'in kendisine verilmesini talep etmiştir. İkinci notada ise Rusya'nın İstanbul ve boğazlardaki üstünlüğünü ve burada Fransa ile İngiltere'ye tanınan hakların aynısının İtalya devletine tanındığı takdirde kabul edileceği bildirilmiştir⁷⁸. Müttefikleri 29 Ocak 1917 tarihinden itibaren İtalya'nın taleplerini görüşmeye başlamışlardır. 19 Nisan'da Fransa'nın St. Jean De Maurienne şehrinde İngiltere başbakanı Lloyd George, Fransa başbakanı Ribot ve İtalya Başbakanı Paolo Boselli'nin katılımları ile toplantı gerçekleştirilmiştir⁷⁹. Toplantıda Fransa'nın isteksiz olmasına rağmen İtalya'nın baskın

⁷⁵ **Türk İstiklal Harbi**, C. IV. Güney Cephesi, Ankara, 2009, s. 6.

⁷⁶ McCarthy, **a.g.e.**, s. 216.

⁷⁷ McCarthy, **a.g.e.**, s. 217.

⁷⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılap Tarihi**, C. III., Ankara, 1983, s. 16.

⁷⁹ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 22.

tutumu sonrasında 19-21 Nisan 1917 tarihinde St. Jean De Maurienne’de görüşmeler yapılmış şu kararlar alınmıştır: İtalya 1916’da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan anlaşmayı kabul edecek; buna karşılık Mersin hariç Antalya, Konya, Aydın ve İzmir çevreleri İtalyanlara verilecektir⁸⁰. Görüşmeler sonunda, Rusya’nın da tasdik etmesi şartıyla İzmir İtalya’ya vaat edilerek İtalya’nın istekleri kabul edilmiştir⁸¹. Bu anlaşmadan İtalya’nın oldukça kazançlı çıktığı anlaşılmaktadır. Fakat İngiltere, İtalya yerine Yunanistan’ın bu bölgenin sahibi olmasıyla menfaatlerinin daha iyi korunacağı kanaatinde olduğundan İtalya’dan uzaklaşmıştır. Böylece, bu anlaşmanın ardından bölgede İtalyan-Yunan menfaat çatışması ortaya çıkmıştır⁸².

Yukarıda ifade edildiği gibi İtalya, I. Dünya Savaşı’na 26 Nisan 1915 tarihinde gizlice imzalanan Londra Anlaşması hükümleri doğrultusunda emellerini gerçekleştirmek için girmiş, 1917 tarihinde yapılan St. Jean De Maurienne Anlaşması ile de kendisine Doğu Akdeniz’de yeni ufuklar açmıştır. 1917 St. Jean De Maurienne anlaşması ile İtalya’ya İzmir’den Antalya’ya kadar olan Güneybatı sahillerini kapsayan Anadolu toprakları vaat edilmiştir. Diğer taraftan 1917 yılında İtilaf Devletleri safında savaşa dâhil olması bahis olan Yunanistan da savaşa girerken İzmir ve çevresinin kendisine verilmesini şart koşmuştur. O dönemde sıkışık durumda bulunan sadece o günün şartlarına göre birbirini tutmayan kararlar alan İtilaf Devletleri Yunanistan’ın isteğine olumlu yanıt vererek İzmir ve çevresini İtalya’nın yanı sıra Yunanistan’a da vaat etmişlerdir. Bunun üzerine İtalya, Yunanistan’dan önce davranarak bölgeyi işgal etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Aralık 1918 tarihinde Marmaris Limanına bir İtalyan muhribi gelmiş muhripen iki binbaşı Marmaris’e çıkmış Hükümet konağını ziyaret etmiş ziyaretin ardından kasabayı baştanbaşa dolaşarak askeri binaların, hastanelerin ve fırınların durumunu incelemiştir⁸³. Şüphesiz ortada ziyareti gerektirecek herhangi bir durum yokken böyle bir gelişmenin yaşanması İtalyanların Yunanlılardan önce bölgeyi işgale hazırlandıklarının göstergesidir.

I. Dünya Savaşı’nın hemen bitiminde 14 Aralık 1918 tarihinde İtilaf Devletleri donanması İzmir Limanı’na gelmiştir. Bu donanmanın içinde bir İtalyan torpidosu da bulunmaktaydı. Bu sırada İzmir’deki St. Etien Avusturya Kilisesi’ne Avusturyalı memurların muvafakatiyle Fransız bayrağı çekilmiştir. İtalyanlar bu teşebbüsü kendi emellerine ve prestijlerine vurulan darbe olarak gördüklerinden Fransız bayrağı yerine kendi bayraklarını çekmek için karaya bir müfreze çıkarmışlardır. Sonra Fransız bayrağının yanına kendi bayraklarını da çekerek

⁸⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 135.; Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması**, Ankara, 1986, s. 18.; Recep Bozkurt, **Ulusal Kurtuluş Savaşında Eğirdir**, s. 5.; Ali Çetinkaya’nın **Milli Mücadele Dönem Hatıraları**, Ankara, 1993, s. 3.

⁸¹ Berna Türkoğan, (Haz.), **Milli Mücadele Tarihi I.**, Ankara, 2005, s. 14.

⁸² Köstüklü, **a.g.e.**, s. 45.

⁸³ **Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Ankara, 1962, s. 141.

konuyu kapatmışlardır⁸⁴. Bu olay İtalyanların İzmir ve çevresini sahiplenmiş olduklarının göstergesidir.

İtalya, St. Jean De Maurienne Antlaşması'na dayanarak İzmir'in kendisine verilmesi gerektiğini iddia etmiştir. ABD ise I. Dünya Savaşı'na girmesinden evvel İtilaf Devletleri'nin aralarında imzalanmış olan gizli anlaşmaları tanımadığını açıklamış, St. Jean De Maurienne Antlaşması da Rusya tarafından tasdik edilmemiştir. Bunun sonucu olarak İngiltere ve Fransa bu anlaşmanın "*Keenlemyekün*"⁸⁵ olduğunu ilan etmiştir. İtalya ise Paris Barış Konferansı'nda bu anlaşmaya dayanarak İzmir'in kendisine verilmesi isteğinde ısrar etmiştir. İngiltere, ABD ve Fransa'nın İzmir'i Yunanistan'a verme kararına İtalya sert tepki göstermiş ve karşı tavır içine girmiştir⁸⁶.

İtalya'nın I. Dünya Savaşına girmesinin temel nedenlerinden biri kendisine gizli anlaşmalarda vaat edilen bölgelerdir. Ancak İtalya savaşı galip devletler safında yer alarak bitirmiş, maliyesi iflas duruma gelmesine, savaşta çok sayıda kayıp vermesine rağmen resmî istatistiklere bakıldığında I. Dünya Savaşında İtalyan ordusunun 571 bin ölü, 451.645 yaralı verdiği binlerce askerinin esir savaş sırasında esir düştüğü ve bunların 57 bininin öldüğü anlaşılmaktadır. Askeri ve mali alanda çok büyük kayıplar veren İtalya'nın bu yaraları sarması dış politikada elde edeceği başarılarla bağlı görülmüştür⁸⁷. Ancak, sonraki gelişmeler ve müttefiklerinin İtalyan aleyhtarı tutumları İtalya'nın Anadolu üzerinde bağımsız bir politika izlemesine sebep olmuştur.

Paris Barış Konferansı (18 Ocak 1919)

Birinci Dünya Savaşı sona erince galip devletler, mağlup devletlerin topraklarını nasıl paylaşacakları ile ilgili olarak barış konferansı düzenlemeye bu konferansın da Paris'te toplanmasına karar vermişlerdir. Bu doğrultuda barış konferansı otuz iki devlet temsilcisinin katılımı ile "Dünya haritasının yeniden düzenlenmesi ve küçük devletlerin pay edilerek sömürülmesi" amacı ile toplanmıştır⁸⁸. Yenilen devletlerin durumunun görüşüleceği konferansta karar alıcı devletler, İngiltere, Fransa, İtalya, ABD ve Japonya olmuştur. Konferansta bu ülkelerin cumhurbaşkanları ve başbakanları düzeyinde bir kurul oluşturulmuş,

⁸⁴ **Türk İstiklal Harbi**, s. 143.; Sıtkı Aydınel, **Güneybatı Anadolu'da Kuvay-i Milliye Hareketi**, Ankara, 1993, s. 13.

⁸⁵ Baştan beri hiç anlam ifade etmeyen, hiç olmamış gibi kabul edilen.

⁸⁶ A. Anastasius Pallis, **Yunanlıların Anadolu Macerası, (1915-1922)**, (Çev. Orhan Azizoğlu), İstanbul, 1995, s. 45.

⁸⁷ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 24.

⁸⁸ A. M. Şamsutdinov, **Mondros'tan Lozan'a Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi (1918-1923)**, (Çev. Ataoğl Behramoğlu), İstanbul, 1999, s. 43.; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 145.

oluşturulan bu kurula “*Onlar Meclisi*”⁸⁹denilmiştir⁹⁰. Görüşmelerde Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan’la yapılacak anlaşma şartları belirlendikten sonra pay edilecek mirasın büyüklüğü nedeniyle Osmanlı Devleti konusu ve topraklarının paylaşımı en sona bırakılmıştır⁹¹.

Nihayet 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı’nda Anadolu’nun geleceği hakkında görüşmeler başlamıştır⁹². Görüşmelerde İtalya kendisine gizli anlaşmalarla vaat edilen yerlerin verilmesi talebinde bulununca üç İtilaf Devleti de İtalya’ya karşı tavır takınmışlardır. Bunun temel sebebi İtilaf Devletleri’nin Batı Anadolu topraklarını Yunanlılara vermek istemeleridir. Bu yüzden İtalya’nın konferansta “*üvey evlat*” muamelesi gördüğünü söylemek doğru olur⁹³.

Konferansta ABD Başkan Wilson 1915 Londra Anlaşması’nı tanımadığını ilan etmiştir. 1917 Saint Jean De Maurenne Anlaşması ise Rusya tasdik etmediği için yürürlüğe koyulmamıştır. Bu yüzden savaşta İtalyanların gösterdiği fedakârlıkların, verdiği zayıfların getirisinin olmaması İtalya’nın beklenmedik bir şekilde ümidinin yıkılmasına neden olmuştur⁹⁴. Buradan hareketle İtalya’nın Paris Barış Konferansı’nın ilk günlerinden itibaren hayal kırıklıklarını zafer meyvesi olarak toplamak zorunda kaldığını söylemek doğru olur.

Aslında konferansta İtilaf Devletlerinin tutumunun sebebini anlamak zor değildir. Zira bilindiği gibi İngiltere ve Fransa birer okyanus devleti, İtalya ise bir Akdeniz devletidir. Bununla birlikte İngiltere ve Fransa Doğu Akdeniz bölgesinin önemli stratejik noktalarına hâkim durumdayken İtalya sadece Libya ve Oniki Ada’ya hâkimdir. Anadolu’da İzmir’den İskenderun’a kadar olan bölgede İtalyan haklarının tanınması, İtalya lehine bölgede dengeyi sağlayacaktır. Bu yüzden İtalya, konferansta politika olarak bu kazanımın çabası ve gayreti

⁸⁹ Konferansta yenen devletlerin oluşturduğu gruba “Onlar Meclisi” denilmiştir. Konferans esnasında konuların önemine göre bu grup “Beşler Meclisine”, Japonya başkanının konferanstan çekilmesi ile birlikte İngiltere, Fransa, ABD ve İtalya başkanlarının oluşturduğu “Dörtler Meclisine” dönüşmüştür. Diğer taraftan konferansta yenilen devletlerin kaderlerini belirleyecek olan başat devletler konferansa hazırlıklı gelmişlerdir. İngiltere başbakanı Lord George yanında 400 kişilik bir kalabalık grup getirmiştir. ABD Başkanı Woodrow Wilson yanında 200 kadın 200 erkek ve barış anlaşması üzerine çalışan akademik kadrosu ile gelmiştir. Fransa Heyeti de kalabalık bir grupla konferansa gelmiştir. Konferansı yaklaşık 500 kişilik bir gazeteci ordusu takip etmiştir. Bkz. İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921), Türkiye ile İlgili Dış Haberler ve Bunların İç Basındaki Tepkileri**, Ankara 1961, s. 49.; Haluk Selvi, **Milli Mücadele’de İşgaller ve Direnişler**, İstanbul, 2011, s. 94.

⁹⁰ Semih Yalçın, **Atatürk’ün Milli Dış Siyaseti**, Ankara, 2010. s.20.; Armaoğlu, **a.g.e.** s. 145.; Salih Tunç, “*İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve İstanbul Basınına Yansımaları*”, **Türkler**, C. 15. s. 766.

⁹¹ Yalçın, **a.g.e.** s. 21.; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi I. İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe**, Ankara, 1991, s. 94.

⁹² Damiani, **a.g.e.**, s. 3.

⁹³ Ömer Sami Çoşar (Haz.), **İstiklal Harbi Gazetesi**, 15 Mayıs 1919.

⁹⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 171.

içinde olmuştur. Bu paylaşım ve uygulamaya konulan politikalar İngiltere ve Fransa'yı İtalya'ya karşı farklı politika izlemeye itmiştir.

İtalya'nın İzmir ve çevresi üzerinde hakimiyet kurmak için kendisine verilmesi ısrarı sürerken Yunan heyeti başkanı Venizelos konferansta, önce İzmir'in kendilerine verilmesi gerektiği ile ilgili olarak İngiliz temsilcisine bir muhtıra vermiştir. Muhtırada: *“Anadolu’da Yunanlıların genişlemesine en büyük engel İtalya’dan gelmektedir. İtalya’ya 1915 Londra Anlaşması ile Antalya ve kıyıları verilmiştir. Akabinde İtalya’nın bu anlaşmadan tatmin olmadığı haberleri duyulunca 2 yıl sonra yapılan Saint Jean De Maurienne Anlaşması ile İtalyanlara İzmir bölgesinin de verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat I. Dünya Savaşı’nda yapılan anlaşmalarda Ruslara da bazı yerlerin verilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak, bu durum gerçekleşmemiştir. Bu gibi gerçekleşmeyen nedenlerden dolayı İzmir’in İtalya’ya verilmesi vaadini de geçersiz sayabiliriz. Esasen bir Akdeniz ülkesi olan Yunanistan’ın bölgedeki amacı bölgesel dengeyi sağlamaktır”*⁹⁵ şeklinde açıklamada bulunmuştur. Dolayısıyla Yunanistan, İtalya’ya I. Dünya Savaşı esnasında gizli anlaşmalar ile vaat edilen toprakların kendilerine ait olduğunu iddia etmiştir. Ardından 3-4 Şubat 1919 tarihinde Yunanlılar (Venizelos), Osmanlı topraklarının paylaşımı konusunda beklentilerini açıklamışlardır⁹⁶. Buna göre Yunanistan gizli anlaşmalar ile İtalya’ya vaat edilen Batı Anadolu topraklarında özellikle de İzmir’de Wilson Prensiplerine dayalı olarak Self-determinasyon istemiştir. Yunanistan, İzmir’de yaşayan halkın çoğunluğunun Rumlardan oluştuğunu iddia ederek bu yönde bir tez ortaya

⁹⁵ Öztoprak, a.g.e., s. 26.

⁹⁶ Yunan lider Venizelos İzmir dahil Batı Anadolu’nun büyük bir kısmında Rumların Türklerden fazla olduğunu savunmuştur. Bu bölgenin tam olarak nüfuslarını gösterecek resmi istatistikler olmadığını belirterek, Rum patrikhanesi tarafından hazırlanan nüfus istatistiklerini tezinde delil olarak kullanmıştır. Patrikhanenin verdiği bilgilere göre Anadolu’daki tüm Rum nüfusu 1 milyon 700 bindir. Ayrıca, Venizelos Türkiye idadilerinde okutulan ders kitaplarında Rum nüfusunun 1 milyon 300 bin olarak gösterildiği iddiasında da bulunmuştur. Aydın ve Bursa vilayetlerinde yaşayan Rum nüfusunun da 1 milyon 80 bin olduğuna değinen Venizelos buna yakındaki adalarının nüfusu da eklenirse bu rakamın 1 milyon 450 bine yükseleceğini; aynı ülkedeki Müslüman nüfusun ise 943 bin olduğunu iddia etmiştir. Rum nüfusun Türk nüfusundan 189 bin kişi fazla olduğunu, bu sebeple de ilgili bölgelerin Osmanlı değil, Yunanistan himayesinde olması gerektiğini savunarak Yunanistan’a verilmesi talebinde bulunmuştur. Yunan Başbakanı Venizelos’un bu tezine karşın Türk istatistikleri de mevcuttur. Özellikle 1892 yılındaki nüfus sayımına dayanan nüfus bilgilerine göre Aydın vilayetinde nüfus rakamları şöyledir: 1 milyon 93 bin 334 Müslüman, 208 bin 283 Rum, 15 bin 105 Ermeni ve 19 bin 775 diğer unsurlar. 1905 yılı nüfus sayımına göre İzmir’in nüfusu 100 bin 356 Müslüman, 73 bin 636 Rum, 11 bin 127 Ermeni ve 25 bin 854 diğer unsurlardan oluşmuştur. 1917 yılına gelindiğinde ise Ege bölgesinde tüm nüfus dağılımı şu şekildeydi. İzmir, Manisa, Aydın, Nazilli’de 1 milyon 299 bin 527 Müslüman nüfusu bulunurken, 233 bin 914 Rum ve Ortodoks bulunmaktaydı. Balıkesir’de 368 bin 404 Müslüman, 85 bin 547 Rum/Ortodoks; Muğla’da 134 bin 767 Müslüman, 10 bin 192 Rum/Ortodoks nüfus bulunmaktaydı. Verilen istatistiki bilgilerden de anlaşıldığı gibi Venizelos’un iddiası yanlış ve yersizdi. Çünkü, Batı Anadolu’nun hiçbir bölgesinde Rum nüfusu Müslüman nüfusundan daha fazla değildi. Bu sebeple Yunanistan’ın Wilson ilkelerinin 12. maddesine dayanarak kendisine verilmesini istediğinin dayanakları geçersizdi. Bkz. Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.I., Ankara, 1995, s. 35-36.

koymuş, bundan dolayı İzmir'in kendisine verilmesini dile getirmiştir⁹⁷. Venizelos, Batı Anadolu'da Rum nüfusunun bir milyon yedi yüz bin olduğunu ve bölgede asayiş olayları yaşandığını iddia etmiştir⁹⁸. Bu iddia üzerine konferansta bir komisyon oluşturularak bölgenin etnik olarak incelenmesine karar verilmiştir. Oluşturulan komisyon bölgede etnik köken araştırması yapmış ABD'li komisyon üyesi Coğrafya profesörü Westerman, Venizelos'un konu ettiği bölgedeki nüfusun toplamının % 63'nün Türklerden, % 32'sinin ise Rumlardan oluştuğunu rapor etmiştir⁹⁹. ABD'nin bu rapor ile beraber İzmir, Aydın ve çevresinin Yunanistan'a verilmesine karşı çıkacağı beklenirken ABD; Fransa ve İngiltere'nin yanında yer alarak İtalyan karşıtı bir politika izlemeye başlamıştır. Konferansta Yunanlıların istekleri en çok İtalya tarafında hoşnutsuzluk yaratmıştır¹⁰⁰. Yunan talepleri karşısında İtalyan temsilci Orlando: *"Londra Anlaşması gereğince İzmir Yunanlılara değil İtalyanlara verilmiştir"*¹⁰¹ diyerek Yunan tezine şiddetle karşı çıkmıştır. Görüşmeler devam ederken, İstanbul'da bulunan İtalya Yüksek Komiseri Comte Carlo Sforza Paris'teki İtalyan Dışişleri Bakanı Sannino'ya telgraf çekerek *"Artık Asya Türkiyesinde ilhaklar söz konusu değildir. Fakat bir toprak ayırımına göre idare ve yardım bölgeleri söz konusudur. Fransa ve İngiltere bölgedeki isteklerini Wilson ilkelerine dayandırmaya gayret içindedir"*¹⁰² demiştir. İtalyan dışişleri bakanlığı genel sekreteri olan De Martino Batı Anadolu hakkında Yunanistan Başkanı Venizelos ile Paris'te görüşmüş, görüşmesinin ardından 7 Şubat 1919 tarihinde bakanlığına gönderdiği mektupta İtalya'nın İzmir'den vazgeçmesi halinde bunun yerine İtalya'ya verilecek Anadolu'daki hiçbir bölgenin Yunanistan'ın elinde bulunmadığına dikkat çekmiştir¹⁰³. 11 Şubat'ta İtalyan İstanbul Yüksek Komiseri Comte Carlo Sforza Ege'deki İtalyan işgal kuvvetleri komutanı Elia'ya gönderdiği mektupta: *"ABD'nin harbe girmesi ile Akdeniz büyük devletlerinin Anadolu Türkiye'sindeki menfaatlerinde değişiklik olmuştur. Artık idare veya ilhak bölgeleri değil bir toprak taksimatı mucibince ilgili büyük devletlerin milli hükümetlerini seçmekte serbest olmaları gereken yerli halkın yararına yardımları söz konusudur. İngilizler ve Fransızlar için önceki anlaşmaların kendilerine tahsis ettiği Arap*

⁹⁷ Mehmet Günlübol ve Cem Sar, *"1919-1939 Yılları Arasında Türk Dış Politikası"*, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, (2. Baskı) Ankara, 1969, s. 6.; Pallis, **a.g.e.**, s. 37.; Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri**, Ankara, 1971, s. 50.; Ahmet Özgiray, *"Yunan Amaçları ve İtilaf Devletleri ile Birlikte Türkiye Üzerine Çevirdikleri Entrikalar (1914-1919)"*, **Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, s. 4, Ankara, 1989, s. 558.

⁹⁸ Sonyel, **a.g.e.**, s. 35.; Adnan Sofuoğlu, *"İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş"*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Mayıs-Kasım, 2002, s. 135.

⁹⁹ Yuluğ Tekin Kurat, *"Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası"*, **3. Askeri Tarih Semineri**, Ankara, 1986, s. 49.

¹⁰⁰ Sonyel, **a.g.e.**, s. 41.

¹⁰¹ Şamsutdinov, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁰² Damiani, **a.g.e.**, s. 15.

¹⁰³ Damiani, **a.g.e.**, s. 27.

bölgelerinde kendi yardımları lehinde ileri gelenlerin, toplumların, kavimlerin, belediyelerin ve başka kurumların beyanatta ve talepte bulunmalarına sebebiyet vererek kendi talepleri ile Wilson ilkeleri arasında bir ahenk yaratmak kolay olacaktır. Araplar arasında mutlak bağımsızlık için eğilimler varsa da İngiltere ve Fransa'nın Suriye'de ve başka yerlerde o kadar kabiliyetli müşteri ve ajanları vardır ki Fransa ve İngiltere lehine toplumların kendi kaderlerini tayin etmek hareketi kolaylıkla sahnelenebilecektir. Zamanı gelince İtalyan taleplerine tahsis edilmiş bölgede buna benzer bir şeyin olmaması için her şekilde ve azami acele ile tedbir alınmalıdır. Bizim için bu hayati bir bahis konusudur. İtalya'nın az veya çok açıkça rakiplerinin suni olarak Wilson'un prensiplerine dayanarak ve Asya Türkiye'sinin hiçbir halkının İtalya'nın yardımını talep etmediğini iddia ederek taleplerimize karşı konulmasına mani olunmalıdır. Fakat, biz tedbir alabiliriz. Hükümet sevgili Elia size pek güveniyor. Buraya gelişimden beri Türkiye'ye karşı kuvvetli bir sempati politikası güttüm. Türkiye'nin sırf bir gün Yunanlıların kendilerine hakim olmaları konusunda duydukları korku ve hatta iğrenme gerisini yapmaktadır. Venizelos Paris'te resmen batıda bulunan bütün vilayetleri (Denizli hariç) ve başka toprakları da istemiştir. Türkler bunu öğrenmeye başlamaktadırlar. Burada bana Yunanlılardan kurtulmanın tek çaresinin İtalyan yardımına dayalı bir idare kurdurmaktan geçtiğine inandırmak çok kolay oldu. Benim için kolay olmuştur. Çünkü, hakikat budur, başkaca da kurtuluş yolu yoktur...’’¹⁰⁴ demiştir. Bu mektuptan da anlaşıldığı gibi İtalya Anadolu'da siyaset değiştirmiştir. Batı Anadolu halkının Yunanlılara karşı hissetmiş olduğu tedirginliği İtalya kendi lehine kullanma yoluna gitmiştir.

Bu arada konferans sürerken İtalyanlar 21 Mart 1919 tarihinde İngiliz ve Fransız temsilcilerden Antalya'nın işgali için kendilerine izin verilmesini talep etmişlerdir. Ancak, bu istek Fransa ve İngiltere'den destek bulmamıştır¹⁰⁵. Bunun üzerine İtalya ile İtilaf Devletleri arasında soğuk bir dönem başlamış İtalyanlar Anadolu üzerindeki politikalarını kendi stratejisine göre müttefiklerinden bağımsız uygulamaya koymuşlardır. Bu bağlamda İtalya 23 Mart 1919 tarihinde bir karar alarak 16 Mart 1919'dan itibaren Oniki Ada bölgesi ile Kuşadası'ndan, Antalya'ya kadar Güney Batı Anadolu'ya sahip olmak üzere “Deniz İstasyonu Kumandanlığı” kurmuş bu bölgedeki sularda tüm hakları kendi üzerine almıştır¹⁰⁶. Bu gelişmelerin sonucu olarak, konferansta İzmir'i elde edemeyeceğine kanaat getiren İtalya, Mondros Ateşkes Anlaşması'nın 7. maddesini kendilerine dayanak alıp çeşitli bahaneler de ileri sürerek Antalya'yı işgal etmiştir¹⁰⁷. Ayrıca İtalya bununla da yetinmeyip müttefiklerine

¹⁰⁴ Damiani, a.g.e., s. 32.

¹⁰⁵ Bayram Akça, “Milli Mücadele'de Fethiye”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Güz 2002, S. 9, s. 2.

¹⁰⁶ Jaeschke, a.g.e., s. 216.

¹⁰⁷ Aydın, a.g.e. s. 15.

tepki göstererek 24 Nisan 1919 tarihinde konferansı da terk etmiştir¹⁰⁸. İtalya'nın tavır alarak konferansı terk etmesi İngiltere, Fransa ve ABD'yi, İtalya'nın İzmir ve çevresini işgal edebileceği endişesine sevk etmiştir. Bu endişenin sonucu olarak İzmir'in Yunanistan tarafından işgal edilmesi kararını almışlardır¹⁰⁹.

Paris Barış Konferansı'nda İtalya ve Yunanistan arasında İzmir'e sahip olmak için büyük bir mücadele yaşanmıştır. Bu mücadelede İngiltere güçlü bir İtalya'ya karşı güçsüz ve Akdeniz'de yönetmesi kolay olabilecek Yunanistan'ı desteklemiştir. Konferansta, İtalya ile Yunanistan arasında Kuzey Arnavutluk, Oniki Ada ve İzmir konularında anlaşmazlık çıkmıştır. Adı geçen bölgelerde İtalyan-Yunanistan menfaat çatışması olduğunu bilen Yunanistan Başkanı Venizelos, konferans başlamadan, 21 Aralık 1918'de Roma'da İtalya Başbakanı Vittorio Emanuele Orlando ile görüşmüştür. Bu görüşmede Venizelos: *“İtalya ile Yunanistan arasında konferanstan önce yapılacak bir anlaşmanın faydalarından”* söz etmiştir. Aralarında iyi niyete dayalı bir anlaşma yapmak için Orlando'ya teklifte bulunmuş fakat *“Aynı yerleri isteyen iki devlet arasında nasıl bir anlaşma yapılabileceğini anlayamadığını ve İtalya'nın tavizler almadıkça isteklerinden vazgeçemeyeceği”* cevabını almıştır. Anlaşma ısrarından vazgeçmeyen Venizelos Yunanistan'ın isteklerini Paris Barış Konferansı'nda kabul ettirmeye çalışmıştır¹¹⁰. Buna mukabil İtalyan delegelerinden M. Galli 1 Mart 1919 tarihli oturumda Yunanlıların Batı Anadolu'da Rumların çoğunlukta olduğu tezini çürütmeye çalışmıştır. İtalya, Paris Barış Konferansı'nda özellikle St. Jean De Maurenne Anlaşması ile İzmir ve Antalya'nın kendilerine verildiğini ve bu hükümlerin hala geçerli olduğunu savunmuştur. İtalyanların bu tavırları İngilizler tarafından ne benimsenmiş ne de kabul edilmiştir. Bunun üzerine İtalya heyeti, o tarihten sonraki görüşmelerden çekildiğini açıklamıştır. Diğer taraftan İtalya-Yunanistan anlaşmazlığında İngiltere, Yunanistan tarafını desteklemiştir. Bunun temel nedeni İngiltere'nin Akdeniz'de güçlü bir İtalya görmek istemeyişinden kaynaklanmaktaydı. İngiltere, İtalya yerine küçük bir ülke olan Yunanistan'ı desteklemekle İtalya'nın Akdeniz'de hâkim güç olmasının önüne geçmeye çalışmıştır¹¹¹.

Paris Barış Konferansı'nda İtalya bir muhtıra sunmuştur. Muhtırada, hiçbir emperyalist amaç İtalya'nın programına yön veremeyeceği dile getirilmiştir. Fakat İtalyan hükümeti bir Akdeniz devleti olarak hayati menfaatlerini koruma bakımından içinde bulunduğu mutlak

¹⁰⁸ L. Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1922)*, (Çev. Tevhik Alanay), İstanbul, 1972, s. 161.; Jaeschke, **a.g.e.** s. 62.

¹⁰⁹ Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1971, s.214. ; Özgiray, *a.g.m.* s. 588.

¹¹⁰ Margaret Macmillan, *Paris Barış Konferansı, 1919*, (Çev. Belkis Dişbudak), Ankara, 2004, s. 341-342.

¹¹¹ Damiani, **a.g.e.**, s. 13.

zarureti göz önüne almıştır. Akdeniz, İtalyanlar için çok büyük bir önem arz etmektedir. Eğer, Doğu Akdeniz’de savaşı müteakip diğer devletlerin edindiği üstünlükler dolayısı ile İtalya için küçük düşürme ve dışlanma anlamına gelen bir düzen kurulursa hayatî, ticarî, ekonomik ve güç menfaatleri zarar görecektir. Bu yüzden İtalya, İngiltere ve Fransa’ya, Anadolu’dan hiçbir bölge tahsis etmez ise kendisi de hiçbir talepte bulunmayacağını, fakat başka büyük devletler özel faaliyet sahasının tahsisini elde ederlerse müttefikleri için kararlaştırılacak olan aynı ve hiçbir farklılık arz etmeyecek şartlarda İtalya’ya da görev bölgesi verilmesi gerektiğini öne sürmüş ve savunmuştur¹¹². Böylece İtalya müttefiklerine gerekirse hayat sahası saydığı Akdeniz’de mücadeleye girişmekten çekinmeyeceği mesajını vermiştir.

¹¹² Damiani, **a.g.e.**, s. 13.

BİRİNCİ BÖLÜM

İTALYA'NIN ANTALYA'YI İŞGALİ

İtalya, Antalya ve çevresinde işgal faaliyetlerine başlamadan önce bölgede işgal için hazırlıklar yapmıştır. Bu hazırlıkların başında işgal teşebbüsü için gerekçeler oluşturmak gelmiştir. Bu gerekçeler oluşturulduktan sonra Mondros Mütarekesi'ne dayandırılarak Antalya işgal etmiştir.

İtalya şehri işgal ettikten sonra şehirde hâkimiyet sağlayabilmek ve hâkimiyetini devam ettirebilmek için çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetler özellikle halk üzerinde eğitim, sağlık, bayındırlık ve ekonomi alanlarında uygulamaya konulmuştur.

Antalya'nın işgali yıllarında eğitim alanında çeşitli okul ve kurslar açılarak halka İtalyan dili, kültürü, inancı tanıtılmaya ve benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu konuda halkın içinde bulunduğu olumsuz ekonomi ve sağlık koşullarından faydalanılmıştır. Bölgede mevcut yolların ve köprülerin bakım-onarımı yapılırken ihtiyaç duyulan yerlere de yol ve köprü inşa edilmiştir. Bu sayede İtalyanlar halk üzerinde etkin olarak şehir ve çevresine silahlı çatışmaya girmeden hâkimiyet kurmayı hedeflemiştir.

İtalyanlar Antalya'nın işgalini şehir merkeziyle sınırlı tutmamışlardır. Şehir merkezinin ardından şehrin ilçeleri ile Burdur ve Isparta'yı işgal etmek için faaliyetler yürüterek işgal sahalarını bölgede genişletmeye çalışmışlardır. Bu bölümde İtalya'nın Antalya'yı işgal hazırlıklarından başlanılarak işgale gösterilen gerekçeler, işgal, işgal sürecinde uygulamaya konulan eğitim, sağlık ve ekonomik alanlarda uygulamalar ile bölgede işgal sahasını genişletmek için yapılan faaliyetler ele alınmıştır.

1.1 İtalya'nın Antalya ve Çevresinde İşgal Hazırlıkları

İtalya Anadolu ile Trablusgarp Savaşı'nın (1911-1912) ardından ilgilenmeye başlamıştır. Savaşın ardından İtalya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Uche Anlaşmasıyla İtalya Trablusgarp'ı (Libya) Osmanlı Devleti'nden koparmış, Anadolu'nun batı topraklarında hâkimiyet kurmak için buraları "hedef coğrafya" olarak görmeye başlamıştır. Bu bağlamda 1912 yılında Rodos Adasını da topraklarına dahil ettikten sonra yönünü Güneybatı Anadolu'da Antalya'ya çevirmiştir¹¹³.

¹¹³ Alexander Anastasius Pallis, **Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)**, (Çev. Orhan Azizoğlu) İstanbul, 1995, s. 81; Mevlüt Çelebi, **İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi**, Ankara, 2000, s. 2.

İtalya'nın Trablusgarp ve Rodos'u hakimiyet altına aldıktan sonra yönünü Batı Anadolu'ya özellikle de Antalya ve çevresine çevirip bölgeyi kendisine hedef coğrafya olarak belirlemesi, bölgenin İtalya için birçok açıdan cazibe merkezi olmasından kaynaklanmıştır. İtalyan yazar Giovanni Cecini'nin, *Il Corpo Di Spedizione Italiano in Anatolia 1919-1922*, adlı eserinde belirttiği gibi Antalya, coğrafi yapısı ve iklim koşullarının elverişliliği, çevresindeki yerleşim yerlerine ulaşılabilirliği, tarım arazilerinin geniş ve verimli oluşu, maden yataklarının çokluğu, endüstri ve ticaret alanlarının genişliği, afyon yetiştiriciliği, gül yağı üretilmesi, endüstriyel tesisleri, su kaynaklarının bolluğu, sahip olduğu limanın ihracat ve ithalat potansiyeli, iletişim hattı olanaklarına (*Antalya'dan Burdur'a, Antalya'dan Korkuteli'ne taşıma yolu, Antalya'dan Alanya'ya; Katır, kervan, nakliye yolları, Akseki, Korkuteli-Tefenni yolları*) sahip ve elverişli oluşu ile İtalya için Güney Batı Anadolu'da çok önemli bir liman şehri olmuştur¹¹⁴. Bu tespitlerden İtalya'nın bölgeyi özellikle ekonomik özellikleri açısından ele alıp değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Gerçekten de İtalya'nın Antalya ve çevresi ile ilgilenmesinin temelinde öncelikle bölgeden ekonomik çıkar elde etmek vardır. İtalya'nın bölgede gerçekleştirmeye çalıştığı hedeflerini İtalya Dışişleri Bakanı Antonino Di Sangiuliano'nun İstanbul'da bulunan büyükelçi Camillo Gorroni'ye 16 Şubat 1913 tarihinde gönderdiği yazıdan anlamak mümkündür. Antonino Di Sangiuliano İtalya'nın Anadolu'daki amaçlarına ilişkin politikasını: “*Anadolu'ya nüfuz etmek için konsolosluklar kurmak, okullar açmak, gemi seferleri düzenlemek, bölgeye arkeoloji heyetleri göndermek, ekonomik girişimlerde bulunmak ve çeşitli imtiyazlar almak...*”¹¹⁵ şeklinde ifade etmiştir. İtalya Dışişleri Bakanı, 23 Şubat 1913'te İtalyan parlamentosunda yaptığı başka bir konuşmada, Doğu Akdeniz bölgesinde meydana gelecek sınır değişikliklerine İtalya'nın sessiz kalmayacağını diğer devletler tarafından bilinmesinden ve bu bölgeye yönelik taleplerinin dikkate alınması gerektiğinden söz etmiştir. Bu temel politika doğrultusunda İtalya, başta Antalya olmak üzere Güneybatı Anadolu'da kendilerine bir “*İş Sahası*” açarak, bölgeyi “*önce himaye altına almak*” sonra da “*muhafaza etmek ve geliştirmek*” amacıyla yoğun faaliyetlerde bulunmaya başladıklarına dikkat çekmiştir¹¹⁶.

İtalya bölgede hedeflediği çıkarlarını gerçekleştirebilmek için Batı Anadolu'da Osmanlı Devleti'nden ekonomik imtiyazlar sağlama yönünde girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda

¹¹⁴ Giovanni Cecini, *Il Corpo Di Spedizione Italiano In Anatolia (1919-1922)*, Stato Maggiore Dell' Esercito Ufficio Storico, Roma, 2010, s. 97.

¹¹⁵ Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde...*, s. 3

¹¹⁶ Mevlüt Çelebi, “*Antalya Bölgesinde İtalyan Arkeoloji Heyetleri*”, *Adayla*, S. 10. 2007, s. 388; Mevlüt Çelebi, “*İtalyan Sömürgeciliğinin Hedef Kenti Antalya*”, *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu*, 18,19 Aralık 2003, s. 171; Muhammet Güçlü, *II. Meşrutiyet Döneminde Antalya'nın Coğrafi ve İktisadi Vaziyeti*, Antalya, 2008. s. 13.

İtalya'nın bölgede en önemli girişimi İtalyan şirketlerinin bölgede demiryolları yapım işlerine talip olmasıdır. Nitekim konu ile ilgili İtalya bölgenin fiziki ve bayındırlık durumu hakkında Dr. Ricciardi'ye bir rapor hazırlatmıştır. Raporunda; “*Antalya bölgesindeki yollar, nehirler ve bitki örtüsü*” hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiş, ihalesi alınmaya çalışılan demiryolu yapım imtiyazına konu olan Antalya-Burdur güzergâhından da söz edilmiştir¹¹⁷. İtalyanlar iş adamları ve yöneticileri aracılığıyla Antalya'nın kuzeyi ile Fethiye-Muğla bölgelerinde demiryollarının yapım imtiyazını alabilmek için dönemin Osmanlı Nafia Nazırı Cemal Paşa'ya ziyarette bulunmuşlardır¹¹⁸. İtalya, büyükelçisi Garroni'nin de yoğun çabaları sonucu Osmanlı Devleti'nden demiryolu yapımı için imtiyaz almayı başarmışlardır. İmtiyazla İtalya; Fethiye-Muğla, Antalya-Kızılkaya*, Antalya-Alanya ve Antalya-Burdur demiryolunun yapımını üstlenmiştir¹¹⁹. Böylece, İtalya bir taraftan bölgede ticari faaliyet yapma imkânı bulurken diğer yandan çevreyi tanıma ve hedeflerini gerçekleştirme fırsatı bulmuştur.

İtalya, Antalya ve çevresiyle daha yakından ilgilenebilmek için şehirde konsolosluk açmıştır. Konsolosluk binası için Antalya Ticaret Odası Başkanı Hacı Hatip Osman Efendi'nin evi kiralanarak kullanılmaya başlanmıştır. Konsolos olarak da enerjik diplomat Agustino Ferrante'yi atamıştır. 31 Mayıs 1913'te görevine başlayan genç konsolos, göreve başlamasıyla birlikte Antalya ve çevresini yakından tanımaya ve keşfetmeye yönelik çalışmalar yapmıştır¹²⁰. Osmanlı tebaasından olup Antalya'da yaşayan Yusufaki'nin oğlu Yomtov Mizrahi de konsoloslukta tercüman olarak çalıştırılmaya başlanmıştır. İtalya, açtığı konsolosluk ve atadığı konsolos sayesinde Antalya ve çevresinden daha sık haber alma ve bölgeye daha çok tesir etme fırsat ve olanağı bulurken, kendisini Antalya'nın tarihî bir sahibi olarak görmeye başlamıştır¹²¹.

İtalyanlar bölgeyi tanımaya yönelik çeşitli etkinlikler gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda Rodos'tan Antalya'ya katile şeklinde gezi düzenlenmiştir. Rodos Belediye Başkanı ve sivillerden oluşan katile Antalya'ya gelerek un, şeker gibi gıdalar satın almış, Antalya ve çevresini dolaşmış ve aynı gün Rodos'a geri dönmüştür. Gerçekleştirilen bu ziyaret

¹¹⁷ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 7.

¹¹⁸ Cemal Paşa, **Hatırat**, (Haz. Metin Martı) İstanbul, 1996, s. 84-85.

* Burdur'un Bucak İlçesine bağlı bir beldedir.

¹¹⁹ Taçalan, **a.g.e.** s. 91-92; Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 12; Ali Rıza Gönüllü, **Cumhuriyet Döneminde Antalya (1923-1960)**, İstanbul, 2010, s. 77; Süleyman Beyoğlu, “*İtalya Çizmeyi Aştı*”, **Tarih ve Medeniyet Dergisi**, S. 61, Nisan, 1999, İstanbul, s. 44-45.

¹²⁰ R. J. Bosworth, “*İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*”, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, Ed: Marian Kent, (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul, 1971, s. 71; Çelebi, **İtalyan Arşiv Belgelerinde...**, s. 3.

¹²¹ Erten, **a.g.e.**, s. 15; Onat, **a.g.e.**, s. 77; Selekler *a.g.m.*, s. 210.; Korok, **18 Ay İtalyan İşgali Altında, Yeni Sabah**, 11 Mart 1941.

İtalyanların Antalya'ya planlı olarak ilk gelişleridir. Çünkü bu ziyarete kadar Antalya ahalisi İtalyanları yakından tanımazken bu gezi ile ilk defa İtalyanlar Antalya halkını, Antalya halkı da İtalyanları yakından görmüş ve tanımıştır. Antalya halkı İtalyanları daha önce yakından görmediği için uzak dururken, İtalyan kabile ise Antalya ziyaretlerinde halka ve çevreye saygılı davranmıştır¹²². Gerçekleşen ziyaretten sonra İtalyanlar Antalya'ya ziyaretlerini sıklaştırmaya başlamışlardır.

İtalya 1913 yılının ikinci yarısından itibaren Antalya ile ticari bir bağ kurmuştur. Bu bağlamda Rodos ile Antalya arasında un şeker gibi bölgede ihtiyaç duyulan özellikle gıda maddelerinin ticaretine başlanmış ve bu faaliyetler günden güne artış göstermiştir¹²³. İtalyanlar bu faaliyetleriyle bölgede ticari üstünlük sağlamaya çalışmışlardır. Ayrıca bu dönemde, İtalya'nın Anadolu'ya yönelik politikası ticaret ve demir ve deniz yolu faaliyet alanları ile sınırlı kalmamış, İtalyan şirketler doğrudan doğruya ekonomik karakterli çalışmaları arasına kara taşımacılığını, tarım ve bankacılık faaliyetlerini de alacak şekilde genişletmişler ve bu alanlarda çalışmışlardır¹²⁴. Bunun sonucu olarak İtalyan ticarî faaliyetleri arttıkça, Antalya'ya olan ilgi de artmıştır.

İtalya 1913-1914 yıllarında başta Antalya olmak üzere, Güneybatı Anadolu'ya, görünüşte "arkeoloji heyeti", gerçekte ise İtalyan yayılcılığının öncüsü olan arkeolojik araştırma heyetleri göndermiştir. Bu heyetlerin birinin başında Millî Mücadele döneminde de aynı çalışmalara devam edecek olan, Roma Millî Müze Müdürü Roberto Paribeni vardır. Paribeni, 10 Nisan 1913'te İstanbul'a geldikten sonra İzmir, Rodos ve Antalya'da coğrafî, tarihî, arkeolojik incelemelerde bulunmuştur. Çalışmalarını tamamladıktan sonra Antalya'dan İstanbul'da bulunan İtalyan temsilciye 22 Nisan'da gönderdiği mektupta, bölgede yaptığı arkeolojik faaliyetler hakkında değil, bölgenin ormanları, bölgede yapılan hayvancılık faaliyetleri, kıyılardaki balık durumu ve Antalya'nın su kaynakları hakkında bilgi vermiştir¹²⁵. Bu heyetlerin Antalya ve çevresinde faaliyetlerde bulunmaları ve Antalya'ya geziler düzenlenmesi İtalya'nın Antalya ve çevresini her alanda tanıyarak bölgenin işgale hazırlanmasını sağlamak ve Antalya tarihinde söz sahibi olma isteğinden kaynaklanmıştır. Kaldı ki, Anadolu'da yaptığı incelemelerden sonra ülkesine dönen heyet üyeleri verdikleri konferanslar ve yazdıkları kitaplarla Güneybatı Anadolu bölgesinin İtalyan kamuoyu tarafından daha iyi tanınmasını sağlamışlardır. Heyetlerin gerçek amaçları, öncelikle bölgeyi

¹²² Macit Selekler, "İtalyanlar Antalya'yı Nasıl İşgal Etti?", *Yarım Asrın Ardından*, Antalya, 2011. s. 208.

¹²³ Selekler, *a.g.e.*, s. 208.

¹²⁴ Tunç, *a.g.m.*, s. 123.

¹²⁵ Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde...*, s. 6.

ekonomik, ticarî, siyasî, sosyal, ziraî, tarihî ve kültürel alanlarda inceleyerek tanımak, daha sonra tanıtmak bu sayede bölgeyi İtalyan hâkimiyetine hazırlamaktır¹²⁶.

İtalya Antalya adının kaynağını kendilerine dayandırmaya çalışmıştır. Konsolos Agustino Ferrante, Antalya kelimesinin aslının İtalya'ya dayandığını savunmuş, Antalya yerine "İtalya" kelimesini söylemeyi tercih etmiştir. Ayrıca, Antalya ve çevresindeki tarihî eserleri İtalyanlara bırakılmış miras olarak görmüştür. Bu bağlamda Antalya kalesinden bir iki taş sökülse derhal olay yerine giderek: *"Bu eserler Romalıların, yani İtalyanların eseridir. Bunları hiç kimse tahrip edemez."*¹²⁷ diyerek müdahale etmiş, Antalya'nın tarihî değerlerini koruma vazifesini kendisinde görmüştür. Verilen bu tepkilerden İtalya kendisini Antalya ve çevresinde Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak görmeye başladığı ve bölgeyi *"Ata Toprağı"* olarak sahiplendiği anlaşılmaktadır¹²⁸.

İtalya, Antalya ve çevresinde eğitim ve öğretim faaliyetleri ile de ilgilenmiştir. Antalya ve çevresinde eğitim kurumları açmayı Antalya'yı ele geçirmede önemli bir unsur olarak görmüştür. İtalya'nın Antalya'da ilk eğitim kurumu (okul) açma girişimi 2 Kasım 1913 tarihinde başlamıştır. Bu tarihte İtalya okul açma isteğini Antalya mutasarrıfına bildirmiş, mutasarrıf konu hakkında Konya valisini bilgilendirmiş, vali de; hükümetten izin alınmadıkça böyle bir girişime izin verilemeyeceği yönündeki görüşünü mutasarrıfa iletmıştır.¹²⁹ İtalyanlar izin verilmemesine rağmen Antalya ve çevresine nüfuz etmede, bölgede kurulacak İtalyan kurumlarının çok önemli olduğuna inanarak Dışişleri Bakanlıkları aracılığıyla Vatikan'a müracaat ederek Batı Anadolu'ya nüfuz etmede yardımcı olmak üzere misyonerler gönderilmesini talep etmiş ve bu isteğe Vatikan'dan olumlu yanıt almışlardır. Bu bağlamda İtalyan Millî Misyoner Cemiyeti bölgede eğitim ve sağlık kurumları ile dinî kuruluşlar açmaya başlamıştır. Kasım 1913 tarihinde de izin verilmemiş olmasına rağmen İtalya Antalya'da okul açmayı başarmıştır. Açılan İtalyan okulunda yüz civarı öğrenci eğitim ve öğrenim görmeye başlamıştır¹³⁰. İtalyanlar eğitim ve öğretim faaliyetleriyle halkı kendi yanlarına çekmeyi hedeflemişlerdir. Bu faaliyetlerle İtalyan kültürünü halka benimsetmeye ve misyonerlik faaliyetlerini gerçekleştirmeye çalışmıştır.

İtalya, Antalya'yı işgale başlamadan önce halk üzerinde psikolojik zemin oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Vatikan'nın yardımıyla papaz ve rahibeleri misyonerlik faaliyetleri

¹²⁶ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 7.

¹²⁷ Korok, *"18 Ay İtalyan İşgali Altında"*, **Yeni Sabah**, 12 Mart 1941.

¹²⁸ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 4-5.

¹²⁹ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 8.

¹³⁰ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 8.

için Antalya’da görevlendirmişlerdir. Yine “Salesienler Tarikatı” mensupları Antalya Bölgesi’ne getirilmişlerdir. Bundaki amaç, Antalya ve civarında dinî işlev sağlamak ve eğitim ve öğretim faaliyetlerini de organize etmektir¹³¹.

Bu amaçları gerçekleştirmek için İtalya, Antalya’ya “Petara” adında bir İtalyan rahip göndermiştir. Rahip Petara hem Antalya’da bulunan İtalyan misyonerleri idare edip yönlendirmiş hem de Antalya halkını Osmanlı Devleti’ne karşı soğutmaya çalışmıştır¹³². Remzi Daniş Korok’un verdiği bilgiye göre Petara adındaki bu rahip Antalya halkının hemen hepsi tarafından tanınmaktadır. Petara, çok malumatlı, hatırşinas, hoş sohbet ve çok zeki bir şahsiyettir. Antalya’daki vazifelerinden biri İtalyan rahiplerin ve rahibelerinin öncülüğünü yapmıştır. Ayrıca siyasî entrikalar ve olaylar çıkarmak için maiyetindeki genç ve faal zümreye, İtalyan casuslara direktifler vermiştir. Petara faaliyetleri kapsamında Antalya’da neredeyse herkesi tanımış, Antalya mutasarrıfı başta olmak üzere büyüklü küçüklü hemen herkes de rahibi tanımış, ona teveccüh beslemiştir. Ancak rahibin gösterdiği ilgi memuriyeti ve kendisine verilen görevin ifası gereğidir. Misyoner rahibin asıl niyetinin İtalyan misyonerliği ve İtalyanlara hizmet olduğu, niyetini gerçekleştirmede sabredemeyerek Antalya münevverlerine hissettirmesi gafletinde bulunmasından anlaşılmıştır. Rahibin Antalya Müslüman ahalisinin aleyhine çalıştığını Antalya Lisesinde tarih öğretmenliği de yapmış olan Zeki Bey ortaya çıkarmış ve halkı bu konuda hem uyarılmış hem de aydınlatmıştır¹³³. İtalya inanç eksenli politikalar uygulamakla özellikle Antalya’daki Hıristiyan halk üzerinde etkin olmaya ve bu yolla halk arasında kendilerine taraftar grup oluşturmaya çalışmıştır.

İtalya’nın Antalya’ya gönderdiği rahipler bölgede sadece misyonerlik faaliyetleri yürütmemişler, yerel yönetimin ve halkın haberleşmesinin önüne geçmek yönünde de uğraşı vermişlerdir. Bu bağlamda telgraf tellerini keserek haberleşmeye zarar verdikleri tespit edilen bir başrahip ile dokuz rahip yakalanarak tutuklanarak Eskişehir’e gönderilmiş, oradan da Ankara’ya sevk edilmişlerdir¹³⁴. Bu faaliyetleri yapmalarının temel sebebi haberleşmede kendilerine ihtiyaç duyulmasını sağlamaktır.

İtalyanlar bir taraftan mevcut iletişim faaliyetlerinin önüne geçmeye çalışırlarken diğer taraftan Antalya ve çevresinde haberleşmeye de önem vermiştir. İletişim için telsiz ve

¹³¹ Tunç, *a.g.m.*, s. 125.

¹³² Korok, “18 Ay İtalyan İşgal Altında”, **Yeni Sabah Gazetesi**, 10 Mart 1941.

¹³³ Korok, “18 Ay İtalyan İşgal Altında”, **Yeni Sabah Gazetesi**, 10 Mart 1941.

¹³⁴ **BOA**, DH. EUM. 5. ŞB. 71-25. V. 1.2.

telgrafhaneler kurmuşlardır¹³⁵. Bu çalışmalar özellikle Rodos adası ile iletişimi sağlayabilmek ve işgali kolaylaştırmak amaçlı yapılmıştır¹³⁶. Telsiz ve telgraf istasyonlarının kurulması işgale giden yolda önemli bir adım olmuştur.

İtalyanlar, Antalya ve çevresinde yaşayan Hıristiyanları yanlarına çekerek bölgeye nüfuz etme ve halkı kendilerine alıştırmaya yolunda faaliyet de yürütmüşlerdir. Bu bağlamda Antalya ve çevresinde etkin olabilmek için Sakız adası kökenli bir Rum ile Antalya’da yaşayan iki Yahudi’den de yararlanmışlardır¹³⁷.

İtalyanlar halkı yanlarına çekebilmek için sağlık kurumlarından yararlanma yoluna gitmişlerdir. Bu faaliyetini gerçekleştirebilmek için İtalya, Antalya’da Milli Misyoner Cemiyeti sayesinde 1913 yılında bir sağlık ocağı, bir dispanser açmıştır. Açtıkları bu kurumlar sayesinde halk üzerinde etkin olmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda İtalyanlar halka bedava sağlık hizmeti vermişler hatta ilaç yardımı yapmışlardır¹³⁸. İtalyanların bu yaklaşımları halk üzerinde etki yaratmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından İtalya’nın Antalya ve çevresinde sağlık kurumları alanında faaliyetlerini arttırdıkları anlaşılmaktadır. Çünkü İtalya Deniz Yüzbaşısı Giovanni Carossini’yi Antalya’ya hastane açması için görevlendirip göndermiştir¹³⁹. Hastane açma girişimine resmî olarak izin verilmemesine rağmen okul açmada olduğu gibi hastane açma işini oldu bittiye getirerek, bu teşebbüsün bir klinik açmadan ibaret olduğunu beyan edip, 1919 yılı başında hastane açmışlardır. Bu faaliyet için İtalya’dan Antalya’ya hekimler ve sağlık personeli getirilmiştir. Açılan hastaneye tepki gelmesini engellemek ve halkın teveccühünü kazanmak adına burada ücretsiz tedavi hizmeti verilmiş, halk sağlık kontrolünden geçirilmiştir. Yoksul durumdaki Antalya ahalisi de çaresiz kadın-erkek karışık hizmet verilen İtalyan hastanesine giderek tedavi olmuştur¹⁴⁰.

İtalya Devleti bölge halkını kazanarak bölgeye hâkim olmaya yönelik bir politika izlemiştir. Bu politikada strateji; “Halkla kurulan ilişkiler sayesinde İtalyan endüstrisi için büyük avantajlar sağlayabilecek zenginliğe sahip işgal bölgesini en azından yarı sömürge haline getirmek” üzerine kurulmuştur. İtalya’nın Anadolu topraklarındaki birincil amacı

¹³⁵ Korok, “18 Ay İtalyan İşgal Altında”, **Yeni Sabah Gazetesi**, 11 Mart 1941; Köstüklü, **a.g.e.**, s. 32.; Tayyip Gökbilgin, “1919’da Anadolu’da Yabancı İşgal ve Tahriklerin Doğurduğu Problemler”, **VII. Türk Tarih Kongresi**, C. II., Ankara, 1973, s. 840.

¹³⁶ Cecini, **a.g.e.**, s. 52

¹³⁷ Oral, **a.g.m.**, s. 183.

¹³⁸ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 8-9.

¹³⁹ Cecini, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁴⁰ Selekler, **a.g.m.**, s. 209; Aker, **a.g.e.**, s. 20.

ekonomik menfaat sağlamaktır. Bu amacı Sforza'nın¹⁴¹ İtalya Dışişleri Bakanı Sonnino'ya 28 Nisan 1919'da gönderdiği telgraftan da anlamak mümkündür. Sforza telgrafında “*Eğer daha fazla geç kalmak istemiyorsak, işgal bölgemizde (İtalya'nın Anadolu'daki işgal bölgesi) bir an önce iktisadi işlerle uğraşacak heyetler kurulmalı, demiryolu inşa etmeli ve gemi seferleri düzenlemeliyiz*” görüşünü dile getirerek ülkesinin Anadolu'dan beklentilerinin iktisadi ve ekonomik olduğunu belirtmiştir¹⁴². İtalya temsilcisi Sforza bir başka demecinde, İtalya'nın Anadolu'da izlemesi gereken politikanın ana hatlarını “*İtalya, Türkiye'nin bütününe endüstrisi için bir pazar olarak bakmalıdır. Bu yüzden bir kapışmaya karşı çıkmalıdır. Bunun için de Türkiye ile her iki taraf için de tatminkâr sayılacak bir barış yapmayı kabul ve arzu etmenin niçin gerekli olduğuna ve Türklerin hoşnutluğunu kazanmanın bizim için elde edilmesi mümkün olan tüm menfaatlerin en güvenilir olacağına inanıyorum*”¹⁴³ diyerek ortaya koymuştur. Böylece İtalya'nın Anadolu'da diğer devletlerin tersine kanlı işgal politikaları uygulamak yerine ekonomik menfaatler sağlamanın temel amaçları olduğuna vurgu yapmıştır.

Sforza, İtalyan dış politikasında çok önemli bir diplomattı ve O'nun dönemi Türk-İtalyan ilişkileri çok önemlidir. Sforza, İstanbul'da bulunduğu zaman zarfında üç yönlü bir politika izlemiştir: Birincisi, Osmanlı hükümetlerine yönelik resmi politika. İkincisi müttefikleriyle ilişkiler. Üçüncüsü de nüfuzlu Türk aydınlarıyla kurduğu şahsî dostluklarıdır. Savaş sonrasında İtalya galip devletlerden olmasına rağmen, İstanbul Hükümeti üzerinde etkinliği

¹⁴¹ Comte Carlo Sforza: İtalyan diplomat ve siyasetçi. 17 Kasım 1918 tarihinde başladığı İtalya'nın İstanbul Yüksek Komiserliği görevini Haziran 1919'a kadar devam ettirmiş daha sonra İtalyan Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığına atanmıştır. Görevi boyunca Türklerle olumlu diplomatik ilişkiler kurmaya ve devam ettirmeye gayret göstermiştir. Sforza bir Türk dostu olarak bilinmektedir. Anadolu'da görev yaptığı dönemdeki çalışmaları hakkında Celal Bayar da Sforza'nın bir Türk dostu diplomat olduğunu, Türklerle iyi geçinmek için elinden geleni yaptığını ve İtalya'nın Anadolu'da yumuşak politika uygulamasının Sforza'nın gayretlerinin neticesinde olduğuna işaret etmektedir. Hüsametin Ertürk de “İki devrin perde arkası” başlıklı kaleme aldığı anılarında Sforza'nın “Türk Dostu” olduğuna işaret etmekte ve Milli Mücadele yıllarında Türk Milli Mücadele gizli teşkilatı ve Milli Mücadele grubuna bir çok kişinin İtalyan hükümeti pasaportu ile takma ad kullanarak İngilizlerden kurtarılıp Anadolu'ya kaçırıldığını yazmaktadır. Yine, Falih Rıfki Atay'ın naklettiğine göre Mütareke döneminde Mustafa Kemal İstanbul'da iken Mustafa Kemal'in evini İtalyan Birliği aramak istemiştir. Fakat, Sforza arama olayına müdahil olmuş Mustafa Kemal'in evinin aranmasının önüne geçmiştir. Sforza diplomatlığı dönemi boyunca Anadolu'ya endüstri ve pazar sahası olarak bakmıştır. Bu yüzden Anadolu'da Türk-İtalyan silahlı mücadelesine karşı çıkmıştır. Bkz. Comte Carlo Sforza, **The Totalitarian War And After**, London/ England, 1942; Comte Carlo Sforza, **Contemporary Italy**, Fredirick Müller Ltd. London, 1946; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.II., Ankara, 1994, s. 448; Celal Bayar, **Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş**, C.VI. İstanbul 1997, s. 65-66.; Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, İstanbul, 1980, s. 153; Mevlüt Çelebi, “*Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa- Comte Sforza Görüşmesi*” **ATAM Dergisi**, Kasım 1999, s. 796.

¹⁴² Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 130.

¹⁴³ Comte Carlo Sforza, “*Megalo İdea*”, **Ayn Tarihi**, C. XX. S. 65, Ağustos, 1929, s. 4727-4729.; Comte Carlo Sforza, **Makers of Modern Europe**, Indianapolis, The Babby Merill Co. 1930, s. 361; Çelebi, **İtalya Arşiv Belgelerinde...**, Ankara, 2000, s. 4.

İngiltere ve Fransa'dan azdı. İngiliz ve Fransızların propaganda için gazete çıkardıkları İstanbul'da, İtalyanlar, Türk-İtalyan dostluğunu arttırmak için çalışmışlardır¹⁴⁴.

Sforza, Mondros Ateşkes Anlaşması'nın hemen ardından İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Bu görüşmeden önce Mustafa Kemal Paşa ile İtalyanlar arasında şöyle bir olay yaşanmıştır: Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evi bir işgal devletleri birliği tarafından aranmak istenmiş ve Paşa'nın karşı çıkması üzerine İtalyan kumandan komiserlikle konuşmasını tavsiye etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın komiserlikle yaptığı telefon konuşmasından sonra işgal askerleri arama yapmadan evi terk etmiş ve ertesi gün de İtalyan komutanlığının "*eve kimsenin tecavüz edemeyeceği*" ibaresini taşıyan bir kartı getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Sforza ile görüşmesini isim vermeden, "*Bir İtalyan şahsiyeti*" olarak doğrulamaktadır¹⁴⁵.

İtalya, Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından Güney Batı Anadolu'da işgal faaliyetleri için hazırlıklara başlamıştır. Bu bağlamda 29 Aralık 1918 tarihinde Marmaris Limanı'na gelen bir İtalyan muhribinden karaya çıkan iki İtalyan binbaşı Marmaris Hükümet Konağı'nı ziyaret etmiş ardından kasabayı baştanbaşına dolaşarak askeri binalar, hastaneler ve fırınların durumlarını tespit ederek Rodos'a geri dönmüştür¹⁴⁶. İtalyanların bölgede asayiş tehdit edecek herhangi bir neden yokken bu ziyareti gerçekleştirmeleri işgal için hazırlık yaptıklarını göstermektedir. İzmir'de bulunan 12. Kolordu Komutanlığı bu ziyareti Harbiye Nezaretine bildirirken bir taraftan da İtalyanların çıkarma yapma ihtimallerine karşı 57. Tümen Kumandanlığı'na; İtalyanların kasabayı (Marmaris) herhangi bir şekilde işgal girişiminde bulunmaları durumunda bu girişimin mütarekeye aykırı olduğu ve stratejik açıdan hiçbir önemi bulunmayan bu şehrin işgaline İstanbul Hükümeti'nin emir ve müsaadesi olmadıkça rıza gösterilemeyeceğinin uygun bir lisanla izah edilmesi, izaha rağmen işgal girişimi devam ederse üst makamlardan emir gelinceye kadar beklenmesi, bu da gerçekleşmediği takdirde işgale karşı protesto ile tepki gösterilerek sert muameleden kaçınılması istenilmiştir¹⁴⁷. Buradan İtalya'nın Anadolu'da hedeflediği politikayı gerçekleştirmek için askerî olanaklarını da kullanmaya başladığı görülmektedir.

29 Aralık 1918 tarihinde gerçekleşen iki İtalyan binbaşının Marmaris ziyaretinden kısa bir süre sonra 4 Ocak 1919 tarihinde biri kruvazör olmak üzere 3 harp ve iki nakliye gemisinden oluşan bir İtalyan filosu Marmaris'e gelerek demirlemiştir. Filo Kumandanı yerel hükümete

¹⁴⁴ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 34.

¹⁴⁵ Falih Rıfkı Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, İstanbul, 1955, s. 92-93.

¹⁴⁶ **Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Ankara, 1962, s. 142.

¹⁴⁷ **Türk İstiklal Harbi...**,s. 142.

müracaat edip fırtına dolayısıyla Rodos'ta harp gemilerinin barınmasının mümkün olmadığı, ihtiyaçlarını karşılamak için Marmaris'te bir kömür deposu inşa etmek istedikleri bunun içinde kendilerine münasip bir yer gösterilmesini talep etmişlerdir¹⁴⁸. Ayrıca bölgede bulunan askerlerin niçin terhis edilmediklerini de sormuştur. Kendisine böyle bir müsaadenin ancak merkezi hükümetin onayı ile olabileceği söylenilmiştir¹⁴⁹. Olay derhal 7 Ocak 1919 tarih ve 171 numaralı şifre ile Muğla Sahilleri Alay Kumandanlığı tarafından 57. Tümen Kumandanlığı'na verilen bilgide, Marmaris'e bir İtalyan kruvazörünün geldiği, kruvazörün kumandanının Marmaris kaymakamına sözlü olarak; *"fırtınalar sebebiyle Rodos'ta kömür deposu kurulamadığından depo için Marmaris'te bir yer gösterilmesini istediği ve orada bulunan Türk müfrezesinin subay ve askerlerini görünce de bu askerlerin neden terhis edilmediğini sorduğu"*¹⁵⁰ bildirilmiştir. Bu gelişme ile ilgili olarak alay kumandanına; *"57. Tümeden gelecek habere kadar, depo için yer gösterilmemesi"* emredilmiştir. Durum 17. Kolordu Komutanlığı'na yazılmış ve aynı şekilde cevap alınarak alay kumandanına bildirilmiştir. Bu yazışmalardan İtalyan isteklerinin kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Çünkü Muğla Sahilleri Alay Kumandanından alınan 12 Ocak 1919 tarih ve 173 numaralı şifrede; *"İtalyanların kömür deposu kurmaktan vazgeçtikleri"* bildirilmiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonra 57. Tümen kumandanlığının bölgesinde meydana gelen ilk olay bu olmuştur¹⁵¹. Bu hadise İtalyanların çeşitli bahanelerle bölgeye yerleşmek istediklerinin ilk izlerini vermiştir. Gerçekten de İtalya 1918 yılı Aralık ayından itibaren başta Antalya olmak üzere Fethiye, Marmaris gibi Batı Anadolu'nun önemli yerlerini işgal etmeyi hedeflemeye başlamıştır¹⁵². Bu doğrultuda 16 Mart 1919 tarihinden itibaren Oniki Adalar bölgesinden başlayarak, Kuşadası, Antalya ve ötesine kadar (Mersin'e kadar) kıyı kesimlerde tüm *"kaza hakkına sahip olmak üzere"* bütün faaliyetlerin İtalyanların denetimi ve gözetimine geçtiği, bunu sağlamak için de *"Deniz İstasyon Komandosu"* kurulduğu duyurulmuştur. Bu bölgedeki tüm İtalyan gemileri ve askerleri bu İstasyon emrine verilmiştir¹⁵³.

Yukarıda da belirtildiği gibi İtalya, Paris Barış Konferansı'nda kendisine gizli anlaşmalarla vaat edilen yerler verilmeyince masadan kalkmış, Anadolu'da müttefiklerinden farklı ve bağımsız çıkarlarına uygun bir politika uygulamaya koymuştur. İtalya, İstanbul Yüksek

¹⁴⁸ **Türk İstiklal Harbi...**, s. 143.

¹⁴⁹ **BOA**, DH.EUM.AYŞ, 3/64. V. 1.

¹⁵⁰ Aker, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁵¹ Aker, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁵² Bayram Akça, *"Milli Mücadele Döneminde Fethiye"*, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Güz, 2002, S. 9. s. 1-2; Col Gay, "Italians in Turkey", *International Colloquium of Military History*, 17/24 July 1993, Genel Kurmay Başkanlığı Yayını, 1993. s. 28.

¹⁵³ Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, (2. Baskı), (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, 1986, s. 217.

Komiseri Comte Carlo Sforza, Antalya’da Konsolos Agustino Ferrante ve İzmir’de Başkonsolos Tommaso Carletti ile iletişime geçip Güneybatı Anadolu’da işgal politikasını hayata geçirmiştir¹⁵⁴. İtalya Savaş Bakanı Coviglia ise Ege’deki İtalyan İşgal Kuvvetleri Kumandanı Elie’ya¹⁵⁵ 3 Mart 1919 tarihinde Antalya ve Marmaris’e çıkarma yapmak ve bölgeyi işgal etmek için hazırlıklar yapmasını istemiştir¹⁵⁶.

Elie, 6 Mart’ta İtalyan Dışişleri Bakanlığı’na sunulmak üzere Antalya ve çevresi ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. Raporda: *“Durumun Antalya’da çok endişe verici olduğu, civardaki bölgelerde asker kaçaklarının gezdiği, köylerin ve ekinlerin canlarını kurtarmak için şehre inen köylülerce terk edildiği, bölgede düzen ve nizamın kalmadığı, Müslüman halkın endişe içinde olduğu”*¹⁵⁷ tespitlerini yapmıştır. 22 Mart 1919 tarihinde İtalya Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği de Martino Sonnino’ya gönderdiği yazıda: *“Türkiye’de kargaşalıklar (Kurnazca tertiplenenler de dâhil) askerî ve siyasi girişimler için iyi bir sebep teşkil etmektedir. Böyle bir fırsattan yararlanılmaz mı? Örneğin haydut olan asker kaçakları kolayca bir evi ateşe verebiliyorlar”* değerlendirmesinde bulunmuştur¹⁵⁸. Bu yazışmalardan İtalya’nın bölgede asayişsizlik olduğunu iddia ederek böyle bir ortamdan yararlanmak istediği anlaşılmaktadır. Bu durum Antalya’nın işgaline dayanak gösterilebilir, işgale meşruiyet kazandırma unsuru olarak kullanılabilirdi. Bundan dolayı, İtalya Antalya’yı işgal etme kararı verirken meşruiyet olgusuna çok dikkat göstermiştir. Bu yüzden de işgale sebep olarak Antalya mahallî idarecilerinin Antalya’da asayiş sağlayamadıklarını gerekçe göstermeye üstün gayret sarf etmiştir. Nitekim İtalya Dışişleri Bakanı Martino Sonnino, Antalya ve çevresini işgal etme hususunda *“Asayiş korumak maksadı ile (Antalya’ya) müdahaleyi temin etmemiz uygun olur”*¹⁵⁹ değerlendirmesinde bulunarak bu konudaki İtalya’nın niyetini ortaya koymuştur.

İtalya, Antalya ve çevresini işgal etmeden önce muhtelif zamanlarda askerî gemilerle bölgeyi gözetmiş, Antalya açıklarında kontrollerde bulunmuştur. Bunun için 1 Mart 1919 tarihinde İtalyan “Recina Alena” ve “Doviliyo” isimlerinde iki İtalyan muhribi Antalya’ya

¹⁵⁴ Cecini, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁵⁵ Vitterio Elia: İtalya’nın bölgeden sorumlu komutanıdır. Daha önceden İtalya’yı İstanbul’da temsil etmiş olup Türkleri yakından tanıyan bir subaydır. Bkz, Ministero Degli, **Affari Esteri I Documenti Diplomatici Italiani**, C. I., Roma, 1956. s. 22.

¹⁵⁶ Damiani, **a.g.e.**, s. 47.

¹⁵⁷ Damiani, **a.g.e.**, s. 51.

¹⁵⁸ Damiani, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁵⁹ Damiani, **a.g.e.**, s. 63.

gelmiştir¹⁶⁰. İtalya savaş gemilerini Antalya kıyılarına getirmek suretiyle hem güç gösterisi yapmış, hem de halkı varlıklarına ısındırmaya çalışmıştır¹⁶¹.

Osmanlı Devleti İtalyanlara karşı nasıl hareket edileceğini tartışırken, İtalya Savaş Bakanlığı, İtalyan Başkumandanlığı'na gönderdiği 10 Mart 1919 tarihli bir yazıda, üç kademeli bir Anadolu Sefer Kuvveti kumandanlığı (Corpo Di Spedizione Di Anatolia) kurulduğunu bildirmiş ve bu ordunun ilk basamağı Antalya'da oluşturulmuştur. Bu bağlamda İki piyade taburu ve bisikletçi birliği Antalya ve çevresini işgal etmek için hazırlanmıştır¹⁶². İtalya Antalya'da kontrol noktası oluşturmak için bu tabur ve birliği oluşturarak teşkilatlanmıştır¹⁶³. İkinci basamak Marmaris'te oluşturulmuştur. Bunun için de bir piyade taburu hazırlanmıştır. Üçüncü basamak ise Güllük iskelesidir. Burası için bir piyade taburu ve iki bisikletçi birliği hazırlanmıştır. Bu taburların amaçları Kuşadası ve Aydın'ı işgal etmektir¹⁶⁴.

Bu arada İtalya 1919 Mart ayının ortalarında gümrük memuru Alberto Marchi adında bir kişiyi Antalya'ya göndermiştir. Bu memur, Antalya'da esaslı bir keşif hareketinde bulunmuştur. Bölgenin politik ve sosyal durumu hakkında araştırmalar yapmış ve gözlemlerini rapor halinde İtalya Savaş Bakanlığı'na sunmuştur. Raporda Antalya halkının İtalyanlara bakışının ılımlı, özellikle mutasarrıfın İtalyanlara karşı tutum ve davranışının iyi olduğu, mutasarrıfın her yardıma hazır olduğu not edilmiştir. Ayrıca, Antalya'nın durumunun istikrarsız ve bölgede suçlu oranlarının çok olduğu, bu istikrarsız ortamda köylerin çiftçiler tarafından terk edildiği, şehre göçlerin yaşandığından dolayı tarlaların ekilemediği belirtmiştir. Bunların yanısıra şehirde polis güçlerinin yeterli olmadığı, polislerin düşük ücretli oldukları, Antalya halkının Yunanlıların faaliyetleri hariç diğer gelişmelere açık bir durumda olduğu raporda yer almıştır¹⁶⁵. Yer verilen tespitlere bakıldığında İtalyanların Antalya üzerine uyguladıkları politika ile örtüştüğü görülmektedir. Bu sebeple İtalya, gönderilen raporlar ve bilgiler çerçevesinde Antalya ve çevresinde politikalarını belirleyip uygulamaya koymuştur. Antalya'da polis memuru azlığını, asayiş olaylarının artması ile ilişkilendirilmiş, zirai yetersizlikleri çeşitli krediler ve malzemeler vererek çıkarları doğrultusunda kullanmıştır.

¹⁶⁰ Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında", *Yeni Sabah*, 17 Mart 1941.

¹⁶¹ Mehmet Çetin Akın, *Anadolu'da İtalyan İşgal Kuvvetleri*, Konya, 2007, s. 25.

¹⁶² Cecini, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁶³ Cecini, *a.g.e.*, s. 54-55.

¹⁶⁴ Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde...*, s. 70.

¹⁶⁵ Ministero Degli, *Affari Esteri I Documenti Diplomatici Italiani*, C. 2., Roma 1980, s. 501-502.

1.2 İtalya'nın Antalya'yı İşgal Etme Gerekçeleri

İtalya Trablusgarp Savaşı'nın hemen ardından Batı Anadolu ve özellikle Antalya'yı işgal etmek için siyasî, sosyal, askerî ve ekonomik alanlarda faaliyetler yürütmeye başlamıştır. Yer altı kaynakları açısından (gümüş, kurşun, krom ve manganez) zengin olan bölgeye ekonomik menfaat sahası olarak bakan İtalya bölgede amaçlarını gerçekleştirmek için faaliyetler ortaya koymuştur. Dolayısıyla, İtalya iktisadî geleceğini Anadolu'da ve Anadolu'ya açılan kapı olan Antalya'da görmüş¹⁶⁶ bu bağlamda temel siyasetini Türk mülkiyetinin bütünlüğü üzerine kurarak bölgenin ekonomik zenginliklerinden istifade etmek istemiştir¹⁶⁷.

İtalya bir taraftan bölgede faaliyetlerini devam ettirirken diğer taraftan Paris Barış Konferansı'nda müttefikleri ve özellikle de Yunanistan ile Güneybatı ve Batı Anadolu'nun paylaşılması konusunda anlaşmazlığa düşmüş Anadolu'da Yunanistan ile çıkar çatışması içine girmiştir¹⁶⁸. Bu çatışmanın sonucu olarak İzmir'i ele geçiremeyeceklerini anlayan İtalyanlar Yunanlılardan evvel Anadolu'ya asker çıkarmaya karar vermişlerdir. Bu bağlamda ilk hedefleri Marmaris ve Antalya'yı işgal etme girişimi üzerine olmuştur¹⁶⁹.

İtalyanlar her ne kadar müttefiklerinden ayrı bir politika takip etseler de müttefiklerinin tepkisinden çekindiklerinden Antalya'nın işgalini meşru bir zemine dayandırma ihtiyacı duymuşlardır. Bu meşruiyeti de Mondros Ateşkes anlaşmasının 7. Maddesine¹⁷⁰ dayandırarak hem işgali kolaylaştırmışlar hem de işgallerine karşı tepki gelmesinin önüne geçmeye çalışmışlardır¹⁷¹. Bundan dolayı Antalya ve çevresini işgal için çeşitli sebepler öne sürerek kendilerini haklı göstermeye çalışmışlardır.

İtalya temel olarak Antalya'yı işgal etme sebeplerini şehirde meydana gelen asayiş olayları ve buna bağlı olarak halkın İtalyan himayesini istediği iddiası ve tezi üzerine bina etmeye çalışmıştır. Gerçekten de Şubat 1919 tarihinden itibaren Antalya'da sonradan İtalya'nın hile ve kurgularının sonucu olarak meydana geldiği anlaşılan birkaç olay gerçekleşmiştir¹⁷².

¹⁶⁶ Bilgen Yetkin, **Milli Türk Fırkasının Sesi İfham Gazetesi'nin Mütareke Dönemine Bakışı (1919-1920)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010, s. 63-65.

¹⁶⁷ **TİTE**, K.17, G.40, B. 40, 001.

¹⁶⁸ Bkz. Giriş "Paris Barış Konferansı".

¹⁶⁹ Cecini, **a.g.e.**, s. 47.

¹⁷⁰ Madde 7. Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek durum zuhurunda herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına haizdirler. Anlaşmanın tam metni için bkz. Fahri Belen, **Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 1973, s. 11.

¹⁷¹ **Türk İstiklal Harbi...**, s. 144.

¹⁷² Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken I.**, Ankara, 1959, s. 415.

Bu olayların ilki Antalya hapishanesinde meydana gelen firar etme olayıdır. İtalya'nın Antalya'yı işgal etmede gerekçe olarak öne sürdüğü şehirde asayiş ortamının olmadığına dair olay 1919 yılı şubat ayı sonunda Antalya hapishanesinden 86 mahkûmun firar etmesi hadisesidir. Olay hiçbir zorlama ve isyan olmadan Antalya hapishanesinin kapısının bilinmedik bir şekilde açılması, nöbetçilerin çattıkları silahların bir anda gasp edilmesi ile gerçekleşmiştir. Meydana gelen olayda Antalya hapishanedeki en azılı mahkûmlar hapishaneden firar etmiş, etrafa başıboş bir şekilde dağılmışlardır. Bu mahkûmların arasında, Korkuteli'nin Kozağacı köyünden Kırazıva'nın Ömer, 101 yıl cezaya mahkûm edilen Adrasanlı Koca Yusuf, Alanya Arapköylü Mehmet Efeler de bulunmaktaydı. Firarilerin ellerinde para ve kamalar vardır. Kırazıva'nın Ömer'in elinde ise İtalyan silah da mevcuttur. Bu hadisenin, İtalyanların teşviki ve hapishane müdürünün bilgisi dahilinde geliştiği sonradan ortaya çıkmıştır¹⁷³.

Yaşanan bu firar olayının hemen ardından Antalya Jandarma Bölük Komutanı ve Antalya Havalisi Takip Kumandanı Emin Bey harekete geçmiş, kaçan mahkûmlar Emin Bey tarafından yakalanarak tekrar hapishaneye gönderilmiştir¹⁷⁴. Meydana gelen bu olay İtalyanlar tarafından Antalya'da otorite boşluğu olduğu ve şehirde asayişin olmadığına kanıt olarak gösterilmeye çalışmıştır.

İtalyanların Antalya'nın işgalinde asayişin olmadığına delil göstermeye çalıştıkları ikinci olay bir posta arabasının eşkıyalarca önü kesilerek taşıdığı malzemelere el konuşması hadisesidir. Olay 27 Mart 1919 tarihinde gerçekleşmiştir. Antalya'dan Burdur'a giden postaya Antalya ile Burdur arasında Çubuk Boğazı mevkiinde eşkıyalar tarafından taarruz edilerek postanın önü kesilmiş, götürdüğü malzemelere el konulmuştur¹⁷⁵. Bir grup eşkıya tarafından gerçekleştirilen bu hadisede posta arabasında bulunan 194.891 kuruşluk nakit paraya da eşkıyalar tarafından el konulmuştur¹⁷⁶. Olay duyulur duyulmaz Antalya mutasarrıflığı tarafından eşkıyalar üzerine yirmi sekiz kişilik bir kuvvet çıkartılmış, olayı gerçekleştiren eşkıyaların yakalanmasına çalışılmıştır. Çubuk Boğazı yakınlarında meydana gelen bu olayın eşkıya Eşece'nin Osman ve yedi kişilik ekibi ile gerçekleştirildiği saptanmış, yapılan takiple Antalya'nın Korkuteli kazası yakınlarında çete reisi Eşece'nin Osman ölü, yanındakiler de yaralı olarak ele geçirilmişlerdir¹⁷⁷.

¹⁷³ Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında", **Yeni Sabah**, 22 Mart 1941.

¹⁷⁴ Hüseyin Çimrin, **Bir Zamanlar Antalya**, C. I., Antalya, 2007. s. 148.

¹⁷⁵ Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında", **Yeni Sabah**, 18 Mart 1941.

¹⁷⁶ BOA, DH. EUM. AYŞ. 4/ 46.

¹⁷⁷ Erten, **a.g.e.**, s. 19.

İşgalin hemen öncesinde İtalyanların Antalya’da asayişin olmadığına kanıt olarak göstermeye çalıştıkları bir başka olay Dutlubahçe’de bir şahsın öldürülmesidir¹⁷⁸. Öldürülen kişi metruk bir tarlada tek odalı bir bağ evinde yaşayan başıboş, asker kaçağı, hırsızlıktan, yol kesmekten sabıkalı, her gece esrar âlemi yapıp komşularını rahatsız eden bu kişi tespit edilemeyen kişiler tarafından öldürülmüştür¹⁷⁹. Bu olay da İtalya tarafından şehirde asayişin kalmadığı şeklinde değerlendirilmiştir.

Antalya’da bir taraftan yukarıda anlatılan olaylar meydana gelirken diğer yandan İtalya işgal hazırlıklarına başlamıştır. 24 Mart 1919’da Recina Elena adlı İtalyan gemisi Antalya açıklarına gönderilerek demir atmıştır¹⁸⁰. Bu bir bakıma Antalya yönetimi ve halkına gözdağı vermek bir bakıma da Antalya halkına İtalyan varlığını alıştırmak amaçlıdır. Bir taraftan Antalya’da asayiş yokluğuna kanıt gösterilebilecek olaylar meydana gelirken diğer taraftan da bölgede görev yapan İtalyanlar Antalya ve çevresi hakkındaki genel durum ve yerel idarecilerin tutumları hakkında Roma Hükümeti’ne bilgi vermişlerdir. Bu bağlamda 1919 Mart ayı ortalarında bölgede bulunan İtalyan kumandanı Alessandro Ciano Antalya’nın durumu hakkında bir rapor hazırlayarak Roma Hükümeti’ni bilgilendirmiştir. Raporda Antalya hapishanesinden kaçan firarilerin olduğu, şehirde huzur bozucu ve tehdit edici başıbozuklukların yaşandığı bundan dolayı şehirde “*durumun İtalyanlar lehine pozitif*” olduğuna vurgu yapmıştır¹⁸¹.

İtalya, Antalya’nın işgal planı için Profesör Biagiopace’yi şehre göndermiştir (25 Mart 1919). Biagiopace, Antalya’da konsolos Ferrante ile görüşmeler yapmıştır. Ferrante, Biagiopace’ya İtalyan misyonerlik faaliyetleri için çeşitli görevler vermiştir¹⁸². Bu arada İtalya bir başka harp gemisini daha Antalya açıklarına getirip demirletmiştir. Bu harp gemisinin herhangi bir mütecaviz bir olayı görülmemiştir. Ancak bir İtalyan torpidosu Antalya Limanı’nın iç kısmına kadar yanaşmış torpidodan inen İtalyanlar o günün tatil günü olmasından dolayı çoğunlukla liman ve çevresinde bulunan halkı ziyaret etmeleri için gemiye davet etmişlerdir. İtalyanların davetleri üzerine halktan gemileri ziyarete gidenler olmuştur¹⁸³.

¹⁷⁸ Bu kişinin yaşadığı yer ve özellikleri hakkında ihtilaf yokken kişinin adı hakkında Macit Selekler: “Selami Dede adında birisi”, Burhanettin Onat ise; “Fahurlu Çavuş adında yol kesmekten, birçok cinayetten sabıkalı birisidir.” demektedir. Bkz. Macit Selekler, **Yarım Asrın Arkasından**, Antalya, 2011. s. 211-212; Burhanettin Onat, **Bir Zamanlar Antalya**, İstanbul, 2000. s. 80.

¹⁷⁹ Onat, **a.g.e.** s. 80.

¹⁸⁰ BOA, DH, KMS, 52-2.; Ferruh Niyazi Ayoğlu, **Kurtuluşa, Cumhuriyet’e ve Sıtmaya Adanan Yürek: Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu’nun Anıları**, Zonguldak, 2008, s. 239.

¹⁸¹ Cecini, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁸² M. Petricioli, **Archeologia e Politica Estera Trale Due Guerre, Leadercomp**, Firenze, 1988, s. 26.

¹⁸³ Bu hadiseye anılarında Ferruh Niyazi Ayoğlu da temas etmektedir. Ayoğlu; “Gemiye Antalya halkından çok sayıda ziyarete giden olduğunu, ziyarete gidenlerden sadece 16 kişinin üzeri yazılı olmayan boş kağıtları iyi

Gemiyi gezmek isteyenler sandallarla gemiye götürülmüş ve gezdirilip tekrar kıyıya çıkarılmıştır. Ziyarete gidenlere gemide çeşitli içecekler ikram edilmiştir. Bu arada gemiyi ziyaret edenlerin arasında Antalya Rumlarından Madenli diye anılan tanınmış bir doktor da yer almıştır. Gemi ziyaretinden ayrılırken kendisine bir kağıt uzatılarak doktordan imzalaması istenilmiştir. Doktor kağıdın ne anlam içerdiğini İtalyanlara sormuş: “Gemiyi ziyaret sonrasında memnuniyet duyulduğuna dair bir belge” şeklindeki cevaba istinaden doktor “Bu kağıdın şehrin İtalya tarafından işgal edilmesinin istendiği ile ilgili istek olduğunu anlayarak bir bahane uydurup kağıdı imzalamadan gemiden ayrılmıştır¹⁸⁴. Bu arada Macit Selekler’in anılarında anlattığına göre İtalyan gemisine Antalya halkı davet edildiği sırada kendisi de iskelede bulunmaktadır. İskelede İtalyan gemisini ziyaretten dönen komşusu Şaban Balta Çavuş ile karşılaşmıştır. Şaban Balta sohbet esnasında Selekler’in kulağına eğilerek “*İtalyanların Antalya’yi işgal edeceklerini*” söylemiştir¹⁸⁵.

Donanmanın geldiği günden itibaren İtalyan konsolos Agustino Ferrante ve bir İtalyan, Yahudileri ve Rumları iskeleye getirerek gemileri gezmişlerdir. Bu sırada birkaç Türk de kandırılarak gemiyi ziyarete götürülmüştür. Vapura gidenlere değişik ağırlıklar, ikramlar, içkiler ikram edilmiş ve dönüşlerinde gördükleri intizam ve nezaketten dolayı memnun kaldıkları hakkında boş bir kâğıda İtalyanların ricasıyla imza attırılmıştır. Bu imzaların üstüne ne yazıldığı o an için bilinmemekle birlikte İtalyanlar Ticaret Odası Reisi Hacı Hatip Osman Efendi’nin aralarında bulunduğu birkaç kişiye bu kağıtları imzalatmışlardır¹⁸⁶. Gemiyi ziyaret eden esnafın ne anlama geldiğini bilmeden imzaladığı bu kâğıt, İtalyanlar tarafından şehrin işgali için şehir halkı tarafından kendilerine davet yapıldığı şeklinde kullanılmıştır¹⁸⁷. Bu belgelerle İtalya, Antalya halkının İtalyan işgali ve otoritesini istediklerini iddia etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, İtalyan diplomat Agustino Ferrante, Antalya ve havalisini sözde medenileştirmek ve himaye etmek için vilayette her fırsatta, İtalyanlar lehine olacak, onların işgal için ellerini güçlendirecek olaylar meydana getirmeye çalışmıştır¹⁸⁸.

muamele edildiği gerekçesine istinaden imzaladıklarını bundan başka Antalya halkından kağıt imzalama gafletine düşen olmadığını yazmaktadır. Bkz. Ferruh Niyazi Ayoğlu, **Kurtuluş, Cumhuriyete ve Sıtmaya Adanan Yürek: Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu’nun Anıları**, Zonguldak, 2008. s. 240.

¹⁸⁴ Onat, **a.g.e.**, s. 81.

¹⁸⁵ Selekler, *a.g.m.*, s. 211.

¹⁸⁶ Erten, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁸⁷ Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 1982, s. 30.

¹⁸⁸ Çelebi, “*Sömürgeciliğin Hedef Kenti...*”s. 179. ; Korok, “*18 Ay İtalyan İşgali Altında*”, **Yeni Sabah**, 22 Mart 1941.

Antalya'nın işgaline gerekçe gösterilen ve olaylardan biri de şehrin Rum mahallesinde meydana gelen bir patlama olayıdır¹⁸⁹. Olay 27-28 Mart 1919 gecesi meydana gelmiştir. Hıristiyan ahalinin yoğun olarak yaşadığı mahallede (Yenikapı/ Karaalioğlan Parkı civarı) bulunan bir alanda gece yarısı ansızın bir kutu içindeki barut infilak etmiştir. Ölen ya da yaralananların olmadığı olayın İtalyan tertibi ile meydana geldiği sonradan tespit edilmiştir¹⁹⁰. Zira patlamanın olduğu yerde İtalyanların kullandıkları malzemelere ait parçalar bulunmuştur¹⁹¹. Bu olay da İtalya tarafından Antalya'nın işgalinde gerekçe olarak kullanılmış İtalya tarafından bu olay bahane edilerek o gece 200 civarı denizci askeri Antalya'ya çıkarılmıştır¹⁹².

Öte yandan bu olayda İtalyanlar şehirde ölümlerin meydana geldiğini iddia etmişlerdir¹⁹³. Patlamanın meydana geldiği bölge İtalyan okuluna yakın olması bakımından dikkate değerdir¹⁹⁴. Olay sabahı Antalya konsolosu Agustino Ferrante Mutasarrıf Vekili Talat Bey'e gelerek "*Memlekette anarşi ve asayişsizlik bulunduğu, şehirde emniyetin olmadığı, İtalyan okullarındaki rahibelerin korktukları ve bomba infilakı üzerine de rahibelerin korunması için 10 kişilik küçük bir İtalyan kuvvetinin Antalya'ya karaya çıkarıldığını*"¹⁹⁵ söylemiştir. Bomba infilakının yaşandığı gece Antalya'ya çıkarılan İtalyan askerlerinden oradaki mülki ve askerî görevlilerin haberi olmamıştır. Çıkarma ile ilgili merkeze verilen cevapta çıkarmayı yakinen görenin olmadığı, bu kuvvetlerin eğer çıktılarsa işgalden evvel şehirdeki İtalyan hastanesine geldikleri ve rahip/rahibelerle işbirliği içinde oldukları belirtilmiştir¹⁹⁶. İtalyanların bu oldubitti ile yaptıkları çıkarmaya, Mutasarrıf Vekili, rahibelerin korunması için gerekirse Türk askerî görevlendirileceğini söylemesine rağmen İtalyan konsolosun ısrarcı tavırlarına karargâhtan dışarı çıkmamak kaydı ile müsaade edilmek zorunda kalınmıştır¹⁹⁷.

¹⁸⁹ Recep Çelik, **Milli Mücadele'de Din Adamları-1**, İstanbul, 1999, s. 243.

¹⁹⁰ Galip Alçıtepe (Haz.), **Mazlum Edison'un Gözüyle Milli Mücadele'de Antalya, Antalya'nın Kara Günleri**, Konya, 2012, s. 19.

¹⁹¹ Macit Selekler bu patlamanın hemen ardından mahalde İtalyanların kullandıkları konserve kutularına ait parçalar bulunduğunu ve olayın İtalyan düzmecesi olduğuna işaret etmektedir. Ona göre olayı gerçekleştirenler İtalyan konsolosluğunda görevli kişilerdir. Bkz, Macit Selekler, *İtalyanlar Antalya'yu Nasıl İşgal Ettiler, Yarım Asrın Ardından*, (Haz. Ali Yıldız-Resul Kaya) Antalya, 2011. s. 212.

¹⁹² **Türk İstiklal Harbi**, s. 145.

¹⁹³ Aydınel, **a.g.e.**, s. 14.; Metin Özata, **İlkçağlardan Kurtuluş Savaşına Burdur Tarihi**, İzmir, 2009, s. 15; Kadir Şeker, "*Milli Mücadele Döneminde Burdur'da Sosyal Hayat*", **SDÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Aralık, 2010, S. 22, s. 66.

¹⁹⁴ Cecini, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁹⁵ Erten, **a.g.e.**, s.17; Aker, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁹⁶ **BOA**, DH. EUM. ECB. 28/ 50-A.

¹⁹⁷ Erten, **a.g.e.**, s. 17; Çelebi, "*Sömürgeciliğin Hedef Kenti...*"s. 178; Aker, **a.g.e.**, s. 18.

Yukarıda bahsedilen askerî ve politik unsurlar İtalya'nın Antalya'ya asker çıkarmasında kullandığı gerekçeleri oluşturmuştur¹⁹⁸. İtalya tarafından her şehirde meydana gelebilecek sıradan olaylar asayişin olmadığına gerekçe gösterilerek güya bölgede güvenliği sağlamak, düzeni yeniden tesis etmek ve korumak(!)¹⁹⁹ için Antalya 28 Mart 1919 tarihinde işgal edilmeye başlanmıştır²⁰⁰.

1.3 İtalya'nın Antalya'yı İşgali

Antalya'da 1919 yılının Şubat ve Mart aylarında yukarıda işgale gerekçe gösterilen olaylar meydana gelmiştir²⁰¹. Meydana gelen bu olaylar gerekçe gösterilerek İtalya'nın Antalya Konsolosu Agustino Ferrante 28 Mart 1919 tarihinde Antalya Mutasarrıfı Talat Bey'e müracaat edip şehirde asayişin olmadığını iddia etmiş ve İtalyan rahip/rahibeleri korumak maksadıyla 10 İtalyan askerinin şehre çıkarıldığını söylemiştir. Ferrante'nin bu bildirimini ile İtalya, Antalya'ya resmen asker çıkarmış ve işgale başlamıştır. Gerçekte İtalyan konsolosun mutasarrıfa verdiği bilgi gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü o gece kargaşalık ve oldu bittiden hareketle yaklaşık iki yüz İtalyan askerinin Antalya'ya çıkarıldığı sonradan anlaşılmıştır²⁰². Konsolos Agustino Ferrante'nin şehre iki yüz asker çıkarıldığı halde mutasarrıfa on asker çıkarıldığını beyan etmesindeki amaç işgal olayına gelecek tepkileri azaltmaktır. İtalyanların şehrin işgalinin ardından sergiledikleri tutum ve davranışlar bunu doğrulamaktadır.

Antalya'nın İtalyanlar tarafından işgal edilmesi Mutasarrıf Vekili Talat Bey tarafından bir şifre ile Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Aynı şifrede Antalya'da bomba infilak ettirildiği gece yaklaşık iki yüz İtalyan askerinin Antalya'ya çıktığı bilgisi verilmiş, İtalyan İşgal beyannamesi ile birlikte Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi'ne yazılmıştır²⁰³. Dönemin Dâhiliye Nazırı Cemal Bey²⁰⁴ Antalya Mutasarrıflığı'na gönderdiği

¹⁹⁸ L. Flussi, **La Diplomazia Delle Cannoniere: Gli Sbarchi Italiani in Anatolia Nel 1919**. In *AnalisiStorica: Riusta Di Studie Ricarche*, S. 1. 1983, s. 44.

¹⁹⁹ "Antalya" **Yurt Ansiklopedisi**, C. II., 1985, s. 785.

²⁰⁰ **ATASE**, İSH, K. 401, D. 2 F. 4.

²⁰¹ Bkz: "*İtalyanların Antalya'yı İşgal Gerekçeleri*"

²⁰² **BOA**, DH, KMS, D. 52/2 G. 67; Sıtkı Aydınel, **Güneybatı Anadolu'da Kuvay-i Milliye Hareketi**, Ankara, 1993, s. 15.

²⁰³ **BOA**, DH.EUM. ECB. 28/ 50-A-V. 3.

²⁰⁴ Cemal Bey (Artin Cemal) (1862-1948): 1862 Yılında Antalya İbradı'da doğmuştur. Babası Ahmet Nazif Efendi'dir. Fatih Rüştiyesini bitirdikten sonra Mülkiye Mektebi'ne devam etmiştir. Mülkiye mektebinden mezun olduktan sonra 1884 yılında nahiye müdürü olarak göreve başlamıştır. Üç yıl nahiye müdürü olarak görev yapmış sonrasında Ünye Kaymakamlığı'na atanmıştır. Sırasıyla Midyat, Avanos, Balâ, Hamidiye, Divriği, Nevşehir, Alanya'da kaymakamlık görevlerinde bulunmuştur. 1903 yılında Mutasarrıflığa yükseltilerek Kerkük Sancağı'na atanmıştır. Havran, Kayseri, İzmit ve Bolu sancaklarında toplam dokuz yıl görev yapmıştır. 4 Eylül 1912 tarihinde Elazığ valisi olmuştur. Bu görevini sürdürürken 1 Mayıs 1915 tarihinde emekli edilmiştir. Mütarekeden (30 Ekim 1918) sonra 28 Kasım 1918 tarihinde Konya'ya vali olarak atanmıştır. 4 Mart 1919 tarihinde kurulan I. Damat Ferit Paşa kabinesinde Dahiliye Nazırlığına getirildiğinden

yazıda, İtalyan işgaline karşı endişe duyulmaması gerektiği, işgal kuvvetleriyle iyi ilişkiler kurulması, herhangi bir şikâyete meydan verilmemesi ve asayişin korunması için her zamankinden daha fazla gayret edilmesi şeklindeki görüşünü bildirmiştir²⁰⁵.

İtalya Antalya'ya asker çıkardıktan sonra ilk olarak askerî mevkilere hâkim olmak istemiştir. Bu bağlamda Türk askerlerinin elinde bulunan silahlara cephanelere el konulmuş²⁰⁶, silah ve cephaneliklerin bulunduğu binalar kontrol altına alınmıştır²⁰⁷. Böylece şehirdeki kontrol ele geçirilmeye çalışılmıştır.

İşgali gerçekleştiren kuvvetler bir işgal gücü olmasına rağmen şehirde can kayıplarına sebep olabilecek taşkınlık göstermemişlerdir. İtalya kanlı bir işgal siyaseti takip etmeyince, Antalya halkının da işgale karşı bakışı haliyle yumuşak olmuştur. Bu bağlamda işgal sadece protesto edilmiş, ötesine geçilmemiştir. Zira Harbiye Nezareti de işgalin başlangıcında silahlı direniş gösterilmemesini işgalin protesto edilmesini istemiştir²⁰⁸.

Antalya'nın işgal girişimi İtalya tarafından her ne kadar siyasî ve askerî yetkililere bildirilmiş ise de, işgali halka duyurmak üzere bir beyanname hazırlanmıştır. İşgal beyannamesi 28 Mart 1919 tarihinde İtalyan Bahriye Miralayı Albay Caino Aleksandro tarafından bozuk bir dil ile Antalyalılara hitaben kaleme alınmıştır²⁰⁹. İşgal beyannamesinde²¹⁰ işgale gerekçe olarak özellikle asayiş ile ilgili hapishaneden kaçanların olup, bunların etrafa zarar verdikleri, 27 Mart günü Antalya'dan Burdur yolu ile İzmir'e giden postanın soyulduğu, şehrin merkezinde büyük bir gürültü ile bomba infilak ettiği, bunlardan dolayı Antalya ahalisinin canlarının, mallarının ve emniyetlerinin tehlikede olduğuna vurgu

7 Mart 1919 tarihinde Konya valiliği görevinden ayrılmıştır. Koyu bir Hürriyet ve İtilaf Partisi taraftarı olarak bilinmektedir. İttihatçı düşmanıdır. İttihatçı düşmanlığı onu Ermeni dostu yapmaya kadar götürmüştür. Ermeni sempatisini tutumundan dolayı halk Cemal Bey'i "Artin Cemal" olarak adlandırmıştır. Cemal Bey Nisan 1919 tarihinde Nazırlık görevinden alınmış 14 Mayıs 1919 tarihinde ikinci kez Konya'ya vali olarak atanmıştır. İstiklal harbine soğuk bakmış hatta 4 Eylülde toplanan Sivas Kongresine Konya merkezinden delege göndermemiştir. Aynı zamanda 12 Eylülde alınan İstanbul Hükümeti ile resmi haberleşmeyi kesme kararına da karşı çıkmıştır. İstiklal Harbi sonunda 150'lilikler listesine girince Romanya'ya kaçmış, affedilince yurda geri dönmüş ve 1948 yılında ölmüştür. (Not. Cemal Bey (Artin Cemal) ile Cemal Paşa (Mersinli Cemal Paşa) karıştırılmamalıdır. Cemal Bey'in Konya Valiliği döneminde (Mayıs 1919) Mersinli Cemal Paşa Yıldırım Kıtaatı Müfettişi ve 2. Ordu Kumandanı olarak Konya'da görev yapmaktadır. Bkz. Kenan Esengin,, **Milli Mücadele'de Hıyanet Yarışı**, Ankara, 1969; Erdeha, **a.g.e.**, s. 265-298.

²⁰⁵ Erten, **a.g.e.**, s. 23; Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 117.

²⁰⁶ **ATASE**, ISH, K.321, G. 104, V. 1.

²⁰⁷ Erten, **a.g.e.**, s. 22.

²⁰⁸ **BOA**, DH, KMS, 53/4-5; Aydınel, **a.g.e.**, s. 16.

²⁰⁹ **BOA**, DH.EUM. ECB. 28/ 50-A, V.1; **BOA** DH, ŞRF, 623/ 38.

²¹⁰ Bkz. EK. 1. 2. ve 3. (Osmanlıca, İtalyanca işgal beyannamesi ve tercümesi). **BOA**, DH. EUM. ECB. 28/ 50-A.

yapılmıştır. Bütün bu yaşananların sebebinin bölgede asayiş olmamasından kaynaklandığı ve güvenliği tesis etmek için Antalya'nın işgalinin gerektiği açıklanmıştır. Ayrıca İtalya, Antalya ahali tarafından şehrin işgali için dilekçe ile müracaatlar yapıldığını da iddia etmiştir. İtalyan işgal beyannamesinde tehditler de yer almıştır. İşgal kumandanlığının emirlerine uymayan memurlar ve halka karşı her türlü savaş hali tedbirinin alınacağı ilan edilmiştir. Bu tehditle halkın işgali kabullenmesi sağlanmaya çalışılmıştır²¹¹. Bu arada işgal beyanı Antalya şehrinin muhtelif mahalleri ile özellikle Antalya Limanı'na astırılmıştır²¹².

İşgal bildirisi İtalyanlar tarafından, Antalya'nın işgalinde idarenin de onayı olduğu görüntüsünü verebilmek için mutasarrıfa da imzalatılmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili Albay Şefik Bey (Aker) 17. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği 8 Nisan 1919 tarihli telgrafta, İtalya'nın işgal beyanının birkaç nüshasını Antalya mutasarrıflığına göndererek beyanın arkasını onayladıktan sonra şehrin muhtelif yerlerine astırmak istediği, ayrıca onaylı nüshalardan birinin de kendilerine iadesini talep ettiği bilgisi verilmiştir²¹³. Şefik Bey işgal beyanının mutasarrıf vekili tarafından onaylayıp onaylamadığını öğrenemediğini belirtmekle beraber İtalyanların bu uygulamada temel amaçlarının beyanın imzalanıp şehrin muhtelif yerlerine asılmasını temin etmek suretiyle bildirin Antalya Mutasarrıflığının onayıyla asıldığı izlenimi yaratmak için yapıldığına dikkat çekmektedir²¹⁴. Bu telgraftan da anlaşıldığı gibi İtalya Antalya'nın işgalini meşru göstermeye çalışmış, bu hususta Antalya mutasarrıfı kullanılmaya çalışmıştır.

Şehrin işgalinin hemen öncesinde (25 Mart 1919) Antalya Mutasarrıfı Ali Firuzan Bey görevden azledilmiş²¹⁵ yerine vekâleten Talat Bey getirilmişti. Daha önce sancak muhasebeciliğinde bulunmuş olan Talat Bey döneme tanıklık eden Antalyalıların şahit oldukları üzere mutasarrıflığı idare edebilecek tecrübeye sahip değildir²¹⁶. Bu yüzden kendisinin böylesine hassas bir dönemde hatalar yapabilme olasılığı yüksektir. Nitekim İtalyan kuvvetinin Antalya'da faaliyetlerine başlamasıyla mutasarrıf vekili, İtalyan Kumandanlığı'na şikâyetlerde bulunmaya başlamış, kendisine beyannamenin ahaliye ilan

²¹¹ Erten, **a.g.e.**, s. 18.

²¹² **BOA**, DH.EUM. ECB. 28/ 50-A.V. 4.

²¹³ **ATASE**, İSH, K. 436, G.70. B. 70-21.

²¹⁴ Eker, **a.g.e.**, 32.

²¹⁵ Ali Firuzan Bey 28 Haziran 1918-25 Mart 1919 tarihleri arasında Antalya mutasarrıflığı görevinde bulunmuştur. İtalyanlarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle görevinden azledilmiş yerine Talat Kışmır vekaleten atanmıştır. Bu konu ikinci bölümde "Antalya Mutasarrıflığının Tepkisi" başlığı altında detaylı incelenmiştir.

²¹⁶ Erten, **a.g.e.**, s. 22.

edilmedikçe şikâyetlerinin dinlenmeyeceği cevabı verilince beyannameyi bastırarak şehrin muhtelif yerlerine astırmıştır²¹⁷.

İşgalin İstanbul Hükümeti'nin bilgisi dâhilinde yapıldığı ve emirlerine şehirde itaat etmenin hükümetin de isteği olduğu İtalyanlar tarafından şehirde yayılmaya çalışmıştır. Oysa bu iddia gerçekte bağdaşmamaktadır. Çünkü iddia ile ilgili olarak özellikle İtalyan işgal subaylarından Binbaşı Klozini'nin doğru söylemediği ve bu söyleme dair dikkatli olunması gerektiği hususunda Dâhiliye Nezareti'nden Konya vilayetine bilgi verilmiştir. 22 Haziran 1919 tarihli yazıda "*Mösyö Klozini'nin dediklerinin aslı yoktur. Bu işgal için evvelce verilen talimat dairesinde hareket buyrulması*"²¹⁸ istenilmiştir.

Antalya'nın işgali ilk aşamada denizci sınıftan askerlerle gerçekleştirilmiştir. Denizci askerlerin uzun süre karada kalmaları ve hâkimiyet sağlamaları mümkün görülmediğinden bu askerlerin karacı askerlerle değiştirilmesi gerekmiştir. İtalyan işgal komutanlığı Amiral Giovanni Sechi Diaz'a yaklaşık dört yüz kişiden oluşan askerî birlikle Antalya'ya çıkarma yapması için hazırlık yapma emri vermiştir. Bu hazırlıklar hızlı bir şekilde büyük bir gizlilikle Rodos'ta yürütülmüştür. Amiral tarafından hazırlanan dört yüz elli kişilik askerî birlik, dört makineli tüfek ve bir grup polis birliği ile bir Albay komutasında 3 Nisan 1919 tarihinde Antalya'ya çıkarılmıştır. Bu birliğin gelişi ile 8 Nisan 1919 tarihinde Antalya'da bulunan denizci askerler Regina Elena gemisi ile Antalya'dan ayrılmışlardır²¹⁹.

İtalyan işgal birliği işgalin ilk günlerinde halkın kendilerine tepki göstermesinden tedirgin olmuştur²²⁰. Bu yüzden başlangıçta halkla karşı karşıya gelmekten kaçınılmıştır. Comte Carlo Sforza, Antalya'yı işgal eden birliklerine devamlı surette "*halka karşı iyi davranmaları ve baskı yapmamaları*" hususunda tavsiye ve telkinde bulunmuştur²²¹. Antalya ahalisinin tepkisinden korktukları anlaşılan İtalyanlar, işgal bölgelerinde kalabilmenin "*Türklerin lütfuna*" bağlı olduğunu düşünmüşlerdir²²². Bundan dolayı kansız bir işgal politikası izlediklerini söylemek doğru olur²²³. Bu arada İtalyanlar Antalya'nın işgaline ilişkin beyanname yayınlarlarken işgali gerçekleştiren İtalyan askerlerinin şehirde nasıl hareket etmeleri gerektiğiyle ilgili de askerlerine talimat vermişlerdir. Bu talimatla İtalyan askerlerinden Antalya ahalisine karşı azami nezaket ve her hususta azami kolaylık

²¹⁷ Erten, **a.g.e.**, s. 22.

²¹⁸ BOA, DH. KMS. 52/ 2-57.

²¹⁹ Flussi, **a.g.e.**, s. 44.

²²⁰ Korok, "*18 Ay İtalyan İşgali Altında*", **Yeni Sabah**, 23 Mart 1941.

²²¹ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 132,

²²² Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, İstanbul, 1967, s. 214.

²²³ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 131.

gösterilmesi, yaşanacak büyük hadiselerde bile İtalyan askerlerine has olan ezeli ve ebedi asalet ve olgunluğun sergilenmesi istenilmiş bunun aksinin yapılması durumunda ise askerlerin çeşitli cezalara çarptırılacakları bildirilmiştir²²⁴.

Gerçekten de İtalyanlar işgal sırasında Antalya halkı ile olan ikili münasebetlerde gayet dikkatli, hoşgörülü davranmaya özen göstermiş, şehirde çalışan memurlara karşı fevkalade nazik bir siyaset takip etmişlerdir. Bölgeye hükmedebilmek için bölgede etkinliklerini arttırmaya çalışmışlar bunu da barış içinde daha kolay yapabileceklerine inanmışlardır²²⁵. Bu siyaseti hatasız yürütebilmek için İtalyan işgal kuvvetlerine mahallî âdetler ve dil hakkında bilgi veren kitapçıklar dağıtılmıştır. Bu kitapçığın başında, Türklere “*Kardeş*” kelimesiyle hitap edilmesi tavsiye edilmiştir. İtalyanlar, tutum ve davranışları ile ahalinin sevgisini kazanmaya çalışırken, bir taraftan da kendilerini “*Hami*” durumuna getirebilecek mesaide bulunmuşlardır. Bu yönüyle İtalyan işgal politikasının halk üzerinde psikolojik harekât içerikli yönü de olmuştur. İtalyanların halk üzerinde etkin olabilmek için yaptıkları bu uygulamaların bir işgal siyaseti olduğu, Harbiye Nezareti’nden 12. Kolordu Komutanlığı’na gönderilen yazıda, “*İtalyanların daha Antalya’ya ilk ayak bastıkları günden veri fevkalade muslihane bir siyaset takip ederek ahalinin teveccühünü ferağını bir düstur ittihaz ettikleri malumdur. İtalyanlar aynı düsturu takip ederek muhtelif cihetlerden yok olmasına çalışan terk-i millete karşı bir meşale-i ümit göstermek ve bu suretle ayak bastıkları arazide imtiyazını ahalinin isticlâb niyetiyle teyit eylemek maksadındadırlar...*”²²⁶ denilerek İtalyanların gösterdikleri bu yumuşaklığın işgal politikaları ile ilgili olduğu, bu yüzden İtalya’nın işgal politikasına karşı dikkatli olunması istenilmektedir.

İtalyan askerlerinin Antalya’yı işgal sürecinde gösterdikleri tavırda Yunanistan’ın tutumu ve durumu da önemli bir etken olmuştur. Çünkü İtalya’ya gizliden vaat edilen toprakların büyük bir kısmı Paris Barış Konferansı’nda Yunanistan’a verilmişti. Bundan dolayı İtalya tarafından müttefikleri ve Yunanistan’a karşı tavır konulmuş hatta İtalyan gazeteleri o dönemde Yunanlıların Batı Anadolu’da uyguladıkları mezalimleri yazmışlardır²²⁷. Çünkü Yunanistan Anadolu’da İtalya için de düşman olarak görülmüştür. Bu bağlamda düşünüldüğünde İtalya’nın Yunanistan’a olan düşmanlığı İtalya’nın Anadolu işgal bölgelerinde yerli halk ve yönetime karşı ılımlı yansımasıdır. O dönemde Comte Carlo Sforza, Türk-İtalyan ilişkileri hakkında basına “*Türklere karşı dostluk siyaseti Türk hukukunun*

²²⁴ Korok, “*18 Ay İtalyan İşgali Altında*”, **Yeni Sabah**, 23 Mart 1941.

²²⁵ Levent Ürer, **Mondros’tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2005. s. 94.

²²⁶ **ATASE**, ISH, K.204, G. 210, V.1; **ATASE**, ISH, K.111, G.30, V. 4.

²²⁷ **ATASE**, ISH, S. 8468, K. 258, G. 23, V. 1.

*meşruiyetini tanıyan İtalyan milletinin kanaatinden doğmaktadır*²²⁸ şeklinde beyanatta bulunarak ılımlı diplomatik mesajlar vermiştir. Ayrıca Sforza, Türklerin İtalyanlara karşı teveccüh besledikleri, bunun nedeninin büyük oranda Türklerin Yunanlılara karşı olan husumetinden kaynaklandığına vurgu yapmıştır²²⁹.

Gerçekten de İtalya'nın işgal bölgelerinde tutum ve davranışı Yunanlıların işgal politikalarına göre ılımlıyken Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi ile işgal bölgesindeki tutumlarında ve davranışlarında daha da alenen ılımlı hale geldiklerini söylemek mümkündür. Çünkü İtalya öncede bahsedildiği gibi Anadolu'da Yunanistan'ı rakip güç ve düşman olarak görmüştür. Bu bağlamda Yunan işgalleri İzmir'de başlayınca öncelikle İtalyan askerlerinin el koyduğu silah depoları iade edilmiş, akabinde Türklere silah satışına başlanmıştır. İtalyanlardan bir liraya bir tüfek, beş liraya bir makineli tüfek alınmıştır. Türk halkı bu dönemde Yunan işgal ve zulmü yerine Yunanlılara karşı kendilerini destekleyen İtalyanlara yaklaşmıştır. İtalyan Yüksek Komiseri Sforza, 17 Şubat 1920'de Dışişleri Bakanı Sannino'ya gönderdiği telgrafta "*Türk halkının Yunan işgaline maruz kalmamak için İtalya'nın işgaline göz yumduğunu*"²³⁰ yazmıştır. Sforza'nın bu iddiası geçerli nedenlere dayanmaktaydı. İtalya Yunan işgalinin genişlemesini istememekte, bu yüzden Yunanlıların Türklere karşı acımasız bir işgal politikası sergilediği gerçeğini her yerde duyurmaktaydı²³¹. Buna mukabil İtalya yumuşak bir işgal politikası izlemiş ve zulümden ziyade bölgede asayiş olaylarının artmasını bahane ederek güvenliği tesis etmeyi işgale gerekçe göstermiştir²³². Bu bağlamda işgalin bölgeye yardım amaçlı görülmesi gerektiği mesajını vermeye çalışmıştır. Böylece bir taraftan Yunanlıların zulüm yaptıkları ön plana çıkarılırken, diğer taraftan İtalyan işgal kuvveti huzurun tesisi ve koruyucusu olarak gösterilmiştir²³³. Türkler de doğal olarak işgal

²²⁸ **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Haziran, 1921.

²²⁹ Damiani, **a.g.e.**, s. 10.; Ayrıca, Comte Carlo Sforza "Türkiye ile Harbi Nasıl Kaybettik?" adlı makalesinde İtalyan-Yunan rekabeti ile İtalya'nın Milli Mücadele hareketine karşı tutum ve davranışı hakkında bilgi vermiş olup. Anadolu'da Yunanlıların öne sürdüğü tezlerine karşı yalnız kendisinin karşı çıktığını bunun da Anadolu İtalyan yakınlaşmasına sebep olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıntı için bkz. Comte Carlo Sforza, "Türkiye ile Harbi Nasıl Kaybettik?" **Ayın Tarihi**, Şubat, 1928, No. 45, s. 2888-2893.

²³⁰ Damiani, **a.g.e.**, s. 38.

²³¹ Yunanlıların Batı Anadolu bölgesindeki işgalde gösterdikleri mezalim İtalyan'ın İzmir, İstanbul ve Antalya temsilcilikleri tarafından yakından takip edilmiştir. İtalyan gazeteleri Yunanlıların yapmış oldukları katliamlara yer vermişlerdir. Yunan askerlerinin İzmir'e çıkar çıkmaz bölgeyi yağmaladıkları, kimi köylerde çocuk ve kadınları camilere doldurup ateşe verdikleri, Müslümanları hedef alan katliamlar gerçekleştirdikleri, özellikle Aydın civarlarında üç bin Müslüman'ı katlettikleri İtalyan Dışişleri Bakanlığı'na rapor edilmiştir. Yine Yunan askerleri ile işbirliği yapan kimi İzmir'de yaşayan Rumların zeybek elbiseleri giyerek Türklere katliam uyguladıklarına yer verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mevlüt Çelebi, **İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi**, ATAM Yayını, Ankara, 2000.; Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I., Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)**, Ankara, 2010, s. 243.

²³² **Türk İstiklal Harbi**, C. 2., Batı Cephesi, 1. Kısım, Ankara, 1999, s. 3.

²³³ Cecini, **a.g.e.**, s. 50.

güçlerinden Yunan ve İtalyanlar arasında yumuşak güç olan ve Yunanlılara karşı kendilerini destekleyen İtalyanları kötünün iyisi olarak görmüşlerdir²³⁴

Antalya’da işgalden birkaç gün sonra yaşanan bir olay, İtalyan askerlerinin psikolojisini yansıtmaya açısından önemlidir. İşgalden hemen birkaç gün sonra bir gece yarısı İtalyan nöbetçileri, üzerlerine gelen karaltıyı, kendilerine baskın yapıldığını zannederek ateş açmışlardır. Oysa İtalyan askerlerini paniğe sürükleyen bir baskın değildir. Şehrin işgal edildiğini bilmeyen iki köylü merkepleriyle Antalya pazarına odun getirirken, merkeplerin üzerindeki odunlardan birkaç parça yere sürtünmesinden dolayı ses çıkarmış, bu sesi baskın zanneden İtalyan askerleri makineli tüfekle ateşe başlayınca, köylüler ölümden zor kurtulmuşlardır. Olayda dört merkep telef olmuştur. Köylüler ertesi gün olayı tercüman aracılığıyla İtalyanlara anlatınca, İtalyan askerleri arasında panik başlamıştır. Devreye giren İtalyan kumandan, merkeplerin yerine dört ester (katır) vermeyi teklif etmişse de köylüler bu teklifi kabul etmemiştir. Sorun, Türk ve İtalyanlar arasında yapılan görüşmelerle ve üst makamlara intikal etmeden, öldürülen dört merkep için köylülere iki bin lira ücret ödenerek kapatılmıştır²³⁵.

İşgalin ardından Antalya halkının işgal kuvvetlerine kısa zamanda alışması için çeşitli faaliyetlerde bulunulmuştur. Özellikle İtalyan sevgisini kazandırmak, misyonerlik faaliyetlerini yürütmek için şehre rahip, rahibe, memur ve doktor getirilmiştir. 28 Mart 1919 tarihli bir belgede Harbiye Nezareti’ne İtalyanların işgali ile ilgili İtalyanların işgal faaliyetlerinden istifade edip evvelce de olduğu gibi rahip, rahibe ve doktorlarını Antalya’ya getirdikleri²³⁶ bilgisi verilmiştir. Bu kapsamda İtalyan tebaasından Rahip Tombask, Doktor Kavalini ve Konsolos Kâtibi Kamboti adlı kişiler İtalyan torpidosu Arabia ile Antalya’ya getirilmişlerdir²³⁷.

Ayrıca Antalya’da yaşayan Yahudi Yusufaki ailesi İtalyanlara yardımda bulunmuş, onlara şehirde kılavuzluk yapmıştır. Yine Antalya’da sinema işleten bir İtalyan Yahudisi olan Necoto ve ailesi de Antalya’da İtalyan kuvvetlerine rehberlik yapmıştır²³⁸.

İşgal sırasında Antalya halkından bazı Rum gençler seçilerek İtalyan Jandarması olarak kaydedilmişlerdir. Bu gençler ücret karşılığı özellikle karakollarda tercüman vasfıyla

²³⁴ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 133; Kadir Gündoğan, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk İtalyan İlişkileri**, AÜ. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990. s. 41-50.

²³⁵ Korok, “18 Ay İtalyan İşgali Altında”, **Yeni Sabah**, 24 Mart 1941.

²³⁶BOA, DH. EUM. ECB 28/50-A

²³⁷BOA, DH, ŞRF, 622-139.

²³⁸ Selekler, *a.g.m.*, s. 212; Korok, “18 Ay İtalyan İşgali Altında”, **Yeni Sabah**, 7-8 Nisan 1941.

görevlendirmişlerdir²³⁹. Bunun yanında Türk gençleri etkilemek ve onlardan istifade etmek için de politika uygulanmıştır. Türk gençlerini “geçici” sıfatı ile ücret karşılığı çalıştırmışlardır. Konu ile ilgili olarak 2. Ordu Müfettişliğinden Harbiye Nezareti’ne yazılan yazıda “*Antalya’da ahiren İtalyanların yerli genç Rumlardan 15 kadar jandarma kayıt ederek ilbas ettikleri ve bunların tercüman olarak karakollara gönderilmesi muhtemel olduğu Antalya şubesinde bildirilmiştir... Müslim ya da Gayrimüslim olsun hiçbir Tebaa-ı Osmaniye’nin İtalyan hizmetine girmesine müsaade edilmemesi gerektiği hükümet-i mahalliyelere yazıldığı*”²⁴⁰ bilgisi verilmiştir.

O dönemde bazı Türk gençlerin ayda dokuz lira ücret ve yiyecek karşılığında İtalyanlar tarafından kandırıldığı şahitler aracılığıyla da sabittir²⁴¹. Güçlü ve kuvvetli Türk erkeklerini ücretli olarak işe alan İtalyanlar onlara askerî elbise giydirerek bu gençleri her türlü işlerinde kullanmışlardır²⁴².

İtalya’nın işgal sırasında öncelikle takip ettiği bir başka siyaset de halka mevcut otoriteyi kötüleme ve kendi otoritelerini kabul ettirme şeklinde gerçekleşmiştir. Bu kapsamda ilk dönemlerde halka sürekli mevcut otoritenin zayıflığından bahsedilmiş, köylülere uçaklardan atılan broşürlerle bu yönde propaganda yapılmış, hatta “cennet” dahi vaat edilmiştir.²⁴³

İtalya işgalleri süresince Antalya’da siyasî açıdan kurumlaşmaya önem vermiştir. Bu bağlamda daha önceden açılıp I. Dünya Savaşı yıllarında kapatılan Antalya konsolosluğu Mondros Mütarekesinin hemen ardından Antalya’da yeniden açılmış konsolos olarak Agustino Ferrante atanmıştır. Ayrıca, misyonerlik faaliyetlerini yürütebilmek amaçlı eğitim ve sağlık kurumları açılmıştır²⁴⁴.

İtalya, Antalya’da iletişim ve haberleşmeye büyük önem vermiştir. Günümüzde stadyumun bulunduğu Kara Ali Oğlu Parkı’nın önündeki boşluğa bir telsiz istasyonu kurulmuştur²⁴⁵. Bu istasyonla bölgede haberleşme sağlanmıştır.

²³⁹ATASE, ISH, K.192, G.110, V.1.

²⁴⁰ATASE, ISH, K.192, G.110, V.2.

²⁴¹Aker, a.g.e., s. 362.

²⁴²Bozkurt, a.g.e., s. 11.

²⁴³Nuri Köstüklü, “*İtalyan İşgal Metodu ve Antalya*”,**Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu Kitabı**, 18-19 Aralık 2003, s. 190-191.

²⁴⁴Muhammet Güçlü, **II. Meşrutiyet Döneminde...**, s. 17; İzzet Öztoprak, “*Türkiye’nin İşgali ve Milli Direniş Hareketi*”, **Türkler**, C. 15. s. 586.

²⁴⁵Onat, a.g.e., s. 81.

İtalyan işgal siyasetinde Antalya'nın etnik yapısından da faydalanmak önemli bir araçtı. Bu amaçla Antalya'da yaşayan Müslümanlar ve Rumlar karşı karşıya getirilmeye çalışılmıştır. Konu ile ilgili Antalya'da İtalyanlarca yapılan faaliyetler 17. Fırka Kumandan Vekili Miralay Süleyman Fethi tarafından 9 Nisan 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne bildirilmiştir. Dahiliye Nezareti'nden 20 Nisan 1919 tarihinde Antalya mutasarrıflığına yazılan yazıda işgal sonrası *“İtalyanların Rum ve İslamları birbirleri aleyhine tahrik ettikleri, bunun temel sebebinin Antalya'da vukuat çıkarıp siyasî mesele ihdas etmek maksadına matuf olacağından böyle bir olaya müsaade edilmemesi...”*²⁴⁶ istenmiştir.

İtalya Antalya ve çevresinde halkın ileri gelenlerinin teveccühünü kazanarak bölgeye hâkim olmayı da hedeflemiştir. Bu amaçla şehrin ileri gelenlerinin sevgisi ve teveccühünü kazanabilmek için ılımlı davranılmış, hastalara parasız tedavi hizmeti verilmiş, muhtaçlara yiyecek ve giyecek yardımı yapılmıştır. Konu ile ilgili Harbiye Nezareti'nden 12. Kolordu Komutanlığı'na yazılan emirde İtalyanların halkı yanlarına çekmek için işgal bölgelerinde halka uyguladıkları politika hakkında İtalyanların Antalya'da İtalyan telgraf, mektep ve hastane müesseseleri açtıkları, fakir Rum çocuklarını okullarında okuttukları, hastanelerinde muayene ve tedavi hizmeti verdikleri bunu halkın gözüne girmek için yaptıkları ve Antalya'da Müslüman ahalinin de İtalyan müesseselerine müracaatlarının arttığı, açılan İtalyan mağazaların rayiç üzerinden mal sattıkları, Antalya ile Burdur arasında otomobil işletmeyi düşündükleri, İtalyanların Rodos'dan ufak bir gemi silah ve cephaneyi Yunan işgaline karşı dağıtmak için Marmaris taraflarına gönderdikleri açıklanmış ve İtalyanların bu zayıf noktaları ile olumsuzluklarımızı bildikleri ve bunu kendi lehlerinde kullanmaya çalıştıkları, konunun iyi takip edilmesi istenilmiştir²⁴⁷.

İtalya, Antalya ve çevresinde okullar, hastaneler, eczaneler açmış, Türkçe ve İtalyanca basılacak gazete çıkarma girişiminde bulunmuş, halka tohumluk buğday ile ziraat makinelerini dağıtmak istemiş, hatta bu makineler için ise gerektiğinde Antalya'da açılan Roma Bankası'ndan kredi kullanılabileceğini duyurmuştur²⁴⁸. İyi niyetli görünen, fakat gerçekte işgali kolaylaştırıcı etkenler olan bu icraatlar gerçekte İtalyan işgal politikasının bir parçasıdır.

İtalya, Türklerle aralarının açılmasına sebep olabilecek gelişmelerden uzak durmaya azami gayret göstermiştir. 13 Nisan 1920 gecesini Milas-Eskihisar arasında motorsikletle giden bir

²⁴⁶BOA, DH, EUM, AYŞ 6/ 52.

²⁴⁷ATASE, ISH, K.188, G. 68, V.1.

²⁴⁸Bozkurt, a.g.e., s. 10.

İtalyan subayı faili tespit edilemeyen biri tarafından yolda öldürülmüştür. Bu subayı öldürenlerin, çevrede eşkıyalık yapan bir çingene ile arkadaşlarının olduğu anlaşılmıştır. Albay Şefik Bey (Aker) Bey'in katillerin yakalanması için yaptırdığı tahkikat sonucunda faillerden birkaçı yakalanmış, ancak asıl katile ulaşılammıştır. İtalya yine de bu olayın daha fazla gündemde kalarak ahali ile ilişkilerin bozulmasını istemediğinden tahkikatın derinleştirilmesi için baskı yapmamıştır. Diğer taraftan, 17 Şubat 1920 gecesini Antalya'dan evine gitmekte olan Mustafa Haşmetzade Efendi, kendisini tutuklamak isteyen İtalyan jandarmalarının "dur" ihtarına uymamış, açılan ateş sonucu ölmüştür²⁴⁹. Bu olay, halkı üzmüş ve cenaze büyük bir kalabalıkla kaldırılmıştır. Halkın üzüntü ve tepkisini gösteren cenaze törenine İtalya işgal birliği komutanı da katılarak olayın hata ile olduğunu göstermeye çalışmıştır²⁵⁰.

İtalyanlar Antalya'yı işgal ettikten sonra askerlerini şehir merkezine düzenli bir şekilde yerleşmişlerdir²⁵¹. Gerek Antalya'nın işgali gerekse işgalden sonra bölgedeki işgalin genişletilmesiyle ihtiyaç duyulan asker ve işgal malzemeleri Antalya limanından ikmal edilmiştir.

20 Mayıs 1920 tarihinde İtalya, savaş sırasında esir aldığı yedi yüzden fazla askeri de buraya getirmiştir²⁵². 15 Kasım 1920 tarihli bir belgeye göre bir İtalyan vapuru ile İstanbul ve çeşitli yerlerde esir edilmiş yedi yüz otuz sekiz esirin Antalya'ya getirilmiş olduğu anlaşılmaktadır²⁵³.

İşgal devam ederken işgali tutarlı hale getirmek, etrafı tanımak, askerî güçlerinin bölgede tesirini arttırmak için çalışmalar sürdürülmüştür. İşgalden sonra 18 Nisan sabahı iki İtalyan kumandanı Ferrante, iki tabip ile tercüman ve beş kişiden oluşan bir heyet Korkuteli kazasına hareket etmiş; çevrede mıntıka çalışmaları yapmış, patika yollarını keşfettikten sonra geri dönmüştür. Konu ile ilgili Dâhiliye Nezareti'ne verilen bilgede "*İtalya kuvvetleri Kumandanı Ferrante bir yüzbaşı, bir levazım, iki nefer ve askerî kaymakamı, iki doktor ve iki sivil nefer Korkuteli kazasına bil-mesele daire-i hükümetine Elmalı'ya gittikleri ve amaçlarının şimendifer hattı inşaatı için vukua olduğu anlaşılmaktadır*"²⁵⁴ denilmektedir. Belgeden anlaşıldığına göre, bu heyet Korkuteli, Elmalı havalisini tanıma ve bölgede yol

²⁴⁹BOA, DH, KMS. 52-5, G. 55. V. 1. ; TİTE, K.317 G.30 B.30.001

²⁵⁰ Aker, **a.g.e.**, s. 351.

²⁵¹ Muhammet Güçlü, **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya**, Antalya, 1997, s.10.

²⁵²ATASE, ISH, K.861, G. 145, V.1-2.

²⁵³ATASE, ISH, K.8615, G. 71, V.1.

²⁵⁴BOA, DH, KMS. 52-1/ 80.

güzergâhları tespit etmek için maksatlı gezi düzenlenmiştir. Bu gezi işgalin yörede tutarlı hale getirip genişletme çabalarının göstergesidir. Bu gelişmeler elbette yönetim tarafından da izlenmekteydi. Gezi ile ilgili olarak İtalyanların Antalya bölgesinde çeşitli gezi faaliyetleri düzenledikleri ve bunların önlenilmesi gerektiği Hükümet'ten Antalya mutasarrıflığına bildirilmiştir²⁵⁵. İtalya'nın bu faaliyeti işgali genişletmeye başlamasının da ilk göstergesi kabul edilebilir. Çünkü bu dönemde yine İtalya milletvekillerinden oluşan kırk kişilik kabile ile Mersin, Antalya ve İzmir yoluyla İstanbul'a gezi düzenlemiş ve incelemelerde bulunmuştur²⁵⁶.

İtalya işgal süresince bir taraftan asker ve malzeme takviyesi yaparken diğer taraftan bölge hakimiyetini güçlendirmek ve yaymak için güzergâhlar üzerinde teşkilatlanmıştır. Bunun için Antalya'dan çevreye olan ulaşım sağlayan yollarda askerî levazım üstleri oluşturulmuştur²⁵⁷. Bu üstlere makineli tüfekli askerler yerleştirilmiş, noktalar arasında devriye gezerek asayiş, güvenlik ve kontrolü sağlanmaya çalışılmıştır²⁵⁸.

İtalyan topçu askerleri 3 Temmuz 1919 tarihinde Kızılkaya Nahiyesi'nin Hafızbey Çiftliği'nde birkaç haneyi işgal etmişler ve adı geçen yere karargâh kurmuşlardır²⁵⁹. Böylece, Burdur ve Isparta taraflarının işgali için zemin hazırlanmaya başlanmıştır. İtalyanlar, Çeltikçi karyesine kadar belirli aralıklarla asker yerleştirilmiş, köydeki camiye de üç yüz kadar askeri kuvvet ikame edilmiştir. Antalya'dan başlayarak geniş bir alanda otomobil ve askerler ile seyir ve hareket edilerek sürekli devriye dolaştırılmıştır. Özellikle seyyar otomobillerle geceleri devriye gezilerek kuvvetler teftiş ve denetimde tutulmuş, güzergâh üzerinde asayiş ve otorite tesis edilmeye çalışılmıştır. Antalya ile Burdur arasında İtalyan işgal siyaseti ve işgali genişletme isteğine bağlı olarak otuz beş kadar yük otomobili ile askerî mühimmat taşınmıştır²⁶⁰. İtalyanlar bir taraftan askerî hakimiyetlerini çevreye yaymaya çalışırken diğer taraftan Antalya'ya çıkardıkları takviye askerî birliklerini toplu olarak şehrin Şarampol ve Burdur Caddesi çıkışına çadırlarla ordugahlar tesis ederek konuşlandırmışlardır²⁶¹.

İşgal süresince Antalya'ya çıkarılan asker sayısı da önemlidir. İşgalin ardından Antalya'ya sürekli asker takviyesi yapıldığı ve şehirdeki asker varlığının sürekli arttığı mülkî erkân

²⁵⁵ATASE, ISH, K.1110, G. 44, V.2.

²⁵⁶BCA, 030.10.00.236.594.4.1.

²⁵⁷BOA, DH, ŞRF; 635-24.

²⁵⁸BOA, DH. KMS, 52-3/ 20.

²⁵⁹BOA, DH. KMS. 52-3/ 2.

²⁶⁰BOA, DH. KMS. 52-3/ 20.

²⁶¹ Erten, **a.g.e.**, s. 22.

tarafından şifreli olarak merkeze bildirilmiştir²⁶². Antalya'ya ilk İtalyan askerleri işgalden bir gün önce gece çıkarılmıştır. Ancak şehre asker çıkarıldığı sonradan tespit edilmiştir²⁶³. İşgalin ardından 17 Mayıs tarihinde bir İtalyan vapuru ile bir İtalyan zabiti ve yetmiş beş İtalyan askerî Antalya'ya gelmiştir²⁶⁴. Haziran ayı başından itibaren ise daha tertibatlı ve donanımlı olarak asker ve malzeme getirilmeye başlanılmıştır. Bu dönemde üç bin asker, iki yüz altmış üç at, yüz sekiz muhtelif araba, beş top, yirmi bir varil uçak benzini, iki yüz elli sandık top ve tüfek mermisi, iki yüz kangal tel, sekiz otomobil, iki yangın tuluması bir miktar kereste ve çok miktarda askerî erzak hazırlandığı bilgisi verilmiştir²⁶⁵.

13 Haziran 1919 tarihinde bir İtalyan kruvazörüyle beş üst rütbeli komutan Antalya'ya gelmiştir. Beraberlerinde kırk beş muhtelif otomobil de Antalya'ya çıkarılmıştır. Komutanların gelişi Antalya'da bulunan diğer İtalyan askerlerince on üç pare top atışı ile selamlanmıştır²⁶⁶.

14 Haziran'da 1919 tarihinde Antalya Limanı'na gelen İtalyan nakliye gemisinden yüklü miktarda malzeme Antalya'ya çıkarılmıştır. Bu malzemeler;

<u>Adedi</u>	<u>Cinsi</u>
233	Beygir ve Katır
15	El arabası
30	Sandık askerî erzak
21	Bidon benzin
2	Cebel topu
11	Yük otomobili
1	Sihhiye arabası
220	Sandık tüfek mermisi
1	Yol arabası

²⁶²ATASE, İSH, K. 17-G. 136.

²⁶³BOA, DH. EUM. ECB 28/50-A

²⁶⁴ATASE, İSH, K.189, G. 168, V.1.

²⁶⁵BOA, DH.KMS. 52/5-45.V.1; ATASE, İSH, K.257, G.44, V.1.

²⁶⁶BOA. DH.KMS. 52/2-32.

20	Bisiklet
200	Kangal tel ve çeşitli askerî malzemelerdir ²⁶⁷ .

15 Haziran'da Antalya Limanına gelen bir başka İtalyan kruvazöründen bir İtalyan kumandan komutasında 2 piyade alayı (İki bin altı yüz asker) şehre çıkarılmıştır. Aynı kruvazörle,

<u>Adedi</u>	<u>Cinsi</u>
5	Cebel topu
32	At arabası
30	Sandık cephane ve çok miktarda askerî erzak limana getirilmiştir ²⁶⁸ .

İtalyanların Antalya'ya getirdikleri malzemelerle ilgili 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ne derhal bilgi verilmiştir. Cemal Paşa vermiş olduğu bilgide İtalyanların Antalya'ya çıkardıkları asker sayıları ve askeri malzemeler hakkında bilgi verdikten sonra İtalyanların günden güne asker sayılarını Antalya'da arttırarak işgallerini sağlamlaştırılmalarından ve etrafa yayılmaya başlamalarından endişe duyulduğunu da aktarmıştır.

17 Haziran 1919 tarihinde Antalya Limanı'na İtalyan nakliye gemisi gelmiş olup limana çok miktarda kereste, 2 yangın tulumbası, 25 ufak el arabası ve bir miktar askerî malzeme getirilmiştir. Aynı belgeden 17 Haziran 1919 tarihine kadar Antalya'ya çıkarılan İtalyan asker sayısının üç bine yaklaştığı yazılmaktadır²⁶⁹.

18 Haziran'da ise 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa Harbiye Nezareti'ne göndermiş olduğu bir başka telgrafta İtalyanların asker çıkarmaya devam ettiklerini, bunun herhangi bir sebebinin olmadığı ve asker çıkarılmasını Konya'nın İngiltere mümessilliği nezdinde protesto ettiğini rapor etmiştir²⁷⁰.

Antalya'ya 20 Haziranda Antalya Limanına bir İtalyan gemisi on bir otomobil ve iki mitralyöz* çıkarılmıştır²⁷¹. 21 Haziran 1919 tarihli belgeye göre Antalya'ya iki bin mevcutlu

²⁶⁷BOA, DH. KMS. 52-2/ 40. V.3.

²⁶⁸ATASE, ISH. K.191.G.193. V.1.

²⁶⁹BOA. DH. KMS. 52/5-45.V.2.

²⁷⁰ATASE, ISH. K.191.G.119. V.1; ATASE. ISH. K.257, G.39.V.1.

* Hafif makineli tüfek.

²⁷¹BOA, DH. KMS. 53/4-35

iki piyade taburu ile kırk otomobil çıkarılmıştır²⁷². 26 Haziran'da Antalya Limanına üç İtalyan zırhlısı gelmiş zırhlılardan birçok otomobil ve bin kadar asker Antalya'ya çıkarılmıştır²⁷³.

6 Temmuz 1919 tarihinde İtalyan bandıralı Dalaman vapuru ile bir İtalyan zabiti ve yirmi İtalyan gayr-i müsellah (silahsız) kişi Antalya'ya gelmiştir²⁷⁴. Bu belgeden İtalyanların yalnızca askerî güçlerini Antalya'ya getirmedikleri sivil kişileri de Antalya'ya getirdikleri anlaşılmaktadır.

7 Temmuz itibarı ile İtalya'nın bölgedeki askerî varlığı üç bin altı yüz kırk yedi askere ulaşmıştır²⁷⁵. 11 Temmuz'da Rodos üzerinden İtalyan bandıralı Ligari Vapuru ile otuz İtalyan askeri daha şehre çıkarılmıştır²⁷⁶. 24 Temmuz'da İtalyan bandıralı Şebilla Vapuru Antalya limanına,

<u>Adedi</u>	<u>Cinsi</u>
1	Yük otomobili
20	Dolap
20	Sandık tıbbi malzeme
13	El Arabası ile bir miktar telgraf hattı çekiminde kullanılmak üzere tel ile çok miktarda telgraf düzeneğine ait malzeme getirilmiştir ²⁷⁷ .

16 Ağustosta İtalyan bandıralı bir vapur ile elli hasta karyolası, kırk çift otomobil lastiği, çok miktarda muhtelif malzeme çıkarılmıştır²⁷⁸. 17 Eylül'de Antalya'ya gelen İtalyan Şebille Vapurundan 30 İtalyan askerî, 100 kadar karyola ve bir miktar otomobil lastiği getirilmiştir.²⁷⁹

30 Eylül tarihinde Antalya limanına gelen İtalyan bandıralı başka bir gemiden 1 İtalyan miralay komutasında 26 zabıt, 300 civarı asker Antalya'ya çıkarılmıştır. Ayrıca aynı gemiyle,

<u>Adedi</u>	<u>Cinsi</u>
--------------	--------------

²⁷²ATASE, İSH, K. 257, G. 71.V.1.

²⁷³ATASE, İSH, K. 257.,G.101. V.1.

²⁷⁴BOA, DH. KMS. 52/5-45.V.3.

²⁷⁵BOA, DH. KMS. 52/5-45. V.4.

²⁷⁶BOA, DH. KMS. 52/5-45. 5.

²⁷⁷BOA, DH. KMS. 52/5-45. 6.

²⁷⁸ATASE, İSH. K. 437, G. 22, V.1.

²⁷⁹BOA, DH. KMS. 52/5-45. 7.

1	Otomobil
14	Makineli tüfek
161	Müzik aleti
45	ester* ve muhtelif sayıda çeşitli eşya getirilmiştir ²⁸⁰ .

2 Aralık'ta Osmanlı topraklarında işgal devletlerinin mevcutları hakkında hazırlanmış olan raporda İtalyanların Antalya'ya uçak getirmiş oldukları da ifade edilmektedir²⁸¹. 7 Ocak 1920 tarihinde İtalyan bandıralı Tetosipoç Vapuru ile dokuz İtalyan zabiti ve yirmi beş asker Antalya'ya çıkmışlardır²⁸².

14 Ocak 1920 tarihli belgede İtalyanların Antalya'daki askerî varlıkları detaylı olarak rapor edilmiştir. Bu rapora göre İtalya'nın Antalya'daki mevcudu şu şekildedir.

<u>Sayı</u>	<u>Rütbe/ Görev</u>
255	Piyade Askeri
70	Süvari Askeri
30	Mitralyöz (Makineli Tüfek) Kullanan Asker
70	Şoför
30	Telgrafçı (bahriye ve piyade) Asker
2	Pilot
25	Topçu Sınıfı Asker
25	Hasta Bakıcı
1	Binbaşı
2	Yüzbaşı
12	Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen)
4	Mülazım-ı Sani (Teğmen)
19	Piyade Subayı
5	Topçu Subayı (2 yüzbaşı, 3 Mülazım-ı Evvel)

* Katır.

²⁸⁰BOA, DH. KMS. 52/5-28.V.1.

²⁸¹ATASE, ISH. K.110, G.15. V.1. 2 Aralık 1919 tarihli Anadolu'da bulunan işgal devletlerinin mevcutları hakkındaki belgede sayı belirtilmemekle birlikte "Antalya'ya İtalyan tayyareleri gelmiştir." denilmektedir.

²⁸²ATASE, ISH, K.111, G.25, V.1.

2	Süvari Subayı (1 Yüzbaşı, 1 Mülazım-1 Evvel)
1	Mülazım-1 Evvel (Otomobillerden sorumlu)
3	Mülazım-1 Evvel (Boyacı)
1	Tayyareci Yüzbaşı
1	Baytar Mülazım-1 Evvel
3	Doktor (Biri Yüzbaşı, ikisi Mülazım-1 Evvel)
1	İstihkam Binbaşı
1	İstihkam Yüzbaşı
1	İstihkam Mülazım-1 Evvel
1	Haberleşmeden sorumlu Mülazım-1 Sani
3	Motorize Mülazım-1 Evvel

1 Mülazım-1 Evvel (Kayıp) şeklindedir. Aynı raporda İtalya'nın şehirdeki askerî araç ve gereçleri ile ilgili de bilgi yer almıştır. Buna göre şehirde;

<u>Sayı</u>	<u>Türü</u>
40	Süvari Hayvanı
115	Topçu Hayvanı
100	Nakliye Hayvanı
100	Kadar Otomobil
25	Nakliye Arabası
13	Makinelî Tüfek (İki tanesi Bucaktadır.)
1	Tayyare (Sandıklar içerisinde çıkarılmadık) mevcuttur. İtalyanların şehirde;
2	Hastane (Biri Mülkî Diğeri Askerî)
1	Doktor
2	Telsiz İstasyonu (Biri Fener'de diğeri hükümet konağı civarında)
2	Ruhban Mektebi (Biri Yenikapı'da erkek, diğeri iskele civarında kız olmak üzere) mevcuttur ²⁸³ .

²⁸³ATASE, ISH, K.863, G.20, V.1-2.

Şehirde bulunan İtalyan askerlerinden görev süreleri dolanlar terhis edilerek yerlerine yeni askerler ikmal edilmiştir. Bu bağlamda Ocak 1920 tarihinde terhis ettikleri bir miktar asker yerine seksen beş asker şehre getirilmiştir. Bu askerlerle aynı kafilede iki İtalyan yüzbaşı da yer almıştır²⁸⁴.

4 Şubat 1920 tarihinde bir İtalyan kruvazörü ile Antalya Limanına İtalyan askerleri ve malzemeleri getirilmiştir. Belgeden anlaşıldığına göre,

Sayı	Görevli
1	İtalyan Binbaşı
10	Zabit
118	Asker ile aynı kruvazörden,
<u>Miktar</u>	<u>Cinsi</u>
8 Sandık	Mavzer Tüfeği
30 Balya	Tel
100 Adet	Hasta Yatağı
180 Takım	Asker Elbisesi
120 Adet	El arabası
200 Tane	Kazma ve Kürek

1200 çuval yulaf getirilmiştir²⁸⁵. Bu belgede verilen bilgilerden İtalyanların çok miktarda malzemeyi Antalya'ya çıkardıkları anlaşılmaktadır. Bu belgede dikkati çeken en önemli husus İtalyanların çok sayıda kazma ve kürek ile el arabasını şehre getirmeleridir. Buradan İtalyanların şehir ve çevresinde bayındırlık alanında çalışmalar yaptıkları kanaatine varmak mümkündür. Yine bin iki yüz çuval yulaf getirmiş olmaları şehre çok sayıda ester getirdiklerinin ve işlerinde esterlerden yararlandıklarını göstermektedir. Ayrıca bu belgenin yanı sıra başka belgelerden de anlaşıldığı üzere İtalyanlar çok miktarda teli şehre getirmişlerdir. Bu teller iletişim alanında kullanıldığından İtalyanların bölgede iletişime önem verdikleri anlaşılmaktadır.

²⁸⁴ ATASE, ISH, K.863, G.31, V.1.

²⁸⁵ BOA, DH. KMS. 52/5-45.V. 7.

18 Şubat 1920 tarihinde iki İtalyan tayyaresi İzmir üzerinden Antalya'ya gelmiştir. Bu tayyarelerden biri Antalya'da arızalanmıştır²⁸⁶. Bu belgeden İtalyanların işgal faaliyetlerinde şehirde ve çevresinde tayyarelerden yararlandıkları anlaşılmaktadır.

1 Nisan 1920 tarihinde şehre üç yüz asker²⁸⁷ 4 Temmuz 1920 tarihinde Antalya limanına gelen İtalyan Nötipoç adlı vapurdan dokuz İtalyan zabiti ve kırk beş asker²⁸⁸ 7 Aralık 1920 tarihinde gelen bir İtalyan vapuruyla dokuz zabıt ve kırk beş asker Antalya'ya gelmiştir. Belgelerden anlaşıldığı üzere İtalya işgal ile birlikte Antalya'da askerî varlığını sürekli arttırmıştır. Bunu öncelikle şehre hâkim olmak, sonrasında hâkimiyet alanını genişletmek için yapmıştır. Nitekim Nisan 1920 tarihi itibarıyla Anadolu'da (İstanbul, Konya ve Güneybatı Anadolu) İtalyan askerî varlığının sayısı 17.900 civarlarına ulaşmıştır²⁸⁹. Belgelerden anlaşıldığına göre bu askerlerin bir kısmı Antalya yoluyla Anadolu'ya gelmişlerdir.

1.4 Antalya'da İtalyan Faaliyetleri

İtalyanlar Antalya'yı işgal ettikten sonra şehirde hakimiyeti sağlamak ve kontrolü ellerinde tutmak için halk üzerinde çeşitli faaliyetler uygulamaya koymuşlardır. Bu uygulamalara bakıldığında faaliyetlerin ekonomi, eğitim, sağlık ve diğer alanlarda olduğu anlaşılmaktadır.

1.4.1 İtalya'nın Ekonomik Alandaki Faaliyetleri

İtalya'nın Akdeniz devleti olması Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinde İtalya'yı önemli hale getirmiştir. Bu yüzden 1900-1910 yıllarında Osmanlı Devleti'nin ticaretini en çok geliştirdiği ülkenin İtalya olduğu anlaşılmaktadır²⁹⁰. 1912 yılında Osmanlı Devleti ile İtalya arasında Trablusgarp'ta yapılan savaş sonrasında İtalya'nın Osmanlı Devleti'nden kazanımlar elde etmesi (Rodos, On iki adalar) İtalya'nın Akdeniz ve Anadolu'ya karşı politika değiştirmesinin önünü açmıştır. Gerçekten de İtalya, Anadolu'ya artık ekonomik imtiyaz elde etme ve çıkar sağlama amaçlı bakmaya başlamıştır. Gerçekten de 1908 yılında İtalya'nın Osmanlı Devletinden yaptığı ithalat toplamı 1.287.786 ve ihracatı 704.070 İngiliz Lirası iken, 1913-1914 yılında iki ülke arasındaki ticaret büyük bir gelişme göstererek İtalya'nın ithalatı 2.699.000 ihracatı ise 1.027.000'e yükselmiştir²⁹¹. İtalyan Dışişleri Bakanı Antonino di Sangiuliano, İtalya'nın menfaatlerden dolayı bölgenin geneli ile ilgilenildiğine ve bölgede demiryolu hatları inşa etmek, çeşitli imtiyazlar almak için uğraş verildiğine dikkat çekmiş ve

²⁸⁶ TİTE, K. 317, G.12, B.12.001.

²⁸⁷ BOA, DH. KMS. 53/4-35. V.1.

²⁸⁸ BOA, DH. KMS. 52/5-45.V.8.

²⁸⁹ Türk İstiklal Harbi, İdari Faaliyetler, C. VII., (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), Ankara, 1975. s. 61.

²⁹⁰ Damiani, a.g.e., s. 123.

²⁹¹ Kurtcephe, a.g.e., s. 234.

İtalya'nın hedeflerine ulaşmak için Akdeniz bölgesinde banka şubesi açılması, bölge ile ticarî ilişkiler kurulması yönünde politika izlenmesi gerektiğini söylemiştir²⁹². Bu dönemde İtalya, Osmanlı Devleti'nden sürekli demiryolu yapma imtiyazı istemiştir. Bu istekleri hem Fransız hem de İngilizler tarafından kuşku ile izlenmiş, ancak İtalya 10 Ekim 1913 tarihinde Osmanlı Devleti'nden demiryolu yapım imtiyazı almayı başarmıştır²⁹³. Alınan imtiyaz sayesinde İtalya Fethiye-Muğla, Antalya-Kızılkaya, Antalya-Alanya, Antalya-Burdur demiryollarının yapımlarını üstlenmiştir. Ancak, bu imtiyazlar I. Dünya Savaşı'nın çıkışı ile kullanılamamıştır²⁹⁴.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Antalya limanı çok işlek bir liman değildir. Savaş nedeni ile bazı yiyecek maddeleri karaborsaya düşmüştür. Bundan dolayı Osmanlı Devleti şeker, pirinç, kahve gibi ihtiyaçların karşılanmasında yabancı gemilerin Osmanlı limanlarına girmesine izin vermiştir²⁹⁵. Böylece, İtalya ile Osmanlı Devleti arasında Antalya limanı üzerinde sınırlı olmakla beraber bir ticaret başlamıştır. İtalyanların Antalya limanından sınırlı da olsa ticarete başlamaları ve bunu geliştirmeleri Antalya konsolosu Agustino Ferrante'nin çaba ve gayretleri neticesinde gerçekleşmiştir²⁹⁶.

Bölgede gelişen ticari faaliyetlere bağlı olarak İtalya Antalya'yı "*İş Sahası*" kabul edip himaye altına almayı hedeflemiş, sonra da bölgeyi muhafaza etmek ve bölgede hâkimiyet alanını genişletmek yoluna gitmiştir. Antalya ve çevresinin zengin linyit yatakları ve geniş tarım arazilerine sahip olması, tarihî ve uygun iklimi ile İtalyan ilgisinin artmasının temel sebebi olmuştur²⁹⁷.

İtalyanların en seçkin gemileri Güneybatı Anadolu sahillerine ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Bu ziyaretler kapsamında 21-23 Kasım 1919'da Antalya, 23 Kasım 1919'da Alanya'ya gelmişlerdir. Ziyaretler halk üzerinde önemli bir etki bırakmıştır²⁹⁸. İtalya'nın Romalıların "Mare Nostrum" (Bizim deniz) dedikleri Akdeniz bölgesinde ekonomik üstünlük sağlama tutkusu dönemin İtalyan politikasına yön vermiş olduğundan İtalya politikasını bölgeden ekonomik çıkar elde etme üzerine oluşturmuştur²⁹⁹.

²⁹² Çelebi, "*İtalyan Sömürgeciliğinin Hedef...*" s. 170.

²⁹³ "*Adalia*", *Enciclopedia Italiana* (1929), di. R. P.-R. Ce. -E. Ros. F. J. [http://www.treccani.it/enciclopedia/adalia%28Enciclopedia-Italiana%29\(E.T.10.01.2013\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/adalia%28Enciclopedia-Italiana%29(E.T.10.01.2013)); Taçalan, **a.g.e.**, s. 93.

²⁹⁴ Çelebi, "*İtalyan Sömürgeciliğinin...*", s. 170.

²⁹⁵ Ortak, **a.g.e.**, s. 92.

²⁹⁶ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 13-14 ve 124.

²⁹⁷ Çelebi, *a.g.m.*, s. 171.

²⁹⁸ Çelebi, *a.g.m.*, s. 176.

²⁹⁹ Çelebi, *a.g.m.*, s. 177.

İşgalin hemen ardından İtalya ekonomik alandaki faaliyetlerini genişletmeye başlamıştır. Bu bağlamda İtalyanların 1919 yılı ortalarında ilk başta para ve havale işlemlerini gerçekleştirebilmek için Banko Di Roma'nın bir şubesini Antalya'da açmıştır³⁰⁰. Açılan banka şubesi aracılığıyla Antalya ahalisinden özellikle köylülere kredi verilerek köylüler bağımlı hale getirilmeye çalışmıştır³⁰¹. İyi niyete dayanmayan ve köylülerin topraklarını uzun vadede ipotek altına alacak bu uygulamalar Heyet-i Temsiliye tarafından da yakından takip edilmiştir. Nitekim Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal imzalı Antalya mutasarrıflığına gönderilen bir yazıda, Antalya'da Banko Di Roma şubesinin açıldığı ve İtalyanların şehirde ahalinin içinde bulunduğu durumdan, mahallî idarenin kayıtsızlığından faydalanarak Antalya ahalisine 20 sene süreyle faizle icar bedelli, tıpkı Müslüman ahalinin arazisinin işgalden önce Trablus'ta olduğu gibi, etki altına alınmaya çalışıldığı uyarısı yapılarak bu faaliyetlere karşı dikkatli olunması istenilmiştir³⁰².

İtalyanlar Antalya'da emlak ve borç verme sandığı da açmışlardır. Bu maksatla açılan büroda faaliyetlerine başlamışlardır. Özellikle yerli halka senet karşılığı borç para vermeye başlamışlardır. Aslında iyi niyete dayalı gibi görülen bu uygulama ile Antalya halkının elindeki arazilere el koymak amaçlanmıştır. Zira özellikle çiftçilere borç para verilirken karşılığında senetler imzalatmış, borç paralar geri ödenemediğinde köylülerin topraklarına el konulmasının sözleşmeleri yapılarak mülk sahiplerinden borç alanlara imzalatılmıştır³⁰³.

İşgal döneminde İtalya'nın bölgedeki mevcut demiryollarının iyileştirilmesine yönelik birtakım girişimleri olmuştur. Mayıs 1919'da, İtalya Sömürge Enstitüsü (Istituto Coloniale Italiano) Başkanlığı, Başbakan Orlando ve Dışişleri Bakanı Sonnino'ya gönderdiği bir telgrafta, "*Anadolu'da İtalya'ya ayrılan bölgelerde demiryolu yapımına önem verilmesinin gerekliliğinden*" söz etmiştir. İşgalden sonra Antalya'ya gelen İtalyan General Marini, yetkililere haber vermeye gerek görmeden Korkuteli ve Finike ile oradan Burdur'a yol inşa etmek fikrinde olduğunu söylemiştir. Öncelikle, Antalya iskelesinden şehir merkezine yol yapılmış; Antalya-Burdur, Antalya-Konya yolları tamir ettirilmiştir.³⁰⁴

Antalya'da İtalyan malları getirilerek satılmıştır. Bu bağlamda İtalyan mallarının satıldığı dört mağaza açılmıştır. Bu mağazalarda satılan ürünler özellikle Rum mahallesinde rayiç

³⁰⁰ Köstüklü, "*İtalyan İşgal Metodu...*", s. 194.

³⁰¹ Nuri Köstüklü, **Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, Ankara, 1999, s. 38; Aker, **a.g.e.**, s. 349.

³⁰² **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C. 5., İstanbul, 2002, s. 295-296.

³⁰³ Korok, "*18 Ay İtalyan İşgali Altında*", **Yeni Sabah**, 11 Mart 1941.

³⁰⁴ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 157.

bedelinin altında ucuza satılmıştır³⁰⁵. Bunun nedeni halkın İtalyanlara teveccüh beslemelerini sağlayarak halkın kendi taraflarına meyletmelerini sağlamaktır.³⁰⁶

Antalya’da mütarekeden sonra pirinç, şeker kahve gibi gıda maddeleri sıkıntısı yaşanmıştır. İtalyanların teşebbüsü ile Antalya’ya Rodos’tan pirinç, şeker, kahve getirilmiştir³⁰⁷. Bu malzemeler yine rayiç bedellerinin altında satılmıştır. Buradaki amaç halkın içinde bulunduğu çaresizlikten yararlanarak onların ihtiyaçlarını karşılayıp İtalyanlara teveccüh beslemelerini sağlamaktır.

Ayrıca, halkı yanlarına çekebilmek için onların ihtiyaç duydukları malzemeleri karşılama yoluna da gitmişlerdir. Halkın çoğunluğunun tarımla uğraştığı Antalya’ya zirai alanda ihtiyaç duyulan araç-gereçler getirilmiştir. Bu araçların içerisinde 3-4 tane traktör de bulunmaktadır³⁰⁸. İtalyanların tarım alanında kullanılmak üzere araç gereç getirmeleri özellikle tarımla uğraşan köylüler üzerinde etkin olmak istediklerini göstermektedir.

İtalyanlar Antalya’da işletmeler de açmışlardır. Otel, sinema açıp işletmişlerdir. Ayrıca, marangozhaneler açmışlardır. İlk jeneratörü Antalya’ya getirerek geceleri şehri aydınlatmaya çalışmışlardır³⁰⁹.

İtalyanlar halk üzerinde manevî ağırlığı olan kişiler, yöneticiler ve askerlerle iyi ilişkiler kurarak bu sayede halka nüfuz edebilmeyi hedeflemişlerdir³¹⁰. Bunu zaman zaman çeşitli hediyeler vererek gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bazen Türk askerlerine ayakkabı ve elbise verdiklerine bile rastlanılmıştır³¹¹.

1919 yılında Osmanlı ülkesinde motorlu araç sayısı 1000 otomobil, 10 kamyon ve 1 otobüs olmak üzere 1011 araçtan ibaretti³¹². Ülke genelinde motorlu taşıt yok denecek kadar azdı. Bu durum İtalyanlarca fırsat bilinerek getirilen otomobillerle Antalya-Burdur ve Antalya-Korkuteli arasında yolcu taşıma işi yapılmıştır³¹³. Bu bağlamda Antalya-Burdur arasında iki İtalyan otobüsü taşımacılık yapmıştır³¹⁴. Yolcuları 20 kg. yükleriyle birlikte Antalya’dan

³⁰⁵ BOA, DH, KMS, D. 52-3, V. 43/1.

³⁰⁶ BOA, DH, KMS, 52-2/23, V. 2.

³⁰⁷ BOA, DH, KMS, D. 30, V. 28.

³⁰⁸ Abdurrahman Güzel, “*Milli Mücadele Yıllarında Antalya*”, **Türk Tarih Kongresi**, C. VI., Ankara, 1994, s. 2696.

³⁰⁹ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 9.

³¹⁰ ATASE, KI. 243, D. 17, F. 30.

³¹¹ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 135.

³¹² Berna Türkdoğan (Haz.), **Milli Mücadele Tarihi I.**, Ankara, 2005, s. 305.

³¹³ ATASE, KI. 809, D. 38, F.141.

³¹⁴ ATASE, İSH, K. 437. D. 198. V. 1.

Burdur'a dört lira karşılığında taşıyan İtalyanlara bu taşımadan olumsuz yönde etkilenen Türk nakliyeciler, bazı köprülere çivi çakarak İtalyan kamyonlarının lastiklerini patlatmak suretiyle tepki göstermişlerdir. Buna rağmen, Agustino Ferrante, Dışişleri Bakanlığı'na Antalya-Burdur arasında yük ve yolcu taşınmasının Burdur ve İzmir arasındaki iletişimi arttıracacağını düşünerek seferlerin arttırılmasını istemiştir³¹⁵.

Mustafa Kemal Anadolu'nun içinde bulunduğu genel durum hakkında 24 Nisan 1920 tarihinde Meclise bilgi vermiştir. İtalyan faaliyetleri ile ilgili olarak *"İtalyanlar suret-i umumiyede mülayim bir vaziyet almışlardır. Kendileri ile hiç bir vak'a olmadı ve bu nokta-i nazarlarında (sabit kaldılar) ve bütün onların talep ettikleri şey menafi iktisadiye teminidir. İtalyanlar memleketimizde azami menafi-i iktisadiye temin etmek için devletimizin müstakil kalmasını, diğer bir devlet-i ecnebiyenin taht-ı esaretinde bulunmamasını temin etmek cihetini kendi menfaatleri muktaziyatından telâkki etmekte ve her ikisi de bunu bize birçok münasebetlerle söylediler ve elyevm söylemektedirler"*³¹⁶ demiştir. Mustafa Kemal'in verdiği bu bilgiden İtalya'nın Anadolu'ya ekonomik menfaatleri için geldiği anlaşılmaktadır. Tabiatıyla İtalyanlar işgal bölgelerinde halka karşı yakın ve sıcak davranmışlar, halk ile aralarında problem çıkmasını önlemek için ılımlı bir politika izlemişlerdir.

1.4.2 İtalya'nın Eğitim Alanında Faaliyetleri

İtalya Antalya'yı Anadolu'ya açılan kapı olarak görmüştür. Bundan dolayı şehirde bir işgal devletinin uyguladığı politikadan farklı bir politikayı uygulamaya koymuştur. Bu uygulamalardan biri de eğitim alanındaki uygulamalar olmuştur.

Osmanlı topraklarında yabancı okulların açılmaya başlanmasına bağlı olarak İtalyanlar da okul açma girişimlerinde bulunmuşlardır. 1861-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti dâhilinde çok sayıda İtalyan eğitim müessesesi açılmıştır. Açılan okullarda hedef kitle olarak Hıristiyan ve Musevi çocukları seçilmiştir³¹⁷.

İtalya'nın Anadolu'da eğitim ve öğretim faaliyetlerine önem vermesinin sonucu olarak Anadolu'da ilk İtalyan okulunun 1861 yılında İstanbul'da açıldığı görülmektedir. 1914 yılına gelindiğinde Anadolu'da toplam kırk yedi İtalyan okulu açılmıştı. Bu okullardan biri de

³¹⁵ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 159.

³¹⁶ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, 24 Nisan 1336 (1920), 1. Cilt, 2. Birleşim. s. 6.

³¹⁷ Adnan Şişman, **XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri**, Atatürk'ün 125. Doğum Yılı Armağanı, Ankara, 2006. s. 354.

Antalya'dadır³¹⁸. İtalya Anadolu'da İtalyan kültürünü yayma, İtalya'yı tanıtmaya, misyonerlik faaliyetlerini uygulama amacıyla okullarında faaliyetler yürütmüştür.

Eğitim yönünden Antalya kazasının 1914/15 yılında genel durumu Antalya merkezde bir idadi (Lise), bir kız rüştiyesi (Ortaokul), altı ilkokul, bir kız ilkokulu, bir Rum rüştiyesi, bir Rum kız rüştiyesi, bir Rum ilkokulu, bir Rum sıbyan mektebi şeklindeydi. Bu okullarda toplam bin dört yüz on erkek öğrenci, beş yüz kırk sekiz kız öğrenci öğrenim görmekteydi. Bunlardan erkek öğrencilerin beş yüz elli dördü, kız öğrencilerin üç yüz seksen ikisi Rum okullarında idi³¹⁹.

İtalyan Hükümeti 4 Mart 1919'da Antalya'da bir konsolosluk açılması ile Antalya'da bir misyoner okulu açılması kararını almıştır³²⁰. Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra İtalya kendisi için son derece önemli olan Antalya'ya Anadolu'da savaştan önce de görev yapmış olan Farrante'yi konsolos olarak göndermiştir. Konsolosun da çalışmaları neticesinde işgalin hemen ardından Antalya'da İtalyan okulu açılmıştır. Okulda görev yapmak için İtalya'dan papazlar getirilmiştir. Böylece İtalya açtığı eğitim kurumları ile Osmanlı toprakları üzerindeki sömürge politikasında başta Fransa olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin yaptıkları gibi seferberlik ortamı içinde kültürel ve sosyal müesseseler kurarak siyasi nüfuzunu arttırmak istemiştir³²¹.

Açılan İtalyan okuluna fakir Rum çocukları alınmıştır. Ancak okula pek rağbet olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Antalya Askerlik Şubesi'nden 2. Ordu Müfettişliği'ne Antalya'da bulunan İtalyan müesseseleri içerikli yazıda, İtalyanlar tarafından Antalya'da açılan mektebe öğrenci bulabilmek için sabahları şehirde Türkçe çağrılar yapılarak çocukların bu okulda okutmalarının sağlanmaya çalışıldığı bilgisi verilmiştir³²².

İtalyanlar Antalya ve çevresinde kültürel faaliyetlere de önem vermişlerdir. Bu faaliyetlerini açılan İtalyan eğitim kurumlarıyla gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu eğitim kurumlarında genellikle papazlar görevlendirilmiş olup bunlar İtalyan propagandası yayma yolunda faaliyetlerde bulunmuşlardır. İtalyanlar ayrıca İtalyanca'nın şehirde öğretilmesi için de kurslar açmışlardır³²³.

³¹⁸ Şişman, a.g.e. , s. 353.

³¹⁹ **Konya Vilayet Salnamesi, (1330)**, s. 731.

³²⁰ Çelebi, "*İtalyan Sömürgeciliğinin...*", s. 176.

³²¹ Şişman, a.g.e. s. 356.

³²² ATASE, ISH, K.22, G. 50, V. 2.

³²³ Çelebi, **Milli Mücadele Dönemi...**, s. 151.

İtalyan işgal birliklerinin komutanı Albay De Bisogno Kasım 1919'da Bucak'ta bir İtalyan okulunun açılmasını İtalya Dışişleri Bakanlığı'ndan talep etmiştir. General Elia tarafından Dışişleri Bakanlığı'na 8 Kasım 1919'da gönderilen telgrafta “*Bucak halkının kendilerinden, gençlere İtalyanca öğretecek bir okulun açılması talebinde bulduklarını*”³²⁴ yazmıştır. Ancak Bucak'ta okul açılmasına izin verilmemiştir. Öte yandan 1920 yılında açılan Kuşadası, Burdur, Söke, Muğla, Fethiye, Antalya'daki İtalyan okullarında eğitim ve öğretim yapılmıştır. Antalya'da açılan okulda 15 Şubat 1920'den itibaren akşamları İtalyanca kursuna da başlanmıştır³²⁵.

Açılan bu okullarda sadece İtalyanca eğitim yapılmamış, aynı zamanda Hıristiyanlık propagandası da yapılmıştır. Bu kurumlar sayesinde İtalyanlar misyonerlik faaliyetlerini kolaylıkla yapma fırsatı bulmuşlar, halkı etkilemek için eğitim kurumlarını bir vasıta olarak kullanmışlardır. İtalya, halkın sevgisini kazanarak bölgeye hâkim olma eksenli bir işgal politikası izlemiştir. Bu siyasetin önemli bir ayağını da propaganda oluşturmuştur. İşgal bölgesinde açılan kurumlar İtalyan propagandası yaparak halk nüfuz kurulmuştur. Kültür emperyalizmi olarak adlandırılabilir bu uygulamada, açılan İtalyan okulları büyük bir öneme sahiptir.

1.4.3 İtalya'nın Sağlık Alanındaki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin yıllardır savaş halinde olması ülke genelinde olduğu gibi Antalya'da da olumsuz etki yaratmıştır. Bu etki özellikle Milli Mücadele yıllarında şehir halkına sağlık alanında olumsuz yansımış halk savaştan zayıf, bitkin düşüp fakirleşmişken salgın hastalıklarla da mücadele edemez hale gelmiştir. Antalya halkının sağlık durumu hakkında Antalya Laboratuvar Müdürü Doktor Reşit Galip Bey, 1920 yılında Sıhhiye Vekâleti'ne gönderdiği raporda, Antalya ahalisinin % 75'nin sıtmalı olduğunu bildirmiştir³²⁶. Bu rapor Antalya'da salgın hastalıkların çok yaygın olduğunu işaret etmektedir.

Ferruh Niyazi Ayoğlu da işgal yıllarında Antalya halkının sağlık durumu ile ilgili bilgi vermektedir. Ferruh Niyazi Bey, “*Antalya halkının Milli Mücadele döneminde sıtma hastalığı ile yoğun bir mücadele içinde olduğunu, insanların sıtma hastalığından dolayı karınları şişmiş, bacakları incelmış yürüyecek takadı kalmamış şekilde yaşamakta oldukları*” tespitinde bulunmaktadır³²⁷. Bu iki tespitten de anlaşılmaktadır ki, Antalya halkı işgal

³²⁴BOA, DH, KMS, D. 52/3 V. 43-1.

³²⁵BOA, DH, KMS, 52-3 /43.

³²⁶ Muhammet Güçlü, **Dr. Burhannettin Onat ve Hayatı (1894-1976)**, Antalya, 2004, s. 25; Mehmet Temel, **Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar ile Mücadele**, İstanbul, 2008, s. 67.

³²⁷ Ayoğlu, **a.g.e.**, s. 238.

yıllarında sağlık açısından iyi durumda olmayıp, salgın hastalıklarla mücadele etmektedir. Ancak salgın hastalıklarla mücadele edecek ilacın da kolayca sağlanabildiğini söylemek mümkün değildir.

Diğer taraftan işgal yıllarında Antalya’da hekim sayısı oldukça azdır. Antalya’da altı, Elmalı’da bir, Burdur’da üç, Isparta’da dört, Yalvaç’ta altı doktor bulunmaktadır. Antalya’nın Akseki ve Alanya kazalarında ise doktor yoktur³²⁸. Hekimlerin ihtiyacı olan sağlık malzemeleri de yeterince bulunamamaktadır. Antalya’da sağlık açısından durum böyle olunca bölgede işgal kuvveti olan İtalya bu durumdan istifade etmiştir. Antalya halkının sağlık açısından gereksinimleri çok iyi kullanılmış, bu doğrultuda politika üretilmiştir. Böyle bir atmosferde İtalya’nın Antalya ahalisine karşı uyguladığı sağlık politikası halkta İtalyanlara karşı teveccüh uyandırmıştır³²⁹.

Bölgede sıtma hastalığının yaygın olması İtalyanların elini güçlendirmiştir. İtalyan kuvvetleri, sıtma hastalığının tedavisinde kullanılan “kinin” ilacını bölgede dağıtarak halka sağlık açısından yardımda bulunmuşlardır³³⁰. Aslında İtalyanların kinin ilacı vererek salgın hastalıkları önlemesi ve halkı tedavi etmesi sadece Antalya ahalisinin iyiliği ve sıhhati için iyi niyet çerçevesinde yapılan bir faaliyet değildir. Çünkü İtalyanlar da sıtma hastalığına yakalanmaktan ciddi derecede korkmuşlardır. Dolayısıyla sıtma hastalığının ilerleyip kendilerini de etkilememesi için bu hastalıkla mücadele etmişler, halka yardımda bulunmuşlardır³³¹. Diğer yandan bu çalışma esnasında İtalyanların sıtma hastalarını tedavi amaçlı faaliyetlerine rastlansa da hastalığa sebep olan etkenleri yok etmeye yönelik bir çabaya ulaşamamıştır.

İtalya bölgede sağlık politikası yönünden kurumsal bir kimlikle çalışmıştır. İtalya Antalya ve çevresine hâkim olabilmek için bölgede sağlık klinikleri kurmuştur. Bu politikanın gerçekleştirilebilmesi için bir sağlık koordinatörü görevlendirilmiştir. Bu koordinatör Giovanni Carossini’dir. Carossini daha önce Libya’da da görev yapmış sağlık alanında oldukça deneyimli bir hekimdir. İtalyanlar Carossini koordinatörlüğünde sağlık alanında bölgede teşkilatlı bir yapılanmaya gitmişlerdir³³². Bu bağlamda hastane ve dispanser açmışlar,

³²⁸ BOA, DH, KMS, 52-3/ 43.

³²⁹ BOA, DH, KMS, 52-3/65.

³³⁰ Korok, “18 Ay İtalyan İşgali Altında”, *Yeni Sabah*, 10 Mart 1941.

³³¹ Erten, *a.g.e.*, s. 15.

³³² Cecini, *a.g.e.*, s. 55.

şehre doktor, hemşire ve hasta bakıcı getirerek halk üzerinde iyi intiba bırakma yoluna gitmişlerdir³³³.

İtalya Antalya’da bir binayı hastane olarak kullanmak için kiralamıştır. Bu binanın kira sözleşmesi Haziran 1924 yılına kadar geçerli olmak üzere yapılmıştır³³⁴. Antalya ve civarında hastanede kullanılmak için iki binin üzerinde hastane yatağı ve malzemeler getirilmiştir³³⁵. Bu dönemde sıtma ve bel soğukluğundan çokça şikâyetçi olan halk, İtalyan hastanelerinin sağlık hizmetinden yararlanmışır. 2. Ordu Müfettişliği’nden Harbiye Nezareti’ne gönderilen uyarı bilgisinde İtalyanların hastaneler açtıkları ve halka tesir ettikleri, hatta Antalya’da yaşayan Rumların bile İtalyan hastanelerinden memnun olmalarından dolayı kendi milli hastanelerini açmaya gerek duymadıkları, Antalya Müslüman halkının günden güne İtalyan hastanelerine karşı teveccühünün çoğaldığı rapor edilmiştir³³⁶. Yokluk ve kıtlık yüzünden salgın hastalıklarla mücadele edemeyen Antalya halkı bir mecburiyetin sonucu olarak İtalyan hastanelerinde tedavi olmuştur.³³⁷ Bu açıdan bakıldığında İtalyan sağlık kurumları “*İtalyanların Truva Atı*” gibi kullanıldığı söylenebilir.

Milli Mücadele döneminde bulaşıcı hastalıklar için kullanılan serum, aşı ve ilaçlar Anadolu’da temin edilememiştir. Ferruh Niyazi Bey Kastamonu’dan Sivas’a sıhhat müdürlüğüne nakli yapılıncaya orada uzmanlarla salgın hastalıklara karşı mücadele için istihsal laboratuvarı kurmuştur. Laboratuvarında çiçek, kolera, kuduz, tifo aşılı yapabilmiş ise de neosalvarsa³³⁸ gibi frengi ve humma-i racia hastalıklarında kullanılan ilaçlar bulunmadığından bu hastalığa yakalanan hastaların tedavileri yapılamamıştır. Bu ilaçların temini ile ilgili olarak dönemin Antalya sıhhat müdürü Hasan Ferit (Cansever) Bey aracılığıyla İtalyanlarla temasa geçerek bu ilaçları temin etmiş, temin edilen ilaçlar sayesinde doğu vilayetlerinde başlayan frengi ve humma-i racia hastalıkları önlenebilmiştir³³⁹.

İtalyanlar açtıkları hastane ve sağlık kurumlarının ihtiyaçları için zaman zaman tıbbi malzeme de getirmişlerdir. 24 Temmuz 1335 tarihli bilgilendirme yazısında, Limanına gelen İtalyan Bandralı Şebilla vapuru ile bir yük otomobili ve yirmi dolap ve yirmi sandık tıbbi ilaç getirildiği Antalya Mutasarrıf Vekili Talat Bey tarafından Dâhiliye Nezareti’ne

³³³ Nuri Köstüklü, “*İtalyan İşgal Metodu ve Antalya*”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu Kitabı**, 18-19 Aralık Antalya, 2003, s. 191.

³³⁴ **BCA**. 272.11.17.80.8

³³⁵ **ATASE**, İSH K. 809, D. 70, F. 71.

³³⁶ **ATASE**, İSH. K.22, G. 50, V. 1-2.

³³⁷ Onat, **a.g.e.**, s. 78.

³³⁸ Frengi tedavisine yarayan arsenikli bir formül.

³³⁹ Alçitepe, **a.g.e.**, s. 140.

bildirilmiştir³⁴⁰. Şubat 1920 tarihinde ise bölgede açılan hastanelerde kullanılmak üzere yüz hastane yatağı getirilmiştir³⁴¹.

İşgalin ardından çevreyi tanımak için İtalyan birliklerince düzenlenen gezilere sağlık hekimleri de heyetlere dâhil edilmiştir. Antalya mutasarrıflığından 24 Mayıs 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bilgilendirme yazısında 21 Mayıs günü bir grup İtalyan askerinin bir yüzbaşı, iki kumandan, sabık Antalya Konsolosu Ferrante, iki tabip ve tercümanla Korkuteli'ne gittikleri, ertesi gün ise Elmalı'ya geçecekleri, gezinin amacının mıntika ve patika yolları keşfetmek olduğu bildirilmiştir³⁴². Belgeden anlaşıldığı üzere çevre gezisinde iki tabip de yer almıştır. Çevre gezilerine tabiplerin özellikle dâhil edilmesi halk üzerinde etki yaratabilmek içindir. Bu sayede, halka zarar vermekten ziyade halkın sağlığıyla da ilgilenildiği mesajı verilmek istenmiştir.

Nisan 1920'de Burdur taraflarında görev yapmak için iki doktor bir İtalyan kruvazörüyle Antalya gelmiş buradan Burdur'a gönderilmiştir.³⁴³. Yine 1920 yılının Ağustos ayında bir İtalyan doktoru daha deniz yoluyla Antalya'ya gelmiştir³⁴⁴. İtalyanların birçok doktoru bölgede sıcak savaş olmamasına rağmen Antalya'ya göndermeleri dikkat çekicidir. Bu durum sağlık politikalarının halk üzerinde etkileyici bir tesir bırakmış olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü sağlık sayesinde halkın çoğunluğuna hitap etme olanağı bulunmuştur. İşgali genişletme siyasetine bağlı olarak Antalya'da uygulanan politikanın benzeri Burdur'da da hayata geçirilmiş ve bu doğrultuda Burdur'da dispanser ve hastane açılmıştır³⁴⁵.

İşgal bölgesinde faaliyetlerine büyük önem verilen sağlık kuruluşları, ücretsiz tedavi verdikleri için halk tarafından ilgiyle karşılanmıştır. İtalyan Dışişleri Bakanı Tittoni Ağustos 1919'da Doğu Akdeniz Sefer Kuvveti Kumandanlığı'na verdiği emirde, "*Anadolu halkına mümkün olan en geniş sağlık hizmetinin verilmesini ve gerekirse yeni sağlık kuruluşları açılmasını*"³⁴⁶ bildirmiştir. Halka ücretsiz olarak ilaç dağıtılması vb. sağlık hizmetleri, halkın İtalyanlara sempatiyle yaklaşmasında çok etkili olmuştur.

³⁴⁰BOA, DH.KMS. 52/5-45. V. 1.

³⁴¹BOA, DH.KMS. 52/5-45. V. 2.

³⁴²BOA, DH. KMS, 52/1-80. V. 1.

³⁴³ATASE, ISH, K.863, G.104, V. 1.

³⁴⁴ATASE, ISH, K.650, G.129, V. 1.

³⁴⁵ATASE, ISH, K.201, G.67, V. 1.

³⁴⁶Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde...*, s. 152.

1.4.4 İtalya'nın Diğer Alanlardaki Faaliyetleri

İtalya Antalya'yı işgal ettikten sonra ekonomik, sağlık ve eğitim alanları dışında da faaliyetlerde bulunmuştur. Bu politikanın başında bölgede misyonerlik faaliyetlerinin geldiğini söylemek doğru olur. Antalya'nın işgalinin ardından bölgeye birçok misyoner gönderilmiştir. Bu bağlamda misyonerlik faaliyetleri için Rahip Tombak, Doktor Kavalini ve Konsolos Kâtibi Kombati adlı kişiler Arabia adlı İtalyan torpidosu ile Antalya'ya gelmiş ve bölgede faaliyetlere başlamıştır³⁴⁷. İtalyan misyonerler halkın arasına karışarak her vesile ile halka teveccüh, şefkat ve sevgi göstermişlerdir. Bilhassa fakir semtlerde bahşiş ve hediyeler ile halkın sempatisini kazanmaya çalışmışlardır³⁴⁸. Bu faaliyetleri yürütenlerden biri de "Petara" adlı İtalyan misyoner rahiptir. Antalya'da çok aktif çalışan bu rahibin Antalya'da tanımadığı, selamlaşmadığı kimse kalmamıştır. Rahip hem Antalya ve çevresinde bulunan diğer misyonerleri idare etmiş; hem de halkı Osmanlı yönetimine karşı soğutmaya çalışmıştır³⁴⁹. Rahibin Antalya Müslüman ahalisinin aleyhine çalıştığını Antalya Lisesi'nde muallimlik de yapmış olan Zeki Bey ortaya çıkarmış ve halkı bu konuda aydınlatmıştır³⁵⁰.

Antalya'ya tüccar görüntüsünde misyoner amaçlı bir takım İtalyanlar da getirilmiştir. İtalyan misyonerlerin zaman zaman bölgeye zarar verdikleri de olmuştur. 4. Ordu mıntıkasında telgraf telleri haberleşmenin önüne geçmek için kesilmiştir. Telleri kesenlerin bölgede misyonerlik faaliyetleri yürüten İtalyan rahipler olduğu anlaşılmıştır. Bu rahipler yakalanmışlar ve Eskişehir'e oradan da Ankara'ya sevk edilmişlerdir³⁵¹. İtalyan rahiplerin İstanbul'a gitme isteklerine izin verilmemiştir³⁵².

İtalya bölgede bayındırlık faaliyetlerinde de bulunmuştur. Yıldırım Kıtası Müfettişi Cemal Bey'in Harbiye Nezareti'ne çektiği 24 Mayıs 1919 tarihli telgrafta Antalya'ya Marini adlı bir emekli İtalyan generalin geldiği ve Antalya'nın Yenikapı semtinde terzi Omikro'nun evini beş seneliğine kiraladığı rapor edilmiştir. Emekli general özellikle bölgede bayındırlık alanında çalışmalar yapmıştır. Ayrıca aynı belgede İtalyanların Antalya mutasarrıfına bilgi vermeye gerek görmeden Korkuteli, Finike, Antalya ile Burdur arasında yol inşa etmek fikrinde ve bunun hazırlığı içinde oldukları rapor edilmiştir³⁵³.

³⁴⁷BOA, DH, ŞRF, 622/ 139.

³⁴⁸ Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında", **Yeni Sabah**, 10 Mart 1941.

³⁴⁹ Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında", **Yeni Sabah**, 10 Mart 1941.

³⁵⁰ Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında", **Yeni Sabah**, 11 Mart 1941.

³⁵¹ BOA, DH. EUM. 5. ŞB. 71/25.

³⁵²BOA, DH. EUM. 5. ŞB. 71/25.

³⁵³BOA, DH.KMS. 52/1-80. V.1. ; **ATASE**, ISH. K. 17, G. 73. V.1; **HTVD**, Y. 11. Mart 1962, S. 39, N. 932.

İşgal kuvvetleri bayındırlık faaliyetleriyle ilgili bakım ve onarım işleri ile ilgilenmiştir. Bölgedeki onarıma ihtiyaç duyulan yerler için İtalya'dan malzeme ve mühendis getirilmiş, çok sayıda yol ve köprüyü tamir edilmiş, birçok yerle de irtibatı sağlamak için yol yapılmıştır. Antalya iskelesinden şehir ile iletişimi kolay sağlamak, limana getirilen malzemeleri kolayca şehre ikmal etmek için limandan şehre yol yapmışlardır. Bayındırlık alanında sadece Antalya merkezde faaliyet gösterilmemiştir. Antalya'nın çevre yerleşim yerleri ve ilçelerinde de faaliyetler yürütülmüştür. Bu amaçla, 8 Nisan 1919 tarihinde bir İtalyan heyeti Antalya'dan Burdur'a gitmiş ve resmî makamlarla görüşmüştür. Görüşmede ziyaretin sebebinin merkezi hükümetten şimendifer yapım imtiyazı alınacağından bölgeyi tanımak ve şimendifer hattı yapılıncaya kadar bölgeler arasındaki yolcuları otomobillerle taşımak niyetlerinde olduklarını, ahalinin bu taşımacılığa arzusunun olup olmadığını öğrenmek olduğunu söylemişlerdir. Ancak Burdur mutasarrıfı bu konularda olumsuz görüşünü bildirmiştir³⁵⁴. Mutasarrıfa rağmen İtalyanlar amaçlarında ısrarcı olmuşlardır, amacına ulaşarak bölgede tesirli olmaya başlamışlardır³⁵⁵. İşgal birlikleri halk üzerinde tesirlerini arttırmak için Antalya-Korkuteli arasında yolcu ve yük taşımacılığı işlerine başlamış ve bu sayede halk ile iç içe olmaya çalışmıştır³⁵⁶. Yolcu taşımacılığı yaklaşık 30 otomobille haftada iki defa Antalya-Burdur arasında karşılıklı olarak gerçekleştirilmiştir. Halk ve resmi görevliler İtalyanların iyi niyetli gibi görünen davranışlarına o kadar teveccüh göstermişlerdir ki Burdur Belediye Kâtibi Ömer Efendi Burdur'dan Antalya'ya yolculuk yapmak isteyen yolcuları belediye meydanında sıraya koyup isimlerini listelemiştir³⁵⁷. Bu durum İtalyan politikalarının halkı ne kadar derinden etkilediğinin göstergesidir.

İtalyanlar bu işi sadece yolcu taşımak üzere değil, kendi askerlerine yiyecek malzemesi aktarma ve posta/ evrak işlemleri için de yapmışlardır. Ayrıca, yolcu taşımaya önem verilmesinde işgali genişletmek için zemin oluşturmak, yeni yerleşim yerlerini tanımak ve işgal kuvvetleri arasında iletişimi kolayca sağlayabilmenin de etkili olduğu unutulmamalıdır³⁵⁸.

İtalyan işgalinde uygulanan bir başka politika da çocuklara karşı yaklaşımlardır. İtalyan birlikleri çocuklara karşı olağanüstü sempatik davranma yolunda siyaset izlemişlerdir. Öyle ki çocuklara çikolata, şeker ve kartpostal dağıtmışlardır. Yine halka “*kuşak*” adı altında kendi

³⁵⁴ ATASE, ISH. K. 115, G. 64, V. 5.

³⁵⁵ 26 Mayıs 1919 tarihli 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa³⁵⁵ imzalı raporda “*İtalyanların Burdur havalisinde tesir etmeye başladıklarını hissediyorum*” denmektedir. Bkz. ATASE, ISH. K. 190, G. 4, V. 1.

³⁵⁶ ATASE, ISH. K.863, G. 141, V. 1-2.

³⁵⁷ ATASE, ISH. K.258. G. 103, V. 1.

³⁵⁸ ATASE, ISH. K.258, G. 60, V. 1; ATASE, ISH. K. 437, G. 198, V. 1.

bayraklarının renklerini taşıyan kırmızı, beyaz, yeşil kumaşlardan dağıtmışlardır. Bu uygulama işgal siyasetinin bir parçası olarak hayata geçirilmiştir³⁵⁹. Bu sayede halk üzerinde psikolojik bir baskı ve kabullenme oluşturmak hedeflenmiştir.

İtalyanlar iletişime özellikle posta hizmetlerine önem vermiş, Burdur, Kuşadası, Antalya, Muğla, Güllük, Bodrum, Fethiye, Marmaris, Çine, Söke ve Koçarlı'da askerî posta teşkilatları kurmuştur. Ayrıca, Antalya, Burdur, Fethiye, Muğla, Milas, Kuşadası, Söke, Kurna, Çine, Akşehir, Konya'da telsiz istasyonları da inşa etmişlerdir³⁶⁰. 25 Şubat 1920 tarihli 12. Kolordu Kumandanlığı'ndan 1. Kolordu Kumandanlığı'na çekilen telgrafta, Roma-Türkiye arasında işleyen posta tayyareleri olduğu, 18 Şubat 1920'de iki İtalyan uçağının Antalya'ya geldiği ve bunların Roma, Selanik, İzmir güzergâhında işledikleri³⁶¹ bildirilmiştir. Dolayısıyla İtalyanlarca Roma ile Antalya arasında Selanik-İzmir güzergahından uçakla posta ve haberleşme yapılmıştır.

İtalyanlar işgal döneminde şehirde aydınlatmaya önem vermişlerdir. Şehre projektör getirip geceleri şehri aydınlatılmıştır³⁶². Bunu yapmalarının temel sebebi gece karanlığında kendilerine yapılabilecek saldırıları önlemeye yöneliktir.

İşgal kuvvetleri deniz ulaşımına da önem vermişlerdir. İşgal döneminde Anadolu limanları ile İtalya arasında gemi seferleri yapılmıştır. Venedik ve Cenova'dan, İstanbul-İzmir-Antalya-Mersin'e, Rodos-Marmaris-Fethiye-Antalya'dan Rodos-Gökova-Bodrum-Güllük-Kuşadası arasında seferler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Antalya limanı yoğun olarak kullanılmış, liman İtalyanlarca genel onarımdan geçirilmiştir³⁶³.

İtalya bölgede ticarete de önem vermiş, bu bağlamda Rodos'tan vapurlarla birçok eşya ve ticaret malzemesini Antalya'ya getirilmiştir³⁶⁴. Bu malzemeler şehir halkına rayiç bedelinin altında verilerek halk üzerinde etkin olunmaya çalışılmıştır³⁶⁵.

İşgal kuvvetleri bölgede asayiş bozarak durumdan menfaat sağlama yoluna da gitmiştir. Antalya Garnizon Komutanlığı'ndan İtalyan işgal politikası hakkında 2. Ordu Müfettişliği'ne gönderilen bir raporda, İtalyanların, eşkıyanın hep birlikte ortadan kaldırılması için asayişsizlikten usanmış köylülere uçaklarla mesaj ilettikleri, hatta köylülere attıkları

³⁵⁹ Köstüklü, *a.g.m.*, s. 195.

³⁶⁰ BOA, DH, KMS, 52-3. V. 43/ 1.

³⁶¹ ATASE, ISH. K. 299, G. 40, V. 1.

³⁶² Alçitepe, *a.g.e.*, s. 13.

³⁶³ Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde...*, s. 155.

³⁶⁴ ATASE, ISH, K.258, G. 31, V.1.

³⁶⁵ ATASE, ISH, K. 22, G. 50, V.3.

broşürlerde cennet dahi vaat ettiklerinden bahsedilmektedir. Bu şekilde işgal kuvvetleri etkili güç olarak takdim edilirken, aynı zamanda mevcut otoritenin de aciz olduğu telkin edilmiştir. Böylece halkın, mülkî ve askerî otoritelere güveninin azaltılması da hedef alınmış olmaktadır³⁶⁶. 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey ise İtalyanların konu ile ilgili olarak halka karşı takip ettikleri siyaseti; *“Müslümanları aldatarak kendi tarafına çekmek, görünüşte Rumlara yüz vermemek, ancak el altından Müslümanları Rumlar, Rumları Müslümanlar aleyhinde kışkırtmak, halkı, İtalyanlara minnettar ve müteşekkir bırakmak, yol yapımına kalkışarak memlekette hak iddia etmeye çalışmak, idarecilere baskı yaparak kendi hareket ve eylemlerine ortak etmek, Müslüman halkı da İtalyan hâkimiyetine alıştırmak, getirttikleri askerî bandoyu Antalya’da caddelerde marşlarla gezdirip halkın ruhuna İtalyanlık havasını ve hevesini vermek”*³⁶⁷ şeklinde özetlemiştir.

İtalyanların halkı otoriteye karşı kışkırtmaya çalıştığı da anlaşılmaktadır. Zira özellikle misyonerleri sayesinde halkı hükümete ve saltanata karşı soğutmaya çalışmışlardır. İtalya’nın işgal politikasında belirtildiği üzere İtalyanlar bir taraftan sağlık alanında halktan hasta olanları tedavi etmek, onlara gerektiğinde bedava ilaç vermek, fakir semtlere giderek bol bol bahşiş ve hediyeler dağıtmak suretiyle halkı kazanma yoluna giderlerken diğer taraftan İtalya Hükümeti’nin Antalya’ya ve şehirde yaşayan halka olan yakın ilgisinden bahsetmişler padişahın ve İstanbul hükümetinin hiçte kendi vatandaşı ile ilgilenmediğine vurgu yaparak şehir halkını devlet otoritesine karşı soğutmaya çalışmışlardır³⁶⁸. Ancak bu amaçlarını gerçekleştirmede başarılı olamamışlardır.

1.5 İtalya’nın Antalya Çevresinde İşgali Genişletme Çabaları

İtalyanlar Antalya’yı işgal ettikten sonra, önce çevreyi tanıdılar akabinde çeşitli politikalar ile kendilerini halka kabullendirme ve alıştırmaya çalışmışlardır. Antalya halkı ile sıcak ilişkiler kurup kendilerini alıştırdıktan sonra Antalya çevresine önce çeşitli gezilerle bölgeyi tanıdılar, sonra da bölgede yapacak oldukları faaliyetlerini planlamışlardır. Antalya’nın işgalinden iki ay sonra iki komutan, bir tabip, beş kişiden ibaret bir heyetle Antalya-Korkuteli ve Elmalı’da çevre incelemelerde bulunmuşlardır³⁶⁹.

³⁶⁶Köstüklü, **Milli Mücadele...**, s. 32.

³⁶⁷ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Zamanda Gördüklerim Geçirdiklerim**, C. II., İstanbul, 1970, s. 72.

³⁶⁸ Korok, “18 Ay İtalyan İşgali Altında”, **Yeni Sabah**, 10 Mart 1941.

³⁶⁹ **ATASE**, ISH, K.17, G.73, V.1.

İtalya ilerleyen dönemde işgali genişletme çabası içerisine girmiştir. Bu bağlamda bölgeyi çok iyi tanıyabilmek için ünlü Alman kartograf Richard Kiepert'e 1/ 400 ölçekli haritalar hazırlatılmıştır³⁷⁰.

İşgal kuvvetleri işgali Antalya çevresinden genişletmeye başlamışlardır. Bu bağlamda Kaş'ın merkezi Andifli'ye 11 Temmuz 1919 tarihinde bir İtalyan kruvazörü getirilmiş ve demirletilmiştir. Bu kruvazör İtalya'dan alacağı emre kadar burada duracaktı³⁷¹. Andifli (Kaş) kazası 24 Temmuz 1919'da altmış kadar askerle işgal edilmiştir. İtalyan askerleri levazım-ı askerîye ve yanlarında birçok malzeme ve telsiz telefon cihazı ile Kaş'a çıkarak işgal etmişlerdir³⁷². Kaş'ın işgal edilmesi dönemin Kaş Kaymakamı Ali Rıza Bey tarafından işgalin hiçbir haklı gerekçeye dayanmadığı söylenerek protesto edilmiş ve mutasarrıflığa bildirilmiştir³⁷³.

İtalya bölgede Antalya'dan sonra hâkimiyet alanını genişletmeye çabasına girmişse de oldukça zorlanmıştır. Zira Antalya'dan iç bölgelere işgali kolaylaştırıcı bir demiryolu yoktu. Burdur'dan Aydın ve İzmir'e demiryolu olsa da bu demir yolu o dönemde ihtiyacı karşılayacak kapasitede ve çalışabilir değildi. Bu yüzden öncelikle İtalyanlar Batı Anadolu'da denize sınırı olan yerleri denizden işgal etmeyi tercih etmişlerdir³⁷⁴. İç bölgelerde hâkimiyet sağlayabilmek için ise karayolu ile Antalya'dan Bucak'a oradan da Burdur'a geçmişlerdir³⁷⁵. İtalyanlar bölgeye hakimiyetlerini kolaylaştırabilmek için Antalya-Burdur yolu üzerinde Antalya'ya 15 kilometre uzaklıkta bulunan Çubuk Hanı etrafında bir bölük ve 2 km uzaklıkta bulunan Hafız Bey çiftliğinde levazımatı ile birlikte bir bölük asker ikame etmişlerdir³⁷⁶.

Antalya çevresindeki İtalyan faaliyetleri ile ilgili olarak 17. Kolordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezareti'ne bir şifre ile bilgilendirme yapılmıştır. Şifrede 8 Nisan'da bir grup İtalyan süvarisinin konsolos Agustino Ferrante başkanlığında şimendifer imtiyazı amacıyla otomobillerle Antalya'dan Burdur'a hareket ettiği, halkın isteği ile doğrultusunda iç bölgelere mal satmak istedikleri, şimendifer yapıncaya kadar otomobillerle taşımacılık yapmak istedikleri, bu konuda halka bazı Fransızca belgelerin imzalatılmaya çalışıldığı öğrenilmişse

³⁷⁰ Cecini, a.g.e., s. 95.

³⁷¹ ATASE, ISH, K.22,G.17, V.1.

³⁷² BOA, DH. KMS, 52/3-77. V.1-2.

³⁷³ İzzet Öztoprak, "Türkiye'nin İşgali ve Milli Direniş Hareketi", *Türkler*, C. 15., s. 588.

³⁷⁴ Cecini, a.g.e., s. 49.

³⁷⁵ ATASE, ISH, K.437, G. 198, V.1.

³⁷⁶ BOA, DH, KMS, 52-2/60.

de mutasarrıf ve belediyece isteklerinin reddedildiği³⁷⁷ bilgisi verilmiştir. Belgeden işgalin genişletilmesinde halkın isteği olduğu görüntüsü verilmek istendiği anlaşılmaktadır. İmzalatmaya çalışılan belgenin Fransızca olması ise işgallerini diğer devletler nazarında meşrulaştırmaya yönelik olduğuna şüphe yoktur.

İtalyanların işgali iç bölgelere genişletme amaçlı faaliyetleri artarak devam etmiştir. Mayıs 26 Mayıs 1919'da İtalyan konsolosu, iki İtalyan zabıt ve bir tercüman Burdur'a gitmiş, oradan da akşam Isparta'ya geçmiştir³⁷⁸. İtalyan heyeti 26 Mayıs'ta Isparta'da incelemelerde bulunduktan sonra oradan da Eğirdir taraflarına geçerek buralarda gözlemlerde bulunmuştur. Bu gezi ve incelemeler mutasarrıflık tarafından Isparta'yı işgal hazırlığı olarak değerlendirilmiştir³⁷⁹.

14 Haziran'da bir İtalyan generali, emrindeki askerler ve büyük bir otomobille Burdur'a giderek geceyi orada geçirmiş ve ertesi gün Antalya'ya geri dönmüştür³⁸⁰.

21 Haziran'da yaklaşık üç yüz asker, on üç yük arabası, on sekiz otomobille Burdur taraflarına asker sevki gerçekleştirilmiştir³⁸¹. İki gün sonra ise Burdur'da mevcut bulunan İtalyan askerlerine ek olarak yeni askerler gönderilmiş olup Burdur'da toplam asker sayısı 900'e ulaşmıştır. Bu durum Burdur'u işgal girişiminden başka bir şey değildir³⁸².

22 Haziran tarihinde ise yüz yirmi civarı İtalyan askerî on üç el arabası ve on sekiz makara teli ile Burdur tarafına bir başka kabile daha geçmiştir³⁸³. Burdur civarlarına sürekli asker sevkinin sebebi asayişin teminin sağlanması olarak açıklanmış, siyasî bir sebebe dayanmadığına ve geçici olduğuna vurgu yapılmıştır. Hatta halktan bir müracaat dahi bulunduğu iddia edilmiştir³⁸⁴. Ancak faaliyetin işgal amaçlı olduğu 23 Haziran'da İtalya işgal kumandanının Burdur'a gitmesi ve Burdur'u işgal için geldiklerini mutasarrıf ve halka bildirerek işgalden kimseye zarar gelmeyeceğini söylemesiyle kesinleşmiştir. Burdur'un işgal girişimi duyulunca bu girişimin derhal protesto edilmesi gerektiği ise 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa tarafından Burdur mutasarrıflığına bildirilmiştir³⁸⁵. İşgalden sonra 27 Haziran'da İtalyan konsolosu Agustino Ferrante de on otomobil ve yirmi askerle beraber Antalya'dan Burdur'a

³⁷⁷ATASE, ISH, K.115, G. 64, V.2.

³⁷⁸BOA, DH. KMS, 52/2-9.V.1.

³⁷⁹BOA, DH. KMS, 52/2-9. V.1.

³⁸⁰ATASE, ISH, K.16, G. 56, V.1.

³⁸¹ATASE, ISH, K.17, G.93, V.1.

³⁸²ATASE, ISH, K. 257, G.86, V.1.

³⁸³BOA, KMS, 52/2-60. V.2.

³⁸⁴BOA, DH. KMS, 52/3-18. V.1.

³⁸⁵BOA, KMS. 52/2-60 .V.1-2-3; Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, S. 6. Belge No. 127.

hareket etmiştir. Aynı gün başka bir İtalyan kafilesi ile yedi araba eşya, yirmi iki sandık cephane, iki yüz İtalyan askeri ve doktor Kavalini Burdur'a gönderilmiştir³⁸⁶.

Neticede İtalyan kuvvetleri işgali 28 Haziran 1919 tarihinde Burdur'u da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Burdur'da işgal ile birlikte Hükümet Konağı'nın karşısındaki Halıcı Abdüzâde Ethem'in evini karargâh yapıp kullanılmaya başlanmıştır³⁸⁷.

İtalyanlar Burdur'un işgalinin ardından şehirde bir dispensar açarak halkı ücretsiz muayene etmeye başlamışlar, çocuklara İtalyan çikolataları dağıtarak onların gönüllerini kazanmaya çalışmışlardır³⁸⁸. İşgalinin tamamlanmasıyla da konsolos Ferrante 8 Temmuz'da Burdur'u ziyarete gitmiştir³⁸⁹.

İtalya işgali genişletirken 15-30 kilometre mesafelerde ikamet yerleri oluşturmuştur. Bu bağlamda Burdur-Isparta bölgesinin işgali için Antalya'ya 15 kilometre mesafede bulunan Karabayır'a Çubuk Beli içine ve Hafızpaşa Çiftliği'ne ikame yerleri tesis edilerek buralara askerî teçhizat ve malzemeler koymuşlardır³⁹⁰. İtalyan askerleri burada Kızılkaya Nahiyesi'nin Hafız Bey Çiftliği mevkiinde birkaç eve karargâh kurmak amacıyla el konulmuştur³⁹¹. İşgal kuvvetleri hakimiyet alanını kuvvetli tutmak için Antalya-Burdur arasında esaslı bir menzil hattı inşa etmiştir. Yine aynı güzergâhta yerleşim yeri olan Boğazköy sokaklarında muhtelif yerlere asker yerleştirilmiş, bölgedeki yolları kullanılmak üzere bakımdan geçirilmiştir³⁹².

Burdur'un işgalinin ardından Antalya'dan çok miktarda askerî malzeme Burdur'a nakletmeye başlanmıştır³⁹³. Malzemelerin taşınması hadisesi esnasında sevk edilen malzemeler için resmî makamlara herhangi bir bilgi verme, izin alma ihtiyacı duyulmamıştır³⁹⁴.

Bölgede iletişim ve posta hizmetleri İtalyan jandarması ve İtalyan polislerinin kontrolleri altına girmiştir³⁹⁵. Temmuz ayında Antalya-Burdur arasında hükümete ait telgraf telleri

³⁸⁶BOA, DH. KMS. 52/2- 70. V.3.

³⁸⁷Günüllü, *Cumhuriyet Döneminde...*, s. 92.

³⁸⁸Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 159.

³⁸⁹BOA, DH. KMS. 52/3-17. V.1.

³⁹⁰ATASE, ISH, K.17, G.94, V.1.

³⁹¹BOA, DH. KMS, 52/3-2 V.1.

³⁹²BOA, DH. KMS. 52/2-73 V.1.

³⁹³ATASE, ISH, K.17, G.100. V.1; ATASE ISH, K.17 G.136, V.1.

³⁹⁴ATASE, ISH, K.18, G.72, V.1.

³⁹⁵ATASE, ISH, K.437, G.186, V.1.

İtalyanlar tarafından kesilmiştir. Zira İtalyan işgal kuvvetleri halkın ve yerel yönetimlerin haberleşmesini istememektedirler³⁹⁶.

Burdur'a doğru İtalyan işgali genişlerken misyonerlik faaliyetleri de geride bırakılmamış, rahipler de buralara sevk edilmişlerdir³⁹⁷. 14 Ağustos'ta ise İtalyan işgal kumandanı ve tercümanı bir grup asker ile birlikte Isparta'ya gelmiştir³⁹⁸. Çevreyi gezen işgal kumandanına Isparta halkı ciddi tepki göstermiş, bunun üzerine halkın tepkinin büyümesi tehlikesine karşı işgal kumandanı geri dönmek zorunda kalmıştır³⁹⁹.

³⁹⁶ATASE, ISH, K.192, G. 110, V.1.

³⁹⁷ATASE, ISH, K. 844, G. 119, V. 4.

³⁹⁸BOA, DH. KMS, 52/4-16 V.1.

³⁹⁹BOA, DH. KMS, 52/4-16. V.1.

İKİNCİ BÖLÜM

İTALYA'NIN ANTALYA'YI İŞGALİNE GÖSTERİLEN TEPKİLER

Bu bölümde, Antalya'nın işgali üzerine gösterilen tepkiler incelenmiştir. İşgale karşı tepkiler merkezi ve yerel yönetimin, Mustafa Kemal Paşa ve halkın tepkisi ile basın ve askerî alanda gösterilen tepkiler şeklinde sınıflandırılmıştır.

Yönetim alanında tepkiler İstanbul Hükümeti'nin tepkisi ve Antalya Mutasarrıflığı'nın tepkisi şeklinde tasnif edilerek değerlendirilmiştir. Ayrıca İstanbul Hükümeti'nin işgaller esnasında oluşturduğu heyetlerden Anadolu Nasihat Heyeti'nin Antalya'ya gelişi ve faaliyetleri de ele alınmıştır.

Mustafa Kemal Anadolu'da Milli Mücadele hareketinin başkanlığını yapmıştır. Bu bağlamda Antalya'nın işgalinde kongreler döneminden başlayarak işgaller sonlanıncaya kadar çeşitli düzeylerde tepkisini ortaya koymuş, İtalyan faaliyetleri ile ilgili bölgedeki komutanlıklara emir ve telkinlerde bulunmuştur.

İşgal yıllarında haberleşme çok önemlidir. O dönemde halk işgallere karşı özellikle basın yayın yoluyla bilgilendirilmiştir. İşgalin başladığı tarihte Antalya'da yerel gazete yoktur. Antalya'nın ilk yerel gazetesi 19 Aralık 1920 tarihinde "Antalya'da Anadolu" adıyla çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazetenin de sayıları ulaşamamıştır. Ancak çalışma ile ilgili dönemin İstanbul gazeteleri taranmış bulunabilen haberler değerlendirilmiştir. Özellikle Anadolu'da Yenigün gazetesinde İtalyanların Antalya'yı tahliye etme süreçleri ile ilgili haberler bulunmuş çalışmada değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra ülke dışından elde edilen bilgiler ile dışarıya Milli Mücadele ile ilgili gönderilen bilgiler ekseriyetle Antalya yoluyla sağlandığından şehir işgal yıllarında Anadolu açısından da önemli bir özelliğe sahiptir. Bu bağlamda Antalya'da bulunan Posta teşkilatı ve Anadolu Ajansı şubesinin Antalya faaliyetlerine de değinilmiştir.

İşgallere karşı askerî alanda gösterilen tepkiler dikkate değerdir. İşgale karşı bölgenin asayiş ve güvenliğinden sorumlu 57. Tümen ve Kumandanı Albay Şefik Bey'in, Antalya'da bulunan 176. Alay Komutanlığı'nın, 2. Ordu Müfettişliği'nin, Harbiye Nezareti'nin işgaller karşısındaki tutum, davranış ve faaliyetleri de bu bölümde incelenmiştir.

2.1 İşgale Karşı Yönetimin Tepkisi

Antalya’da meydana gelen birkaç münferit olay İtalya tarafından şehirde asayiş ortamının olmadığı şeklinde değerlendirilerek, şehirde huzur ortamını yeniden sağlamak bahanesiyle Antalya işgal edilmiştir. İşgale İstanbul Hükümeti ve Antalya Mutasarrıflığı’ndan tepki gösterilmiştir. Gösterilen bu tepkileri İstanbul Hükümeti ve Antalya Mutasarrıflığı’nın tepkisi olmak üzere iki başlık altında değerlendirmek gerekir.

2.1.1 İstanbul Hükümeti’nin İşgale Tepkisi

İstanbul Hükümeti’nin Antalya’nın işgaline karşı ilk tepkisi Dâhiliye Nezareti’nden gelmiştir. Şehir işgale uğradığı sırada Dâhiliye Nazırı olan Cemal Bey, 31 Mart 1919 tarihinde Antalya Mutasarrıflığı’na işgale ilişkin gönderdiği yazıda “*Asker ihracı işgal mahiyetine haiz olamayıp inzibatın temininde hükümet-i mahalliyeye muavenet maksadına müstenit olacağı beyanıyla hasiyet-i hükümeti (Hükümet tesiri) ihlal edecek hareketten tevakki etmeleri (korunma, çekinme) emrinin oraya verilmesi için İtalya ordularını Rodos’taki başkumandanlığına, Dersaadet’de İtalya fevkâlâde komiseri tarafından tebligat icra kılındığı şifahen mütareke komisyonu riyasetinden bildirilmiştir. Bu ve buna mukabil ahvalde zamanın nezaketi nazar-ı dikkate alınarak su-ı tefehhümlere meydan verecek tarzda idare-i umur ve lisan edilmekle beraber kendileriyle temas edilip iyice anlaşmak süratiyle hareket edilmesi*”⁴⁰⁰ görüş ve isteğini bildirmiştir. Yazıdan anlaşıldığına göre Dâhiliye Nezareti İtalya’nın Antalya’ya çıkardığı asker sayısını Antalya’nın işgal edildiğini gösterecek sayı ve yeterlilikte görmemektedir. Ayrıca mutasarrıflık ve yerel yöneticilerden şehre çıkarılan askerler ve burada yaşayan İtalyanlara karşı dikkatli davranmaları, dışarıya karşı kötü bir izlenim bırakmamak için İstanbul Hükümeti’ni⁴⁰¹ zor duruma düşürecek davranışlardan kaçınmaları telkininde bulunmuştur. Dâhiliye Nezareti’nin tutumundan işgalin diplomatik yolla sonlandırılmak istenildiği anlaşılmaktadır.

1919 yılının ilk ayları Anadolu topraklarının paylaşılma girişimi açısından önemlidir. Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin batısında komşu olan Yunanistan, Batı Anadolu topraklarında

⁴⁰⁰BOA, DH. KMS, 52/3-37. V.1.

⁴⁰¹ Dönemin İstanbul Hükümeti Damat Ferit Paşa başkanlığında kurulmuş, 4 Mart 1919 tarihinden 16 Mayıs 1919 tarihine kadar görev yapmıştır. Hükümet; Sadrazam ve Hariciye Nazırı Damat Ferit Paşa, Harbiye Nazırı Avni Paşa, Bahriye Nazırı Müşir Şakir Paşa, Dâhiliye Nazırı Cemal Bey (Konya Valisi), Adliye Nazırı Sıtkı Bey, Maliye Nazırı Tevfik Bey, Nafia Nazırı Avni Paşa, Ziraat ve Ticaret Nazırı Ethem Bey, Maarif Nazırı Ali Kemal Bey, Evkaf Nazırı Vasfî Efendi, Posta, Telgraf ve Telefon Nazırı Mehmet Ali Bey, Şura-yı Devlet Reisi Seyyid Abdulkadir Efendilerden oluşmuştur. **Takvim-i Vekayi** 6 Mart 1335 (1919), S. 3489. Kurulan hükümetin siyasi niteliğine bakıldığında saltanat etrafında toplanmak, İttihatçılara düşmanlık etmek olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I. Mutlakiyete Dönüş**, İstanbul, 2010, s. 173-181.; Salih Tunç, **İşgal Döneminde İstanbul Basını 1918-1922**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s. 97.

hak iddia etmektedir. İngiltere de Yunanistan'ın bu isteğine destek vermektedir. İtalya ise bir Akdeniz devletidir, ancak Osmanlı Devleti ile fiili sınır komşuluğu bulunmadığından Anadolu'da da hak iddiası Yunanlıların aksine Anadolu'ya tarihî bir sahiplikten ziyade ekonomik imtiyaz menfaatine dayanmaktadır. Bu bağlamda Antalya'nın işgalinin hemen sonrasında İzmir ve çevresinin Yunan işgaline uğrama olasılığı İstanbul Hükümeti'ni Antalya'nın işgalinde askerî mücadeleden ziyade diplomatik tepkiye yöneltmiştir⁴⁰². Gerçekten de İstanbul Hükümetini asıl endişeye sevk eden nokta Antalya'nın işgalinden ziyade Yunanlıların İtalyan işgaline karşı bir misilleme olarak Batı Anadolu'da İzmir ve çevresini işgal kalkışmaları ihtimali olmuştur⁴⁰³.

Dâhiliye Nezareti'nden 3 Nisan 1919 tarihinde Antalya Mutasarrıflığı'na gönderilen bir başka yazıda: “*Antalya'ya gelen İtalyanlarla iyi geçinilmesi ve bölgede asayişin muhafaza edilmesi*”⁴⁰⁴ istenilmiştir. Bu belge yukarıdaki belgeyle aynı tavsiyeleri içermektedir. Belgede dikkati çeken en önemli husus asayişin muhafazasıdır. Çalışmanın birinci bölümünde anlatıldığı üzere İtalyanlar Antalya'yı işgal ederlerken işgalin meşruiyetini asayiş olaylarına dayandırmaya çalışmışlardır. Ancak, şehrin işgali için gerekçe gösterilen asayiş olaylarının birçoğunun İtalya'nın tertiplemesi ile olduğu sonradan anlaşılmıştır. Dolayısıyla İstanbul Hükümeti'nin Antalya'da mevcut olan asayişin devamını istemesinin temel sebebi İtalya'nın işgal gerekçelerinin mesnetsiz olduğunu ortaya koymaktır. Bundan dolayı diploması kanalının açık tutulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan İstanbul Hükümeti İtalya'nın Antalya'yı işgaline karşı silahlı tepki göstermemiştir. Bunun sebebinin 30 Mart 1919 tarihinden itibaren İtalya ile İngiltere, Fransa ve Yunanistan'ın aralarında anlaşmazlığa düşmüş olmalarıdır⁴⁰⁵. Ayrıca, Milli Mücadele yıllarında hükümetin İtilaf Devletleri ile aynı anda mücadele edecek kadar gücünün olmadığını da kabul etmek gerekir⁴⁰⁶. Öte yandan Osmanlı Devleti yıllardan beri yaptığı

⁴⁰² Antalya'nın işgalinden iki gün sonra 30 Mart 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'nda İzmir ve çevresinin Yunanistan'a verilmesi kararı alınmıştır. İtalya bu karar üzerine konferansı terk etmiş, ayrıca tepki olarak da İstanbul'dan Konya'ya bir tabur asker göndermiştir. Bkz. Fahri Belen, **Askeri Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 1973, s. 30.

⁴⁰³ **Türk İstiklal Harbi**, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara, 1962, s.147.

⁴⁰⁴ BOA, DH, ŞRF, 98/ 36.

⁴⁰⁵ Belen, **a.g.e.**, s. 30.

⁴⁰⁶ Antalya'nın işgal edildiği dönemde Mustafa Kemal Paşa Anadolu'nun genel durumu ve görünüşü hakkında “Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu grup I. Dünya Savaşı'nda yenilmiş Osmanlı Devleti her tarafta zayıf düşürülmüş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış, büyük savaşın devam ettiği yıllarda millet yorgun ve fakir düşmüştür... Damat Ferit Paşa başkanlığındaki hükümet onursuz ve korkak. Yalnız padişahın iradesine boyun eğmekte ve onunla birlikte kendilerini koruma altına alabilecek herhangi bir duruma razı. Ordunun elinden silahları alınmış ve alınmakta... İtilaf Devletleri ateşkes anlaşmasının hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Birer bahane ile İtilaf Devletleri ve askerleri İstanbul'da. Adana ili Fransızlar, Urfa,

savaşlardan dolayı (Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı) ekonomik alanda zayıflamış ve halkı da fakirleşmiştir⁴⁰⁷. Bu yüzden İstanbul Hükümeti Antalya Mutasarrıflığı'na şehirde İtalyan işgaline karşı silahlı direniş yerine yazılı ve sözlü protestolar ve mitinglerle tepki gösterilmesini tavsiye etmiştir⁴⁰⁸.

Dâhiliye Nezareti'nden vilayet ve livalara 18 Haziran 1919 tarihinde gönderilen tamim de bu tespiti doğrulamaktadır. Tamimde, "*Hak-şikenâne, gasbâne, gaddârene işgallerden ne derece müteessir ve münfâil olursa olsun Hükümet-i Osmaniye ne Yunanistan ile hatta ne de İtalya ile bu esnalarda harp ve harbe tutuşamaz. Çünkü bugün varlığını ancak siyaseten müdafaa edebilir vaziyettedir*"⁴⁰⁹ denilmekte, Osmanlı Devleti'nin askerî gücünün de işgallere mukavemet edecek güçte olmadığına dikkat çekilmektedir.

1919 yılı ortalarından itibaren İtalya'nın Antalya'yı işgaline karşı yönetimin tutumunda Yunanlıların Batı Anadolu'da işgal süreçlerinin ve yaptıkları katliamların etkili olduğunu söylemek doğru olur. 22 Haziran 1919 tarihinde İtalya'nın işgal kuvvetlerinden İtalya Dışişleri Bakanlığı'na iletilen bilgide Batı Anadolu'da Yunan işgallerine karşı verilen mücadelenin arttığına ve Yunanlıların bölgede katliamları sürdürdüklerine dikkat çekilmiştir. Zira İtalya, Yunan işgal siyasetini yakından takip etmekteydi. İtalya'nın İzmir temsilciliğinden İstanbul'da bulunan İtalya Yüksek Komiseri Comte Carlo Sforza'ya gönderilen bilgide İzmir'in işgali sonrasında Yunanlıların 600 Müslüman'ı öldürdükleri, Rumlarla işbirliği yaptıkları Türk evlerini yağmaladıkları rapor edilmiştir⁴¹⁰. Yunanistan'ın Batı Anadolu'da yaptığı katliamlar İtalyan işgaline de yön vermiş ve İtalya Yunanistan'ın bu işgal politikasının tersine siyasî bir işgal hareketi izlemiştir⁴¹¹. İtalya'nın Anadolu'da işgal döneminde ciddi boyutta can kaybının olmaması bu tespiti doğrulamaktadır. Bu bağlamda Yunanistan'ın Batı Anadolu'da gerçekleştirdiği mezalimler İtalyan işgallerine karşı İstanbul Hükümeti'nin tepkisini protesto ve siyasî mücadele ile sınırlandırmasında önemli rol oynamıştır.

Maraş, Antep İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya civarları da İtalyan askeri birlikleri tarafından işgal edilmiş... Her tarafta yabancı subay ve memurlar gizli görevleri ile faaliyettedir." değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. **Nutuk**, C. I., s. 1-2.

⁴⁰⁷ Cecini, **a.g.e.**, s. 261.

⁴⁰⁸ Hamdi Gürler, **Paşaların Gözü ile Milli Mücadele**, Ankara, 2007, s. 123-124.

⁴⁰⁹ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 123.

⁴¹⁰ Çelebi, **İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da...**, s. 15.

⁴¹¹ Yunan Ordusu İzmir'i işgalinin ardından (15 Mayıs 1919) Rumlarla işbirliğine girip bölgede yaşayan Müslümanlara zulmetmiş, bölgede katliamlar gerçekleştirmiştir. Ayrıntı için bkz. Sıtkı Aydınel, **Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketi**, Ankara, 1993, s. 18-40.

18 Haziran 1919 tarihli Teke Mutasarrıflığı'nın İtalya'nın şehri işgali karşısında alınması gereken önlem ve yapılması gereken davranışın ne olması gerektiğine dair sorusu üzerine Dâhiliye Nezareti'nden, İtalyanların işgal hareketleri ile şehre asker, cephane ve silah çıkarmaları karşısında hükümet merkezinin İtilaf Devletleri nezdinde defalarca protesto edildiği ve hiçbir cevap alınmadığı, bugün için İtalya ile harp yapacak gücün olmadığı, mağlubiyetin sulh konferansları yolu ile giderilebileceği cevabı verilmiştir⁴¹². Bu bakımdan işgale karşı halkın heyecanını teskin ederek memleket asayişinin bozulmasına meydan verilmemesi gerekmektedir. Nitekim 22 Temmuz 1919 tarihinde Osmanlı Dâhiliye Nezareti'nden Antalya Mutasarrıflığına gönderilen bir başka yazıda, "*Vaziyet ve zamanın nezaket ve ehemmiyeti nedeniyle asayişin muhafazasına her zamankinden daha fazla ihtiyaç olduğundan asayişin muhafazası için daha fazla ehemmiyet gösterilmesi, vukuat ve kötü olaylara meydan verilmemesi*"⁴¹³ istenilmiştir. Burada dikkati çeken husus asayiş ve güvenliğin devam ettirilmesidir⁴¹⁴. Çünkü şehirde asayiş hususu İtalya'nın Antalya'ya asker çıkarmasına gerekçe oluşturduğu ön önemli dayanak idi. İstanbul Hükümeti'ne göre bu husus ortadan kaldırılsa Antalya'yı işgal etme gerekçe ve işgalin devam ettirilme dayanağı kalmayacaktır.

2.1.1.1 Anadolu Nasihat Heyeti ve Antalya'ya Gelişi

İstanbul Hükümeti'nin işgale tepkisi irdelenirken Anadolu Nasihat Heyeti'ne de değinmek gerekir. Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu işgal edilmeye başlanınca İstanbul Hükümeti'nin başında bulunan Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından Anadolu'ya gönderilmek için Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri teşkil edilmiştir.

Heyetin amacı, Osmanlı halkı arasında birlik ve beraberliği sağlayarak farklı etnik, dini kökene sahip unsurların kaynaşmasını tesis etmek, ayrıca I. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu halkında oluşan üzüntü ve ümitsizliği gidermek, halkın geleceği için ümitlerini takviye etmek, manevî kuvvetlerini arttırmak bunlara ek olarak ziyaret edilen yerlerdeki halkın şikâyetlerini dinlemektir⁴¹⁵. Heyetlerin kurulmasında İngiltere'ye de haber verildiği anlaşılmaktadır. 5 Nisan 1919 tarihinde Damat Ferit Paşa Amiral Webb'i (İngiliz Yüksek Komiseri) ziyaret ederek, "*... taşradaki karışıklık ve huzursuzluğa son vermek üzere kuvvetli bir merkezi hükümet komitesi kurulacağını sonra da kurulan bu heyetlerin Anadolu'ya gönderileceğini, bunların hükümet adına tam yürütme yetkilerine sahip olacaklarını*"

⁴¹²BOA, DH, KMS, 52-2/68. V.1-2.

⁴¹³BOA, DH, EUM, AYŞ, 17/5.

⁴¹⁴ Asayişin muhafazası hususu 3 Nisan tarihli bir başka belgede de yer almaktadır.

⁴¹⁵ Erten, a.g.e., s. 33.

açıklamış ve bu komite ve heyetlere İngiliz subayların da katılmasını istemiştir⁴¹⁶. Ancak heyet üyelerine bakıldığında bu isteğin gerçekleşmediği anlaşılmaktadır.

Nisan ayının ilk yarısında heyet üyeleri belirlenmiştir⁴¹⁷. Buna göre, Anadolu Nasihat Heyeti için teşkil edilen heyet başkanlığına Şehzade Abdurrahim Efendi* getirilmiştir. Heyet üyeleri ise Bahriye Eski Nazırı Ali Rıza Paşa, Divan-ı Harb-i Örfi Eski Reisi Mahmut Hayret, Basra Eski Valisi Süleyman Şefik, Erkan-ı Harbiye Miralaylığından Emekli Ali Fevzi, İlimiyeden Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, Pazarcık Eski Müftüsü Halil Fehim, Karahisar Eski Mebusu Yango Güvenidis, ve Dahiliye Nezareti Kalemiye Müdürü Ohanes Efendilerden oluşmuştur⁴¹⁸. Görüldüğü gibi heyet bir şehzade, üç paşa, iki müftü, bir Rum ve bir Ermeni'den müteşekkildir⁴¹⁹.

Anadolu Nasihat Heyeti 16 Nisan 1919 tarihinde Anadolu'ya gönderilmiştir. Heyetlerden gittikleri yerlerde idarî işlere karışmamaları, gözlemlerine göre rapor hazırlayarak İstanbul Hükümetini bilgilendirmeleri istenmiştir⁴²⁰. Heyetin ziyaret ettiği yerleşim yerlerinde düzenlenen halk toplantılarında okumaları için kendilerine hazırlanmış olan bir bildiri verilmiş ve bu bildiri heyet başkanlarına tebliğ edilmiştir. Bildiride hükümete bağlılık konusuna vurgu yapılmıştır⁴²¹.

⁴¹⁶ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919)**, C. I., İstanbul, 2010, s. 226.

⁴¹⁷ Konu Anadolu Nasihat Heyeti ile ilgili olduğu için Rumeli Nasihat Heyeti'ne değinilmemiştir.

* Şehzade Abdurrahim Efendi (1894-1952): II. Abdulhamid'in onikinci çocuğu ve beşinci oğludur. Asıl adı Abdurrahim Hayri'dir. İyi bir eğitim almış, Osmanlı Ordusunda albaylığa kadar yükselmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Filistin ve Galiçya cephelerinde bulunmuştur. I. Dünya Savaşı sonuna doğru Vahdettin'in Almanya gezisinde yer almıştır. 1919 Yılında Mısır hanedanına mensup Prenses Nebile Emine Hanım ile evlenmiştir. Evliliğinden bir kızı olmuştur. Halifelğin kaldırılması ile diğer hanedan mensupları gibi yurtdışına çıkmış, uzun yıllar Paris'te yaşamış, maddi sıkıntıların getirdiği bunalımla 20 Ocak 1952 tarihinde Sainte Honore otelinde intihar etmiştir. Bkz. Çelebi, **Heyet-i Nasiha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri**, İzmir, 1992, s. 7.

⁴¹⁸ BOA, DH, KMS, 51-2, V. 3.; Akşin a.g.e., 250.

⁴¹⁹ Akşin, a.g.e., s. 226.

⁴²⁰ Çelebi, **Heyet-i Nasiha Anadolu...**, s. 7.

⁴²¹ Heyet-i Nasiha Bildirisi: "Hepimizin de bildiği gibi, şu on yıldır büyük Osmanlı Devletimizin uğradığı dert ve belalar, kanunların ve şeriatın hükümlerine aykırı davranmış olan bir takım devlet adamlarının eseridir. Özellikle, Dünya Savaşı'na da katılmak suretiyle gösterilen ileriye görmezlik ve benzeri hataların tabii bir sonucu olarak bugün memleket felaketli bir durumda bulunmaktadır. Yurdumuzda savaşın musibetlerine uğramadık tek bir bölge kalmadığı gibi, ülkenin bütününün de bu musibetlerden ne kadar zarar görmüş olduğu ortadadır. Velinimetimiz şevket-meâb efendimiz hazretlerinin şahane ülkesinin bugün ki gerçek çehresini bizzat gözleri ile görmek, halkın en başta gelen ihtiyaçlarını inceleyip bunun sonucunu kendilerinin yüce katına arz eylemek üzere bir heyet kurulmuştur. Bu heyetin başkanlığı gözbebeğimiz, şanlı şehzademiz devletlü, necâbetlü, Abdurrahman Efendi hazretlerine verilmiştir. İşte başkanımızın yönetiminde bulunan bizler, yukarıda belirttiğimiz maksatla şuanda vilayetinizde bulunmaktayız. Hiçbir cins ve mezhep farkı gözetilmeksizin bütün ülkemiz halkına, onların şefkatli babaları olan Padişahımızın selamlarını getirmekteyiz.

Heyet Anadolu'da sırasıyla Bursa, Balıkesir, Manisa İzmir'i ziyaret etmiştir⁴²². İzmir'in ardından 29 Nisan 1919 tarihinde Aydın'ı ziyaret etmiştir. Aydın ziyaretinin ardından Burdur ve Isparta illerini ziyaret etme kararı alan heyetin planında o tarihte İtalyanlarca işgal edilmiş olan Antalya'yı ziyaret etmek yoktur.

Anadolu Nasihat Heyeti'nin Antalya'yı ziyaret etmek niyetinde olmadığı heyetin ikinci başkanı Ali Rıza Paşa tarafından 57. Fırka Kumandanı Albay Şefik Beyle yapılan görüşmede kendisine iletilmiştir. Şefik Bey ise Ali Rıza Paşa'ya Antalya halkının İtalya'nın işgali nedeniyle büyüyen endişesinin şehzadenin Antalya'yı ziyaret etmeden İstanbul'a dönmesi durumunda daha da belirginleşeceğini, halkın kendilerini İtalyanlara terk edildikleri anlamını çıkarabileceğini, bu intibanın bırakılmaması için heyetin Antalya'yı ziyaret etmesinin çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Şefik Bey'in ısrarcı tavrı üzerine Ali Rıza Paşa İtalyanların uygunsuz muamelelerine maruz kalma olasılığından ötürü heyetin birkaç üyesinin Antalya'yı ziyarete gitmesinin uygun olduğu yönünde fikir beyan etmiştir. Şehzadeye yapılacak uygunsuz bir davranışın çok ağır meselelere yol açacağını da belirterek Şefik Bey'in bu açıdan da düşünmesi gerektiğini söylemiştir.

O Padişahımız ki milletimizin mutluluğundan haz duyduğu kadar ızdıraplarından da elem duymaktadır. İşte şimdi kendileri bu mutluluk verici size iltifat etmekte, sizi sevindirmektedir. Geride bırakmış olduğumuz savaş sırasında maddeten ve manen uğramış olduğumuz zarar ve ziyanlardan dolayı padişah hazretleri son derece üzgündürler. Şevket-meâb efendimiz hazretleri, savaş yıllarında memleket halkı arasında meydana gelen kötü durumlara sebep olanları, ülkede yüzyıllardır süregelen kardeşlik ruhunun ortadan kalkmasına yol açanları bugün birer birer ve birbiri ardından kanun ve adaletin pençesine teslim ettirmektedir. Bunlar aslında bir avuç fesatçılardır; her cins ve mezhepten meydana gelmiş olan milletin masum varlığı bu gibi fesat lekelerinden tamamıyla arınıktır. Bizzat Padişahımız bu kanaattedir. Padişah hazretleri, bütün halkının bundan böyle de asil Osmanlı tarihine lâyük bir surette hayatlarını sürdüreceklerine, ağırbaşlılıklarını elden bırakmayacaklarına, hükümetin işlerinde devlete yardımcı olup, kolaylık göstereceklerine inanmakta ve bütün bunları halkından beklemektedirler. Savaşın getirdiği musibetlerin yıkıcı etki ve izlerini ortadan kaldırmak elbette geniş bir zamana bağlıdır. Bununla birlikte geniş halk yığınlarının refaha kavuşmasını sağlayacak her türlü tedbirlerin hemen alınmaya başlamasını da arzu etmektedir. Sırf bu konularla ilgilenmek ve uğraşmak üzere bir yüksek komisyon kurulması, memurların çok ve daha verimli çalışmaları, halkın da onları desteklemesi yine bu arzular arasındadır. Yakında daha geniş yetkileri bulunan heyetler göndererek her türlü memleket işlerinin kolaylaştırılıp ıslah edilmesi alınan kararlar arasındadır. Bütün bunlarla birlikte memleketin kalkınması, refaha yönelmesi işleri-her şeyden önce-halkın rahatını ve güvenini yeterince sağlamaya bağlı olduğundan ve bu önemli konu da ancak o halkın hükümeti desteklemesiyle imkan bulacağından, bu konuda siz yurttaşların göstereceğiniz iyi niyete ve sağduyuya ne kadar ihtiyaç duyulacağını şüphesiz takdir edersiniz. Tarih ve özellikler Osmanlı tarihinde bu ve buna benzer büyük olaylar her zaman görülmüştür. Bütün bunlar milletin sabır ve sükûneti ve saltanat makamına göstereceği saygı ve bağlılıkla daima atlatılmıştır. Şimdi de bu yolda yürünüldüğünde görülecektir ki geleceğimiz mutluluk ve aydınlıkla dolu olacaktır. İşte bütün bunlardan dolayı yüce halifemiz ve padişahımız adına sizlere şu tavsiyede bulunmaktayız: Hakkınıza kanaat, yurttaşlarınızın haklarına riayet ve kanunlara itaat ediniz.” Bkz. Lütfi Simavi, **Osmanlı Sarayının Son Günleri**, İstanbul, s. 497-499

⁴²²Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar 30 Ekim 1918-11 Ekim 1922**, Ankara, 1970, s. 26.

Ali Rıza Paşa'nın bu fikrine Şefik Bey katılmamış, şehzadenin Antalya'yı ziyaretinin çok önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Şefik Bey, İtalyanların Antalya'da takip ettikleri siyasetin şehirde yaşayan Müslüman halkı yanlarına çekmek üzerine olduğunu bundan dolayı İtalyanların şehzadenin şehri ziyareti sırasında onun şeref ve haysiyetini küçük düşürücü herhangi bir hareketin Antalya halkı üzerinde büyük bir infial yaratacağını siyaseten bilecek tecrübeye sahip olduklarını endişeye konu olan böyle bir harekete İtalyanların girişmelerinin mümkün olmadığı aktarılmıştır. Ayrıca İtalyanların böyle bir hareket yapmalarının Türkler açısından memnuniyet verici olacağını, çünkü şehzadeye yapılan saygısızlık şahsı için olumsuz etki yaratsa da şehrin Müslüman halkında İtalya'ya karşı bir nefret uyandıracığı kanaatini taşıdığını söylemiştir. Böyle bir durumun da Osmanlı Devleti'nin lehine İtalya'nın aleyhine olacağını savunmuştur. Ancak şehzade Burdur ve Isparta'ya gelip Antalya'yı ziyaret etmeden giderse halkta çok büyük üzüntü oluşur. Fakat şehzadenin Antalya'ya gelmesi şehrin Müslüman halkını geleceğine ait endişeden kurtaracak, manevi kuvvetlerini arttıracaktır⁴²³. Şeklinde görüşünü açıklayarak heyetin Antalya'yı ziyaretinde ısrarcı olmuştur. Bu karşılıklı konuşmanın ardından Ali Rıza Paşa heyetin Antalya ziyaretine ikna olmuş şehzadenin Antalya ziyareti için hazırlıklara başlamıştır.

Heyet, hazırlıkların ardından İtalya işgali altındaki Antalya'ya ziyaret için yola çıkmıştır. Mevlüt Çelebi'nin Nahisat Heyeti'nin Antalya'ya gelişi ile ilgili olarak gazeteci Burhan Cavit'in notlarından aktardığına göre, Nasihat Heyeti Burdur'dan yola çıktığında yolda emsalsiz bir yağmur başlamış, heyetin arabası çamur içinde kalmıştır. Yollar bozuktur. Seyahat esnasında yağmurun ardından şiddetli dolu yağmaya başlamıştır⁴²⁴. Öğle yemeği bölgede çiftlikte (Boğazköy) yenildikten sonra akşam ezanı saatinde Bademağacı Kasabası'na ulaşılmıştır⁴²⁵. Geceyi Bademağacı Kasabası'nda geçiren heyet sabah tekrar yola çıkmış, Antalya yolu üzerinde Kırkgöz mevkiinde kır kahvaltısı yapmıştır⁴²⁶.

Heyetin Antalya'ya gelmek için yola çıktığının öğrenilmesi ülkeden kopma endişesiyle iki aydan beri üzüntülü ve kederli bir hayat geçiren Antalya ahalisini işgal altında olmasına rağmen büyük bir heyecana sevk etmiştir⁴²⁷. Antalya'ya yaklaşık üç saatlik mesafeden Antalya mutasarrıfı, eşraf, şehrin Rum, Ermeni ileri gelenleri ve halk heyeti karşılamak için

⁴²³ Çelebi, **Heyet-i Nasiha ...**, s. 50.

⁴²⁴ Çelebi, **Heyet-i Nasiha ...**, s. 51.; Burdur Antalya yolunun o dönemde bozuk olması ile ilgili olarak Halide Edip Adivar da anılarında Antalya'dan Burdur'a yolculuğu esnasında, Antalya-Burdur yolunun çamurlu ve bozuk olmasından yolculukta zorluk çekildiğini yazmaktadır. Bkz. Halide Edip Adivar, **Türkün Ateşle İmtihani**, İstanbul, 1983, s. 214.

⁴²⁵ Muhammet Güçlü, **XX. Yüzyılın ilk yarısında Antalya**, Antalya, 1997, s. 18.

⁴²⁶ Çelebi, **Heyet-i Nasiha ...**, s. 52.

⁴²⁷ Erten, **a.g.e.**, s. 32.

Kırkgöz mevkisi yakınlarına kadar gelmişlerdir⁴²⁸. Heyeti karşılamaya kadın-erkek, genç-ihiyar hemen herkes gelmiş, gelenler heyetin arabasına gül demetleri yağdırmıştır. Nihayet, heyet 3 Mayıs 1919 tarihinde Antalya'ya ulaşmış, heyetin geldiğini Burdur'dan gönderilen telgrafla haber alan Antalya halkından bir kısmı da hükümet konağı önünde toplanmaya başlamıştır. Şehzade kendisini karşılamaya gelen İtalya ve İngiliz temsilcilerini kabul ettikten sonra heyeti ile hükümet binası önüne gelerek toplanmış olan binlerce kişiye karşı beyannamesini okumuştur. Halk da hep bir ağızdan defalarca beyannameyi dualarla tekrar etmiştir⁴²⁹. Beyannamenin ardından yapılan konuşmada, Antalya'nın ülkeye bağlı kalacağına vurgu yapılmıştır. Okunan beyannameye cevaben Antalya mebusu Rasih Bey (Kaplan) bir konuşma yapmıştır.⁴³⁰ Konuşmasında; *“Bütün kanları dökmek pahasına da olsa Türklük camiasından ayrılmayacaklarına... Yöre halkının işgali onursuzca benimsemesine imkân bulunmadığına...”*⁴³¹vurgu yapmıştır. Rasih Kaplan'ın konuşması halkta büyük coşku uyandırmıştır⁴³². Antalya halkı işgale karşı en ciddi tepkilerinden birisini de Heyeti Nasihâ'nın Antalya'ya gelişi sırasında birlik ve beraberlik içinde hareket ederek vermiştir.

Akşam heyet şerefine Antalya'da büyük bir ziyafet verilmiştir. Ertesi gün heyetin kimi üyeleri Korkuteli civarlarına kadar gezinti yaparlarken Şehzade ve yaverleri şehirde portakal bahçelerini gezmişlerdir. Heyet, Antalya'da çalışmalarını tamamladıktan sonra heyet 8 Mayıs 1919 tarihinde Burdur yolu ile Isparta'ya geçmiştir⁴³³.

Heyetin Antalya'yı ziyareti halkta devletine karşı var olan bağlılığı daha da arttırmıştır. Bu bağlamda dönemin Antalya Mutasarrıfı Cemal Bey'in gözlemlediği üzere, Antalya'ya gelen Nasihat Heyeti kadın-erkek, Müslüman-Hıristiyan Antalya halkı tarafından büyük bir sevinçle karşılanmış, okunan beyanname halkı coşturmuş ve halkın devletine bağlılığı bir kez daha sergilenmiştir⁴³⁴.

2.1.2 Antalya Mutasarrıflığı'nın İşgale Tepkisi

Milli Mücadele döneminde Antalya mutasarrıflıkla yönetilmiştir. Bu süreçte şehirde yedi mutasarrıf görev yapmıştır⁴³⁵. Bu mutasarrıflardan Ali Firuzan Bey Mondros Ateşkes

⁴²⁸ Erten, **a.g.e.**, s. 32-33.

⁴²⁹ Çelebi, **Heyet-i Nasihâ ...**, s. 52.

⁴³⁰ Ayoğlu, s. 250.

⁴³¹ Nebahat Oran, *Anadolu'da Milli Teşkilatlanma, Türkler*, C. 15, s. 832.; Rahmi Apak, **Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Ankara, 1990, s. 75.

⁴³² Akın, **a.g.e.**, s. 28.; *“Antalya”*, **Yurt Ansiklopedisi**, C. I., s. 785.

⁴³³ Güçlü, **a.g.e.**, s. 18.; Çelebi, **Heyet-i Nasihâ ...**, s. 53.

⁴³⁴ *“Heyet-i Nasihâ” Memleket Gazetesi* 7 Mayıs 1919., s. 3.

⁴³⁵ **Ali Firuzan Bey**: 28 Haziran 1918-25 Mart 1919. 2) **Talat Kişmir**: 26 Mart 1919- Mayıs 1919.3) **CemalBey**: 23 Mart 1919-3 Şubat 1920.4) **Kemal Gedeleş**: 10 Mart 1920- 11 Ekim 1920.5) **Ahşir Bey**: 11 Kasım 1920-19

Anlaşması (30 Ekim 1918) imzalandığı sırada Antalya mutasarrıfı olup İtalyanlarla yakın ilişki içinde olmasıyla bilinmektedir. Ali Firuzan Bey Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasının hemen ardından Selanik'ten tanıdığı 'Karosini' adında bir İtalyan siyasi memuru Antalya'ya çağırılmış ve kaymakamlık makam odasının yanında ona bir oda tahsis ederek kapısına da bir İtalyan nöbetçi diktirmiştir. Siyasi memura tahsis edilen oda mutasarrıflık makamı ile içten bir ara kapısı ile bağlıdır ki, bu da İtalya'nın memuruna resmiyet kazandırıldığı ve büyük bir kıymet verildiği izlenimi yaratmıştır⁴³⁶. Mutasarrıfın bu hatası bağışlanmaz suçlardan biri olmuştur. Bu uygulamayla İtalyanlar mutasarrıflığı, yapılan iş ve işlemleri yakından tanıma ve takip etme imkânı bulmuşlardır⁴³⁷.

Antalya hapishanesinden beş mahkûmun kaçmasından sonra görevden alınan ve şehrin işgal edildiği gün Rodos'ta bir İtalyan general ile beraber olan Mutasarrıf Ali Firuzan Bey'in işgalden sonraki davranışları da dikkat çekmiştir. Mutasarrıfın hareketlerinden ötürü Dâhiliye Nezareti şifreyle Antalya Mutasarrıflığından bilgi talep etmiştir. Şifrede, eski Antalya mutasarrıfının İtalyanlarla birlikte gezdiğinin öğrenildiği, Firuzan Bey'in İtalyanlarla birlikte bulunma sebeplerinin neler olduğunun bildirilmesi istenilmiştir.⁴³⁸ Yapılan tahkikatın ardından eski mutasarrıfın faaliyetleri ile ilgili olarak Konya Valisi Cemal Bey tarafından 20 Mayıs 1919 tarihinde şifre ile Dâhiliye Nezareti'ne verilen bilgide, otomobille Elmalı'dan Finike'ye giden İtalya'nın Antalya konsolosu Agustino Marki Ferrante'ye katılmak için Antalya eski mutasarrıfı Ali Firuzan Bey'in bir İtalyan torpidosu ile Finike'ye gittiği anlatılmıştır. Aynı belgede şubat sonunda Antalya hapishanesinde yaşanan firarî olayının da bu mutasarrıf döneminde meydana geldiğine dikkat çekilmiştir. Önceki mutasarrıfın ara sıra Rodos'ta bulunan generalle görüştüğü, bunun İtalya'nın Antalya'yı işgal etmesinde büyük rolü olduğu tespiti de belgede yer almaktadır. Mutasarrıf için "*...Mumaileyhin İtalyanlarla birleşerek onların hizmetinde bulunması Antalya'nın işgalinde medhaldar olduğuna delil-i kat'i olabileceğinden mumaileyhin şu ihanet-i vataniyesinden dolayı hakkında muktezi muâmelenin icrâsının pek elzem olduğu*"⁴³⁹ denilmek suretiyle Ali Firuzan Bey'in İtalyanlar ile yakın hareket ettiği doğrulanmaktadır. Bu belgelerden İtalya'nın Antalya'yı işgalinin gerçekleşmesinde Ali Firuzan Bey'in davranış ve tutumunun etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Mayıs 1921.6) **Fahrettin Bey**: 19 Mayıs 1921- 11 Kasım 1921.7) **Hilmi Bey**: 22 Temmuz 1923- 3 Ağustos 1923. Bkz. Seyhan Dönmez, **Antalya**, (3. Bas.) Antalya, 1988. s. 42.

⁴³⁶ **Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Ankara, 1962, s. 145.

⁴³⁷ Erten, **a.g.e.**, s. 14.

⁴³⁸ **BOA**, DH. ŞRF. 99/ 331. V.1.

⁴³⁹ **BOA**, DH, KMS. 52-1-94.V.1

Ferruh Niyazi (Ayoğlu) Bey de anılarında Ali Firuzan Bey'in İtalyanlarla işbirliği içinde olduğunu doğrulayarak, “...acı olan Şubat 1919'da İtalyanların Antalya'da emellerini gerçekleştirmek için rahat çalışma ortamı bulmalarıdır. İtalyanların faaliyetlerini kolaylaştıran bu esnada görevde bulunan basiretsiz bir mutasarrıftır. Mutasarrıf Antalya'da devlet adına görev yapmaktadır. Bu mutasarrıf odasına bitişik olan ve mutasarrıfın gizli görüşmelerine ve dinlemelerine ayrılmış olan odayı bir İtalyan'a tahsis etmiştir. Güya gümrüğe gelen İtalyan mallarının kontrolünü Antalya ve Antalya'nın ihtiyaçlarını sağlayan bir İtalyan memuru da bu oda da oturuyor, kapısında da silahlı bir İtalyan askeri bulunuyordu. Bu mutasarrıf da makamında başı açık oturduğu için (O zamanlar makamda başı açık oturulmazdı) o odada oturan İtalyan memurunu mutasarrıf sanarak halkın götürüp dilekçe vermesine de seyirci kalmıştır”⁴⁴⁰tespitinde bulunmakta ve Antalya mutasarrıflığının sorumsuz tutum ve davranış sergilediğini yazmaktadır.

Ali Firuzan Bey'in sorumluluğunda bulunan Antalya'yı düşmanlarına karşı korumak yerine bilakis birtakım hareketleri ile İtalya'ya tavizkar davrandığını söylemek mümkündür. Bir bakıma mutasarrıf kendisine teslim edilen Antalya'nın kapılarını İtalyanlara açmıştır⁴⁴¹. Ayrıca belirtmek gerekir ki işgal arifesine kadar Antalya mutasarrıfı olarak görev yapmış olan Ali Firuzan Bey'in o dönemde Antalya mutasarrıfı olarak görev yapması Antalya açısından talihsizlik olmuştur.

Ali Firuzan Bey şehrin işgali öncesinde Rodos'a gitmiştir. Antalya'nın en yetkili amiri Rodos'a gidince durum derhal merkeze bildirilmiştir. Antalya işgal edilmeden önce görevinden alınan Ali Firuzan Bey'in yerine Akka muhasebecisi iken Antalya Mutasarrıflığı'na muhasip olarak atanmış olan Talat Bey vekâleten getirilmiştir⁴⁴². Esasen mutasarrıflık tecrübesi olmayan bu kişinin Antalya yönetiminin başına getirilmesi ile sancak idarî yönden zafiyet içerisine girmiştir. Talat Bey'in mutasarrıflığa vekâleten getirilmesiyle İtalya'nın Antalya konsolosu Ferrante'nin istediği de olmuştur⁴⁴³. Çünkü Mutasarrıf Vekili Talat Bey İtalyanların işgale başlamaları karşısında tepkisini yalnızca yazılı protesto göstererek dile getirebilmiştir. Hatta şehre çıkan İtalyan kuvvetleri keyfi olarak icraatlara girişmesini Mutasarrıf İşgal kumandanına şikayet etmiş, kumandan ilan edilen işgal beyanının mutasarrıflık eliyle halka duyurulmadığı sürece bu tür şikayetleri dikkate almayacağı cevabını vermiştir. Bu cevap üzerine beyanname hem şehrin muhtelif yerlerine astırılmış hem de

⁴⁴⁰ Ayoğlu, a.g.e., s. 239.

⁴⁴¹ Korok, “18 Ay İtalyan İşgali Altında”, **Yeni Sabah**, 17 Mart 1941.

⁴⁴² BOA, DH, KMS, 50-1/56-1.; Ayoğlu, a.g.e., s. 240.

⁴⁴³ Korok, “18 Ay İtalyan İşgali Altında”, **Yeni Sabah**, 18-19 Mart 1941.

şehirde gezen İtalyan devriyelerinin yanlarına refakatçi polis verilerek doğru olmayan işler yapılmıştır⁴⁴⁴.

Antalya ve civarının asayiş ve güvenliğinden sorumlu 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey'in bölge idarecileri hakkında yerinde yaptığı tespitler de o dönemi aydınlatmak için oldukça önemlidir. Şefik Bey anılarında anlattığına göre, Antalya'nın işgali üzerine derhal 1 Nisan 1919 günü, saat 15.00'te Aydın'dan hareket ederek, 4 Nisan günü, öğle vakti yanında bir emir subayı ile Antalya'ya ulaşmıştır. Emir subayını, 176. Alay⁴⁴⁵ Komutanına haber vermek üzere, karargâha göndermiş, kendisi de İtalyan askerlerin şehirdeki durumunu öğrenmek için ve halkın hal ve hareketlerini soruşturmak amacıyla yürüyerek, caddelerden ve çarşıdan geçip hükümet binasına gitmiştir. Bu yürüyüş sırasında edindiği izlenimler şöyledir, *“İtalyanların, şehrin girişindeki portatif çadırlı ordugâhta, dolgun mevcutlu bir takım kuvvetinde bersaglieri (motorize kuvvet) vardır. İki makineli tüfek de mevzidedir. Şehirde dağınık halde çok fazla İtalyan askeri görünmemekle beraber askerlerin büyük kısmı, askerlik şubesindedir. İnzibat erleri devriyelerinde ve askerler de nöbetlerindedir. Yani görevlerinin başındadırlar. Depo olarak kullanılan caminin önünde (Murat Paşa Camii), Türk nöbetçinin yanında, bir de İtalyan nöbetçisi vardır. Aralarındaki mesafe beş on adım kadardır. Halk, kendi işinde gücündedir. Fakat yüzleri kederlidir”*⁴⁴⁶. Şefik Bey'in anlattıklarından anlaşılmaktadır ki yerel yöneticiler durumu kabullenmiştir. Ayrıca, Antalya ahalisi de durumdan hoşnut olmasa da onların da duruma yapabilecek fazla bir şeyleri yoktur.

Şefik Bey şehirde işgal sonrası İtalyan faaliyetleri ile işgale karşı halkın durum ve tutumunu gözlemledikten sonra hükümet binasına gidip Mutasarrıf Vekili Talat Bey'i ziyarette bulunmuştur. Yapılan ziyarette Mutasarrıf vekili ile şehrin işgali ayrıntılı olarak konuşulmuştur. Görüşme sırasında makam odasına gelen bir polis komiseri, Mutasarrıf Vekiline, Antalya halkının önde gelenlerinden Emin Bey ve Giritli Zeki Bey'in İtalyan yetkililere teslimi meselesini açmıştır. Komiserin anlattığına göre, Bir İtalyan subayı, Emin Bey'in evine giderek evi aramak istemiş Emin Bey bu isteği kabul etmemiştir. Emin Bey'in tavrı üzerine subay ısrar etmeyerek evde arama yapmadan geri dönmüştür. Olayın ardından İtalyanlar Zeki ve Emin Beyleri Antalya Mutasarrıflarından talep etmişlerdir. Mutasarrıf İtalyanların isteklerini kendilerine tebliğde bulunmuştur, ancak her ikisi de tebliği reddetmiş “Bizi evimizden zorla alırlarsa silahla karşılık veririz.” deyip, durumu telgrafla Dahiliye

⁴⁴⁴ **Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Ankara, 1962, s. 146.

⁴⁴⁵ Merkezi Antalya'dadır. Mevcudu 742 neferdir. Sahil muhafızı olarak dağıtılmıştır. Bkz. Rahmi Apak, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Ankara, 1990, s. 87.

⁴⁴⁶ Aker, **a.g.e.**, s. 15.

Nezareti'ne bildirmişlerdir. Odada Mutasarrıf vekili Şefik Bey'e dönerek *“Şimdi bunları teslim etmezsek, İtalyanlar zorla almaya kalkışacaklar, bunlar da silahla karşılık verecek ve bir olay çıkacak”*⁴⁴⁷ şeklinde endişelerini bildirmiştir. Şefik Bey de konuyla ilgili olarak, *“Bu iki kişiyi İtalyanlara teslim etmek, hükümetin haklarını da İtalyanlara teslim etmek demektir. İtalyanların bu taleplerini, mütareke şartlarına dayanılarak reddetmek gerekir. Zeki ve Emin Beyler İtalyanlara karşı korunmalı ve İtalyanlar bu taleplerinden dolayı protesto edilmelidir. İtalyanların, bu iki kişiyi zorla evlerinden almaya kalkışmaları durumunda, silahla verilecek karşılık; bütün medeniyet âleminin kabul ettiği ve haneye tecavüz suçunun yasal karşılığı olacağından, bu olay memnuniyet verici bir şekilde sonuçlanır. Bu kişilerin suçları varsa bizim yetkilerimizi dahilinde cezalandırılın. İtalyanlar ne karışıyor?”*⁴⁴⁸ şeklinde konu hakkında fikrini söyleyerek mutasarrıfı cesaretlendirmeye çalışmıştır. Mutasarrıf da İtalyanların isteklerinin yerine getirilmeyeceği yönünde tavır koymuş, bir olaya meydan vermemek için ne yapılması gerektiğini konuşmak için Emin Bey'i çağırarak üzere bir polis memurunu Emin Bey'e göndermiştir. Polis Memuru Emin Bey'e 57. Tümen Kumandanı'nın mutasarrıflığa geldiğini mutasarrıfla beraber kendisini görmek istediklerini söylemiştir. Bunun üzerine Emin Bey mutasarrıflığa gelmiştir.

57. Tümen Kumandanının ismi de verilerek mutasarrıflığa getirilen Emin Bey mutasarrıf vekili Talat Bey tarafından İtalyanlara teslim edilmiştir. Ertesi gün, konu hakkında bilgi almak için hükümet konağına giden Şefik Bey mutasarrıfa *“Zeki ve Emin Beylerin idare tarafından İtalyanlara teslim edilmesi, siyasi bir cinayettir.”* şeklinde söylemde bulunarak yapılanın çok yanlış bir uygulama olduğunu söylemiştir⁴⁴⁹. Şefik Bey mutasarrıf vekilinin bu olay karşısında gösterdiği tutumundan dolayı Antalya'da devlet ve halkın menfaatlerini İtalya'ya karşı koruyamayacak kadar basiretsiz ve yeteneksiz olduğu kanaatine varmıştır.

Bölgenin güvenlik ve askeriyesinden sorumlu kumandan olarak gördüğü idari eksiklikler ve yapılması gerekenleri şöyle sıralamıştır:

Öncelikle, Antalya'ya bir mutasarrıf getirilmelidir. Görevine yeni başlayan mutasarrıfın gücü, bu işe yeterliliği ve ne zaman geleceği bilinemeyeceğinden, saldırıları iyice artan İtalyan askerlerini, karşı darbelerle engellemek lazımdır. Bunun için; halkı, İtalyanlara karşı muhalif ve şikâyetçi durumda bulundurmamak ve İtalyanların hoşlanmayacağı bir rakibin kontrolünü karşılarına dikmek gerekmektedir. Şefik Bey işgalin zaman içinde alabileceği

⁴⁴⁷ Aker, **a.g.e.** s. 15.

⁴⁴⁸ Aker, **a.g.e.** s. 15.

⁴⁴⁹ Aker, **a.g.e.** s. 16-18.

tehlikeli duruma ve İtalya'nın bu amaçla yaptıkları hilelere dikkatlerini çekerek, kendilerine, ne şekilde davranmaları gerektiğine dair tavsiyelerde bulunmuş, yanlış düşüncelere kapılmamaları; güçlü ve vatansever davranmaları ve mevcut ihtimallere dair görüşlerini dile getirmiştir.

Şefik Bey halkın işgale karşı maneviyatını yükseltmek için,

- İtalyanların işgali ve bütün saldırgan hareketleri hakkında, Osmanlı Hükümeti'ne ve İtilaf devletlerinin temsilcilerine tüm halkın ortak şikâyetlerini içeren protestolarda bulunmak.
- İtalyanların saldırgan hareketlerine karşı, diğer devletlerden birer kontrolör temsilci talep etmek.
- Yerli Rumların bu teşebbüslere katılımlarını sağlayarak, Müslümanlarla Rumlar arasında var olan rekabetle düşmanlığı saklamak
- İtalyanların mütareke şartlarına aykırı olan işlemlerine ve hareketlerine ve gerekirse hükümetin, İtalyanlara yardım niteliğindeki şuursuz ve haysiyetsiz hareketlerine itaat etmemek; kişisel ve milli hakların korunmasında kararlılık göstermek.
- İtalyanların halka karşı iyi ve dostça davranışlarına kesinlikle aldanmamak, onlara karşı daima soğuk ve düşmanca tavır takınmak tedbirlerini almıştır. Şefik Bey'in bu tavsiyelerini Müftü Ahmet Hamdi, Rasih Bey ve diğer bazı kişiler içtenlikle yerine getirmişlerdir⁴⁵⁰.

Dâhiliye Nezareti'nden Antalya Mutasarrıflığı'na Antalya müftüsü ile ilgili olarak gönderilen yazıya göre, müftünün Hıristiyan halk aleyhine tahriklerde bulunarak şikâyetlere sebep olduğu, konunun araştırılarak şikayete sebep olacak başka bir olay meydana gelmemiş ise de böylesi rivayetlerin dolaşmasının dahi uygun olmadığı ve müftünün daha dikkatli davranması gerektiği belirtilmiştir⁴⁵¹. Zira merkezî yönetim işgal sırasında Antalya'da kendilerinden kaynaklanan bir sorun yaşanmasını istememekteydi. Nitekim Dâhiliye Nezareti'nin Antalya Mutasarrıflığı'na 20 Nisan 1919 tarihli telgrafında İtalyanların, Rumları Müslümanlar, Müslümanları da Rumlar aleyhine tahrik ettikleri doğru ise bu hareketin orada olay çıkarıp siyasî mesele ihdas etmek amacıyla olduğu açıklanmıştır⁴⁵². Gerçekten de şehirde meydana gelen olaylarda İtalyanlar Rumlara gidip bunu Müslümanlar yapmıştır, Mutasarrıflığa gidip bu olayı Rumlar yapmıştır demek suretiyle Antalya halkını birbirine düşürerek şehir halkı arasında kaos ortamı yaratmaya çalışmışlardır⁴⁵³.

⁴⁵⁰ Aker, a.g.e. s. 19.

⁴⁵¹ BOA, DH, ŞRF. 102/ 49.V.1.

⁴⁵² BOA, DH, EUM, AYŞ 6/ 52.

⁴⁵³ Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara, 1962, s. 145.

İdari yönden bakıldığında İtalya'nın Anadolu'da işgalci bir devlet olarak bulunması kabul edilebilir olmasa da bir süre katlanılabilir bir durum olmuştur. Aksi bir tutum, yani İtalya'nın diğer İtilaf devletleri gibi algılanması⁴⁵⁴ işgal bölgelerinde yeni bir cephe açmak anlamına gelirdi ki bunun da gerçekleşmesi o günün şartlarında mümkün değildir⁴⁵⁵.

14 Mayıs 1919 tarihinde İtalyan işgali ile ilgili olarak Dâhiliye Nezareti'nden Antalya Mutasarrıflığı'na gönderilen yazıda içinde bulunulan durumda İtalyanları protesto etmenin de onlara dostça davranmanın da uygun olmadığı mülki, askeri ve hukuki istikbali ihlal eden bir hareketleri olmadığı sürece taşkınlıktan kaçınılması istenilmiştir⁴⁵⁶. İtalya işgal sahasını Burdur yönünde genişletmeye başlayınca Konya ve Finike ve Antalya mutasarrıflıkları İtalya'nın bu tutumunu protesto etmişlerdir⁴⁵⁷.

Antalya'nın işgaline Antalya Belediye Başkanlığı da tepki göstermiştir. Şehir işgale uğradığı sırada Belediye Reisi olan Mustafa Bey tepkisini 29 Mart tarihinde İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği bir yazı ile göstermiştir⁴⁵⁸.

2.2 Mustafa Kemal Paşa'nın İşgale Tepkisi

Mustafa Kemal, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanarak âdetâ Anadolu'nun işgaline zemin hazırlayan Mondros Mütarekesi'ne tepkisiz kalmamıştır. Bu anlaşmanın imzalandığı gün Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na atanmış bulunan Mustafa Kemal, mütareke hükümlerine en sert tepkiyi gösteren komutan olmuştur. Mustafa Kemal, İngilizlerin İskenderun'a asker çıkarmalarına sebebi her ne olursa olsun direnmiş ve İskenderun'a çıkarılacak askerlere ateş açılması emrini vermiştir. Bu emir ise dönemin İstanbul Hükümeti'ni rahatsız etmiş ve Yıldırım Orduları 7 Kasım 1918 tarihinde dağıtılmıştır⁴⁵⁹.

⁴⁵⁴ İtalyanlar 25 Mayıs 1919 tarihinde 500 mevcutlu ve silahlı bir taburu yüksek rütbeli bir subay kumandasında Haydarpaşa'dan trenle Konya'ya sevk etmişlerdir. Konya'ya hiç beklemedik bir anda kuvvet sevk eden İtalyanlar burada kuvvetlerini 1500 kişiye çıkarıp şehirde telsiz istasyonu kurunca hükümet nezdinde tepki toplamıştır. Harbiye Nezareti'nden Konya Yıldırım Kıtaatı Müfettişliği'ne gönderilen emirde Konya'da İtalyanların şiddetle protesto edilmesi emri verilmiştir. Ayrıca gerek ikamet gerekse iase konusunda kendilerine kesinlikle yardıma bulunulmaması ve mütareke hükümlerine aykırı olan hiçbir hareketin de protestosuz bırakılmaması istenilmiştir. Arkasından da İtalyanlar hakkında İngiliz ve Fransızlara karşı İttihaz edilen tarz-ı hareketin tatbik edilmesi istenilmiştir. Son cümleden İtalyanların Konya'yı işgal girişimlerine kadar Anadolu'da katlanılabilir bir devlet olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Bkz. **Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikati**, Ankara, 1962, s. 148-149.

⁴⁵⁵ Mevlüt Çelebi, *"Menteşe Sancağında İtalyan ve Yunan İşgallerine Tepkiler"*, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (İlke), Muğla, 2008, s. 84.

⁴⁵⁶ **BOA**, DH. ŞRF, 99/223. V.1.

⁴⁵⁷ **BOA**, DH. KMS, 52/2-60 V.1.

⁴⁵⁸ Salahi R. Sonyel, *"Mondros'tan Samsun'a Türk Kurtuluş Savaşı Mücadelesinin Doğuşu"*, **Türkler**, C. 15, s. 610.

⁴⁵⁹ Serpil Sürmeli, **Milli Mücadelede Tekalif-i Milliye Emirleri**, Ankara, 1998, s. 28.

Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı dağıtılınca Mustafa Kemal, Harbiye Nezareti emrine alınıp merkeze çağrılmıştır. Mustafa Kemal Anadolu'nun paylaşımı ile ilgili olarak 18 Ocak 1919 tarihinde görüşmeleri başlayan Paris Barış Konferansı kararlarına da tepki göstermiştir⁴⁶⁰. Bir süre sonra Mustafa Kemal Doğu Karadeniz bölgesinde yaşanan asayiş olaylarını, halkın düşmana karşı direnişlerinin sebeplerini, halkın kullandığı silah ve cephanenin kaynağını araştırıp öğrenmek ve bölgedeki direnişi sona erdirmek için 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla bölgeye görevlendirilmiş bu görev için 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmıştır. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı aynı zamanda Türk Milli Mücadelesi'nin Anadolu'da başlangıcı kabul edilmektedir.

Mustafa Kemal Anadolu'da yapılan işgallere Samsun'a çıkışından bir hafta sonra çalışmalarını sürdürdüğü Havza'dan 28 Mayıs tarihinde valilik ve komutanlıklara gönderdiği genelge* ile tepki göstermiştir. Genelgede, ...Yurt bütünlüğümüzün korunması için milletçe daha canlı olarak işgallere tepki gösterilmesi ve bu tepkilerin devam ettirilmesi lazımdır. Milli hayat ve istiklalimizde gedikler açan işgal ve ilhak gibi hadiseler bütün millete kan ağlatmaktadır. İstiraplar zapt olunamıyor. Hazmedilmesi ve dayanılması mümkün olmayan bu duruma derhal son verilmesinin bütün medeni milletler ve büyük devletlerin adalet ve nüfuzlarından sabırsızlıkla beklendiğini göstermek gayesiyle önümüzdeki hafta içinde ve muhtelif vilayetlere göre pazartesi başlayıp çarşamba günü müracaatın arkası alınmak üzere büyük ve heyecanlı mitingler yapılarak milli nümayişlerde bulunulması, bunun bütün kasaba ve köylere kadar genişletilmesi bütün büyük devletlerin temsilcileriyle Babıaliye* uyarıcı telgrafların çekilmesi yabancıların buldukları yerlerde yabancılarda uyarılmakla beraber milli nümayişlerde terbiye ve sükunetin korunmasına son derece dikkat edilmesi Hıristiyan halka karşı bir tecavüz nümayiş ve düşmanlık gibi tavırlar alınmaması...⁴⁶¹ emir ile istenilmiştir⁴⁶². Ayrıca işgale karşı verilen milli savunmanın ve savaşın sultana karşı değil, işgal güçlerine karşı olduğunu söylemiştir⁴⁶³.

Mustafa Kemal, Milli Mücadele döneminde Batı Anadolu'da gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Bölge'de işgal güçlerine karşı mücadele Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Hüseyin Rauf

⁴⁶⁰ Gürler, **a.g.e.**, s. 345.

* Havza Genelgesi

* Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Osmanlı Hükümeti bu isimle anılmıştır. "Yüce kapı" anlamına gelmektedir.

⁴⁶¹ **Nutuk**, C. I., s. 22-23.

⁴⁶² Belen, **a.g.e.**, s. 68.

⁴⁶³ Cecini, **a.g.e.**, s. 266.

Beylerle (Orbay) yürütülmüştür⁴⁶⁴. Mustafa Kemal 9. Ordu Müfettişi sıfatı ile 29 Mayıs 1919 tarihinde Havza'dan; Sivas, Erzurum ve Ankara'daki (Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'dır) Kolordu Kumandanlıklarına bir gizli telgraf çekerek: *“İtalyanların Antalya ve Konya taraflarında işgallerini genişletmeleri bir kat daha vahim sonuçlara sebep olacaktır...”*⁴⁶⁵ şeklinde görüşünü bildirmiştir⁴⁶⁶. Bu telgraftan Mustafa Kemal'in, İtalyan işgallerinin genişlemesinin önüne geçilmesini istediği anlaşılmaktadır.

Gerçekten de İtalyanlar bölgede işgali tesis ettikten sonra işgale karşı gösterilen tepkilere aldırış etmemiş, hâkimiyet alanını genişletme çabasına girmiş, işgal kuvvetlerini arttırmışlardır. Antalya ve civarında işgal sahasını genişletmek için kuvvetlerini arttıran İtalya'nın faaliyetleri Mustafa Kemal tarafından dikkatle takip edilmiştir. Mustafa Kemal 24 Haziran 1919'da 15. Kolordu Kumandanlığı'na konuyla ilgili telgraf göndermiştir. Telgrafta, *“İtalyanlar Antalya'daki kuvvetlerini fevkalade arttırıyorlar. Bunu sırf İslam ve Türklerle meskûn memleketimizi taksime uğratmak maksadına müstenit olduğu anlaşılıyor. Şimdilik her yerdeki cemiyet heyet-i merkeziyelerinin düvel-i itilafiyeye mümessilleriyle Bâb-ı Âli'ye İzmir'den Yunanlılar da henüz çekilmemiş olmalarına ek olarak Antalya havalisinde de İtalyan kuvvetlerinin tezayüd ve saha-yı işgallerinin tezayüdü mucib-i endişe ve heyecan olmakta bulunduğu mealinde telgraflar keşide edilmek suretiyle tamamiyet-i mülkiyemiz aleyhinde olan bu hareketlerin protesto edilmesi lüzumunu*⁴⁶⁷ arz ederim. Telgrafta İtalya'nın Antalya'da bulunan kuvvetlerini arttırdığı, bunu ülkeyi parçalamak için yaptığı anlaşılmakta olup işgallerin protesto edilmesi istenilmektedir. Telgrafta dikkati çeken husus Mustafa Kemal'in halkı silahlı direnişe çağırmamış olmasıdır. Bunun sebebi Mustafa Kemal'in Milli Mücadele için bölgenin yeterince mukavemete hazır olmadığını düşünmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira Mustafa Kemal işgallerle ilgili olarak *“...kurtuluş çaresi aranırken İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletlerin küstürmemesi temel ilke kabul edilmişti. Bu devletlerden yalnız biri ile bile başa çıkılamayacağı düşüncesi hemen bütün kâfalarada yer edinmişti...”*⁴⁶⁸ değerlendirmesinde bulunmaktadır.

⁴⁶⁴ Mustafa Albayrak, **Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri**, Ankara, 1998, s. 8.

⁴⁶⁵ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C.2. İstanbul, 2002, s. 337.; Kazım Karabekir **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, 1969, s. 35.; Refik Necdet, Aktaş, **Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı Nasıl Başladı?**, İstanbul, 1973, s. 49-51.

⁴⁶⁶ Akın, **a.g.e.**, s. 33.

⁴⁶⁷ Mustafa Onar, **Atatürk'ün Tamim, Telgraflar ve Beyannameleri**, Ankara, 1991, s. 50.; Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 191.

⁴⁶⁸ **Nutuk**, C. I., s. 11

Milli Mücadele'nin hazırlık döneminde kongreler düzenlenmiştir. Bu kongrelerden biri de Erzurum Kongresi'dir. Kongrede Heyet-i Temsiliye⁴⁶⁹ adında bir yürütme organı oluşturulmuştur. Bu heyetin görev ve yetkileri Sivas Kongresinde tüm yurdu kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Mustafa Kemal Sivas Kongresi'nin hemen ardından Temsilciler Kurulu adına 15. Kolordu Komutanlığına; İstanbul Hükümeti'nin ulusu acındıracak bir politika içerisinde olduğunu bu da yetmiyormuş gibi Aydın ve civarında ulusal kuvvetlerin yasal eylemlerini başarısız bırakmak için çaba sarf ettiğini Sivas'ta bütün ulus adına toplantıda bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği Kongresinden öğrendiğini belirtip Kolordu Komutanlığına bu tür davranışlara yüreklice karşı konulması ve ateşkes koşullarına aykırı olacak her türlü iç ve dış saldırılara karşı ulusun haklarını gereğinde savunması, bu amaçla her türlü araçtan yararlanılması talimatını vermiştir. Bu talimattan Mustafa Kemal'in milli mücadele için gerekirse silahlı mücadeleye girişilmesi gerektiği fikrinde olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye namına 9 Ekim 1919 tarihinde Sivas'tan Teke Mutasarrıfı Cemal Bey'e gönderdiği bir yazıda ise Liva'da olup bitenler hakkında bilgilendirmelerden dolayı hassaten memnuniyet duyduğunu belirtmiş mutasarrıflıktan İtalyan faaliyetlerinin dikkatle takip edilmesini istemiştir⁴⁷⁰. Bu yazıdan Mustafa Kemal'in İtalyanların işgal bölgelerindeki faaliyetler hakkında bilgilendirildiği ve Mustafa Kemal'in de bölgeyi yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal 7 Ocak 1920 tarihinde Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği telgrafta ise ülkenin içinde bulunduğu genel durumu anlatılırken Antalya bölgesinin İtalya tarafından aldatıcı bir maske ile haksız yere işgal edildiği değerlendirilmesinde bulunmuştur⁴⁷¹. 9 Ocak 1920 tarihinde komutanlıklara çektiği telgrafta İtalyanların memleketimizi yok etmesinin muhtemel olduğuna dikkat çekmiştir⁴⁷². Bu, bölgeyi uyanık tutma girişimi için yazılmış bir telgraf olsa gerektir. Her ne kadar Mustafa Kemal, İtalyan işgaline kuşku ile yaklaşmışsa da tek başına İtalya'ya karşı bir tavır almamış, İtalyan faaliyetlerinin dikkatlice izlenilmesini ve mecbur kalmadıkça da cephe açılmamasını istemiştir⁴⁷³.

⁴⁶⁹ Heyet-i Temsiliye Erzurum Kongresi'nde alınan kararları uygulamak üzere Mustafa Kemal başkanlığında oluşturulan yürütme organıdır. Bir çeşit geçici hükümet durumundadır. Heyet-i Temsiliye, 3. Ordu Eski Müfettişi Mustafa Kemal (Başkan), Bahriye Eski Nazırı Rauf Bey, Trabzon Eski Vekili İzzet Bey, Eski Trabzon vekili Servet Bey, Erzincan'da Nakşi Şeyhi olan Şeyh Fevzi Efendi, Eski Beyrut Valisi Bekir Sami Beylerden oluşmuştur. Bkz. **Nutuk**, C. I., s. 67.

⁴⁷⁰ **Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge, 1919-1923**, C. I., Ankara, 1992, s. 106. Belge. 7.

⁴⁷¹ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Mayıs 1981, S. 79, Belge.1741

⁴⁷² **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, C. IV, Ankara 1991, s. 155.

⁴⁷³ Comte Carlo Sforza, **Makers of Modern Europe**, İndiaponlis, The Bobbs-Marillcom, 1930. s. 365.; Mevlüt Çelebi, "*Menteşe Sancağında İtalyan ve Yunan İşgallerine Tepkiler*", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (İlke), Güz 2008, S. 21, s. 82.

Heyet-i Temsiliye reisi seçilen Mustafa Kemal, 18 Şubat 1920 tarihinde heyet namına bölgedeki mülki amirlere gönderdiği genelgede, “*Antalya, Burdur çevresinde bazı memur ve eşrafın İtalyanlarla dikkati çeken bir şekilde ilişki kurdukları haberleri alınmış olup bu faaliyetlerin şüphe götürmeyecek şekilde kötü sonuçlara sebep olacağı ve her türlü engelleyici önlemin alınması ve gerekenlere gerekli direktifin verilmesi*”⁴⁷⁴ emir ve isteğinde bulunmuştur. Bu genelgeden Mustafa Kemal’in İtalya’nın halk üzerinde nüfuz etme politikasını çok yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda gerçekten de İtalya’nın işgal politikasından etkilenip bilerek ya da bilmeyerek o dönemde Antalya’da bulunan İtalyanlara hizmette bulunanlar olmuştur. Temsilciler Kurulu adına Mustafa Kemal 5 Ocak 1920 tarihinde Nazilli’de bulunan Temsilciler Kurulu üyesi Refet Bey’e gönderdiği yazıdan da bu durum anlaşılmaktadır. Yazıda Mustafa Kemal, “Burdur, Antalya, Isparta Sancaklarından oluşan Bölge Komutanı İsmail Bey’den aldığı şifrede halkın bölgede savaştan yorgun ve bitkin düştüğü her şeye rağmen bağımsızlığı için mücadeleye devam ettiği ancak yerli memurlar ile halktan bazı kişilerin İtalyanlara karşı eğilimli olduğu bu konu ile ilgili halkın bilinçlendirilmesi, gerekirse sorumluluk alanında bu konuyla ilgili çalışmasının yapılması” istenilmiştir⁴⁷⁵.

Mustafa Kemal TBMM’nin açılmasından bir gün sonra 24 Nisan 1920 tarihinde yapılan gizli oturumda memleketin içinde bulunduğu durumu hakkında genel bir değerlendirme yapmıştır. Değerlendirmede Anadolu’da işgal gücü olarak bulunan İtalyan askerlerine de değinerek, “*İtalyanlar Anadolu’da mülayim bir politika izlemektedirler. Kendileri ile bölgede askeri bir vak’a yaşanmamıştır. İtalyanlar uyguladıkları bu politikalarında sabit kalmışlardır. Onların temel menfaati bölgede ekonomik çıkarlarının teminidir. Diğer yandan İtalyanların Anadolu’daki temel politikası ülkemizin müstakil kalması üzerinedir. Diğer devletlerin taht-ı esaretlerinin bulunmaması için kendi ekonomik menfaatleri doğrultusunda hareket etmektedirler*”⁴⁷⁶ şeklinde tespitlerde bulunmuştur. Mustafa Kemal, İtalya’nın işgalinde askeri vakalar yaşanmadığına dikkati çekerken, Anadolu’da temel İtalyan politikasının ekonomik çıkar sağlamak üzerine olduğuna vurgu yapmıştır⁴⁷⁷.

⁴⁷⁴ Mustafa Onar, **Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I**, Ankara, 1995, s. 441, Belge 608.; Süleyman Sami Böcüzade, **Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi**, (Haz. Dr. Suat Seren Böcüzade), İstanbul, 1983. s. 358.

⁴⁷⁵ Onar, **a.g.e.**, s. 352. Belge. 460.

⁴⁷⁶ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, 24 Nisan 1920, 1. Cilt, 2. Bileşim, s. 2-10.

⁴⁷⁷ İtalya Anadolu’da Türklerin bağımsız yaşamasını istemektedir. Gerçekten de Milli Mücadele döneminde Antalya’da valilik yapmış olan Hilmi Uran da hatıralarında bu tespiti yer vermiş olup “*İtalyanların bölgeye kendi çıkarları doğrultusunda baktıklarını*” yazmaktadır. Bkz. Hilmi Uran, **Hatıralarım**, , Ankara, 1959, s. 148-149.

Mustafa Kemal, 26 Nisan 1920 tarihinde 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşa'ya bir telgraf çekerek İtalya'nın bölgedeki faaliyetleri ve işgal siyasetleri ile ilgili olarak, “...İtalyanların halkla teması sağlayarak, halka kendilerini kabul ettirmeye çalıştıkları, kalplerini kazandıkları kişiler vasıtası ile kamu ihtiyaç ve arzusu temin edilerek halkın kendilerine eğilimlerini sağlamak yoluna gittikleri, bu cümleden olmak üzere Antalya ve Burdur'a doktorlar getirerek halkın sağlık ihtiyacını temine çalıştıkları, 1919 yılının ikinci yarısından itibaren Antalya-Burdur, Burdur-Korkuteli arasında haftada iki gün karadan yolcu taşımacılığına başladıkları, tabii olarak bundan etkilenen Türk taşımacıların köprülere çivi çakarak İtalyan kamyonlarının lastiklerini patlattıkları...”⁴⁷⁸ bilgilerini vererek bu gibi faaliyetlerin araştırılmasını ve bu faaliyetlere karşı önlem alınmasını istemiştir. Yine bu yazıdan da Mustafa Kemal'in işgal güçlerinin faaliyetlerini yakından takip etmekte olup, yerinde ve zamanında önlemlerin alınmasını bölge askeri güçlerinden talep edildiği anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal, İtalyan faaliyetleri ile ilgili olarak 12. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği bir başka yazıda⁴⁷⁹ İtalyanların bölgede nüfuz sahibi olmak için özellikle taşımacılık işlemlerine giriştiklerini ve bu alanda faaliyetlerin önlenmesini⁴⁸⁰ istemektedir. Gerçekten de işgal yıllarında İtalya'nın Antalya ve çevresindeki faaliyetlerine bakıldığında halka nüfuz etmede taşımacılık faaliyetlerini çok önemsedikleri görülmektedir⁴⁸¹.

İtalya, bir işgal gücü olsa da Mustafa Kemal Anadolu'da işgalin yalnızca İtalya'dan ibaret olmadığını bilerek isabetli stratejik bir öngörü ile Türk-İtalya ilişkilerini sürdürmüştür. İtalya, Eylül 1920 tarihinde topraklarının tamamını etkileyen bir deprem felaketine uğramıştır. İtalya'da meydana gelen deprem Türkiye'de yayımlanan gazetelerde de “İtalya'da müthiş zelzeleler”⁴⁸² şeklinde yer almıştır. TBMM 30 Eylül 1920 tarihinde Mustafa Kemal

⁴⁷⁸ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C. 8. İstanbul, 2002, s. 111.

⁴⁷⁹ “... İtalyanlar lehlerine kamuoyu yaratmak amacı ile Burdur'a doktorlar getirerek halkın sağlık ihtiyaçlarını sağlamaya çalışmaktadırlar. Sırf Antalya ve civarlarında sağlık hizmeti ile halkı etkilemek için 3000 e yakın yatak takımını bölgeye getirmişlerdir. Burdur'da halka ücretsiz ilaç dağıtılmaktadır. Otel, gazino ve umumhaneler açmaktadırlar. 1919 Temmuz'unun ikinci yarısından itibaren Antalya-Burdur ve Burdur Korkuteli arasında haftada iki defa olmak üzere taşımacılık yapmaya başlamışlardır.. Bu uygulamadan olumsuz etkilenen Türk nakliyecileri bazı köprülere çivi çakıp İtalyan kamyonlarının lastiklerini patlatarak tepkilerini göstermektedirler...” Bkz. Mehmet Şefik Aker, **İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali**, (C. III.) Askeri Matbaa, İstanbul, 1937, s. 80-82.

⁴⁸⁰ **ATASE İSH K.I:** 809. D:70, F.141-1ve II.; **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, (C. 8.), s. 111.

⁴⁸¹ İtalya'nın bu alandaki faaliyetleri ile ilgili olarak Birinci Bölüme bakılabilir.

⁴⁸² **Anadolu'da Yenigün**, 27 Eylül 1920.

başkanlığında toplanarak İtalya Meclis Başkanlığı'na aşağıdaki: “*Geçmiş olsun*” mesajını göndermiştir⁴⁸³.

Sayın Başkan,

Güney vilayetlerinizin uğradığı felaketler sebebi ile İtalyan halkının yasına Türk halkı tamamen katılmaktadır. Milletimizin hislerine tercüman olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi 30 Eylül 1920 celsesinde zarar gören bölgelerin çabuk kurtarılması için temennilerini sunmaya karar vermiştir. Meclisimizin hislerine kendi üzüntülerimi ve temennilerimi de ekleyerek derin saygılarımı sunarım.

Mustafa Kemal

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Bu mesajın iki ülke arasında ilişkileri daha ılımlı hale getirdiği muhakkaktır. TBMM açıldıktan sonra TBMM'nin diğer itilaf devletlerine nazaran İtalya ile daha iyi ilişkiler kurmaya çalıştığı görülmektedir. Bu politikanın sonucu olarak Cami Bey (Baykurt) meclis tarafından Eylül 1920'de TBMM'nin Roma temsilciliğine tayin edilmiştir⁴⁸⁴. Bu atama da Türk İtalyan ilişkilerini geliştiren önemli bir adım olmuştur.

Türk-İtalya ilişkilerinin boyutunu derinleştiren faktörlerden biri de Türk Milli Mücadelesi'nin başından beri Anadolu Yunan işgali ve mezalimine karşı direnişçileri destekleyen İtalya Yüksek Komiseri Comte Carlo Sforza'nın “*Türk dostu*” kabul edilmesine yol açan politikalarıdır. Yüksek Komiser, 11 Haziran 1920'de Dışişleri Bakanlığı'na atanmasının hemen ardından yaptığı konuşmada “*Yaşanabilir ve bağımsız bir Türkiye*”den söz etmiştir⁴⁸⁵. İtalya Dışişleri Bakanı'nın bu açıklamaları iki ülke arasında iyi ilişkilerin başlamasına sebep olmuştur. Mustafa Kemal, İtalya Dışişleri Bakanı Comte Carlo Sforza'ya 8 Eylül 1920 tarihinde yazdığı mektupta,

⁴⁸³ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C. 10. İstanbul, 2002, s. 24.; Onar, **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı...**, s. 191, Belge. 935.

⁴⁸⁴ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 235.

⁴⁸⁵ Mevlüt Çelebi, “*Milli Mücadele Tarihimizden Bir Portre: Comte Sforza*”, **C.B.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Manisa, 1997, s. 46.

“Azizim Comte,

Cami Bey'in TBMM'nin İtalya temsilcisi olarak gönderilmesi İstanbul'da bulunduğumuz sıradaki eski iyi ilişkilerimizi hatırlamama iyi bir fırsat olmuştur.*

Gerek Hariciye Vekaleti müsteşarlığınız sırasında gerekse şimdiki bakanlığınız sırasında dünya meselelerinin çözümünde memleketimizin davasını pek asil hislerle müdafaa etmiş olmanızdan dolayı çok mütehassis olduğuma sizi temin etmek isterim.

Güzel ülkenizde gelişen “Halkların Hakkı” ilkeleri ile sıkı sıkıya bağlı olan İtalya ve Comte Carlo Sforza anısı Türk halkının ruhunda canlı kalacaktır. Milletlerimizin arasında temelde var olan karşılıklı derin sempati bağlarını Cami Bey'in güçlendirmeye çalışacağına inanarak, Cami Bey'in size sözlü olarak iletacağı büyük sempati ve derin minnettarlık duygularımızı sıcaklıkla sunarım.”⁴⁸⁶

demiştir. Mustafa Kemal'in yazmış olduğu bu mektup temelden ve önceden gelen bir dostluk ve güvenin göstergesi olarak da algılanabilir⁴⁸⁷. Zira bu tarihlerde Türk Milli Mücadelesi'nin silah ve savaş araç gerecinin karşılanma kaynakları ve Anadolu'ya getirilme yolları değerlendirildiğinde Türk-İtalya ilişkilerinde azımsanamayacak bir yakınlaşmanın olduğu görülmektedir⁴⁸⁸.

2.3 Antalya Halkının İşgale Tepkisi

Antalya'nın işgal edilmesi şüphesiz şehir halkını da etkilemiştir. Şehrin işgaline ilk tepki şehirde yaşayan Müslümanlardan gelmiştir. Şehirde yaşayan Müslümanlar işgale miting düzenleyerek tepki göstermişlerdir. Düzenlenen miting sırasında Antalya Rumlarından bazıları protestoyu tenkit etmiş, bunun üzerine halktan bazıları galeyana gelerek şehirdeki

* TBMM Hükümeti İçişleri Bakanı olan Cemi Bey (Baykut) görevinden çekilerek yurtdışı temsilciliğine atanmıştır.

⁴⁸⁶ Mustafa Onar, **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II**, Ankara, 1995, s. 185. Belge 928.; **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C. 9. İstanbul, 2002, s. 298.; Bilal Şimşir, **Atatürk İle Yazışmalar**, Ankara, 1981., s. 83.

⁴⁸⁷ Pallis, **a.g.e.**, s. 86.; Şimşir, **a.g.e.**, s. 84.

⁴⁸⁸ İtalyan diplomat Comte Sforza Türk-İtalyan ilişkilerinde ılımlı bir politika izlemiştir. Sforza Türk Milli Mücadelesinin önderi olan Mustafa Kemal'i büyük bir lider olarak değerlendirmektedir. Bkz: Comte Carlo Sforza, **The Totalitarian War and After**, Guildford, 1942, s. 35-36.

bazı Rum evleri taşlanmış, bu esnada kimi evlerin de camları kırılmıştır. Evi taşlanıp, camı kırılanlar arasında bir İtalya papazının evi de vardır. Antalya’da yaşanan bu olay İstanbul’da öğrenildiğinde olaylar sırasında meydana gelen zarar İstanbul’daki İtalya elçisi tarafından Antalya mutasarrıflığından talep edilmiştir⁴⁸⁹.

İşgalin başlangıcında şehirde yaşayan başta Rumlar olmak üzere az sayıda olan azınlıklar tepki göstermekten çekinmişlerdir⁴⁹⁰. Bu bakımdan başlangıçta İtalyan işgaline şehirde yaşayan Rumların sevindiklerini ya da üzüldüklerini söylemek doğru değildir. Önceki paragrafta anlatılan Rum evlerinin taşlanması şehrin Müslüman halkının şehirde yaşayan Rumların İtalya işgalini desteklediklerine inandıklarını göstermektedir. Ancak, Antalya’da yaşayan Rumlar Yunanlıların İzmir’i işgaliyle birlikte Antalya’da İtalyanlara karşı tavır alıp Yunanistan taraftarı olarak hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Antalya’nın işgali döneminde Rumların faaliyetleri ile ilgili olarak Mazlum Edison, “*Antalya’da yaşayan Rumların yüzde sekseni Rumca dahi bilmeyecek kadar Türkleşmişti. Geri kalanlar ise korkunç haindiler....Bunların hainlikleri Yunan saldırılarından sonra korkunç derecede alenen düşmanlığa başlamıştı...*”⁴⁹¹ tespitinde bulunarak işgalin ilk günlerinde Rumların çoğunlukla İtalya’nın işgaline karşı sevgi ya da tepki bakımından hareketsiz kaldıklarına dikkat çekmektedir. Ancak Rumların tavırları Anadolu’da Yunan işgalleri ile birlikte değişmiştir. Rumların tutumları konusunda Ferruh Niyazi ise “*Antalya İtalyanların işgaline uğrayınca Rumların çehreleri de değişmiştir. Yunan işgallerinin başlaması ile ise Rumların tavırları ayrı bir hal almıştır. İki dükkân komşusu olan Türk ve Rum artık geçinemez olmuştur. İlkokul birinci sınıftaki bir Rum çocuğu üst sınıftaki bir Türk çocuğuna saldırır hale gelmiştir. Türk çocuklarına ‘Yakında göreceksiniz, biz size neler yapacağız?’ şeklinde söylemlere başlamışlardır. O güne kadar tek bir şapkanın satılmadığı Antalya’da şapka dükkânları açılmış Rumlar şapkalı gezmeye başlamışlardır. Hulasa, Yunanlıların saldırısı üzerine Antalya Rumlarının İtalyanlara bakışı düşmanlaşmıştır. Bu durumdan Antalya’da Türkler oldukça fazlaca istifade etmişlerdir. Sürgünlerimiz geri gelmiş, Resmen Askerlik Şubesi açılmış, İtalyanlardan harp malzemesi almamız hızlanmıştır*”⁴⁹² demektedir. Buradan da yine Antalya Rumlarının İtalyan işgalinin başlamasında nasıl tavır izleyecekleri konusunda kararsız kaldıkları, ancak Yunan işgallerinin Anadolu’da başlamasıyla beraber Antalya halkından Rum olanların bu işgali sevinçle karşıladıkları anlaşılmaktadır.

⁴⁸⁹ BCA, 030. 10. 0. 0. 236. 594.1.; (Bu zararın karşılanıp karşılanmadığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır.)

⁴⁹⁰ Korok, “18 Ay İtalyan İşgali Altında”, **Yeni Sabah**, 22 Mart 1941.

⁴⁹¹ Alçitepe, **a.g.e.**, s. 10.

⁴⁹² Alçitepe, **a.g.e.**, s. 137.

İtalyanlar bölgede Kuva-yı Milliye faaliyetlerine göz yumarlarken şehir ve çevresinde sağlık, eğitim ve ekonomik alanlarda halkı kendi tarafına çekebilmek için politikalar uygulamaya koymuşlardır⁴⁹³. 26 Ocak 1920 tarihli Harbiye Nezareti'nden 12. Kolordu Komutanlığı'na gönderilen şifrede İtalyanların Antalya'ya ayak bastıklarından beri fevkalade muslihane bir siyaset izledikleri, bunu kendi menfaatleri doğrultusunda çıkar sağlamak için yaptıkları bu konuda halkın aydınlatılması istenilmiştir⁴⁹⁴. İtalya'nın bu siyasetini "*Siyaset-i Muslihane*" olarak adlandırmak mümkündür⁴⁹⁵. Elbette ki bu siyasetten etkilenenler ve aldananlar olmuştur. Hatta az da olsa bazı kişiler İtalya Konsolosluğu'na müracaat ederek, İtalya'nın himayesine girmek istediklerini bildirmişlerdir⁴⁹⁶.

57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey işgalin hemen ardından 4 Nisan günü öğle vakti Antalya'ya gelmiştir. Beraberindeki emir erini karargâha göndererek, İtalyanların şehirdeki durumunu öğrenmek, halkın hal ve hareketlerini soruşturmak amacıyla yürüyerek, caddelerden ve çarşıdan geçerek hükümet binasına gitmiştir. Yürüyüş sırasında halkın kendi meşguliyetinde olduğu, fakat yüzlerinin kederli olduğu izlenimlerini yansıtmaktadır⁴⁹⁷. Bu tespitlerden halkın işgallerden rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.

Antalya'nın işgali değerlendirildiğinde işgalin şiddet ile değil ilm-i siyasetle, silahlı mücadeleye girilmeden sükûnetle yapıldığını söylemek doğru olur. Çünkü Antalya'da bulunan İtalyan asker ve siviller gerek işgal sırasında, gerekse işgalin devamında Antalya ahalisi ile mücadele etmekten sürekli kaçınma yolunu tercih etmişler, hatta Yunan işgaline karşı Türkleri desteklemişlerdir. İtalya, Antalya'yı işgal ettikten sonra 176. Alay Kumandanı Vehbi Bey'den müsaade isteyip nöbet yerlerinde Türk askerlerinin İtalya askerleri ile birlikte nöbet tutmalarını rica etmişlerdir. Bu istek kabul edilmiştir⁴⁹⁸. İtalyanlar bunu Antalya halkından çekindikleri için yapmışlardır. Çünkü hem Antalya'yı işgal için can atmışlar hem de halkın kendilerine top yekün tepki göstermesinden korkmuşlardır. Zira başlangıçta İtalyan işgaline karşı Müslüman halk tepki gösterirken şehir halkından olan Rumlar Patrikhanenin takip ettiği siyasete uyarak protestolara katılmamışlardır. Yunanistan'ın İzmir'i işgali ile birlikte Rumlar Yunanistan lehinde çalışmalara başlamışlardır⁴⁹⁹.

⁴⁹³ Aylin Özgenç, **Aydın ve Civarında Milli Mücadele ve Efelerin Faaliyetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2011, s. 23.

⁴⁹⁴ **ATASE**, ISH, K. 111, G.30, B. 4.

⁴⁹⁵ Köstüklü, **Milli Mücadelede...**, s. 39-40.

⁴⁹⁶ **BOA**, DH, ŞRF, 642-119.

⁴⁹⁷ Aker, **a.g.e.** s. 15.

⁴⁹⁸ Korok, "*18 Ay İtalyan İşgali Altında*", **Yeni Sabah**, 23 Mart 1941.

⁴⁹⁹ **Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Ankara, 1962, s. 146.

İtalya'nın Antalya'yı işgali halk tarafından tedirginlikle karşılanmıştır⁵⁰⁰. Antalya'dan sonra İtalyanların işgallerini Burdur, Isparta taraflarına doğru genişletmeye başlamaları halkın tepkisine neden olmuştur. Özellikle Burdur'un İtalyanlar tarafından işgal edileceği duyulduğunda Isparta ulemasından olan Nuri Efendi, Dâhiliye Nezareti'ne protesto telgrafi çekmiştir. Telgrafta, “*Antalya'ya temin-i asayiş vesilesi ile birkaç ay evvel duhûl eden iki-üç yüz kadar neferlik İtalyan askerî kuvveti şimdi de pek müphem esas üzerine Burdur'a doğru tahrik olunduğunu haber alıyoruz. Bu askerlerin Konya muntikasına doğru sokulmaları bizi pek rahatsız etmektedir. Teessürümüzün pek ciddi ve mühim olduğunu İtalyanların anlamalarını rica ederiz. İtalyan hükümeti tarafından bölgede asayişsizlik olduğu iddia ediliyorsa bölge dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar emniyet ve asayiştedir. Bunu kimse inkâr edemez. Binaenaleyh, İtalyan askerlerin ileri hareketini protesto ediyoruz*”⁵⁰¹ denilmek sureti ile İtalya'ya ciddi bir tepki gösterilmiştir.

Isparta Vekili Hafız İbrahim Efendi (Demiralay) Meclis'te 3 Temmuz 1920 tarihinde yaptığı konuşmada işgallere karşı mitingler yapıldığından, Isparta mitingine on sekiz bin kişinin katıldığından söz etmiştir. İbrahim Efendi konuşmasında, “*Bir taraftan İtalyanlar Antalya'yı işgal ettiler, Burdur'a geliyorlardı. O zaman biz Cenabı Hakka iltica ederek, azametine dayanarak İslâmiyet'in hiç bir vakit küffarın ayakları altında kalmasına razı olmayarak bütün salâbetimizle karşı koyduk*”⁵⁰² demektedir. Antalya Vekili Rasih Efendi (Kaplan) de Meclis'te aynı gün yaptığı konuşmada milli direnişin bölgesel olduğundan yakınmış “*Antalya yalnız Antalyalılar tarafından savunuluyor. Diğer vilâyet ve livalarımız o kadar alâkalanmıyor*”⁵⁰³ şeklinde konuşma yaparak yakınmış ve birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapmıştır.

Antalya halkı sadece kendi bölgelerinin işgaline tepki göstermemiştir. Özellikle, Yunanlıların işgalleri ve katliamlarına karşı da duruş sergilemiştir. 9 Ağustos 1919 tarihinde Antalya iskelesinde çalışan hamallar İzmir işgalini protesto etmek için Antalya iskelesine yanaşan Yunan yük gemisini boşaltmamışlardır⁵⁰⁴. Yine Antalya halkı Antalya Mutasarrıfı Fahrettin imzalı TBMM Riyaseti Kalem-i Mahsus Müdüriyetine gönderilen bilgilendirme yazısından anlaşıldığına göre Antalya'da İngiliz vapurlarına karşı da tepkide bulunmuştur⁵⁰⁵.

⁵⁰⁰ Faysal Mayak, “*Atatürk'ün Kurtuluş Günü Kutlamasına İzin vermediği şehir; Antalya*”, **Toplumsal Tarih**, Kasım 2009, S. 191, s. 90.

⁵⁰¹ **BOA**, DH, KMS, 52-2/69.

⁵⁰² **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, 3 Temmuz 1336 (1920), 1. Cilt, 26. Birleşim. s. 62.

⁵⁰³ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, 3 Temmuz 1336 (1920), 1. Cilt, 26. Birleşim. s. 63.

⁵⁰⁴ **BOA**, DH, KMS, 56-2/ 4. V.1-3.

⁵⁰⁵ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**; A: III-10-b, D: 45, F: 6-2

Bu tepkinin genel sebebi İngilizlerin Anadolu'da Yunanlıları desteklemeleri ve Yunanlıların Anadolu işgal bölgelerinde zulüm ve vahşet yapmalarından kaynaklanmaktadır.

İtalya'nın işgallerine silahlı direniş gösterilmese de protestolarla halk işgallere tepki göstermiştir. Örneğin İtalya'nın Antalya'dan sonra şehrin çevresinde işgalini genişletmek istemesi halk tarafından protesto edilmiştir. Bu bağlamda Agustino Ferrante, Antalya'dan Burdur'a oradan da Isparta'ya seyahati sırasında protesto edilmiştir⁵⁰⁶.

İtalya'nın Antalya'yı işgali Antalya halkının yanısıra başka vilayetlerde ve bazı cemiyetlerce de tepkiyle karşılanmıştır. Muğla halkı Antalya'nın İtalya tarafından işgalini 18 Nisan'da 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne çektikleri telgrafla protesto etmiştir⁵⁰⁷. Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Erzurum Kadınları Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Kastamonu Kadınları Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri tarafından ABD, Osmanlı Hükümeti ve İtilaf Devletleri temsilcilerine telgraflar çekilerek Antalya'nın işgali protesto edilmiştir⁵⁰⁸.

İşgal yıllarında Antalya'yı Mehmet Akif (Ersoy), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Şair Mehmet Emin (Yurdakul), Samih Rifat Beyler ve Halide Edip (Adivar) gibi toplum önderleri ziyaret edip şehirde konferanslar vermek, konuşmalar yapmak suretiyle Antalya halkını işgallere, milli birlik ve dayanışmaya karşı bilinçlendirmişlerdir. Bu konferans ve konuşmaların halk üzerinde büyük etkisi olmuştur⁵⁰⁹.

Burada özellikle Hamdullah Suphi Bey'in konuşmalarından bahsetmek gerekir. Hamdullah Suphi Bey TBMM'nin 29 Mayıs 1920 tarihinde almış olduğu bir kararla Konya'da vaaz ve irşat için görevlendirilmiştir. Konya'dan sonra Antalya Paşa Camisinde de halka karşı bir konuşma yapmıştır. Konuşması Konya konuşması ile aynı içeriğe sahiptir. Hamdullah Suphi Bey konuşmasına "Aziz din kardeşlerim!" diyerek başlamış bu hitabını konuşması esnasında sık sık tekrarlamıştır. Öncelikle ülkenin içinde bulunduğu genel duruma dikkat çekerek; Adana Fransızların, Antalya İtalyanların, İzmir, Aydın ve o bölgedeki birçok kasaba Yunanlıların işgaline uğramıştır. Konya'da, Antalya'da İstanbul Limanında hep düşman askerlerine rastlanmaktadır. Buradan yabancı devletlerin memleketimizi işgal ettiklerini anlamak lazımdır....Öncelikle bu hali çok iyi anlamak lazımdır. Zira her gün bizi şaşırtan

⁵⁰⁶BOA, DH. KMS, 52/2-9.V.1.

⁵⁰⁷Çelebi, "Menteşe Sancağında...", s. 82.

⁵⁰⁸Gönüllü, **Cumhuriyet Döneminde...**, s. 82.; Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, ATAM Yayını, Ankara, 1999, s. 92-93.; Mustafa Eski, **Kastamonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları**, Ankara, 1995, s. 10.

⁵⁰⁹Erten,**a.g.e.** , s. 88.

doğu yanlış haberler gelmektedir. Bu haberlere dikkat edilmelidir. Düşmanların aramıza yayacakları haberler silahların en korkunçlarından daha tehlikelidir. Aziz Kardeşlerim, I. Dünya Savaşında Alman Cephesini toplar tüfekler değil İngilizlerin yaymış oldukları haberler devirmiştir. Bunun için istilaya uğrayan memlekette doğuyu yanlıştan ayırmak çok önemlidir. Üzerimize gelen tehlikenin ne olduğunu kavramak çok önemlidir demek suretiyle halkı Anadolu'nun içinde bulunduğu durum hakkında bilinçlendirmeye aynı zamanda da ayırtırmaya yönelik yanlış haberlere karşı uyardırmaya çalışmıştır. Konuşmasının devamında Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden itibaren birlik ve beraberlik içinde düşmanlara karşı vermiş olduğu mücadelelerden örnekler sunmuş, konuşmasını bugün için lazım olanın kendi büyük mazisine layık bir ruh ile birlik ve beraberlik içinde düşmana karşı mücadele etmek olduğunu söyleyerek tamamlamıştır⁵¹⁰. Suphi Bey 17 Ekim 1920 tarihinde Antalya Muallimler Cemiyeti'nde "Türk Sabrı ve Anadolu Zaferi" başlıklı bir konuşma daha yapmıştır. Bu konuşmasında Anadolu'da asıl düşmanın Yunanlılar olduğuna dikkat çekerek Yunanistan kazanırsa Anadolu'ya yerleşecek Yunanistan kaybederse zannediyorum içerde durmayı tehlikeli görecekler. Öbür düşmanlar da uzaklaşıp memleketi terk edip gidecekler demiştir. Ayrıca düşmana karşı mücadele vermek gerektiğini mücadelelerin harp meydanlarından önce ruhlarda başladığına dikkat çekmiştir. İşgal devletlerinin durumuna da değindiği konuşmasında "... Bugün için beraber görünenler, beraber değildir. Yağma için toplananlar yağma sahasında dağılırlar. Londra Paris'le, Paris Roma'yla, Roma Atina'yla dost olamaz. Görüyorsunuz ganimeti taksim icap ettiği gün düşmanlarımızın arasında ayrılık baş gösterdi." ⁵¹¹ tespitinde bulunmuştur. Ayrıca Türk tarihinden de örnekler vermiş Türk tarihinde ümidin büsbütün kaybedildiği bir devrin görülmediğine dikkat çekmiştir.

I. İnönü Savaşlarında Türk Ordusunun başarısı Antalya Müslüman halkında büyük sevinç yaşanmasına sebep olmuştur. Savaşın kazanılmasının hemen ardından 14 Ocak 1921 tarihinde Antalya Müslüman halkı namına esbak (önceki) Şeyhülislam Hayri Efendi, Müftü Ahmet Hamdi Efendi, Belediye Reisi Hakkı Beyler tarafından TBMM'ye tebrik telgrafi gönderilmiş, telgraf Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 20 Ocak 1921 tarihinde yapılan oturumda okunmuştur. Telgrafta Antalya Müslüman halkının cuma namazını müteakip kahraman Türk Ordusu için dualar edip şehitlerin mübarek ruhları için hatmi şerif ve tilavet ihda ettiği, duaların ardından Müslüman halktan birçok kişinin şehirde bulunan telgrafhaneye giderek küçük büyük hep beraber Anteplilere memleketinin şanı, şerefi ile İslamiyet'i

⁵¹⁰ Hamdullah Suphi, **Dağyolu**, Kitap II., Ankara, 1931, s. 171-184.

⁵¹¹ Konuşmanın tam metni için bkz. Suphi, **a.g.e.**, s. 151-170.

müdafaa ettikleri için, ayrıca Büyük Millet Meclisi ve Hükümetine de hukuki meşruiyeti sarsılmaz bir iman ve azim ile müdafaa ettiği için muvaffakiyetler temenni edilmiştir⁵¹².

2.4 Basın Alanında İşgale Tepkiler

Milli Mücadele yıllarında basın-yayın çok önemli bilgi aktarım aracı olmuştur. Çünkü bu dönemde halk Milli Mücadele ile ilgili faaliyetlerin çoğunu basın-yayın aracılığıyla öğrenmiştir. Anadolu'da verilen milli mücadele hareketinin haklılığı dışarıya basın yayın yolu ile aktarılmıştır. İşgal bölgelerinde işgal güçlerinin faaliyetleri ve bu faaliyetlere karşı halkın, yönetimin, yerel güçlerin, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin tepkileri çoğu zaman yerel basın-yayın yoluyla aktarılmıştır.

Antalya'da yerel basın-yayın faaliyetlerine bakıldığında şehrin işgali yılında şehirde yayınlanmakta olan bir gazetenin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Şehirde ilk gazete işgalden yaklaşık 20 ay sonra 19 Aralık 1920 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Bu gazete Haydar Rüştü Bey (Öktem) tarafından çıkartılmaya başlanan "*Antalya'da Anadolu*" gazetesidir⁵¹³. Bu gazete Antalya'da halkı aydınlatmak ve Milli Mücadele'yi halka aktarmak için büyük çaba sarf ederek katkı sağlamıştır⁵¹⁴.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 21 Kasım 1920 tarihinde şehrin işgali ve Anadolu'da verilen Milli Mücadele ile ilgili halkı aydınlatmada kullanılması için matbaa kurma teşebbüsünde bulunmuştur. O dönemde İzmir'de bulunan Haydar Rüştü'ye bin lira

⁵¹² **TBMM Zabıt Cerideleri**, 135. Birleşim, 20.01.1921, s. 320.

⁵¹³ İzmir'in işgalinden sonra Haydar Rüştü (Öktem) Yunan baskısından dolayı Antalya'ya gelmiştir. Antalya'ya gelince şehirde gazete çıkarabilmek için çalışmalar yapmıştır. 19 Aralık 1920 tarihinde, Antalya'nın ilk gazetesi "*Antalya'da Anadolu*" adı ile yayınlanmaya başlanılmıştır. Gazetede; 6 Mart 1922 tarihinden itibaren, Haydar Rüştü, "Sahip ve ser muharrir" olarak gösterilmekte ve sorumlu müdürlüğünün Hafız Zühtü'nün üzerinde olduğu belirtilmektedir. Antalya'da Anadolu Gazetesi, 1922 yılının Haziran ayından itibaren, 4 sayfa olarak yayınlanmaya başlamış ve ayrıca gazetenin fiyatı da 100 paradan 5 kuruşa çıkmıştır. Cumartesi hariç her gün iki sayfa olarak yayınlanmıştır. Antalya'da Anadolu Gazetesi, 10 Eylül 1922 tarihli ve 533.nüsha ile yayınına son vermiştir. Antalya halkı, Haydar Rüştü'nün hizmetlerini unutmamış ve Cumhuriyet Halk Fırkası Antalya Heyet-i Merkeziyesi onu ve Mustafa Necati'yi fahri hemşehriliğe kabul ederek onurlandırmıştır (25 Aralık 1925). Bunun yanında Antalya Vilâyeti Belediye Dairesi de, 7 Kasım 1925 tarih ve 878 sayılı karar uyarınca, Haydar Rüştü ve Mustafa Necati'yi fahri hemşehriliğe kaydetmiştir. Antalya Gazetesi, 8 Eylül 1338/1922 tarihinden itibaren, günlük olarak sahipleri tarafından yayınlanmaya başlanmıştır. Antalya Gazetesi'nin imtiyaz sahibi; Mehmet Emin Efendi'dir. Yazı işleri müdürü de Mehmet Enver Bey'dir. Zeki, Mustafa ve Şefik Beyler ise, gazetenin muharrirleridir. Antalya Gazetesi, kendi matbaasında basılmaktadır. 1925-1926 tarihlerine ait bilgilere göre, gazetenin günlük baskı adedi 500 ile 750 idi. Antalya Gazetesinin 24 Ocak 1924 ile 16 Ocak 1925 tarihleri arasında çıkmış olan 100 civarındaki nüshası Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'nde bulunmaktadır. Ayrıntı için bakınız, Ali Rıza Gönüllü, "*Antalya'da Basın Hayatı (1920-1946)*" **ATAM Dergisi**, C. XXI, S. 61, Mart 2005. s. 323.; Haydar Rüştü Öktem, **Mütareke ve İşgal Anıları**, (Haz. Zeki Arıkan), Ankara-1991, s. 15-18.; Zeki Arıkan, **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını**, ATAM Yayını, Ankara, 1989. s. 73-74.

⁵¹⁴ Muhammet Güçlü, "*Antalya'da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)*", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/ 25, Güz, 2012, s. 33-54.

göndererek Haydar Rüştü Bey'in İzmir'de bulunan matbaasının Antalya'ya taşınması sağlanmıştır. Anadolu'da Antalya Gazetesi böylece Haydar Rüştü öncülüğünde ilk sayısı 19 Aralık 1920 tarihinde çıkarılmıştır. İzmir'in işgali öncesi Haydar Rüştü tarafından İzmir'de "Anadolu" adıyla çıkartılan bu gazete Antalya'da 10 Eylül 1922 tarihine kadar yayında kalmıştır. Milli Mücadelenin haklılığını ortaya koymada, halkı bilinçlendirmede ve yönlendirmede Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir organı gibi çalışmıştır⁵¹⁵. Bu gazetenin basımı ve dağıtımını zorluklar içerisinde yapılırken Heyet-i Vekile'nin 20 Mart 1921 tarihli bir kararnamesinden Antalya'da Anadolu Gazetesi için getirilen yetmiş top gazete ve elli top kitaplık kâğıdı gümrük vergisinden muaf tutularak desteklenmiştir⁵¹⁶. Bu gazete İtalya'nın işgalini ve bölgedeki gelişmeleri halka aktararak halkı aydınlatmıştır.

Gazete, Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri tarafından Antalya ve köylerine ulaştırılmış, ayrıca şehir dışına giden vasıtalarla gönderilmek suretiyle Antalya'da olup bitenleri dışarıya da duyurabilmek için çaba gösterilmiştir. Gazetenin çabalarından ve gazetede çıkan haberlerden İtalyanların tedirgin olduklarını söylemek mümkündür. Bu bağlamda İtalyanlar Antalya'da Milli Mücadele ve şehrin işgalden kurtulması için çaba sarf eden bu gazeteden rahatsız olmuşlardır. Zira Antalya işgal komutanlığı işgalden kaynaklanan olayların İstanbul'da bulunan Yüksek Komiserlik tarafından duyulmasını istememekteydi⁵¹⁷.

Milli Mücadele yıllarında Antalya ve çevresindeki olayları haberleştiren bir diğer gazete Konya'da yayınlanan Babalık Gazetesi'dir. Bu gazete Mustafa Kemal'in konuşmalarını yayımlamıştır⁵¹⁸. Burada Milli Mücadele'nin haklılığı yönünde yazılar yayımlamıştır. Bir diğer gazete ise Öğüt Gazetesi'dir. Aslında Öğüt Gazetesi yayın hayatına Afyon'da haftalık olarak başlamıştır. Afyon'da doksan altı sayı yayımlandıktan sonra doksan yedinci sayısı 1 Temmuz 1919 tarihinden itibaren Konya'da yayımlanmaya başlanılmış ve Milli Mücadele'de halkı aydınlatmada önemli rol oynamıştır⁵¹⁹. Öğüt gazetesi Türk milletinin hiçbir koşul altında düşmana boyun eğmeyeceğini, kanının son damlasına kadar mücadeleye devam edeceğinde azim ve kararlı olduğunu açıklamış ve yazılarını sürdürmüştür. Gazetenin Milli Mücadele'den hararetle savunucu yazılar yazması işgal devletlerini rahatsız ettiğinden işgal kuvvetleri komutanı General Milne Konya'da bulunan İtalya kuvvetleri komutanına gazetenin yayınlarının durdurulması için talimat vermiştir. Ancak, İtalyanlar Türklerle mücadeleye girişmemek ve ihtilafa düşmek istemediklerinden gazetenin kendileri tarafından basılacağını

⁵¹⁵ Çimrin, a.g.e., s. 430.

⁵¹⁶ BCA, 030.0.018.001.02.39.10.

⁵¹⁷ BOA, HR, İM 48/ 51-1.

⁵¹⁸ Yücel Özkaya, **Milli Mücadelede Atatürk ve Basın**, Ankara, 2007, s. 18.

⁵¹⁹ Özkaya, a.g.e., 19.

bir gün öncesinden gazetenin başyazarı Feridun Bey'e (Kandemir) gizlice haber vermişlerdir⁵²⁰. Gece tedarik edilen vasıtalarla matbaa boşaltılarak Meram bağlarında gizli bir eve taşınmıştır. Konya'da yayımlanan bu gazete Abdülgani Ahmet (Doryan) Bey tarafından çıkartılmıştır. Baskılara rağmen idare yeri değiştirilen Öğüt gazetesi de 12 Ocak günü İngilizler aleyhinde ağır bir yazı yayınlamıştır. Aynı gün Konya'daki İngiliz yüzbaşı İtalyan meslektaşından, yazı işleri müdürünün tutuklanmasını talep etmiş ve yeni merkezi sormuştur. İtalyan subay, General Milne'den bu yönde bir bilgi gelmediği için, İngiliz yüzbaşıya olumsuz bir cevap vermiştir. General Milne, Konya'daki İtalyan birlik komutanına gönderdiği bir telgrafla "*Öğüt Gazetesi'nin bir an önce çaresine bakılmasını*" bildirmiştir. Bunun üzerine İtalyanlar, 13/14 Ocak 1920'de Öğüt Gazetesi'nin matbaasını basmışlar ve gazete kapatılmıştır⁵²¹. Konya'da Öğüt Gazetesi'ne yapılan bu uygulama çevreden büyük tepki almıştır. Gazete matbaasının işgal edilip gazetenin yayımlanması yasaklandıktan sonra yerine Nasihat adıyla bir başka gazete çıkarılmıştır⁵²². Nasihat gazetesinin yaptığı haberler İstanbul Hükümeti ve İngilizleri rahatsız etmiştir. Dâhiliye Nezareti'nden Konya vilayetine birkaç yazı gönderilerek, "*Nasihat gazetesinin yayına devam etmesine engel olunması*" istenmiştir⁵²³.

Antalya'da yayımlanan Antalya'da Anadolu gazetesinin, İtalya'nın şehri boşaltması münasebetiyle 5 Temmuz günü bir başmakale yayımladığı görülmektedir. Bu makale, "*İyi Yolculuklar (Elveda)*" başlığını taşımaktadır. Makalede; "*Mütarekeden sonra Antalya'ya işgal eden İtalyanlar bugün ülkelerine dönüyorlar*" denildikten sonra şu görüşlere yer verilmiştir: "*Birkaç küçük olayın dışında yaklaşık iki yıl birlikte yaşadığımız zaman zarfında iyi ilişkiler kurduk. Bu gelecekte Türk-İtalyan ilişkilerinin daha iyiye gitmesine yardımcı olacaktır. Misafirimiz olan İtalyanlar bugün ülkelerine dönüyorlar. Biz yine memleketimizin sahibi oluyoruz. Dostluğun ilk göstergesi olan bu tahliyeden dolayı memnunuz*"⁵²⁴. Görülüyor ki gazete Antalya'da İtalyanların kaldıkları süre içerisinde ciddi bir olay olmadığına ve İtalyanların iyi dostluk içinde Antalya'dan ayrıldıklarına vurgu yapmaktadır.

Milli Mücadele yıllarında Antalya'da şubesi bulunan posta teşkilatı ve Anadolu Ajansı'nın şehirdeki faaliyetleri de önemlidir. Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Antalya'yı Batı Anadolu'nun en güvenli yerlerinden biri olarak görüp önemli kararlarını burada bulunan posta teşkilatı aracılığıyla duyurmuştur. Bu bakımdan Milli Mücadele döneminde Antalya posta teşkilatı ve bilgi aktarımı yönünden çok önemli bir merkez olmuştur. Milli Mücadele

⁵²⁰ ATASE, İSH, K. 45. D. 112. F. 18-1.

⁵²¹ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. 2. Ankara, 1984. s. 288.

⁵²² Onar, a.g.e., C. I., s. 426., Belge. 583.

⁵²³ BOA, DH, ŞRF, D. 106, V. 125.

⁵²⁴ Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde...*, s. 297.

döneminde bilgi iletişiminin hızı çok büyük bir önem arz etmiştir. Bu bağlamda Mustafa Kemal, posta ve telgraf teşkilatı yanında Anadolu Ajansı'nın kurulmasını da istemiştir. 6 Nisan 1920 tarihinde kurulan Anadolu Ajansı'nın kurulmasının Antalya ve Milli Mücadele için önemli büyük olmuştur. Çünkü Anadolu Ajansı kuruluşunun hemen ardından Anadolu'da bilgi dolaşımının hızlı bir şekilde sağlanması ve Milli Mücadele ile ilgili haberleri sıcaklığına duyurmak için ülke genelinde müdürlükler açarak teşkilatlanmıştır. Bu amaçla Zonguldak, İnebolu, Antalya ve İzmit'te istihbarat müdürlükleri kurulmuştur. Bu müdürlükler aldığı haberleri günün belirli saatlerinde ülkenin her tarafına telgrafla bildirmişler, milli mücadele ile ilgili haberleri bastırılarak şehir içlerinde dağıtmışlardır⁵²⁵.

Milli Mücadele döneminde Anadolu Ajansı'nın yurtdışından haber alma ve yurtdışına haber geçme merkezi Antalya olmuştur. Antalya'dan Anadolu'daki bilgileri ve Milli Mücadeleyi dışarıya aktarmak, dışarıdan da olup biteni ve uluslararası kamuoyunun Anadolu'ya bakış açısından haberdar olması Anadolu Ajansı sayesinde olmuştur. Ayrıca Milli Mücadele döneminde dışarıdan gelen haberlerin geliş kanallarına bakıldığında çoğunluğunun İtalyanlar vasıtası ile olduğu görülmektedir⁵²⁶. Haber temini ile ilgili olarak Mustafa Kemal Avrupa ile Anadolu'nun haber almada iletişimi için Antalya-Rodos-Avrupa hattı kurulmasıyla ilgili olarak Albay Refet Bey'e;

Nazilli'de Miralay Refet Beyefendiye,

Antalya'da ihtiyar-ı ikamet eylemek ve vazifei vataniyyesine orada devam etmek üzere İstanbul'dan tebaüid ve buraya muvasalat eden İzmir Mu'teberan-ı tüccarından Antalya tüccarı ve Antalya Rodos arasında işleyen vapurların eshabı ile münasebet-i kadimesi bulunan Moralızade Halid Beyin Antalya Rodos ve Avrupa'da bulunan dostları delaletiyle ve istihbarat hususunda mücereb olan ihtisasına binaen Antalya'da daimi ve muntazam bir şebekei istihbariye esasını kurabileceğini ve önümüzdeki Salı treniyle Karahisar tarikiyle hareket ettirilmesini düşünüyoruz. Bu baktaki mütalaa-i alilerinin sür'at-i iş'arını rica ederiz. M. Kemal⁵²⁷

⁵²⁵Server İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, İstanbul, 1943, s. 225.

⁵²⁶ Özkaya, a.g.e., s. 90.

⁵²⁷Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S. 19, V. 478.

İçerikli yazıyı göndererek kendisinden görüş sormuştur. Mustafa Kemal Anadolu Ajansı yurtdışında teşkilatlı bir hale gelinceye kadar yurtdışından bilgi aktarımı işini Antalya’da bulunan İtalya Ajansı aracılığı ile yapılmasını istemiştir. Konu ile ilgili olarak Miralay Refet Bey’e gönderdiği emirde “*Mıntıkanız dairesinde İtalyan Ajansı tebligatı ile havadis-i hariciyeye ıtıla’ın mümkün olduğunu farz ediyoruz. Mezkûr Ajans tebligatının muntazaman buraya da iblağ ettirilmesini rica ederiz*”⁵²⁸ diyerek edinilen bilgilerin düzenli olarak Ankara’ya da bildirilmesini emretmiştir.

Diğer taraftan İtalya gazetelerinde Anadolu’da verilen Milli Mücadele’ye de yer verilmiştir. İtalya gazeteleri ulusal menfaatleri için Batı Anadolu’da Yunanlıların zulümlerini yazmışlardır. 30 Temmuz 1920 tarihli Harbiye Nezareti’ne gönderilen bir belgede (Gönderen yer belli değil) Yunan ve İtalya basınından söz edilmektedir. Belgede Yunan basınının Selçuk’ta Kuva-yı Milliye birliklerinden ele geçirdikleri birkaç İtalyan fişeğini neşrederek bunu İtalya’nın aleyhine İtilaf Devletleri’ne karşı kullandıkları ve İtalya basınının Osmanlı Devleti lehine yayına devam ettiği⁵²⁹ bilgisi verilmektedir. İtalya basınında Milli Mücadele lehinde haberlerin yer alması Anadolu Milli Mücadelesi’nin haklılığını göstermek açısından olumlu bir durumdur.

2.5 Askeri Alanda İşgale Tepkiler

Antalya’nın işgalinin hemen ardından 29 Mart 1919 tarihinde Harbiye Nezareti’nden 17. Kolordu Kumandanlığı’na çekilen telgrafta Antalya’da orduyu temsil eden kumandanın ve kıtanın hiçbir suretle şehri terk etmemeleri emredilmiştir⁵³⁰. Bu emrin ardından 30 Mart 1919 tarihinde Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa (Çakmak) 17. Kolordu Kumandanlığına çektiği telgrafta işgal teşebbüsüne karşı nasıl hareket edileceği hakkında, “*İtalyanlar Mütarekenin 7. Maddesiyle 8. Maddesinin birinci fıkrası gereğince Antalya’yı İtilaf Devletleri namına işgal eylediklerini öne sürebilirlerse de orada bulunan memurların ve kıtalarımızın çekilmesi için hiçbir ahdi hakka dayanamazlar. Binaenaleyh işgali icap ettirecek ortada hiçbir sebep bulunmadığını protesto etmekle beraber katiyen kıtalarımızın Antalya’dan çekilmemesi ve şayet İtalyanlar böyle bir teklifte bulunurlarsa mütarekenamenin adı geçen maddelerine isnat edilerek bunun icra edilemeyeceğinin kendilerine iblağı lazımdır. Ancak İtalyanlar tekliflerinde pek ziyade ısrar edecek olurlarsa Antalya’daki kıta kumandanının kendilerine mafevkiden emir gelmediğini söylemesi ve eğer İtalyanlar kıtaatımızın oradan çekilmesini isterlerse Osmanlı kıtasına mafevki tarafından emir tebliğ ettirilmesi iktiza edeceğini ifade*

⁵²⁸Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S. 19, V. 475.

⁵²⁹ATASE, ISH, K.258, G. 60, V. 2.

⁵³⁰ATASE, ISH, K.184, G. 99, V. 1.

etmesi icap eder. Bu suretle hareket etmekle beraber silah patlamasını intaç ettirebilecek herhangi bir harekettten suret-i katiyyede çekinilmesinin Fırka Kumandanlığına tebliği.”⁵³¹emrini göndermiştir. Bu emirden Harbiye Nezareti'nin Antalya'nın İtalya tarafından işgal teşebbüsünü yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca işgal girişiminin haklı gerekçeye dayanmamasından dolayı protesto edilmesi, şehirde bulunan askerlerin sebebi ne olursa olsun kesinlikle şehri terk etmemeleri, zorunlu kalınmadıkça da silahlı mücadeleden kaçınılması istenilmektedir⁵³².

Bu emir üzerine 17. Kolordu Kumandanlığı işgale sessiz kalmamış işgalin Mondros Mütarekesine aykırı bulunduğunu belirterek işgali İzmir'de bulunan İngiliz, Fransız ve İtalya temsilcilikleri nezdinde protesto etmiştir⁵³³.

Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa'nın İtalya'nın Antalya'yı işgal etmesi üzerine Yunanlıların Batı Anadolu'yu işgal ederek misilleme yapacakları endişesi taşıdığı anlaşılmaktadır. Fevzi Paşa bu konudaki endişesini “...İtalyanların Antalya işgaline bir karşılık olarak Yunanlılarında Anadolu kıyılarına asker çıkararak bir oldu bitti yapmaları olası görülmektedir...” şeklinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir⁵³⁴.

İşgal yıllarında Antalya ve çevresinin güvenliğinden 57. Tümen Kumandanlığı sorumludur⁵³⁵. Şehirde 57. Tümen Kumandanlığı'na bağlı 176. Alay Kumandanlığı bulunmaktadır. Dönemin Alay Kumandanı Vehbi Bey'dir. Vehbi Bey İtalya'nın şehre asker çıkardığı gün acilen telgrafhaneye giderek, şifreyle İtalya'nın Antalya'yı işgal etme teşebbüsünü 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey'e bildirmiştir⁵³⁶. Gönderilen şifrede, İtalyanların Deniz Albay Aleksandro Caino komutasında 28 Mart 1919 günü, saat 15.30'da, limanda bulunduğu daha önce bildirilen İtalyan zırhlı kruvazöründen, üç yüzden fazla silahlı ve teçhizatlı denizci askerinin Antalya'ya çıkarıldığı ve Deniz Albayı Aleksandro Caino tarafından Antalya'yı İşgal beyannamesini mutasarrıflığa tebliğ edildiği bilgisi verilmiştir. Ayrıca şifrede İtalyanların 27 Mart günü Antalya'dan Burdur istikametine giden postanın soyulması, 28 Mart gecesi Antalya'nın Hristiyan mahallesinde kimin infilak ettirdiği bilinmeyen bir bombanın patlatılması (Yapılan soruşturma sonucunda, düzmece olduğu

⁵³¹ **Türk İstiklal Harbi**, Ankara, 1962, s. 147.

⁵³² Şerafettin, Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 1. Kitap, Ankara, 1991, s. 312.

⁵³³ Çelik, a.g.e., s.243.

⁵³⁴ Gotthard Jaeschke, **İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri, Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920)**, (Çev. Kasım Yargıcı ve Mehmet Ali Yalman), İstanbul, 2005. s. 390.

⁵³⁵ **Türk İstiklal Harbi IV. Cilt** (Güney Cephesi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı, Ankara, 2009, s. 37.

⁵³⁶ Korok, “18 Ay İtalyan İşgali Altında”, **Yeni Sabah**, 21 Mart 1941.

anlaşılan bir kutu barutun İtalya'nın gerçekleştirdiği bir olay olduğu ortaya çıkmıştır) bir ay önce bazı tutukluların şehir hapishanesinden firar etmesi gibi olayları şehirde asayişsizliğe delil olarak gösterdikleri bildirilmiştir.

İtalyanların iddia ettikleri Antalya'da asayişsizliğin olduğu gerekçeleri gerçeği yansıtmamaktadır. Yukarıda öne sürülen gerekçeler her zaman her memlekette görülebilecek adi polis vakalarından ibarettir⁵³⁷. Bundan dolayı kendilerine şehre asker çıkarmalarının Mondros Ateşkes anlaşmasının hükümlerine aykırı olduğu bildirilmiş fakat şehre asker çıkarmalarına engel olunamamıştır. Ancak işgal teşebbüsü derhal yerel yönetimlerle beraber protesto edilmiştir. Bundan sonraki süreçte nasıl hareket edileceği hususunda bilgi ve emir istenilmiştir. Şefik Bey de Antalya'nın İtalya Devleti tarafından işgal edildiği bilgisini derhal merkeze şifreyle bildirmiştir⁵³⁸.

176. Alay Kumandanı Vehbi Bey'in şifresine 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey, "1. İtalyanların karaya kuvvet çıkarması, görevlerinizi aksatmamalıdır.2. İtalyanların her türlü hal ve hareketleri bildirilecek; talep ve teklifleri kabul edilmeyecek, yani protesto hükümlerinin iptaline sebep olabilecek durumlardan, bir sonraki emre kadar sakınılacak ve daima yerel yetkililerle görüşülerek, birlikte hareket edilecektir"⁵³⁹ talimatı ve emri ile cevap vermiştir. Bu talimat ve emirden 57. Tümen Kumandanı Antalya'nın güvenliğinden sorumlu 176. Alay Komutanlığı'nın işgale karşı temkinli yaklaşmasını ve kendisine danışılmadan herhangi bir askeri teşebbüste bulunmamasını istediği anlaşılmaktadır.

Ayrıca Şefik Bey Antalya'nın işgali ile ilgili olarak Antalya Alay Kumandanlığı'na başka bir telgraf çekerek bütün hareket ve gelişmelerin acilen ve ayrıntılı bir şekilde bildirilmesi talimatını vermiş 176. Alay Kumandanlığından sürekli bilgi istemiştir⁵⁴⁰.

Antalya'ya asker çıkarılmasının hemen ardından 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey derhal harekete geçmiştir. Hazırlıklarını tamamlayan Şefik Bey 4 Nisan 1919 tarihinde Antalya'ya gelerek, alay kumandanı ve şehrin ileri gelenleri ile bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu kişilerle gecenin geç saatlerine kadar görüş alışverişinde bulunmuştur. Görüşmede Antalya'nın işgali ile ilgili olarak İstanbul hükümetine, İtilaf Devletleri temsilciliklerine, Antalya halkının tümünün şikâyeti olarak işgalin protesto edilmesi, diğer devletlerden İtalya'nın işgalleri için birer gözlemci istenilmesi, Antalya'nın yerli Rumlarını da bu

⁵³⁷ **Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Ankara, 1962, s. 145.

⁵³⁸ Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında", **Yeni Sabah**, 22 Mart 1941.

⁵³⁹ Aker, **a.g.e.**, s. 13.

⁵⁴⁰ Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında", **Yeni Sabah**, 21 Mart 1941.

teşebbüslere katılımının sağlanması ve Müslümanlar ile Rumlar arasında problem olmadığını ortaya koyulması, kesinlikle İtalyanların iyi politikalarına aldanılmaması kararları alınmıştır⁵⁴¹. Buradan işgal karşısında askeri kanadın temkinli ve tedbirli davranma yolunu seçtiği, fevri hareketlerden kaçındığı anlaşılmaktadır. Birlikte ve ortak akılla hareket edildiği ve silahlı direnişten ziyade işgalin haksızlığını ispat için çalışıldığı da dikkat çekicidir.

57. Tümen Kumandanlığı Antalya'yı işgalden on gün sonra emrindeki 176. Alay Komutanlığı'na işgal ile ilgili olarak 8 Nisan 1919 tarihinde Albay Şefik imzalı bir telgraf çekmiştir. Telgrafta, yerel idarecilerle sürekli temas halinde olunması, işgalle ilgili her türlü istihbaratın değerlendirilmesi, İtalyanların şehirdeki her türlü hareket ve faaliyetlerinin her gün düzenli olarak bildirilmesi istenilmiştir. Ayrıca İtalyanların resmi yada gayr-i resmi herhangi bir istekleri durumunda 57. Tümen Kumandanlığından ne yapılacağı hususunda emir alarak karar vermeleri istenilmiştir. Buna mukabil Şefik Bey 176. Alay Kumandanlığından kendisine sorulmadan cevap verme yetkisini almıştır.⁵⁴² Bu yazıdan da anlaşıldığı gibi Şefik Bey Antalya'nın işgalini ve şehirde İtalyanların faaliyetlerini emrindeki 176. Alay'dan her gün rapor etmesi şeklindeki emri ile yakından takip etmiştir. Bu bağlamda Antalya'nın işgaline karşı askerî tepki tek elden yönetilmiştir. Bundan sonraki süreçte Şefik Bey'e Antalya'nın durumuyla ilgili, İtalyanların bölgedeki askeri faaliyetleri hakkında sürekli bilgi verildiği anlaşılmaktadır. Şefik Bey'e 9 Nisan 1919 tarihli 176. Alay Kumandanı Yarbay Vehbi imzası ile gönderilen bilgi telgrafında, 3 Nisan 1919 tarihi itibari ile karaya çıkarılmış olan asker sayısının üç yüz mevcuduna otuz kadar İtalya jandarması ve mızıka bandosunun da eklenerek beş yüz askere ulaştığı; karaya çıktığı haber alınan süvari müfrezesinin de altmış baş yük hayvanından ibaret olduğu ile Komutan Alessandro Ciano'nun da otomobille Burdur'a gittiğini bildirmiştir⁵⁴³.

İtalya Antalya'yı işgal ettikten sonra işgal kuvvetleri kumandanlığının Antalya'nın güvenliğinden sorumlu 176. Alay Kumandanlığı'ndan istekleri olmuştur. Bu isteklerin nasıl cevaplanması gerektiği hususunda 176. Alay sürekli 57. Tümen Kumandanlığı'ndan görüş sormuştur. Bu bağlamda 11 Nisan 1919 tarihinde 176. Alay Kumandanı Yarbay Vehbi Bey, İtalya'nın Antalya'da istekleri hakkında *"İtalyan işgal komutanlığı tarafından silah ve mühimmat ambarında bulunan aydınlatma tabancalarından bir tanesi geçici olarak talep edilmektedir. Bu talebe nasıl cevap verileceğine dair"* emir istenilmiştir. Bunun üzerine 12

⁵⁴¹ Gürler, a.g.e., s. 145.

⁵⁴² Aker, a.g.e., s. 31.

⁵⁴³ Aker, a.g.e., s. 33.

Nisan 1919'da Albay Şefik Bey 176. Alay Kumandanı Vehbi Bey'e Antalya'ya asker çıkarılması sebebiyle verilen protesto hükümlerine aykırı olan bu bilgi taleplerinin kabul edilmeyeceği, uygun bir şekilde İtalyanlara bildirileceği, bu ve benzeri talep ve teklifler hakkında da ona göre işlem yapılacağı şeklinde emir yazısı göndermiştir⁵⁴⁴.

Antalya'nın işgalinden itibaren sürekli Harbiye Nezaretiyle irtibat halinde olunmuş ve kaygıya düşülen konularda merkeze nasıl hareket edileceği ile ilgili sürekli bilgi danışılmıştır. Bu konuda 17. Kolordu Kumandanı Tuğgeneral Ali Paşa (Nadir) imzalı gönderilen emir yazısında Mütareke halinde bulunulan İtalya'nın mütareke şartlarına aykırı faaliyetlerinin olması durumunda idari ve siyasi tedbirlerle engellenmesi, bunda başarılı olunamazsa İtalyanların tüm temsilcilikler nezdinde protesto edilmesi istenilmiştir. Ayrıca İtalyanlara gösterilecek olan her türlü tepkinin askeri ve idari makamlarca birlik içinde yapılması istenilmiştir. Yunanların saldırgan hareketleriyle ilgili olarak da bu saldırılara şiddetle karşılık verilerek, emrivakilerde bulunmalarının kesinlikle engellenmesi ayrıca iç bölgelerdeki asayişin kontrol altında tutulması ve elimizde bulunan askeri kuvvetlerin maddi ve manevi açıdan kuvvetli bir halde korunmasının sağlanması istenilmiştir⁵⁴⁵. İstek değerlendirildiğinde işgale karşı ve işgal güçlerinin tavırlarına karşı idari ve siyasi tedbirler alınması gerektiği vurgulanmakta en son çare olarak askeri seçeneğin düşünülmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Konya'da bulunan 2. Ordu Müfettişliği de işgale tepkisiz kalmamıştır. Antalya'nın işgalinin hemen ardından Konya'da çok sayıda insanın katılımıyla bir miting düzenlenerek İtalya'nın işgali protesto etmiştir⁵⁴⁶.

21 Haziran 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'nden 2. Ordu Müfettişliği'ne İtalyanların Antalya'yı işgaline karşı nasıl hareket edileceğine dair bir şifre gönderilmiştir. Bu şifrede, *"İtalyanların işgallerine karşı protesto ve mitingler düzenlemek lazım olmakla beraber milis kuvvetleri ile İtalyanlara karşı mukavemet göstererek başarılı olmak mümkün değildir. Bundan dolayı işgale karşı teenni göstermek uygun olacaktır"*⁵⁴⁷ denilmektedir. Şifreden de anlaşıldığı üzere Osmanlı Harbiye Nezareti İtalya ile mücadele etmek için yeterince askeri kuvvetinin olmadığına vurgu yapmakta, tepkinin protesto ile sınırlı tutulmasını yeterli görmektedir. Diğer taraftan aynı doğrultuda Osmanlı Dâhiliye Nezareti Antalya Mutasarrıfı

⁵⁴⁴ Aker, **a.g.e.**, s. 33.

⁵⁴⁵ **ATASE**, İSH, K. 436, G.71. B. 71-7.

⁵⁴⁶ Dursun Gök, *"Mersinli Cemal Paşa"*, ATAM Dergisi, C. 12, S. 34, Mart, 1996, Ankara, s. 128.; Erdeha, **a.g.e.**, s. 270.

⁵⁴⁷ **ATASE**, İSH, K. 432, G. 70. V.1. ; **Harp Tarihi Vesikalari Dergisi**, Y. 2. Aralık 1953, S. 6, Belge No. 129.

Cemal Bey'e İtalya'nın işgallerine karşı direniş gösterilmemesi için talimat vermiştir⁵⁴⁸. Hatta İtalyanlarla iyi ilişkiler kurarak güvenliğin korunması gerektiği yoluna gidilmesi istenmiştir⁵⁴⁹. İtalya Antalya'ya daha hâkim olabilmek ve asayişi sağlamak için şehir merkezinde devriye gezdirmek istemiş, bu isteğinde de ısrarcı olmuştur. Ancak bu faaliyetin Antalya ahalisini tahrik edeceği düşünülüğünden reddedilmiştir⁵⁵⁰.

Askerî sınıfın İtalya'yı Anadolu'yu işgal eden diğer devletlerle aynı tutmadığı anlaşılmaktadır. İtalya'nın Anadolu politikasında işgalden pişmanlık duyan, ılımlı bir devlet olarak görülmüştür. Bu anlayışın oluşmasında İtalyan Comte Carlo Sforza'nın rolü çok büyüktür. Sforza, İtalya'yı Ankara ile uzlaşmazlıktan sürekli uzak tutmuş ve bunu başararak İtalya'nın ılımlı siyasetini kabullendirmiştir⁵⁵¹. Gerçekten de Sforza'nın kaleme aldığı "Türkiye ile harbi nasıl kaybettik?" adlı makalesinde İtalya'nın politikası ile ilgili olarak İtalya'nın Milli Mücadelenin başlangıcından bu yana ılımlı ve sakin bir politika izlediği bundan dolayı da İtalyanlara karşı Anadolu'da bir başkaldırının olmadığı tespitinde bulunmaktadır. İtilaf Devletleri içerisinde sadece İtalya Yunanlıların Anadolu'da işgallere başlama gerekçelerine karşı çıkmıştır. Bu bağlamda İtalya İtilaf Devletlerinden farklı bir şark politikası izlemiştir⁵⁵². Bu bilgiler değerlendirildiğinde İtalya Anadolu'yu işgal eden diğer işgal devletlerden ayrı bir işgal politikası izlemiş, Londra Konferansı'nda Yunanlıların karşısında yer almıştır.

İtalya'nın işgal kuvvetleri şehir merkezinin muhtelif yerlerinde hâkimiyet merkezleri ve kontrol noktaları oluşturmuştur. İtalya'nın şehirdeki faaliyetleri ile ilgili olarak ateşkes hükümlerine uymadıkları takdirde her türlü tedbirin alınmasından kaçınılmaması gerektiği Harbiye Nezareti tarafından Antalya'ya bildirilmiştir⁵⁵³. Hariciye Nazırı Ferit imzalı 26 Nisan 1919 tarihli bildiri "Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi 2. Şubesinin 1551/1734 numaralı yazısı ile İtalyan askeri birliklerinin mevcut yerlerinde kalmayarak işgallerini genişletme çabalarına girmelerine karşın askeri birlikler nasıl bir tavır alacakları sorulmuştur. Soruya Antalya'daki İtalyan birliklerinin buldukları noktalarda kalmayıp ilerledikleri haberleri alındığı bildirilerek böyle bir durumda mütareke ahkâmına muhalif hareket edildiğinden gerekli her türlü önlem alınacaktır. Öyle anlaşılmaktadır ki İtalya'nın işgallerini genişletmesinden endişe edilmektedir. Aynı zamanda işgalleri genişletmeleri mütareke

⁵⁴⁸ATASE, ISH, K. 257, G. 82, V. 1.

⁵⁴⁹BOA, DH-KMS, D: 52/2 G: 44.

⁵⁵⁰BOA, DH, KMS, 52-3/65.

⁵⁵¹Ürer, a.g.e., s. 94.

⁵⁵²Comte Carlo Sforza, "Türkiye İle Harbi Nasıl Kaybettik?" **Ayn Tarihi Dergisi**, Şubat, 1928, No. 45, s. 2888-2893.

⁵⁵³ATASE, ISH, K. 115, G. 64, V. 2.

hükümlerine aykırı kabul edilmekte ve işgallerin genişletilmesine karşı her türlü tedbirin alınacağına vurgu yapılmaktadır.

Ancak, İtalyan işgal kuvvetleri işgalin ardından işgali genişletmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Antalya'dan Burdur taraflarına askerî inzibatları ve arabaları ile gidip gelmeye başlamışlardır. Bu faaliyetler izinsiz bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla İtalya'nın bu faaliyetleri Harbiye Nezareti'ni rahatsız etmiş, gönderdiği emirlerle İtalya askerlerinin Antalya'dan Burdur'a izinsiz gitmelerine izin verilmemesini istemiştir⁵⁵⁴. Ancak, İtalyan işgal kuvvetleri Antalya'dan Döşemealtı, Çubuk Beli, Hafız Bey Çiftliği, Boğazköy, Bucak istikametinde belirli aralıklarla askeri kontrol ve ikmal bölgeleri oluşturmuşlar, bölgeye günden güne daha fazla hâkim olmaya başlamışlardır. İtalyanlar bu faaliyetlerini gerçekleştirdikleri günlerde Antalya'nın Topçu ve Piyade Cephaneliği Hafız Bey Çiftliği'nin hemen karşısında yer alan Bademağacı Kasabasında bulunmaktaydı. Albay Şefik Bey Antalya'ya kırk beş kilometre mesafede Bademağacı Kasabasında bulunan bu Topçu ve Piyade Cephaneliği'ni İtalyan kuvvetlerin işgal etme tehlikesi olduğundan bölge köylülerinden temin edilen 200 civarı öküz ve araba ile Burdur'un Çeltikci beldesine taşınmıştır⁵⁵⁵.

Antalya, Türk Ordusu bakımından değerlendirildiğinde çok önemli bir bölgedir. Mondros'tan sonra dağıtılan sahil kumandanlığı silahları Antalya'nın Finike ve Kaş kazalarında toplanmıştır. İşgal ile birlikte depoların kontrolü İtalyan askerlere geçmiştir. Cephanelik kapılarında İtalyan askerleri nöbet tutmaya başlamışlardır. İtalyan askeri yetkilileri ile yapılan görüşmeler sonucunda Türk Milli Mücadelecilerinin bu silahlardan istifade ettikleri anlaşılmaktadır⁵⁵⁶.

İtalya bölgeyi tahliye edinceye kadar askerî alanda İtalya'ya karşı sürekli temkinli davranılmıştır. Şehir ve çevresinde Harbiye Nezareti'nin emir ve telkinlerine uyduğu, Antalya'da olup bitenleri zaman geçirmeden Harbiye Nezareti'ne iletildiği anlaşılmaktadır. Antalya'nın işgal sürecinde özellikle 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey'in üstün çaba ve gayretleri söz konusu olmuştur. Albay Şefik Bey Antalya'nın idarecilerini, ileri gelenlerini, halkını işgallere karşı aydınlatmıştır.

⁵⁵⁴ ATASE, ISH, K.863, G. 122, V. 2.

⁵⁵⁵ Aker, a.g.e., s. 29

⁵⁵⁶ Akın, a.g.e., s. 32.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTALYA ve HAVALİSİNDE MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETLERİNİN FAALİYETLERİ ve ASAYİŞ OLAYLARI

Antalya'nın işgali yıllarında kurulan “Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” şehirde ve Millî Mücadele’de gösterdiği faaliyetleriyle önemli rol oynamıştır. Cemiyetin kuruluşu ve şehrin ilçelerinde teşkilatlanması işgal yıllarında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, cemiyet Millî Mücadele’nin halka anlatılması, bölgeden Tekâlif-i Millîye emirleri doğrultusunda aynî ve nakdî yardımların toplanması ve bunların cepheye ulaştırılmasında kıymetli görevler yerine getirmiştir.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM’ye Antalya’dan milletvekili seçilme işlerinde ve seçilen vekillerin Ankara’ya gönderilmesi konusunda da etkin rol almıştır. Millî Mücadele döneminde Antalya vekillerinin bölge ile ilgili çalışmaları kayda değerdir. İşgal yıllarında Antalya halkının durumu ve İtalya’nın bilinçli olarak bölgede otorite boşluğu yaratması sonucu oluşan asayişsizlikten kaynaklanan sıkıntılar ve benzeri birçok husus Meclis’te Hamdullah Suphi Bey tarafından dile getirilmiştir. Bölgede yaşanan eşkıya olayları, Demirci Mehmet Efe ve kızanlarının faaliyetleri hakkında Hamdullah Suphi Bey TBMM’yi bilgilendirmiştir.

Antalya'nın işgali yıllarında asayiş olaylarının şehirde arttığı görülmektedir. İtalya'nın işgalin ardından bilinçli olarak şehirde yönetim boşluğu oluşturması, asker kaçaklarının mütareke sonrası artışı şehirde asayiş olaylarına sebep olmuştur. Düzeni sağlamak için 57. Tümen Kumandanlığı ve Antalya Mutasarrıflığı gayret göstermiştir. TBMM aldığı karar doğrultusunda ülke genelinde asayiş yeniden tesis etmek için İstiklal Mahkemeleri kurulmuş ve bu mahkemelerden olan Isparta İstiklal Mahkemesi Isparta'nın yanı sıra işgal yıllarında Antalya’da da çalışmalar yapmıştır.

Antalya Millî Mücadele yıllarında Anadolu’nun dışarıya açılan en önemli kapılarından biri olmuştur. Anadolu’da verilen Millî Mücadele’nin dışarıya yansıtılması, dışarıdan Anadolu Millî Mücadelesi’ne nasıl bakıldığından haberdar olunması Antalya yoluyla olmuştur. Bu bağlamda işgal yıllarında Antalya’da istihbarat faaliyetleri önemlidir.

3.1 Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri

1918 yılı Anadolu’da kara yılların başlangıcı olmuştur. Çünkü Birinci Dünya Savaşı’na girmiş olan Osmanlı Devleti savaştan çok ağır zayıflatılarak ayrılmıştır. Savaşın

başlangıcında yaklaşık 1.710.000 km² olan toprağının yaklaşık 1 milyon km²sini kaybetmiş, savaş süresince 2.600.000 kişi silah altına alınmış, bu askerlerden 800.000'i şehit olmuş, yaralanmış, esir düşmüş ya da savaşta kaybolmuştur⁵⁵⁷. Savaşın ardından Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanmıştır. Mondros Ateşkes Anlaşması'nın hemen ardından İtilaf Devletleri anlaşmanın 7. maddesine dayanarak Anadolu'da yer yer işgallere başlamışlardır. Bu süreçte İstanbul Hükümeti'nin işgallere müdahale edebilecek gücünün olmadığını anlaşılması üzerine, halkın ileri gelenleri tarafından işgallere karşı koymak için çeşitli isimler altında kongreler ve toplantılar yapılmış, bölgesel amaçlı direniş cemiyetleri kurulmuştur⁵⁵⁸.

Bu cemiyetlerden biri de Antalya'da kurulmuştur. Antalya'da kurulan Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin kurulma fikrinin Mondros Ateşkes Anlaşmasından hemen sonra ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Çünkü Mondros Mütarekesi'ne istinaden ordunun büyük bir kısmı terhis edilince cepheden Antalya'ya geri dönen yedek subaylar kendi hak ve çıkarlarını korumak için şehirde birlik ve beraberlik içinde bir bütün olarak hareket etmeye başlamışlardır. Bu oluşum Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çekirdeğini teşkil etmiştir. Zira, Dr. Ferruh Niyazi Bey Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin nasıl kurulduğunu o günleri yaşamış olup, Antalya'nın ilk milletvekili olan Halil İbrahim Bey'e (Özkaya) bir mektup göndererek sormuştur. Halil İbrahim Bey Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş aşaması ile ilgili olarak gönderdiği cevabî mektubunda Mondros Ateşkes Anlaşmasına istinaden ordudan terhis edilen Antalyalı subayların bir araya gelerek bir birlik oluşturduklarını bu birliğin Cemiyeti'nin çekirdeğini oluşturduğu, sonradan Antalya'da milli birlik mücadele için kendisinin de içinde yer aldığı bir teşekkül kurmak istediklerini ve hiçbir partiye dayanmak istemediklerinden bu cemiyete “*Antalya İhtiyat Subay ve Münevveran Cemiyeti*” adını verdiklerini yazmıştır⁵⁵⁹. Buradan Mondros Ateşkes anlaşmasının hemen ardından ordudan terhis edilip gelen subayların Antalya'da milli birlik ve beraberlik amaçlı bir oluşuma gittikleri anlaşılmaktadır.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulma fikrini Mazlum Edison ise şu şekilde anlatmaktadır, “*Antalya'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurma hareketi gizliden gizliye sürdürülmüştür. Öncelikle, Kızılay'dan faydalanılmak düşünülmüştür. Milletlerarası dokunulmazlıktan yararlanılarak bir şeyler yapılmak istenilmiştir. İkinci olarak din*

⁵⁵⁷Milli Mücadele Tarihi C.I., (Haz. Berna Türkoğan), Ankara, 2005, s. 303-304.

⁵⁵⁸Mehmet Temel, “*Kuvay-i Milliye Döneminde Milas-Bodrum'da Eşkıyalık ve Çetecilik*”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, Bahar, 2010, Konya, s. 405.

⁵⁵⁹Ayoğlu, a.g.e., s. 247.

konusundan istifade edilme düşünülmüştür. Nasıl, rahip ve rahibeler dokunulmaz sayılıyor ise hocalarda aynı haklara sahip oldukları fikrinden hareketle bu görüş ortaya atılmıştır. Bu sebeple müftülük yapmış Ahmet Efendi ve Rasih Hoca'nın da katıldığı bir toplantı yapılmış, bir topluluk kurulmuştur. Bu topluluk ilk zamanlar kendileri bile ne yapacaklarını bilemez haldedir”⁵⁶⁰ demektedir. Burada cemiyetin kurulma fikrinin ne zaman oluştuğu hakkında bir net bir bilgi verilmemiştir. Ancak Hilal-ı Ahmer Cemiyetinden yararlanma düşüncesinden ve faaliyetlerin gizliden yürütülmesinden söz edilmektedir. Ayrıca cemiyetin kurulma faaliyetlerinin gizliden yapılması Antalya'nın işgal edilmesinden sonrasını (28 Mart 1919) işaret etmektedir. Bu yüzden bu bilgilerde cemiyetin oluşma fikrinin doğmasından ziyade bizzat Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması ve faaliyetlere başlaması kastedilmiştir. Ayrıca bu bilgilerden Antalya'nın ileri gelenlerinin cemiyetin kurulmasında önemli rol oynadıkları anlaşılmaktadır.

Gerçekten de 28 Mart 1919 tarihinde Antalya İtalya tarafından işgal edilince Antalya'nın ileri gelenleri toplanmış, işgalde ve işgale karşı ne yapılabileceğini tespit etmeye çalışmışlardır. Bu maksatla eski Antalya Müftüsü Yusuf Talat Efendi⁵⁶¹, Mebus Hasan Tahsin Bey, İbrişimzâde Mustafa, Vilayet Encümen Azası Rasih Bey (Kaplan)⁵⁶², Giritli Mehmet Remzi ve Hacı Hatip Osman Efendi, Ziraat Müdürü Akif Bey, Kesikçi Mehmet Ağa Abdizâde Hüseyin ve Civelek İzzet Beylerden mürekkep bir takım memleketin ileri gelenlerinden yirmi kadar kişi toplanarak dâhili ve harici düşmana karşı alınabilecek önlemleri kendi aralarında değerlendirmişlerdir. Ayrıca, Antalya Rumlarının durumunu da gözden geçirmişlerdir. Antalya Rumlarının dışarıdan küçük bir yardım gördükleri takdirde ayaklanabilecekleri hususları konuşulmuştur. Neticede, bu meseleler ile ilgili olarak bir heyet oluşturularak Antalya mutasarrıfı ile görüşülmesi kararı alınmıştır⁵⁶³.

Alınan karar doğrultusunda heyet Mutasarrıf Cemal Bey'le görüşme talebinde bulunmuş, fakat Cemal Bey hasta olduğu gerekçesiyle evine kapanarak görüşmeyi reddetmiştir. Bunun üzerine heyet üyeleri görüşmekte ısrar etmiş, mutasarrıf heyetin ısrarına dayanamayarak evinde görüşmeyi kabul etmiştir. Görüşmede, Ziraat Müdürü Akif Bey memleketin başına

⁵⁶⁰ Alçıtepe, **a.g.e.**, s. 135.

⁵⁶¹ Milli Mücadele döneminde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurucularına bakıldığında yaklaşık 140 cemiyetten 130'unda mahalli müftülerin kurucu üye olarak buldukları görülmektedir. Bunlardan birisi de Antalya Müftüsü Yusuf Talat Efendidir. Bkz, Tahsin Yıldırım, **Milli Mücadele'de Mehmet Akif**, İstanbul, 2007, s. 107.

⁵⁶² Bu dönemde Rasih Bey Antalya'da milli mücadele hususunda halkı bilinçlendirmek amacıyla çok önemli görevler yerine getirmiş, halka işgallere karşı duyarlı olmada öncülük etmiştir. Bkz, İsmail Çolak, **Milli Mücadelede Kalemler**, İzmir, 2010, s. 93.

⁵⁶³ Erten, **a.g.e.** s. 28.

gelen felaketi anlatmış ve ne yapılması, hangi önlemlerin alınması gerektiğini ateşli sözlerle ifade etmiştir. Bu esnada hasta olan Mutasarrıf Cemal Bey coşarak yatağında doğrulmuş ve Antalya halkı ile beraber olduğunu, ne yapmak gerekiyorsa yapacağını ifade etmiştir. Bu sözden heyet memnun kalarak mutasarrıfın evinden ayrılmıştır. Bu görüşmeden sonra heyetin daha düzenli bir şekilde çalışmalar yapmak için faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü belediye binasının alt katında “*Müdafaa-i Millîye Cemiyeti*” çalışmaları maksadı ile toplanılmak için bir oda tahsis edilmiş ve toplantılar burada yapılmaya başlanmıştır⁵⁶⁴.

Yapılan toplantılar neticesinde Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşekkül etmiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Antalya Heyet İdaresi listesinin yer aldığı defterde (tarih yoktur) cemiyetin Davavekili Kandilzâde Hasan Efendi⁵⁶⁵ başkanlığında Antalya eski Müftüsü Yusuf Talat Efendi⁵⁶⁶, Belediye azalarından Tosunzâde Hakkı Efendi⁵⁶⁷, Vilayet Encümeni Civelekzâde İzzet Efendi, Meclis İdare Azalarından Abdi Efendizâde Hüseyin Bey, Tüccarlardan Hacı Hatip Osman Efendi⁵⁶⁸, Belediye Azasından Kesikçizade Mehmet Efendi⁵⁶⁹, Tüccarlardan Giritli Mehmet Remzi Efendi⁵⁷⁰, Bileydizâde Mehmet Mursi Efendi⁵⁷¹ ve İzmirli Ahmet Tevfik Beylerden oluştuğu yazılıdır⁵⁷². Sonradan

⁵⁶⁴ Erten, **a.g.e.** s. 28

⁵⁶⁵ 1919-1920 Tarihlerinde Antalya Belediye Başkanlığı yapmıştır. Bkz. Güçlü, **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya**, Antalya, 1997, s. 133.; <http://www.antalya.bel.tr/> (Belediyenin eski başkanları), (E.T. 05.11.2013)

⁵⁶⁶ Antalya'nın eski müftülerinden olup Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kuranlar arasında yer almıştır. Şehirde gerek düşmanların Anadolu'da yaptığı işgalleri protesto yönünden, gerekse Ankara Hükümeti ordusuna para ve silah gönderilmesi yönünden büyük hizmetler yapmıştır. Antalya işgal altında olmasına rağmen büyük fedakarlıkla cemiyette çalışarak cemiyetin şubelerinin kazalarda da açılmasında yardımcı olmuştur. Milli Mücadele döneminde alim, fazıl ve cesur bir vatansaver olarak tanınmıştır. Bkz. **Dünden Bugüne Antalya**, Antalya Valiliği, Antalya, 2012, C. II. S. 546.

⁵⁶⁷ 1921 yılında kısa süre, 1927 yılında ise yaklaşık bir yıl belediye başkanlığı yapmıştır. Bkz. Cimrin, **a.g.e.**, C. II., s. 596.

⁵⁶⁸ Antalya Tüccarlarından. Hububat ticareti ile uğraşmış olup birinci sınıf Antalya Ticaret ve Sanayi Odası üyesidir. Bkz. **Geçmişten Günümüze Antalya Ticaret ve Sanayi Odası**, (Haz. Güven Dinç ve Nimet Ayşe Bakırcılar) Antalya, 2012, s.77.

⁵⁶⁹ Antalya tüccarlarından olup hububat ve hayvan ticareti yapmıştır. Antalya Ticaret ve Sanayi Odası'nın ikinci sınıf üyeleri arasında yer almıştır. Bkz. **Geçmişten Günümüze Antalya Ticaret ve Sanayi Odası**, s. 77.

⁵⁷⁰ 1885 Girit doğumludur. 33 yaşına kadar Girit'te öğretmenlik yapmış, Türklere yapılan baskı sonucunda 1918 yılında Antalya'ya gelmiştir. Milli Mücadele döneminde şehirde mücadeleye katkıda bulunmuştur. Bir süre ticaretle uğraşmış şehirde belediyeden yer kiralayarak Buz Fabrikası açmıştır. 6 Mart 1930 tarihinde Antalya'yı ziyarete gelen Mustafa Kemal fabrikayı gezmiş Remzi Bey'e çalışmalarından ötürü takdirname vermiştir. 30 Mart 1964 tarihinde ölmüştür. Bkz. Cimrin, **a.g.e.**, s. 241.

⁵⁷¹ Trablusgarp Türkmenlerindedir. 1882 Yılında Antalya'ya göç ederek yerleşmiş, şehirde kereste ve mahrukat ticareti ile uğraşmıştır. Antalya'nın 10 km batısında bulunan Hurma Köyüne 4 bin dönüm arazi üzerine çiftlik kurmuştur. Kurulan çiftlik 1930 yılında Mustafa Kemal Paşa, 1933 yılında Fevzi Paşa (Çakmak) tarafından ziyaret edilmiştir. Mehmet Mursi Efendi ticaretle uğraşmanın yanı sıra Antalya Ticaret odası azalığı ve 1926-1927 yılında ticaret odası başkanlığı da yapmıştır. Bkz. **Geçmişten Günümüze Antalya Ticaret ve Sanayi Odası**, s. 76.; Malike Bileydi Koç, “*Bileydi Ailesi ve Atatürk'ün Bileydi Çiftliğini Ziyareti.*” **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, 22-24 Kasım 2007, Antalya, s. 816-823.

bu cemiyet yönetiminde Rasih Hoca (Kaplan)⁵⁷³, Halil İbrahim Mustafa Özkaya⁵⁷⁴, Doktor Galip Bey (Kahraman)⁵⁷⁵ Müftü Ahmet Hamdi Efendi⁵⁷⁶ gibi halk önderleri de dahil olmuşlardır⁵⁷⁷. Böylece Antalya’da işgale karşı halkı bilinçlendirmek ve işgale karşı

⁵⁷²**Cumhurbaşkanlığı Arşivi**; A: III-3, D: 14, F: 44-1; A: III-3D: 14, F: 80-6; “*Milli Mücadele Döneminde Müdafaa-i Hukuk Teşkilatları*”, (Haz. Komisyon), **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (Dün/ Bugün/ Yarın), Eylül, 1986, S. 19, s. 11.

⁵⁷³ Rasih Kaplan: 1883 yılında Antalya’nın Akseki İlçesinde doğmuştur. Şatırzâde Mehmet Tahir Efendi’nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Akseki İptidai Mektebive Rüştüyesinde tamamladıktan sonra 1902’de Konya’ya giderek Ziyaiye ve İrfaniye Medreselerinde öğrenim ve eğitim görmüştür. 1906’da Müderrislik icazeti aldıktan sonra Arapça ve Din bilgisini geliştirmek için Mısır’a gitmiştir. Camiül Ezher’de ve ayrıca Kahire Darülfünunu Edebiyat ve İctimaiyat Medreselerinde öğrenim görerek 13 Ağustos 1911’de yurda dönmüştür. Aralık ayında Konya İl Genel Meclisinin Antalya üyesi olarak seçilmiştir. 1912 ve 1913 yıllarında Akseki Maarif Encümeni Başkanlığı yapmıştır. 1914’de Antalya’nın bağımsız liva haline getirilmesinde Liva daimi encümen üyesi olmuştur. Bu görevini 1920 yılına kadar sürdürmüştür. TBMM’nin I. Dönemi için 29 Nisan 1920’de yapılan seçimde Antalya milletvekili olarak 8 Mayıs 1920’de Meclise katılmıştır. İrşat, Dışişleri ve Millî Eğitim komisyonlarında çalışmıştır. 22 Eylül 1920’de Eskişehir İstiklâl Mahkemesi üyeliğine seçilmiştir. Ayrıca Meclis Haysiyet Divanında görevlendirilmiştir. Dönem içinde kürsüde (4) ü gizli oturumda (49) konuşma yapmıştır. II., III., IV., V., VI. ve VIII. dönemlerde Antalya’dan, VII. Dönemde Maraş’tan yeniden milletvekili seçilerek Meclisteki yerini 14 Mayıs 1950’ye kadar korumuştur. Meclisin, kürsüde en çok konuşanlarından ve sürekli yurt davalarını savunan renkli bir siması olmuştur. Milletvekilliği sona erince Akseki’ye dönmüştür. Emekliliğinde herhangi bir işle ve politika ile meşgul olmamıştır. 14 Kasım 1952’de ölmüştür. Akseki Mezarlığında toprağa verilmiştir. Evli olup üç çocuk babasıdır. Çoğunlukla (Hoca Rasih) olarak anılmaktadır. Bkz, **TBMM Arşivi**, Milletvekili Özlük Fonu, s. 115-117.

⁵⁷⁴ İbrişim Mustafa Bey (Halil İbrahim Mustafa Özkaya): 1875 yılında Antalya’da doğmuştur. Eşraftan İbrişimzade Yusuf Ağa’nın oğludur. İlk ve orta öğrenimini Antalya Rüştüyesinde tamamladıktan sonra Liva İdare Heyetine Kâtip olarak girmiştir. Burada başkâtipliğe kadar yükselmiştir. İdare Heyeti ve Daimî Encümen Üyeliği yapmıştır. Belediye başkanlığı yapmıştır. Belediye Başkanı iken, millî mücadelenin başlamasıyla Antalya Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetini kurmuş ve Başkanlığı üstlenmiştir. TBMM I. Dönemi için yapılan seçimlerde Antalya milletvekili seçilmiş, 8 Mayıs 1920’de Meclise katılmıştır. Tasarı, Tapu-Kadastro ve İçtüzük komisyonlarında çalışmıştır. Milletvekilliği I. dönemde sona erince memleketine dönmüştür. 11 Haziran 1944’te vefat etmiştir. Bkz, **TBMM Arşivi**, Milletvekili Özlük Fonu, s. 115.

⁵⁷⁵ Dr. Galip Bey (Abdulhalim Galip Kahraman) (1890-1975): 1890 Yılında Antalya’nın Korkuteli ilçesinde doğmuştur. 1911 yılında İstanbul’da tıp okumaya başlamış tahsili esnasında Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşına girmesi üzerine doktor yardımcısı olarak askere çağırılmıştır. 1916 yılında hükümetçe karar alınıp askere alınan bütün tıp öğrencilerinin tekrar okula devam etmesi istenilince yarım bıraktığı eğitimine dönerek 1917 yılında doktor olarak mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından Burdur’a doktor olarak atanmış burada bir süre çalıştıktan sonra 1917 yılı sonunda askerlik görevi için ayrılmış askerlik dönüşü Antalya Belediye Baş Hekimliğine atanmıştır. 1920 yılında milli mücadeleye doktor mükellef yüzbaşı olarak katılmıştır. Kurtuluş Savaşından sonra 1923 yılı haziran ayında terhis edilerek tekrar Antalya’daki görevine dönmüştür. 1928 yılı başında Antalya Belediye başkanlığına seçilmiştir. 1931 Yılında yapılan seçimlerle Bursa vekili seçilmiştir. Bursa ve Antalya vekilliği yapmıştır. Evli ve üç çocuk babası olan Galip Bey 14 Ekim 1975 tarihinde ölmüştür. Bkz. **TBMM Milletvekili Özlük Fonu**.

⁵⁷⁶ Uzun yıllar müftülük görevlerinde bulunan Ahmet Hamdi (Okur) Efendi “Çil Müftü” namıyla da bilinir. Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeliği de bulunan Ahmet Hamdi Efendi Milli Mücadele yıllarında vatansever Antalya halkının önünde yer almış ve pek çok yararlılıklar ortaya koymuştur. Özellikle Antalya ve çevresinde Milli Mücadeleye karşı halkı duyarlı hale getirmek için kurulmuş olan irşat heyeti içinde yer alıp oldukça önemli hizmetler vermiştir. Bkz. **Dünden Bugüne Antalya**, Antalya Valiliği, Antalya, 2012, C. II. S. 546.

⁵⁷⁷ Bengi Kümbül, “*Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri*”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu Kitabı**, 22-24 Kasım 2007, Antalya, 2007, s. 777; Halil Şimşek, “*Milli Mücadelede Antalya Bölgesi*”. , **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu Kitabı**, 18-19 Aralık, 2003. s. 243.

faaliyetler yürütmek için “Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” kurulmuş ve faaliyetlerini genişleterek sürdürmüştür⁵⁷⁸.

Kuruluşundan sonra hemen çalışmalarına başlayan Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin birinci kararını 30 Eylül 1919 tarihinde aldığı anlaşılmaktadır. Karar altında başkan olarak Yusuf Talat Efendi, ikinci başkan olarak Mustafa Bey'in ismi ile ve on bir aza (Hacı Hatip Osman Efendi, Mehmet Hakkı Rasih, Hasan Hüsnü, Mehmet Emin Hakkı, Hüseyin Hüsnü, Ali, Hasan, Mehmet Nuri, Esat Hulki, Galip, Ahmet Tevfik Beyler) isimleri yazılıdır. Ayrıca Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin iş ve işlemlerini yürütmek üzere ikişer bin kuruş maaşla Mehmet Remzi, Heyeti Millîye kitabetine maliye encümen azasından Hasan Tahsin ve hesap memurluğuna maliye encümeni azasından Hüseyin Sabri tayin edilmişlerdir. Veznedarlığa ise Hacı Hatip Osman Efendi seçilmiştir⁵⁷⁹.

13 Haziran 1920 tarihinde ise cemiyetin eksik azalıklarına eski müftü Ahmet Hamdi Efendi, Taceddin, Faik Bey, Ali Haydar, Belediye Reisi Hakkı ve belediye azalarından Raşit ve Ali Efendilerle Giritli Mehmet Muhtar, Kesikçizâde Mehmet, Ellibeşzâde Mehmet, Eski Ziraat Müdürü Mustafa Şevki, Şekerci Dede Rıfat Efendiler tayin edilmişlerdir⁵⁸⁰.

Cemiyet kurulduğu dönemden itibaren Paris Barış Konferansında İngiltere ile Fransa'nın İtalya'ya verdikleri sözleri tutmamaları ve Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesi sonucu İtalya ile Yunanistan arasında yaşanan çatışma ortamından dolayı bölgede faaliyetlerini kolayca yürütme fırsatı bulmuştur⁵⁸¹. Gerçekten de Antalya işgal altındayken İtalyanlar Kaş'ta bulunan Türk cephaneliğindeki silahların başka bölgelere nakledilmesine, Yunan ordusu ile Batı Anadolu'da savaşın devam ettiği dönemde Antalya yoluyla savaş malzemelerinin temin edilmesi ve cepheye nakledilmesine göz yummuşlardır⁵⁸². Ayrıca Milli Mücadele için toplanıp cepheye savaşmak için gitmek isteyen Türkleri görmezden gelmelerine, Anadolu'da Türklerin Yunanlılara karşı verdiği mücadeleye politik ve istihbarat alanında da destek olduklarına rastlanmıştır⁵⁸³. Örneğin İngiliz Kemal olarak bilinen Ahmet Kemal Tomruk anılarında İzmir işgal altındayken istihbarat amaçlı Yunan birlikleri ile Yunanlıların bölgede yapacakları faaliyetler hakkında bilgi toplamak için memur edildiğini, İzmir'e kolayca

⁵⁷⁸ Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin başkanlığına kimin seçildiği açık olarak belli olmasa da TBMM 1. Dönem Antalya Milletvekillerinin biyografilerinin yer aldığı katalogda İbrişimzade Mustafa Bey'den bahsederken Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucusu olarak bahsetmektedir.

⁵⁷⁹ Erten, **a.g.e.** s. 28.

⁵⁸⁰ Erten, **a.g.e.** s. 37.

⁵⁸¹ Akın, **a.g.e.**, s. 79.

⁵⁸² Akın, **a.g.e.**, s. 81.

⁵⁸³ Köstüklü, **Milli Mücadele'de...**, s. 46-48.

gidebilmek için Antalya'da bulunan İtalyan konsolosluğundan İtalyan himayesine girdiğini belirtip pasaport aldığını ve bu pasaportla İzmir'de kolayca dolaşabildiğini anlatmaktadır⁵⁸⁴.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Amasya Genelgesi çerçevesinde Sivas'ta 4 Eylül 1919 tarihinde toplanan kongreye yol güvenliği gerekçesiyle delege gönderememiştir⁵⁸⁵. Ancak kongre kararlarına uyulmuştur. Bu doğrultuda ülke genelinde tüm cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altına alınması kararlaştırılmış aynı zamanda ülkenin şehir, kaza ve kasabalarında şubelerin açılacağı duyurulmuştur. Sivas Kongresi kararları sonrası faaliyetlerini arttıran Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Milli Mücadeleye yardım amaçlı bin liranın gönderilmesi kararını almıştır. Bu karar 8 Ekim 1919 tarihinde cemiyet başkanı Yusuf Talât Bey ile cemiyet azaları İbrişim Mustafa, Giritli Mehmet Remzi, Tosun Hakkı, Karakaş Hüsnü, Hacı Hatip Osman, Avukat Ahmet Tevfik'in imzaları ile alınmıştır⁵⁸⁶. Bu karardan Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Millî Mücadele'de cepheye düşmana karşı savaşan ordunun ihtiyaçlarını karşılamada kullanılmak üzere nakdi yardımlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira Nazilli, ve İzmir Müdafaa-i Hukuk temsilciliklerinden Hacı Süleyman Efendi ile Tevfik Efendi adında iki kişi Antalya'ya gelmiş ve cemiyeti ziyaret etmiştir. Amaçları, Nazilli'de teşekkül eden cepheye yardım istemektir. Gelenlerin istekleri doğrultusunda Aydın'da Yunan işgal güçlerine karşı savaşanlara yardımcı olmak için Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 8 ve 20 Eylül 1919 Alanya'dan gönderilen 80.520, Finike'den gönderilen 5.551 kuruşu Nazilli'ye göndermekle suretiyle nakdi yardımda bulunmuştur⁵⁸⁷. Ayrıca bölgede teşekkül eden millî alay için dört yüz kırk dokuz lira gönderilmiştir⁵⁸⁸. Aynı günlerde Nazilli'ye yalnız nakdi yardım yapılmamış askeri malzeme ve levazım yardımında da bulunulmuştur. Bu malzemeler arasında askere silah, giyecek, sağlık malzemesi gibi ihtiyaç gereçleri bulunmaktadır⁵⁸⁹. Antalya'dan gönderilen yardımlar üzerine Nazilli Heyet-i Millîye Cemiyeti Antalyalılara ve Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne teşekkür etmek üzere Süleyman Efendi ve Demirci Mehmet Efe'nin yeğenini Antalya'ya göndermiştir⁵⁹⁰.

Cemiyet bölgede yalnız yardım faaliyetleri ile ilgilenmemiş şehirde yaşanan gelişmelerde de önemli rol üstlenmiştir. Bu bağlamda 17 Şubat'ta Korkuteli İdare Meclisi ve Müdafaa-i

⁵⁸⁴İngiliz Kemal (Ahmet Kemal Tomruk), *Milli Mücadele Dönemi Hatıraları*, (Haz. Zekeriya Türkmen) Ankara, 2000, 70.

⁵⁸⁵ Kinross, *a.g.e.*, s. 226.

⁵⁸⁶ Erten, *a.g.e.*, s. 35.

⁵⁸⁷ Erten, *a.g.e.*, s. 37.

⁵⁸⁸ Erten, *a.g.e.*, s. 38.

⁵⁸⁹ Kingross, *a.g.e.*, s. 226. ; Erten, *a.g.e.*, s. 31.

⁵⁹⁰ Erten, *a.g.e.*, s. 29.

Hukuk Cemiyeti azalarından Haşmetzâde Mustafa Efendi'nin İtalyan karabinerler (Piyade) tarafından (kendisini tevkif etmek isteyen İtalyan piyadelerinden geceleyin kaçarken) Antalya'da şehit edilmesinin ertesi günü Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin katkısı ve bütün Antalya ahalisinin katılımı ile büyük bir cenaze merasimi düzenlenmiştir. Cenaze merasiminde Mustafa Haşmet'in şehit edilmesine Antalya halkı tepki göstermiştir. Ancak tepkilere rağmen İtalya Kumandanı ve mümessili de cenaze merasimine katılmıştır⁵⁹¹.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti cephelere aynı ve nakdi yardım yapma, şehirde meydana gelen olaylarda Türklerin lehine etkin olma görevlerini yerine getirirken ülke genelinde işgallere de sessiz kalmamıştır. Özellikle Anadolu'da işgallere karşı cemiyet Reisi Yusuf Talat Efendi ve Antalya Belediye Başkanı Hasan Efendi tepkisiz ve sessiz kalmamış Antalya ve cemiyet adına Maraş'ın işgal edilmesini protesto etmişlerdir. Ayrıca, Maraş halkına bağımsızlık mücadelesinde yardım kararı alınmıştır. Mustafa Kemal'in Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Maraş müdafaası için yapacağı yardımın nakdî olabileceğini bildirmesi üzerine⁵⁹² Antalya halkından toplanan bin iki yüz lira 19 Şubat 1920 tarihinde Elbistan Ziraat Bankası'na gönderilmiştir⁵⁹³. Maraş halkının yirmi iki gün boyunca verdiği mücadelelerinde şehirde zora düştüğü sırada Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yaptığı yardım Maraş'ta büyük memnuniyete sebep olmuştur.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Milli Mücadele'nin niçin yapıldığını ve bu mücadelenin haklılığını beyan eden faaliyetler içinde de bulunmuştur. Bu bağlamda cemiyet 8 Ocak 1920 tarihinde yerli ve yabancı siyasi temsilcilere, basına, dâhiliye ve hariciye temsilciliklerine, Türklerin dünya düzenini değiştirmek gibi bir niyetlerinin bulunmadığı, tek amaçlarının toprakları üzerinde bağımsızlığa ulaşmak olduğu, bu amaçla şehirde 10.000 kişinin katıldığı bir miting düzenlendiği, Fransızların Güney'de halka karşı yaptıkları mezalimi 30.000 nüfuslu Antalya halkı adına protesto ettiklerini içeren telgrafi yukarıda sayılan makam ve temsilciliklere göndermiştir⁵⁹⁴. Bu faaliyetle Millî Mücadele'nin haklılığı anlatılmaya çalışılmıştır. 31 Ocak 1920 tarihinde Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Yusuf Talat Efendi ve Belediye Reisi Hasan Bey imzalı mektupla Fransızların Maraş'ı işgal

⁵⁹¹ Erten, *a.g.e.*, s. 40.

⁵⁹² **ATASE**, K.13, G. 1, B. 10-1.

⁵⁹³ **ATASE**, K.13-5, G.1, B. 32-1; Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi Maraş**, Ankara, 1999, s. 282; Gönüllü, *a.g.e.*, s. 101., s. 291. ; Kümbül, *a.g.m.*, s. 580.

⁵⁹⁴ Kümbül, *a.g.m.*, s. 780.

etmeleri protesto edilmiştir. İtalya konsolosu aracılığıyla Paris Barış Konferansı'na gönderilen telgrafta işgal edilmektense namusu ve şerefi ile ölmenin daha iyi olduğu vurgulanmıştır⁵⁹⁵.

Cemiyet Milli Mücadele'ye destek için bölgeden 3 Ocak 1920 tarihinden itibaren asker sevkياتına da yardımcı olmuştur⁵⁹⁶. Aynı günlerde Antalya işgal edilince İtalyan askerleri tarafından el konulan silah ve mühimmatlarında Batı cephesine nakledilmesinin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi İtalyanlar Antalya'yı işgal edince Osmanlı Ordusuna ait silah ve askeri malzemelerin bulunduğu depolarına el koymuşlar kapılarına da birer nöbetçi dikmişlerdi. Bu depolarda 1.477 Rus Tüfeği, 672 Alman Tüfeği ve 22 adet maksim makineli tüfek ile bir miktar cephaneye ve malzeme vardı. Bu malzemeleri almak için İtalyanlar nezdinde Ekim 1919 tarihinde girişimde bulunulmuş ancak silah ve malzemelerin çok az miktarı alınabilmişti. 1 Mart 1920 tarihinde Heyet-i Temsiliye üyelerinden Miralay Refet Bey (Bele) bu silahların geri kalanını da alıp bölgeden çıkarabilmek için Antalya'ya gönderilmiştir. Refet Bey (Bele) Antalya'ya gelince belediye önünde heyecanla toplanmış olan şehir halkına bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında: "*Boynumuzdaki ecnebi zincirini, altından da olsa kırıp atacağız*"⁵⁹⁷ diyerek işgallere tepki göstermiş konuşmasıyla Antalya halkını derinden etkilemiştir. Ardından Antalya'da İtalyan yetkililerle görüşen Refet Bey İtalyanları 5 Mart 1920 tarihinde nöbetçilerini silah ve malzemelerin bulunduğu depolardan geri çekmeleri konusunda ikna etmiştir. Böylece depolardaki silah ve mühimmat alınarak Batı Cephesine gönderilmiştir⁵⁹⁸. Bu sevkte kuşkusuz Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti önemli rol oynamıştır.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Batı Cephesine nakliye işinde de önemli rol oynamıştır. Milli Mücadele döneminde Antalya yoluyla temin edilen askeri ve levazım malzemeleri Antalya-Burdur-Baladız yolu üzerinden Yunan işgallerine karşı mücadele veren askerlerimize ulaştırılmıştır. Menzil Mıntıka Müfettişliği'nden⁵⁹⁹ Antalya ve Burdur kumandanlıklarına gönderilen 6 Mayıs 1920 tarihli bir yazıda Antalya-Burdur-Baladız arasında yük taşınması için deve kolu oluşturulduğu bildirilmektedir⁶⁰⁰. Bu bağlamda deve ve eşeklerden oluşturulmuş mekkâre alayları ile bu yol güzergâhlarıyla cepheye erzak ikmali yapılmıştır. Antalya'da İtalya'dan temin edilen malzemeler milli mücadele döneminde yüz

⁵⁹⁵ Akbıyık, **a.g.e.**, s. 259.

⁵⁹⁶ Kümbül, *a.g.m.*, s. 779.

⁵⁹⁷ Erten, **a.g.e.**, s. 40.

⁵⁹⁸ Aker, **a.g.e.**, s. 322.

⁵⁹⁹ Milli Mücadele döneminde askeri birliklerin işe ve ikmali ile cephe gerisi hizmetlerinin yürütülmesi için kurulmuş teşkilattır. Bkz. Alptekin Müderrisoğlu, **Milli Mücadele'nin Mali Kaynakları**, Ankara, 1990, s. 214-220.

⁶⁰⁰ **ATASE**, ISH. K. 1249, G. 6, V. 1; **ATASE**, ISH. K.1638, G. 18, V.1-2.

otuz yedi deve ile (304, 310, 311 Mekkâre Alayları) Dinar'a kadar sevk edilmiştir⁶⁰¹. Bu arada bu alaylar vazifelerini yaparlarken Burdur mahallinde Humma hastalığının⁶⁰² baş gösterdiği anlaşılmaktadır. Çünkü hastalığın yayılmasını önlemek için Mekkâre Alayları'nın Burdur'a değil Eğirdir'e gitmelerinin uygun olacağı⁶⁰³ Dâhiliye Nezareti'nden Antalya, Burdur Mutasarrıflıklarına belirtilmiştir. Humma hastalığından dolayı Millî Mücadele'de Batı Cephesine mühimmat ve malzeme taşıyan alayların güzergâhı bir süreliğine değişmiştir.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 31 Temmuz 1920 tarihli 12. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği yazıda “*Bu tarihe kadar cepheye gerek nakden ve gerekse eşya göndermek sureti ile yüz bin lira raddesinde vilayetin bir fedakârlıkta bulunduğu*”⁶⁰⁴ bilgisini vermiştir. Yine Cemiyet, vilayet genelinde tamir ve onarım işleri ile de ilgilenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda tahrip edilen Antalya Gureba Hastanesi 1 Ağustos 1920'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından tamir ettirilmiştir⁶⁰⁵.

Millî Mücadele yıllarında ülke genelinde özellikle ulaşım ve bayındırlık alanlarında yapım ve tamirat işleri için Amale Taburları⁶⁰⁶ kurulmuştur. Antalya ve çevresinden de sorumlu olan bir tabur 1920 yılı sonlarında Burdur merkezli olarak kurulmuştur. Antalya çalışmalarında Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birlikte çalıştığı anlaşılan tabur yol yapım çalışmaları ve lojistik amaçlı önemli görevleri yerine getirmiştir⁶⁰⁷. Antalya Aksu köprüsünün inşaatına başlayan tabur inşaatı kısa zamanda tamamlamış taburda yer alan 57. Fırka Kumandanı Şefik Bey, III. İstihkam Bölüğü Mülazım-ı Evveli İbrahim Bey, Amale taburu mühendisi Salih Efendi, IV. Çavuş Ahmet Hamdi Efendi başarılarından dolayı Mecidi Nişanı ile ödüllendirilmişlerdir⁶⁰⁸.

⁶⁰¹ **ATASE**, ISH, K.1650, G.9, V.1; **ATASE**, ISH, K.1650, G. 14, V.4.

⁶⁰² Humma Hastalığı: Grip benzeri bir hastalık olup tedavi edilmediğinde ateşli kanamalar ve ağır karaciğer rahatsızlıklarına sebep olabilmektedir. Hastalık virüsler aracılığı ile yayılmaktadır. Özellikle sivrisinekler hastalığı yayılmasında temel etkidir. Bkz. Tuncay Özgüven (Çeviri Editörü), **LANCET Tıbbi Mikrobiyoloji ve İmmünoloji**, 6. Baskı, Ankara, 2001, s. 300-302.

⁶⁰³ **ATASE**, ISH, K.1467, G.34, V.1.

⁶⁰⁴ Erten, **a.g.e.**, s. 42

⁶⁰⁵ Erten, **a.g.e.**, s. 42

⁶⁰⁶ Ordunun ihtiyaç duyduğu kara ve demiryolu yapımı, çeşitli inşaat, ziraat ve orman işlerinde çalıştırılmak üzere teşkil edilmiş olan geri hizmet birlikleridir. I. Dünya Savaşında bu birliklerin oluşturulmasına önem verilmeye başlanmış daha sonra Milli Mücadele döneminde ordu içinde amale taburları oluşturularak gerekli yerlerde görevlendirilmiştir. Bkz. Nuri Köstüklü, **Milli Mücadelede Manisa-Uşak-Afyonkarahisar-Konya Hattı**, Ankara, 2009. s. 22-25.; Cengiz Mutlu, **Birinci Dünya Savaşında Amale Taburları**, İstanbul, 2007, s. 162.

⁶⁰⁷ Nuri Köstüklü, **Milli Mücadelede Manisa....**, s. 23.

⁶⁰⁸ Mutlu, **a.g.e.**, s. 162.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti işgal yıllarında diğer bölgelerde olduğu gibi otorite boşluğundan Antalya civarlarında da meydana gelen ayaklanmaların bastırılmasında da olağanüstü rol oynamıştır. Bu bağlamda Akseki ve Manavgat civarlarında çıkan ayaklanmaların bastırılması için üstün gayret sarf edilerek ayaklanmaların bastırılabilmesi için beş bin yedi yüz atmış dört lira seksen iki kuruş harcanmıştır. Ayrıca Antalya ve çevresinde otorite boşluğundan asker kaçakları çoğalmaya başlamıştır. Buna mani olmak için Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin hizmeti çok büyüktür. Bu kaçakları önlemek üzere şehirde irşat heyetleri oluşturularak köy, kasaba ve ilçelere gönderilmiş bu heyetin faaliyetleri için önemli miktarda para harcanmıştır⁶⁰⁹.

Bu arada Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin şehirdeki faaliyetlerinden İtalyanların rahatsız oldukları anlaşılmaktadır. Çünkü Antalya işgal altında iken İtalya mümessili, Antalya mutasarrıflığına müracaat ederek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti faaliyetlerinde çok önemli biri olan müftünün Antalya ahalisinin Hıristiyan olanları aleyhinde faaliyetleri olup onlara karşı şehirdeki Müslümanları tahrikte bulunduğunu iddia etmiştir⁶¹⁰. Sonradan bu iddianın asılsız olduğu anlaşılmıştır. İşgal esnasında Antalya ahalisindeki teşkilatlanma ve faaliyetler devam etmiş, bu mücadelede Müftü Yusuf Talat Efendi halkı işgallere karşı aydınlatarak önemli bir görevi yerine getirmiştir⁶¹¹.

İşgal yıllarında İtalyanların bilinçli olarak otorite boşluğu oluşturmaları sonucu bölgede asayiş problemleri yaşanmaya başlanmıştır. Yaşanmaya başlanan olaylar karşısında 7 Temmuz 1920 tarihinde Belediye Reisi Vekili Müftü Arif Efendi imzasını taşıyan bir kararname yayınlanarak bölgedeki asayişi yeniden temin etmek ve asker kaçaklarını en aza indirmek için ulema ve sözü geçenlerden oluşan heyetlerin teşkil edilmesi kararı alındığı duyurulmuştur. Alınan karar gereğince merkeze; eski ve yeni müftüler Ahmet ve Cemal Efendiler, Döşemealtı tarafına; Veziroğullarından Hasan Özcan, Melli tarafına; Muallim Ahmet Mithat, Çakırlar tarafına; Avdanlı Hacı Osman Efendi, Gebiz tarafına; Numanzâde Hacı Mehmet Efendi, Serik tarafına ise Alaşehir Müftüsü Mehmet Adil Efendi görevlendirilmiştir⁶¹². Bu kişilere Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından faaliyet giderleri için harcırah verilmiş ve bazılarına da cemiyet tarafından maaş bağlanmıştır. Heyetlerde bulunan kişilerin başlıca görevleri merkezin emirlerini köylüye bildirmek, köylülerle yakın ilişki içinde bulunarak köylere dışarıdan gelip kimliği bilinmeyen kişileri

⁶⁰⁹ Erten, **a.g.e.**, s. 47.

⁶¹⁰ **BOA**, DH-ŞRF, 102-49.

⁶¹¹ Çelik, **a.g.e.**, s. 246.

⁶¹² Erten, **a.g.e.**, s. 56.

derhal merkez ve en yakın hükümet memuruna ihbar etmek, kendi bölgelerinde Cuma günleri halkın toplanacağı pazar yeri ve camileri ziyaret ederek onları aydınlatmak, köylerde söz genel ahlâk ve nüfuzuna güvenilir kişilerden yararlanmak, toplantılarla halkı bilgilendirmek ve bilinçlendirmektir⁶¹³. Bu kişilerin Millî Mücadele esnasında bölgede halkın aydınlatılması, Millî Mücadele'ye karşı duyarlı hale getirilmesi noktasında çok önemli katkıları olmuştur. Aynı zamanda Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yardımıyla Anadolu'da Milli mücadele ile ilgili olup bitenlerden halkın haberdar olabilmesi için Karahisar'da çıkarılan "İkaz", Konya'da çıkarılan "Öğüt" ve "Hâkimiyet-i Millîye" gazeteleri temin edilerek halka ulaştırılmıştır⁶¹⁴. Bu faaliyetlerin uygulanmasında Antalya ve ilçelerinde teşkil edilmiş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri etkin rol oynamıştır.

Halkı Milli Mücadele'ye karşı bilinçlendirme uygulamasının o dönem için çok önemli ve doğru bir uygulama olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü 25 Eylül 1920 tarihinde TBMM'de yapılan oturumda, Konya'dan cepheye sevk edilen askerlere dair Konya Valisinin telgrafi görüşülürken ülkenin genel olarak içinde bulunduğu durum da tartışılmış, tartışma esnasında söz alan Antalya vekili Hamdullah Suphi Bey "*Arkadaşlar matbaa ve istihbarat müdüriyetinde son on beş yirmi gündür tecrübe etmiş bir arkadaşınız olarak beni dinlemenizi rica ederim... Memleket istilaya uğramış olduğu halde asıl harp cephesinde kafi derecede metanet gösterilemedi. Biz bu hususta iki şıktan birini kabul etmeye mecburuz. Ya memleket esareti kabul etmiştir. Haindir, alçaktır, korkaktır, namus ve şereften kendisinden bir zerre kalmamıştır, düşmanları bekliyor, esaret boynunu uzatmıştır. Vehayut zavallı memleket nasıl bir mevkide olduğunu bilmiyor, kafi derecede haberdar edilmemiştir. Kendisine yetmiş cihetten ölümler hazırlanmıştır, mutlak bir mevte doğru sürükleniyor, bunu anlamamıştır. Birincisini kabul etmek bizim için mümkün değildir. Mensup olduğumuz milletin tarihi içinde yaşadığımız günlerde taraf tecelli eden hareketler ve hakikatler bize gösteriyor ki, mensubu olduğumuz eski ve şerefli millet esareti kabul etmez ve istemez. O halde ikinci şık kalıyor. Anlamamıştır. Kafi derecede ikna edilmemiştir, telkin edilmemiştir... Efendiler, telkin çareleri vardır. Bir defa kendimize bir sual telkin edelim. Acaba dinin telkin kuvvetinden muntazam bir surette bu mücadele yolunda yararlandık mı? Acaba sahil semtlerden içeriye doğru tariki diniye ve ilmiyeye mensup uyanık bir zat yollayarak müessir bir lisan ile memleketin nasıl bir karanlığa doğru gittiğini anlattık mı? Anlatmadık beyler.... Her Cuma toplanan halka nasıl bir vartaya (uçurum) gittiğimizi söyleseydik tarihimizin nasıl kapanmak üzere olduğunu anlatsaydık ne iyi olurdu...*"⁶¹⁵ şeklinde durum tespiti yapmıştır. Hamdullah Suphi Bey'in bu

⁶¹³ Erten, a.g.e., s. 56.

⁶¹⁴ Erten, a.g.e., s. 67; Gönüllü, **Meşrutiyetten Cumhuriyete...**, s. 91.

⁶¹⁵ TBMM. Zabıt Ceridesi 25 Eylül 1920, (72. Birleşim), s. 332.

konuşmasından Millî Mücadele'nin halk tarafından iyi anlaşılmadığı, Antalya ve çevresinde de işgallerin ve sonucun nereye varacağına halk tarafından tam kavranmadığı anlaşılmaktadır.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Batı Cephesi'ne malzeme gönderilmesi konusunda da önemli görevleri yerine getirdiği anlaşılmaktadır. 1921 yılı başından itibaren yabancı limanlardan ve İstanbul'dan yüklenen askerî malzemeler^{616*} gizlice Antalya Limanı'na getirilmiş, buradan da “Deve Kolları”⁶¹⁷, “Mekkare Kolları” ile Baladız'a,⁶¹⁸ oradan da trenle Eğirdir'e taşınmıştır⁶¹⁹. İtalya'nın Antalya'yı tahliye etmelerinin hemen ardından Başkumandan Mustafa Kemal tarafından 7-8 Ağustos 1921 tarihinde yayınlanan Tekâlifî Millîye Emirleri⁶²⁰ neticesinde Antalya'da da birçok ihtiyaç malzemesi toplanmış, toplanan malzemeler Antalya, Burdur, Akşehir, Sülüklü (Konya/Yunak'a bağlı kasaba), Hatırlı, Yeniyapan, Bâlâ ya da Polatlı güzergâhından Ankara'ya ulaştırılmıştır⁶²¹.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin şehirde faaliyetleri devam ederken Antalya'da yaşayan kadınlar da Milli Mücadeleye katkı sağlamak istemişlerdir. Bu amaçla 15 Mart 1920 tarihinde Antalya Müdafaa-i Hukuk Kadın Kolları Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet Elmalılı Doktor Ferruh Niyazi Bey (Ayoğlu) ve eşi Saime Hanım (Ayoğlu) tarafından ve onların

* 1922 yılında temin edilen ve İtalyanların Sicilya vapuruyla getirilen yirmi bir tayyare, başkaca temin edilip diğer gemilerle getirilen yakıt, yağ, kömür, bakır, makine aletleri, demir, tayyare malzemesi, sağlık malzemesi getirilmiştir. Bkz. **Türk İstiklal Harbi, Deniz Cephesi ve Hava Harekatı**, C. V., Ankara, 1964, s. 89-93.

⁶¹⁷ Deve kollarının her birinde 90/100 deve bulunmaktadır. Mekkare kollarında ise her bir kolda 100 eşek bulunmaktadır. Bu kolların başlarında birer subay bulundurulmuş ve düzen ve disiplin içinde sevkîyat yapılmıştır. Çünkü, o dönemde düşman uçakları bölgede keşif uçuşları yapmaktadır.

⁶¹⁸ Isparta ve Burdur illerinin Afyon tarafında kesişme yol noktası.

⁶¹⁹ Bozkurt, **a.g.e.** s. 210.

⁶²⁰ Bu emirler TBMM tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya “Başkumandanlık” yetkisi verildikten sonra 7-8 Ağustos 1921 tarihinde yayımlanmıştır. On maddeden oluşan bu emirler şunlardır: 1. Her kazada bir Tekalif-i Millîye komisyonu kurulacaktır. 2. Her aile kurulan komisyona bir kat çamaşır, bir çift çorap ve çarık teslim edecektir. 3. Tüccarın ve halkın elinde bulunan çamaşırılık bez, Amerikan patiska, pamuk, yün, bez, kösele, vakate (ince meşin), taban astarlığı, çarık, potin % 40'ına parası sonra ödenmek şartı ile el konulacaktır. 4. Eldeki buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut...%40'ına parası sonra ödenmek şartı ile el konulacaktır. 5. Ordu ihtiyaçları için alınan araçlar dışında halkın elinde bulunan taşıt araçları ile 100 km. bir uzaklığa kadar ayda bir kere parasız askeri nakliyat yapılacaktır. 6. Ordunun giyinme ve beslenmesine yarayacak malzemelere el konulacaktır. 7. Halkın elinde bulunan silah ve savaş malzemeleri orduya üç gün içinde teslim edilecektir. 8. Benzin, gres her türlü makine malzemesinin %40'ına ordu adına el konulacaktır. 9. Demirci, dökümcü, marangoz, tesviyeci... her türlü ustanın mevcudu saptanacaktır. 10. Halkın elinde bulunan dört tekerlekli arabalar, kağnılar, bütün takım ve hayvanların %20 sine el konulacaktır. Bütün bu emirler için devlet adına komisyon kurulmuş belge karşılığı komisyonlar Milli Mücadelenin ihtiyaçlarını temin etme yoluna gitmişlerdir. Ayrıntı için, Mehmet Kayıran, “*Tekalif-i Millîye Emirleri ve Uygulanışı*”, **ATAM Dergisi**, C. V. Temmuz 1989, S.15. s. 639-664; Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, ATAM Yayını, Ankara, 1990, s. 368.; **Türk İstiklal Harbi**, C. 7. *İdari Faaliyetler*, (15 Mayıs 1919- 2 Kasım 1923), **Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı**, Ankara, 1975, s. 357-365.

⁶²¹ Sürmeli, **a.g.e.**, s. 81.

öncülüğünde kurulmuştur⁶²². Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birlikte faaliyetlerini yürüten cemiyet Milli Mücadeleye özellikle malzeme temin ederek ya da imal ederek katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Saime Hanım (Ayoğlu) Antalya'nın köylerini tek tek dolaşarak yün toplamış, bunları kadınlara dokutarak cepheye göndermiştir. Kadınlar cephe için nakden yardımda bulunmakla beraber hayır amaçlı emekli Müftü Ahmet Hamdi Efendi'nin katkıları ve birkaç dikiş makinesi ile 15 Nisan 1920'de bir terzihane açmışlar burada cephe ve muhacirler için elbise imal ederek Milli Mücadele'ye katkı sağlamışlardır⁶²³.

Antalya'da Milli Mücadele'ye yardım için faaliyet gösteren Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuk Kadınları Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti birlik ve beraberlik içinde Milli Mücadele'nin amaçları doğrultusunda çalışmışlardır. Bu bağlamda Mayıs 1920 tarihinde Balibey Bahçesinde Milli Mücadele'ye katkı sağlamak amaçlı güreşler düzenlenmiş güreşleri 5 binin üzerinde Antalyalı izlemiş ve güreşlerde 6000 lira para, 10.000 liranın üzerinde ederi olan eşya toplanmıştır. Toplanan para ve eşyalar Ankara hükümetine gönderilmiştir⁶²⁴.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Kadınları Cemiyeti nakdi ve ayni yardım toplayıp Milli Mücadeleye katkı sağlamakla yetinmeyip işgal devletlerine karşı protestoda gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda 27 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İngilizler tarafından işgali protesto edilmiştir⁶²⁵.

Antalya'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetleri içinde I. TBMM'ye gönderilen vekillerin seçimi ve gönderimi konusunda faaliyetlerini de değerlendirmek gerekir. İtilaf Devletleri'nin 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul işgal edip Meclis-i Mebusan'ı basmaları ile Anadolu'da yeni bir süreç başlamıştır. Meclisi Mebusan'ın kapatılması üzerine Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da bir meclisin derhal toplanması kararını almış millî iradenin tam manası ile tecellisi için Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne emir gönderip ve her sancaktan beş mebusun seçilmesi ve seçilenlerin on beş gün içerisinde Ankara'da olacak şekilde yola çıkarılmasını istemiştir⁶²⁶. Bu emir gereğince Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Meclisi Fevkalade Azalığı için yapılan seçimde encümen azasından Rasih Bey⁶²⁷ (Kaplan), İbrişimzâde Mustafa⁶²⁸, Antalya Darul Hilâfe

⁶²² Kümbül, *a.g.m.*, s. 781; Erten, *a.g.e.*, s. 40.

⁶²³ Erten, *a.g.e.*, s. 41.

⁶²⁴ Kümbül, *a.g.m.*, s. 781.; Erten, *a.g.e.*, s. 59

⁶²⁵ Erten, *a.g.e.*, s. 41.

⁶²⁶ Onar, *a.g.e.*, C. I, II., s. 162 ve 56, Belge: 219 ve 720.

⁶²⁷ Rasih Kaplan hakkında Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucuları dipnotuna bakınız.

⁶²⁸ İbrişimzade Mustafa hakkında Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucuları dipnotuna bakınız.

müdürlüklerinden Halil İbrahim⁶²⁹, Belediye Başkanlığı Hasan Tahsin⁶³⁰, Korkuteli eski Kaymakamı Ali Vefa Bey⁶³¹ seçilmişlerdir. Seçilen heyet şehirden 29 Nisan perşembe günü

⁶²⁹ 1892 yılında Antalya’da doğmuştur. Belediye Hekimi Mehmet Bey’in oğludur. İlk ve orta öğrenimini Antalya Rüştüyesinde tamamlamıştır. Konya İdadisinde tamamladıktan sonra İstanbul’a gelerek 25 Kasım 1909’da Üsküdar-Selimiye Vakıf Mektebinde öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır. Aynı zamanda Darülfünun Hukuk Şubesine devam ederek Temmuz 1914’te mezun olmuştur. I. Dünya Savaşı Seferberliğinde 9 Ağustos 1914’te yedek subay adayı olarak Talimgâh’a alınmıştır. 19 Ağustos 1915’te Yedek Asteğmen rütbesiyle Çanakkale ve Kafkas cephelelerinde savaşa katılmıştır. Bu arada 1 Mayıs 1917’de Yedek Teğmenliğe yükseltilmiştir. 8 Kasım 1918’de terhisinden sonra Antalya’ya gelerek avukatlık yapmaya başlamış ve ayrıca Öğretmen Okulunda Tarih-Coğrafya öğretmenliği yapmıştır. 1 Aralık 1919’da Darülhilâfe Medresesi Müdürlüğüne getirilmiştir. Bu arada Antalya’da kurulan Müdafaaı Hukuk Cemiyetinde aktif üye olarak Milli Mücadeleye katılmıştır. TBMM’nin I inci Dönemi için yapılan seçimlerde Antalya Milletvekili olarak 8 Mayıs 1920’de Mecliste katılmıştır. İktisat, Dışişleri, Bütçe, Adalet, Anayasa ve Dilekçe komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulunda çalışmıştır. Milletvekilliği I inci Dönemde sona erince Antalya’ya dönerek avukatlık mesleğine devam etmekle beraber 20 Ocak 1924’ten itibaren yeni açılan Ticaret Okulunda Hukuk Bilgisi Öğretmenliği yapmıştır. Bu arada İl İdare Heyetine seçilmiştir. 9 Mayıs 1927’de Ticaret okulunun kapatılması üzerine Adliye Vekâletinden Hâkimliğe tayinini istemesiyle 1 Haziran 1927’de Çay İlçesi Sulh Hâkimliği’ne atanmıştır. 26 Aralık 1928’de Sandıklı İlçesi Hukuk Hâkimliği’ne nakledilmiştir. 9 Şubat 1930’da bu görevden istifa suretiyle ayrılarak Antalya’da avukatlığa dönmüştür. 30 Aralık 1930’da Tokat, 17 Nisan 1934’te Amasya, 29 Ekim 1934’te Muğla, 12 Nisan 1937’de Niğde Maarif Müdürü olarak görevlendirilmiştir. 30 Aralık 1939’da atandığı Diyarbakır Maarif Müdürlüğü’nden 28 Şubat 1941’de emekliye ayrılmıştır. Sonrasında. Antalya’ya dönerek avukatlık yapmaya başlamıştır. İl Genel Meclisine Elmalı Üyesi olarak seçilmiştir. 1947’de Antalya noterliğini üstlenmiştir. 10 yıl bu görevde kaldıktan sonra yaş haddinden emekliye ayrılmasıyla Ankara’ya yerleşmiştir. Ölümüne kadar avukatlık yapmıştır. 26 Ocak 1972’de vefat etmiştir. Cebeci Asrî Mezarlığında toprağa verilmiştir. Evli olup dört çocuk babasıdır. Bkz, **TBMM Arşivi**, Milletvekili Özlük Fonu, s. 107-108.

⁶³⁰ 1869 yılında Antalya’da doğmuştur. Buharalı Hacı Ali Efe’nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Antalya Rüştüyesi’nde tamamladıktan sonra 13 Haziran 1886’da aday memur olarak Pozantı Telgrafhanesi’nde devlet hizmetine girmiştir. 19 Ocak 1887’de Halep PTT Başmüdürlüğünde kâtipliğe atanmıştır. 1888-1899 yılları arasında Burdur, Antalya, Manavgat, Adana ve Tarsus PTT merkezlerinde Muhabere Memurluğu yapmıştır. Bu memuriyetleri esnasında kısa sürelerle Antalya ve Tarsus Müdürlüklerine vekâlet etmiştir. 1 Temmuz 1889’da Aksaray, 10 Eylül 1899’da Akseki, 9 Mayıs 1901’de Burdur Merkez Müdürü olarak görevlendirilmiştir. 15 Aralık 1905’te Erzurum PTT Müdürü olmuştur. Bu görevde iken bir süre Başmüdür Vekilliği yapmıştır. 1909 düzenlemesinde İstanbul’a naklini istemekle Genel Müdürlük Sicil Şubesine tayin edilmiştir. 20 Haziran 1918’de isteğiyle emekli olarak Antalya’ya dönmüştür. Millî Mücadelenin başından itibaren Müdafaaı Hukuk Cemiyetinde çalışmıştır. TBMM’nin I. Dönemi için yapılan seçimlerde Antalya Milletvekili olarak 8 Mayıs 1920’de Meclise katılmıştır. Mecliste Bütçe ve PTT komisyonlarında çalışmıştır. Milletvekilliği sona erince Antalya’ya gelmiştir. Emekliliğinde herhangi bir işle meşgul olmamıştır. 23 Eylül 1930’da vefat etmiştir. Evli olup yedi çocuk babasıdır. Nüfus kaydında adı (Hasan) olup memuriyet sicilinde ve Mecliste adı “Hasan Tahsin” olarak kayıtlıdır. Ailesi sonradan “Sürenkök” soyadını almıştır. Bkz, **TBMM Arşivi**, Milletvekili Özlük Fonu, s. 113-114.

⁶³¹ 1873 yılında Kıbrıs-Magosa’da doğmuştur. Kıbrıslı Dava Vekili Muhammet Naim Efendi’nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Lefkoşa Rüştüyesi’nde tamamladıktan sonra İstanbul’a gelerek Mülkiye Mektebi İdadisine girmiştir. 1897 Ağustos’unda mülkiyenin yüksek kısmından mezun olup Suriye Vilayeti Maiyet Memurluğuna atanmıştır. Stajını tamamladıktan sonra 1901-1920 yılları arasında Suşehri, Mecitözü, İslahiye, Çerkeş, Maan, Salt, Maan (2), Menemen, Finike ve Korkuteli ilçelerinde kaymakamlık görevinde bulunmuştur. Maan Kaymakamı iken üç ay Kerkük, Korkuteli Kaymakamı bulunduğu sırada da 18 Mart 1928’den 9 Haziran 1918’e kadar Antalya Mutasarrıflığına vekâlet etmiştir. TBMM’nin I. Dönemi için yapılan seçimde Antalya milletvekili olmuştur. 8 Mayıs 1920’de Meclise katılmıştır. Mecliste Anayasa, Tasarı, Malî Kanunlar, İçişleri ve Dışişleri Komisyonlarında çalışmıştır. I. toplantı yılında Tasarı Komisyonunun ve II. Şubesinin kâtipliğini yapmıştır. Milletvekilliği sona erince 15 Ağustos 1923’te Kayseri Mutasarrıflığına atanmıştır. 1924 Anayasasına göre Livaların il haline getirilmesi ile Kayseri Valisi olmuştur. 17 Ağustos 1927’de Mülkiye Müfettişliğine nakledilmiş, 9 Ocak 193’te yaş sınırı nedeniyle emekliye ayrılmıştır. 21 Eylül 1953’te vefat

memurlar, mülkiye, askeriye, eşraf ve esnafın katıldığı törenle uğurlanmış ve Ankara'ya hareket etmiştir⁶³². Ankara'da çalışmalarına devam eden vekiller mecliste 13 Mayıs 1920 tarihinde mazbatalarını almışlardır⁶³³.

Antalya'nın işgalinin hemen ardından kurularak Antalya ve Millî Mücadele için faaliyetlerde bulunan Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti görevini işgal yıllarında başarı ile yaptıktan sonra 11 Haziran 1923 tarihinde son defa toplanmış ve mühür, resmi evrakların hükümete teslimine, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 676 numaralı ve 10 Haziran 1923 tarihli emirlerine istinaden Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kapanmasına karar vermiştir⁶³⁴. Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti dört yıl yirmi dört gün süreyle faaliyet göstermiş ve yukarıda zikredilen vatani vazifesini yerine getirmiştir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne ait mevcut para ise 12 Mayıs 1924 tarihinde Halk Fırkası Veznedarlığına mevcut bulunan otuz beş bin yüz yirmi dört kuruş evrakı nakdiye ve yüz kuruş altın, otuz beş bin yüz yirmi dört kuruş Müdafaa-i Hukuk kâtip ve veznedarı Hasan Basri Efendi'ce tamamen devir ve teslim edilmiştir⁶³⁵.

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şehir merkezinin yanı sıra ilçelerinde de kurularak teşkilatlanmıştır. İlçelerde hatta bazı kasabalarda kurulan bu cemiyetler Antalya Merkez Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile eşgüdümlü ve birlik içinde hareket ederek Antalya halkının işgallere karşı bilinçlenmesinde ve Millî Mücadelede çok önemli bir görevi yerine getirmişlerdir.

3.1.1 Alanya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti:

Antalya'nın işgalinin hemen ardından Alanya'da da bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. 15 Kasım 1919 tarihinde kurulan Alanya'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti önemli faaliyetlerde bulunmuştur⁶³⁶. Alanya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hacı Nuri Efendizâde Ahmet Talat Efendi başkanlığında kurulmuştur. Alanya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Azaları ise Alanya Müftüsü Arif Efendi, Azakzâde Tevfik Efendi, Azakzâde İzzet Efendi, Hacıkadırzâde Hüseyin Efendiden oluşmuştur⁶³⁷. Cemiyet 16 Kasım tarihinde bir toplantı

etmiştir. Evli olup, çocuğu yoktur. Rumca, Arapça ve Fransızca bilmektedir. Bkz, **TBMM Arşivi**, Milletvekili Özlük Fonu, s. 105-106.

⁶³² Recep Çelik, **Millî Mücadele'de Din Adamları**, İstanbul, 1999, s. 243-244; Erten, **a.g.e.**, s. 41; Gönüllü, **a.g.e.**, s. 102.

⁶³³ **TBMM Zabıt Tutanakları**, 16. İctima, 15 Mayıs 1920, s. 314.

⁶³⁴ Kümbül, *a.g.m.* s. 785; Erten, **a.g.e.**, s. 55.

⁶³⁵ Erten, **a.g.e.**, s. 56.

⁶³⁶ Gönüllü, **Meşrutiyetten Cumhuriyete...**, s. 89; Süleyman Beyoğlu, "XX. Yüzyıl başlarında Alanya'da Bazı Olaylar", **Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri**, Konya, 2004, s. 522

⁶³⁷ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A.III-3. D. 14, F. 80-7.

gerçekleştirerek Belediye Reisi de olan Hacı Nuri Efendizâde Ahmet Talat Efendi'yi başkan seçmiştir⁶³⁸. Ertesi gün yeniden toplanan cemiyet “*Millî çıkarlarımıza uygun hareket edileceği, Millî birlik ve bütünlüğümüzün inşası için çalışılacağına dair*” kararlar almıştır. 17 Kasım'da Antep, Urfa ve Maraş'ın işgalleri protesto edilmiş, İzmir'in Yunanlılar tarafından boşaltılmasını istenmiştir. Bu maksatla ilgili yerlere birçok telgraf çekilmiştir⁶³⁹.

Alanya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Konya'da yayınlanan Öğüt gazetesinin kapatılması üzerine Konya'da bulunan İtalyan Kumandanlığı'na 17 Ocak 1920 tarihinde “*Mukaddesat-ı Milliyemize bu ana kadar vaki olan tecavüzat-ı laime yetmiyormuş gibi bugün yine pek adi ve pek hainâne bir tecavüz karşısında bulunuyoruz. Bütün Anadolu'nun daha doğrusu biz Türklerin mümessil-i afkarı bulunan bir gazete idarehanesi hiçbir hak ve adle müstenit olmayarak İtalyanlar tarafından işgal edilmiş biz Türklerin hakkı meşruunu diğer devletlerden daha ziyade tastike taraftar olduğunu zannettiğimiz ve bu hususta taktirkar bulduğumuz İtalyan Millet-i necibesinin ahar tarafından vaki olacak böyle bir tecavüzü daima lanetle karşılayacağına kani idik. Maalesef görüyoruz ki bu tecavüz o milleti necibeyi temsil eden bir kumandan emri ile vaki oluyor. Türk Milleti artık kendisine zahir olan hakkı meşruunu temsil eden hiçbir millet bulunmadığını kati bir kanaat hasıl eylemiştir. Namus ve şerefle ölmeyi rezilane yaşamaya daima tercih eden bizler bu tecavüze baş eğmeyiz. Kanımızın son damlasını verinceye kadar her türlü hakaretlere mukabele etmeye karar verdik. Ümit ederiz ki tecavüz şenâati İtalyan Kumandanı cenaplarınca da takdir edilerek hemen Türk Milletine tarziye vermek şıtap olunur. Aksi taktirde milletimizin hiçbir mesuliyet-i maddiye ve maneviye kabul etmeyeceğini arz eyleriz.*”⁶⁴⁰ İçerikli tepki yazısını göndermiştir. Bu yazıdan yaklaşık yirmi gün sonra kapatılan Öğüt gazetesi yerine “Nasihat” adlı gazete çıkarılmaya başlanmıştır⁶⁴¹.

Millî Mücadele devam ederken Alanya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 21 Eylül 1920 tarihinde TBMM'ye telgraf çekerek mücadeleye devam edilmesi yönünde desteğini bildirmiştir⁶⁴².

⁶³⁸ Erten, **a.g.e.**, s. 49.

⁶³⁹ İsmail Yıldız, “*Kurtuluş Savaşında Alanya*”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu Kitabı**, 22-24 Kasım 2007, Antalya, 2007, s. 131.

⁶⁴⁰ Erten, **a.g.e.**, s. 75-76.

⁶⁴¹ Onar, **a.g.e.**, (C. I.) s. 426, Belge 583.

⁶⁴² **TBMM Celse Tutanakları**, 21 Eylül 1920, C. 4., 69. Birleşim s. 242-243.

3.1.2 Akseki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Akseki’de de Antalya’nın işgali üzerine Akseki Müdafaa-i Hukuk cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet, Akseki eşrafının ileri gelenleri tarafından kurulmuştur. Cemiyetin kurucusu ve başkanı Akseki Meclis-i idare Azasından Camili Tahir Efendi’dir. Cemiyetin üyeleri ise Belediye Reisi Lokman Efendi, Varidat memuru Yazıcızâde Tevfik Efendi, Nüfus memuru Behçet Efendizâde Rıfat Efendi, Belen-i Elvad köyünden Hasan Efendi, Meclis-i İdare azasından Hüsameddin Efendi, Şatırzâde Lokman Efendi, Müftü Salim Efendi, Uzun Hacızâde Mehmed Efendilerdir. Cemiyet Antalya’nın işgali üzerine bölgede halkı işgallere karşı aydınlatmak için önemli irşat görevi görmüştür. Millî Mücadele için aynî ve nakdi yardım toplayıp cepheye göndermiştir⁶⁴³.

3.1.3 Elmalı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Elmalı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 9 Haziran 1919’da kurulmuştur. Elmalı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kurucusu ve başkanı Müftü Hacı Ömer Lütfü Efendidir. Azaları ise Belediye Sabık Reisi Hacı Hasan Hulusi Efendi, Aydınlızâde Hacı Reşat Oğlu Hacı Rıza Efendi, Bölükbaşızâde Ali galip Efendi, Ulemadan Armudzâde Hacı İsmail Efendilerden oluşmuştur⁶⁴⁴. Elmalı Müdafaa-i Hukuku’nun 1920 yılı şubat sonu itibari ile geliri yüz yirmi lira yedi yüz doksan yedi kuruş, 12 Temmuz 1920’ye kadar geliri sekiz yüz seksen iki lira sekiz yüz otuz ve masraflar sekiz yüz on lira altı yüz yetmiş yedi kuruştur. Elmalı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de Millî Mücadele’de Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile işbirliği içinde Anadolu Millî Mücadelesine büyük katkıda bulunmuştur⁶⁴⁵.

Alanya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Milli Mücadeleye maddi yardım toplayarak da katkıda bulunmuştur. Aydın mücahitleri için Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kanalıyla 11 Eylül 1919 tarihinde 80.520 kuruş gönderilmiştir. Bu yardımın yanı sıra Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 3 Mart 1920 tarihinde Alanya’dan bir hafta zarfında 100.000 lira talep etmiştir. 1920 yılında toplanan 260.550 kuruş Milli Mücadele için gönderilmiştir.⁶⁴⁶

3.1.4 Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 1 Eylül 1919’da kurulmuştur. Cemiyetin ilk kuruluşu ilçe müftüsü Salih Efendi başkanlığında gerçekleşmiştir. Antalya’nın hemen işgalinin ardından kurulduğu anlaşılan cemiyet tam teşekküllü olarak Finike tüccarlarından Hacı Feyzullahzâde Musa Kâzım Efendi başkanlığında kurulmuş olup azaları Kadı Ömer Lütfi

⁶⁴³Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 80-7

⁶⁴⁴Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.III-3. D. 14, F. 80-7.

⁶⁴⁵ Erten, a.g.e., s. 81

⁶⁴⁶ Erten, a.g.e., s. 37.; Gönüllü, *Meşrutiyetten Cumhuriyete...*, s. 92.

Efendi, Kemalzâde Molla Veli Efendi, Yunusoğlu Şevket Efendi, tüccarlardan Mehmet Tesaloy Efendi, Orman Muamelat Memuru Mustafa Efendilerdir⁶⁴⁷.

Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti birbiri ile yakın ve işbirliği içinde çalışmış, halkı işgallere karşı bilinçlendirmiştir. Millî Mücadele için çok miktarda aynı ve nakdi yardım toplanarak Millî Mücadeleye katkıda bulunulmuştur. Bu bağlamda Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne 1919 senesinde iki yüz yirmi sekiz lira iki yüz seksen sekiz, 1920 yılında bin yüz otuz beş lira elli, 1921 yılında atmış dört lira dört yüz kuruş yardım göndermiştir⁶⁴⁸.

3.1.5 Kaş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Kaş kazasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ne zaman teşekkül ettiğine dair net bir bilgi olmamasına rağmen yazışmalardan Kaş'ta da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Kaş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucu başkanı Meclis-i İdare azasından Kasabalı Alibeyzâde Mehmet Efendi'dir. Azaları ise Ahatlı Karyesinden Hacırapzâde Yusuf Ağa, Sarılardan Patırnazâde Recep Ağa, Sabık Belediye reisi Kasabalı Mehmet Ağa'dır⁶⁴⁹. Kaş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde daha sonraları İkinci reis olarak Müftü Mehmet Emin Efendi, üye olarak Kâtip Abdi Ağazâde Süleyman, Sandık Emni Hüseyin Çavuşzâde Ali, Şükrü Efendizâde Mehmet Ali, Mehmet Ağazâde Süleyman Ağa, Hacı Mehmet Ağazâde Mehmet Vehbi, Patronazâde Recep Ağa görev yapmışlardır.

Demre'de Reis Mehmet Ağazâde Süleyman Ağa, aza Gümrükçüzâde Niyazi, Müderris Ahmet, Kolcu zâde Hacı Osman Ağa, kâtip ve aza Yusuf Ağazâde Ali Bey Kalkan'da; Reis Koca Mustafazâde Mustafa, Aza Mehmet Alizâde Hüseyin Ağa, Hacı Berat Hüseyin Ağa, Karagülzâde Ali, Hüseyin Kaptanzâde Musa, Gökçe Mehmet Hoca, Ethem Efendizâde Mithat oluşturmuşlardır. Kaş ve Demre Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Antalya'nın işgalinin hemen ardından bölge ileri gelenleri tarafından kurulmuştur. İlçede cemiyetin 1919 yılı topladığı gelir 9.844 kuruştur⁶⁵⁰.

Cemiyet Teke Heyet-i Milliyesi'nin telgrafı üzerine 12 Ekim 1919 tarihinde ilçede Milli Mücadeleye asker kazandırmak için çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda şehirde toplanan askerler Nazilli'ye yönlendirilmişlerdir. Ayrıca Nazilli Heyeti Milliyesine bir yazı yazılarak cephede canları pahasına savaşan kahraman askerler için yaklaşık 3000 liranın toplandığı,

⁶⁴⁷Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.III-3. D. 14, F. 80-7.

⁶⁴⁸ Erten, a.g.e., s. 81.

⁶⁴⁹Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A.III-3. D. 14, F. 80-7.

⁶⁵⁰ Erten, a.g.e., s. 84.

toplanan meblağın 500 lirasının Elmalı Ziraat Bankası vasıtasıyla Nazilli Heyeti Milliyesi'ne gönderildiği bildirilmiştir. Cemiyet Milli Mücadele süresince 444.137 kuruş para toplayarak özellikle Batı Cephesine yardımda bulunmuştur. Yardımlar sadece nakdi yardımlarla sınırlı kalmamış giyecek, yiyecek ve ulaşım hayvanları kalemlerinde de yardımlarda bulunulmuştur⁶⁵¹.

3.1.6 Korkuteli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Korkuteli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 15 Mart 1920 tarihinde kurulmuştur. Cemiyet Müftü Hasan Hilmi Efendi başkanlığında kurmuştur. Cemiyetin üyeleri, Hacı Bekir Efendizâde Ahmet Efendi, Tüccarlardan Hacı Hasan Efendi, Doktor Raif Bey, Reji Memuru Kazım Bey, Tapu memuru Ali Rıza Efendi, Muhasebe-i Hususiye Memuru Emin Efendi, Dava Vekili Şükrü Efendi, Başmuallim Hasan Efendi'dir⁶⁵².

Korkuteli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezde teşkilatlandığı gibi nahiyelerinden Bozova ve Kızılcadağ'da da teşkilatlanmıştır. Milli Mücadele'nin başlangıcında Korkuteli halkı mücadelenin önemini anlayıp kavrayamamıştır. Bundan dolayı bölgede büyük bir ümitsizliğe düşülmüştür. Kazada yaşayan bazı kötü niyetli kişiler de durumu kendi lehlerine kullanmışlardır. O dönemde ilçe mutasarrıfı Milli Mücadele'ye sıcak bakan ve İbradılı olan Numan Bey'dir. Kazada yaşayan kimi kötü niyetli kişilerce Numan Bey'in Cemal Bey'le münasebeti olduğu gerekçesiyle görevinden azlini istemişlerdir. Neticede Cemal Bey adlı başka bir mutasarrıf kazaya atanmış ancak çok geçmeden bu mutasarrıf da görevden alınarak yerine Şevket Bey getirilmiştir⁶⁵³.

Kazada 1920 ortalarında bu gelişmeler yaşanırken 1 Ağustos 1920 tarihinde Korkuteli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti, eşraf ve halkı merkeze toplayarak Milli Mücadele hakkında halka hakikati anlatmış ve yanlış bilgilendirmelere karşı aldığı tedbirlerle⁶⁵⁴ halkı sonradan bilinçlendirmiştir. Böylece halk Milli Mücadeleyi sahiplenerek malen ve bedenlen mücadeleye hizmet vermeye başlamıştır⁶⁵⁵.

⁶⁵¹ Erten, **a.g.e.**, s. 85.

⁶⁵² **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A.III-3. D. 14, F. 80-7.

⁶⁵³ Erten, **a.g.e.**, s. 87.

⁶⁵⁴ Ankara'da yayınlanan "Hakimiyet-i Milliye", "Anadolu'da Yenigün", Eskişehir'de yayınlanan "Yeni Dünya", Antalya'da yayınlanan "Anadolu" gazeteleri temin edilerek halka dağıtılmış, Heyet-i İrşadiye oluşturularak Milli Mücadele'nin önemi hakkında Bozova halkı Kratova Müftüsü Ahmet Hamdi Bey, Kızılcadağ Nahiyesi halkı İzmirli Hacı Yusuf Efendi, Merkez ve Köylerde yaşayan halk da Alaşehirli Mustafa Efendi tarafından bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Halkın bilinçlenmesinde ilçe müftüsü Hasan Hilmi Efendi'nin de çok büyük katkısı olmuştur. Bkz. Erten, **a.g.e.**, s. 88.

⁶⁵⁵ Erten, **a.g.e.**, s. 88.

Milli Mücadele'ye yardım için bilinçlendirilen halktan cemiyet nakdi yardım toplamıştır. Toplanan yardımlardan bir kısmı olan 500 lira 3 Ekim 1920 tarihinde Manavgat ve Akseki kazalarında ortaya çıkan isyanlara karşı Kuvay-i Millîye'ye yardım için gönderilmiştir. Ayrıca cephedeki askerlerin ihtiyaçları için kazanın varlıklı kişilerinden toplanan 22.000 lira ile yüz deve, yüz on üç merkep, atmış kağrı, yüz on öküz, on camız, altı yüz keçi, iki yüz koyun, altı yüz okka yün, dokuz yüz okka kıl, dokuz yüz okka sadeyağ, bin üç yüz okka peynir ve yüz seksen bin kuruşluk manifatura, dört bin kat çamaşır 16 Eylül 1921'de Milli Mücadeleye yardım için sevk edilmiştir. Korkuteli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Elmalı ve Finike kazalarından Burdur yoluyla cepheye gidecek olan askerlere de yardımda bulunmuştur. Batı cephesine gidecek askerler için Korkuteli iâşe ve sevk için adeta bir transit vazifesi görmüştür⁶⁵⁶.

3.1.7 Manavgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

İtalyanların Antalya'yı işgallerinin hemen ardından Manavgat'ta da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşekkül ettirilmiştir. Manavgat'ın ileri gelenleri tarafından kurulan cemiyet bölgede Millî Mücadele adına halkı aydınlatmak ve Millî Mücadeleye katkı sağlamak, yardım toplamak ve toplanan yardımları göndermekte önemli görevler almıştır. Manavgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Manavgat Müftüsü Ali Rıza Efendi başkanlığında kurulmuştur. Cemiyetin azaları ise: Berberzâde Hasan Efendi, Hacı İsmailzâde İbrahim Efendi, Hüseyinzâde Ali Efendi, Hacıhasanzâde Mahmut Efendi, Halilağazâde Hacı Mustafa Efendi, Hacıalizâde Hacı Ahmet Efendi'lerden oluşmuştur⁶⁵⁷.

Manavgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetlerine bakıldığında bölgede meydana gelen eşkıya olaylarından dolayı görevini tam olarak yerine getiremediği anlaşılmaktadır. 1920 yılının eylül ayı ortalarında Akseki üzerinden gelen 60 kişilik bir eşkıya çetesi Manavgat'a gelmiş başlarında bulunan Sülek Aşiretinden Mehmet Ali isminde birisi ile hükümet konağı basılmış hükümetin ceza muhakemesi evrakları ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin evrakları yakılmış, cezaevinde olan mahkumlar salınmış, cemiyetin 600 lirasına da el konulmuştur. Bu olay devam ederken iki gün sonra bir başka eşkıya çetesi daha Manavgat'ın Taşağıl Nahiyesi'ni basmıştır. Bu arada kazada olan olayları önlemek için Antalya'dan çok az miktarda asker gelmiş ancak asileri bastırmada yeterli olamamıştır. Sonradan gelen eşkıyalar öncekilerle birleşerek büyük bir grup oluşturmuşlardır. Bu grupta Aksekili Mehmet Efe, Manavgat'ın Sürek aşiretinden Reis Mehmet Ali Efe ve Manavgat'tan Cebeci Efeler vardır. Bu çetelerin yapmış olduğu faaliyetlerin önüne geçmek için Demirci

⁶⁵⁶ Erten, a.g.e., s. 88.

⁶⁵⁷ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**, A.III-3. D. 14, F. 80-7.

Mehmet Efe 500 kişilik büyük bir grupla bölgeye gelmiştir. Kazada eşkıyalarla işbirliği içinde olduğu saptanan telgraf memuru Yusuf Çavuş ve Hasan Efendi idama mahkum edilmişlerdir. Demirci Mehmet Efe ise kazanın zenginlerini önce hapse atmış sonra paralarını alıp serbest bırakmıştır. Otoriteyi bölgede sağlayan Demirci Mehmet Efe askerlerini köylere dağıtmıştır. Askerleri yaklaşık bir ay kadar köylerde barınmıştır. Bu sırada soygunların ve tahribatların arttığı gözlenmiştir⁶⁵⁸.

Manavgat ve çevresinde yaşanan yukarıdaki eşkıya olaylarından dolayı Manavgat'ta teşkil edilen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yeterince faal çalışmadığı anlaşılmaktadır.

3.2 Hilal-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi ve Faaliyetleri

Hilal-i Ahmer Cemiyeti 21 Nisan 1911 tarihinde kurulmuştur⁶⁵⁹. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte faaliyetlerini genişletmiş ülke genelinde en iyi örgütlenip yaygınlaşan kurum olmuştur⁶⁶⁰. Cemiyet vilayetlerde açılan şubeleri sayesinde Milli Mücadele döneminde hastane, dispanser, laboratuvar açılması, buralara malzeme temin edilmesi, müdafaa-i hukuk cemiyetleri ile birlikte hareket edilmesi, salgın hastalıklara karşı mücadele, halkın sağlık problemleri ile ilgilenme gibi önemli görevleri yerine getirmiştir.

Bu görevleri yerine getirmesi için bir şubesi de 24 Ocak 1915 tarihinde Antalya'da açılmıştır⁶⁶¹. Cemiyetin açılışından 1920 yılına kadar faaliyetleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır⁶⁶². 1920 yılında cemiyetin başkanının eski Antalya müftüsü Ahmet Hamdi Efendi, azalarının da merkez komutanı İsmet Bey, Antalya halkından Hafız Halil Bey, Aksekili Hüseyin Ağa olduğu anlaşılmaktadır⁶⁶³. Cemiyetin Antalya faaliyetleri Milli Mücadele döneminde başlamıştır. Bu dönemde ordu için iâşe toplanmış, yaralılar tedavi edilmiş, Milli Mücadele'nin sivil mağdurları ile ilgilenilmiştir. Bunun yanı sıra Hilal-i Ahmer Cemiyeti özellikle bir görevi daha yerine getirmiştir ki bu çok daha önemlidir. İşgal yıllarında

⁶⁵⁸ Erten, **a.g.e.**, s. 79..

⁶⁵⁹ Esasen cemiyetin kuruluşu 11 Haziran 1868 tarihli Mecruhin ve Mardayı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti'nin kuruluş beyanına kadar dayanmaktadır. Bu dönemde Kırmılı Dr. Aziz Bey'in katkıları, Tıbbiye Nazırı Marko Paşa başkanlığında 22 kurucu üye ile örgütlenmeye başlanılmıştır. Ancak cemiyet faaliyetlerinde uzun yıllar etkin hale geçememiş, II. Meşrutiyet'in ardından faaliyetlerini etkin hale getirmeye başlamıştır. Bkz. Mehmet Polat, **Hilal-i Ahmet Teşkilatının Kuruluşu ve Teşkilatlanması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007, s. 16-55.

⁶⁶⁰ Evren Dayar, **Antalya'da Kültürel ve Toplumsal Hayat (1923-1932)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2010.

⁶⁶¹ Cemiyet'in Antalya'da kuruluş tarihini Süleyman Fikri Erten 1920 yılı olarak vermektedir. Bkz. Erten, **a.g.e.**, s. 58.

⁶⁶² Buket Sarı, **Hilal-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesinin Kuruluşu ve Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak, 2010, s. 53.

⁶⁶³ Erten, **a.g.e.**, s. 58.

Antalya'da halk hekim azlığı, sağlık malzemelerinin bulunmayışı, salgın hastalıklar yüzünden oldukça sıkıntı içindedir. Halk bu durumdayken bölgeyi İtalyanlar işgal etmişler sağlık alanında değinildiği üzere Antalya'da hastane dispanser açıp halkı ücretsiz muayene etmeye başlamışlardır. Antalya Ahz-ı Asker şubesinde 15 Temmuz 1919 tarihinde 2. Ordu Müfettişliğine gönderilen raporda bu konuya dikkat çekilerek İtalyanların bölgede zayıf noktalar üzerinden halka karşı politika yürüttükleri İtalyan hastanelerine İslamların memur ve fukaralarından müracaatları çoğalmaya başladığı yazılmıştır⁶⁶⁴. Bu dönemde İtalyanların halka karşı sağlık alanında ılımlı tavırları Osmanlı Dahiliye Nezareti tarafından dikkatle takip edilmiştir. Dahiliye Nezareti İtalyanların Antalya'da uygulamaya koydukları sağlık alanındaki yardımlarına karşı halkın ilgisini azaltmak için işgal bölgesine Hilal-ı Ahmer Sıhhiye Heyeti göndermişlerdir⁶⁶⁵. Hilal-ı Ahmer Cemiyeti'nin şehirdeki çalışmaları İtalyanların sağlık alanındaki faaliyetlerinin önüne geçmek için de önemlidir.

Cemiyetin Antalya'da yaptığı ilk işlerden biri Kızılkaya Nahiyesi'nden üç yüz elli süvari, bin altı yüz piyade toplayarak Baladızdaki kalem riyasetine sevk etmek olmuştur. Bölgeden bu sevkiyat işleri Millî Mücadele sonuna kadar devam etmiştir⁶⁶⁶.

Antalya işgal altında olmasına rağmen Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birlikte çalışarak Antalya ve Milli Mücadele için faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda cemiyetin Nazilli Cephesi'ne gönderilmek için toplanan asker, erzak ve levazımın sevkinde önemli rolü olmuştur. Ayrıca şehirde 200 sedye ve 200 hastane takımı hazırlayıp Adana Cephesine göndermiştir. Antalya Burdur Antalya Manavgat, Antalya Korkuteli-Elmalı yolları üzerine yaralı askerlere yardımcı olmak için bölgeler tespit edilerek buralara yatak ve malzeme yardımı yapılmıştır⁶⁶⁷.

Mart 1920 tarihinden Eylül 1921 tarihine kadar Hilal-ı Ahmer Cemiyetine yapılan yardımlarla ilgili verilen cetvelden anlaşıldığına göre Antalya'dan cemiyete yardım gönderilmiştir. Cetvelden anlaşıldığı kadarıyla Antalya halkı topladığı 3872 lira 57 kuruşu 1920 yılında, Antalya Hilal-ı Ahmer şubesi de 1921 yılında iki ayrı kalemde olmak üzere toplanan 300 ve 1000 lirayı cemiyet merkezine göndermiştir⁶⁶⁸.

⁶⁶⁴ ATASE, ISH, K. 22, G. 50, V. 2.

⁶⁶⁵ BOA, DH, İUM, 19-10/1

⁶⁶⁶ Erten, a.g.e., s. 58.

⁶⁶⁷ Sarı, a.g.t., 43.

⁶⁶⁸ İsmail Hacıfettahoğlu **Milli Mücadelede Hilal-ı Ahmer Türkiye Büyük Millet Meclisinin Teşkilinden Sakarya Zaferine Kadar İcraat Raporu, 23 Nisan 1920-23 Eylül 1921.**, Ankara, 2007, s. 91.

Antalya’da 1920-1921 yıllarında salgın hastalıklar sıkça görülmektedir. Bu dönemde Hilal-ı Ahmet Cemiyeti’nin Antalya şubesi Antalya Laboratuvar Müdürlüğü’nü Dr. Reşit Galip Bey⁶⁶⁹ yapmıştır. Bu dönemde (1920-1921) Dr. Reşit Galip Bey Sıhhiye Vekaletine göndermiş olduğu raporunda, Antalya’da insanların %75’i sıtmalıdır. Zenginler değirmenlerini çevirmek tarlalarını sulamak suretiyle köylüler sıtmaya yakalanmakta ve eriyip gitmektedir. Buna çare olarak şimdilik Antalya’nın beş mıntıkasında beş tane sıtma ile mücadele merkezi açmak her bir merkezde bir doktor, bir hademe bir mikroskop boyama araçları ve beşer yatak temin edilmelidir. En gerekli ilaçlar özellikle kinin ilacı da bu şubelerde bulundurulmalıdır. Her bir merkezin görevi hastaları takip etmek, kinin dağıtmak, devamlı kan muayenesi yapmak olmalıdır....Bütün bunlar 20.000 liralık bütçe ile yapılabilir. Antalya Limanına senede 16 milyon liralık mal ihraç edilmektedir. Bu ihraç edilen mallardan yüz kuruşta beş para mücadele-i sıhhiye zammı diye para alınırsa bu gider karşılanabilir. Tespit ve önerilerine yer vermiştir. Bu rapordan bu dönemde halkın çoğunluğunun salgın hastalıklara yakalanmış olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten işgal yıllarında sıtma, kolera, veba ve tifo gibi hastalıklara o dönemde sık rastlanmıştır. 1920 yılında hastanelere müracaat eden 7753 hastadan 3252 si, 1921 yılında ise müracaat eden 6244 hastadan 2266 sı sıtma hastasıdır⁶⁷⁰. Bu bakımdan o dönemde şehirde hastalıklarla mücadele etmek çok önemli sayılmıştır.

Antalya’da salgın hastalıklarla mücadele için Antalya’da 5. Sıhhiye Laboratuvar müdürlüğü açılmıştır. Buranın müdürlüğüne Dr. Reşit Galip Bey atanmıştır⁶⁷¹. Müdürlükçe Laboratuvar kurularak tahliller yapılmış sivillerin muayeneleri gerçekleştirilmiştir⁶⁷². 1921 yılı içinde buralarda 4.088 kişinin tahlili gerçekleştirilmiş ayrıca hastalara rahatsızlıklarına göre ilaç yardımında bulunulmuştur⁶⁷³. Halk o dönemde sağlık alanında azıcık ateşi yükselse kanını bir cam parçasına bulaştırıp laboratuvara getirecek kadar duyarlı hale gelmiştir.⁶⁷⁴. Bu dönemde

⁶⁶⁹1893 Yılında Rodos’un Hamzabey Köyünde Doğmuştur. 1911 yılında tıbbiyeye girmiş 1912 yılında gönüllü olarak balkan savaşlarına katılmıştır. Gönüllü olarak III. Tahkim Komutasında doktor yardımcılığı yapmıştır. I. Dünya Savaşına gönüllü katılmış, mezuniyetinin ardından Tıp Fakültesi asistanlığına alınmıştır. Antalya’nın işgali yıllarında Hilal-ı Ahmer Cemiyeti’nin Antalya Şubesi heyeti başhekimliğini yapmıştır. Bu dönemde çok sayıda hastayı tedavi etmiş ihtiyaç duyan her vatandaşın yardımına koşmuştur. Antalya’nın yanı sıra Burdur Aydın Denizli vilayetlerinde görev yapmıştır. 4 Mart 1934 tarihinde Ankara’da vefat etmiştir. Bkz. Sarı, *a.g.t.*, s. 31-33.

⁶⁷⁰ Güçlü, **XX: Yüzyılda...**, s. 80.

⁶⁷¹ Sarı, *a.g.t.*, s. 34.

⁶⁷² Hacıfettahoğlu, **a.g.e.**, s. 59.

⁶⁷³ Hacıfettahoğlu, **a.g.e.**, s. 119.

⁶⁷⁴ Hacıfettahoğlu, **a.g.e.**, s. 61. 97. ve 101.

şehirde bir de dispanser açılmış burada sıtma hastalığına karşı mücadele verilmeye başlanmıştır⁶⁷⁵.

Cemiyet Antalya'da hastane açma girişiminde bulunmuştur. Bu bağlamda 1920 yılında şehirde hastane açılması için çalışmalara başlandığı ve hazırlıklar yapıldığı anlaşılmaktadır. Hastane açılması için 13 Aralık 1921 tarihinde teşebbüste bulunulmuş, Milli Mücadele'nin sonuna kadar masrafı Hilâli Ahmer tarafından verilmek üzere Antalya'da bir hastane tesis edilmiş, bu hastanede Dr. Burhaneddin Bey (Onat) ve Münir Beyler (Soykam) görev yapmıştır⁶⁷⁶.

1921 yılında cemiyet elinde bulunan sağlık malzemelerinden bir kısmını Mutasarrıf Hilmi Bey'in talimatıyla ihtiyaç duyulduğu için cemiyetin Konya şubesine göndermiştir⁶⁷⁷. Bu arada bütün teferruatı ile birlikte Antalya'da bin altı yüz yatak takımı yapılmış ve muhtelif eşya hastanelere gönderilmiştir⁶⁷⁸. Ayrıca Milli Mücadele'nin başlangıcında orduda hiç sedye yokken 200 sedye, 200 hastane takımını hazırlanarak Adana Cephesi'ne, teferruatı ile birlikte 1600 yatak takımı hazırlanıp muhtelif hastanelere gönderilmiştir. Bir gece içinde 1000 çarık tedarik edilerek cepheye sevk edilmiştir⁶⁷⁹. Ayrıca Antalya Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Milli Mücadele döneminde İzmir'de meydana gelen depremde zarar görenlere 5.767 lira yardımda bulunmuştur⁶⁸⁰.

Görüldüğü gibi Antalya'da işgal yıllarında Hilal-ı Ahmer Cemiyeti'nin Milli Mücadele'ye ve şehir halkına özellikle sağlık alanında çok büyük katkısı olmuştur. Hilal-ı Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetleri Antalya'nın işgalinin sona ermesinden sonra da devam etmiştir.

3.3 İşgal Yıllarında Antalya'da Yaşanan Asayiş Olayları

İtalya Antalya'yı işgal ederken öne sürdüğü en önemli gerekçe bölgede asayişin olmadığı iddiası olmuştur. Sözde şehirde yaşanan asayişsizlikleri ortadan kaldırmak için Antalya işgal edilmiş bu gerekçeye dayalı olarak 1919 yılı nisan ayı başlarından itibaren şehre çok sayıda asker ve mühimmat çıkarılmıştır. Öne sürülen gerekçelerle ilgili olarak Antalya'ya İtalya'nın asker çıkarmasını gerektirecek bir hususun olmadığı, bunun işgal ve istila anlamına geldiği 2. Ordu Müfettişliği tarafından beyan edilmiştir⁶⁸¹. Gerçekten de şehir işgal edilmeden önce

⁶⁷⁵ Dayar, *a.g.t.* s. 107.

⁶⁷⁶ Erten, *a.g.e.*, s. 58.

⁶⁷⁷ Sarı, *a.g.t.*, s. 56.

⁶⁷⁸ Erten, *a.g.e.*, s. 58.

⁶⁷⁹ Erten, *a.g.e.*, s. 58.

⁶⁸⁰ Gönüllü, *Cumhuriyet Döneminde...*, s. 164.

⁶⁸¹ ATASE, ISH. K. 191, G. 119, V.1.

bölgede huzuru bozabilecek asayiş olayı yaşanmadığı anlaşılmaktadır. İtalya'nın iddiasının tersine, Antalya'nın işgal edilmesi ile birlikte şehir ve çevresinde asayişsizlik artmış ve silahlı eşkıya çeteleri türemiştir⁶⁸². Bu bağlamda 1919 yılı temmuz ayı başlarında Denizli ve Antalya civarlarında otorite boşluğu yaşandığından dolayı eşkıyanın türediğine dikkat çekilmiştir⁶⁸³. 1920 yılı başında Antalya'dan Burdur'a giden bir İtalya subayı, Antalya ve çevresindeki olaylara atfen, “*Antalya’da umumi idare-i arıza vardır*”⁶⁸⁴ şeklinde beyanda bulunmuştur. Bölgede işgal sonrası oluşan otorite boşluğu ve eşkıya faaliyetlerinin artması İtalya'nın politikası sonucu ortaya çıktığı bir gerçektir. Zira İtalya bölgedeki asayiş olaylarını işgal gerekçesi olarak kullanmaya çalışmış, hukuki düzen ve nizamı bozan çetelerin faaliyetlerine göz yummuştur⁶⁸⁵. Bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan olayları da bahane edip bölgede asayiş bozuktur teziyle askeri varlığını arttırmış, işgal sahasını genişletmek için Burdur'a kuvvet sevk etmiştir⁶⁸⁶.

Antalya işgal edilmeden önce şehirde küçük çaplı münferit olaylar meydana gelmiştir. Bu hadiseler hemen her yerleşim yerinde yaşanabilecek olaylardır. Yaşanan bu küçük hadiseler İtalyanlar tarafından bölgede asayişin olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu hadiselerden biri de Antalya'dan Burdur'a giden postanın durdurularak beraberinde götürdüğü 194.891 kuruş paranın gasp edilmesidir. Olayın hemen ardından gaspı gerçekleştiren kişileri yakalayabilmek için Antalya ve Isparta'dan kolluk güçleri görevlendirilmiştir⁶⁸⁷. Bu olayı Antalya hapishanesinden firar eden meşhur eşkıyalardan Balıklı Ayşe'nin Osman'ın gerçekleştirdiği tespit edilmiş, eşkıya ve yanındakiler Korkuteli Kaymakamlığı'nın gayretleri ile 16 Nisan 1919 tarihinde ölü ele geçirilmişlerdir⁶⁸⁸.

Antalya'nın işgalinin ardından şehirde asayiş olaylarına bakıldığında özellikle 1919 yılı mart ayından 1920 ortalarına kadar asayiş olaylarının bölgede artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu olaylar genellikle otorite boşluğunun ortaya çıkması ve ekonomik sebeplerden dolayı gerçekleşen olaylardır. 17 Nisan 1919 Tarihinde Antalya'nın Çirkin Oba köyünden Ali Çoban'ın evi bir grup eşkıya tarafından basılıp mevcut parası gasp edilmiştir. Bu olayı gerçekleştirenlerin yedi kişiden ibaret oldukları tespit edilmiş ve yapılan tahkikat neticesinde

⁶⁸²ATASE, İSH. K. 460, G. 159, V.1.

⁶⁸³ATASE, İSH, K. 460 G. 159, V. 2.

⁶⁸⁴TİTE, K.18, G.39, B.39, 001.

⁶⁸⁵ Kadir Şeker, “*Milli Mücadele Döneminde Burdur’da Sosyal Hayat*”,SDÜ. *Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, Isparta, Aralık 2010, s. 66; Köstüklü, *a.g.e.*, s. 24.

⁶⁸⁶ Köstüklü, *Milli Mücadele’de...*, s. 19.

⁶⁸⁷BOA. DH. EUM. AYŞ. 4/46-1.

⁶⁸⁸BOA. DH. EUM. AYŞ. 5/37-1.

Antalyalı K r Süleyman, mübaşir Abdi Arapoğlu Abdullah 30 Nisan 1919 tarihinde yakalanıp, adli mercilere sevk edilmiřleridir⁶⁸⁹.

İşgal yıllarında Antalya-Isparta-Burdur civarlarında eşkıyalık yapan çeteler türemiştir. Bu etelerden birisi de Bucaklı Karaosmanoğlu Mehmet, Seydik yl  Fevzi ve Kestel Karyesinden Ali'nin oluşturduğu etedir. Çete mensupları askerler tarafından takip altına alınarak  ld r lm řlerdir⁶⁹⁰. Bölgede faaliyet gösteren bir başka çete ise Kaz Ahmet etesidir. Çetenin gücü bünyesinde asker kaçakları, hapishane firarilerini barındırması ve yabancı g c lerden destek almasından kaynaklanmaktadır. 24 Nisan 1919 tarihinde bu çete bölgede asayişi bozmasından dolayı hükümet g c leri tarafından takip edilmiş Bademağacı Kasabası'nın Yuva Köyü* civarlarında çıkan çatışmada eteden Akbaş Mehmet  l  ele geçirilmiştir. eteden Abduş isimli şahıs ise canlı olarak yakalanmıřtır⁶⁹¹. Çete lideri Kaz Ahmet ve Yakalı Hüsnü kaçmışlardır. Daha sonra çetenin kaanlarını takip eden askerler geri kalanları Kızılkaya Kasabası civarlarında kısırmışlardır. ıkan çatışmada asker firarilerinden Leylek köyünden Hacialioğlu Kadir, Kemer köyünden İbrahim oğlu Mehmet silahsız olarak, yakalanmışlardır. Askerler takiplerini sürdürmüşler 14 Ağustos 1919 tarihinde Yakalı Hüsnü bir Alman mavzeri, elli mermisiyle eskiden bu yana eşkıyalık yapan Dede Yusuf ve Kaz Ahmet Korkuteli kazası yakınlarında  l  ele geirilmiřlerdir⁶⁹².

Antalya'nın ıvğalar köyünden Osman Bey'in kızı Ayşe'ye 25 Nisan 1919 tarihinde tecavüz edilmiştir. Tecavüz eden kişinin aynı k y den olan Ali oğlu Mehmet olduğu tespit edilip yakalanmış ve adli mercilere sevk edilmiřtir⁶⁹³.

1 Mayıs 1919 tarihinde Alanya'nın Süleymanlı Köyünden Pareklioğlu Hüseyin'in kızını kaçırmak isteyen Mustafa oğlu Mehmet girdiği silahlı çatışmada  ld r lm řt r⁶⁹⁴.

12 Mayıs 1919 günü Korkuteli'nin Kiremitli mahallesinde Korkuteli Dereköy'den Kel Ramazan Oğlu ile Sülekler Köyünden Halil Oğlu Ömer Sultan Aleaddin Mahallesinden Ömer Hafız oğlu Mehmet, Kiriş  mer oğlu Mehmet, Kiremitli mahallesinden Bozkırlı Mehmet avuş oğlu Mustafa ve Sülekler köyünden Osmanoğlu Ramazan, ereg zz de Yusuf Ağa'nın evini basmış ancak Yusuf Ağa tarafından atılan dört el silah atılması üzerine kaçmışlardır.

⁶⁸⁹BOA, DH. EUM. AYŞ. 5. ŞB.. 1-67.

⁶⁹⁰BOA, DH. EUM. AYŞ. 17/81-V.8-

* Burdur'un Bucak İlçesine bağlı bir köydür.

⁶⁹¹BOA, DH. EUM, AYŞ, 6/58, 28-1.

⁶⁹²BOA, DH. EUM. AYŞ. 11/5. V.1.

⁶⁹³BOA. DH.EU. AYŞ. 14-98.

⁶⁹⁴BOA, DH. EUM. AYŞ. 4-4.

Olayın faillerinin hepsi sabıkalı olup ayak takımındandırlar. Bu olayı gerçekleştirenler takibe alınmışlardır⁶⁹⁵. Yine Korkuteli'nin Güzle mevkiinde ikamet eden Saçıkaralı Aşiretinden Hacı Mustafa Oğlu Emin evinde bulunduğu bir sırada gece yarısı dört eşkiya tarafından evine zorla girilmiş Mustafa Oğlu Emin'in eşi Ayşe Hanım'a işkence yapıp 60 adet Osmanlı altını, 250 kuruş parasını gasp etmişlerdir⁶⁹⁶.

19 Mayıs 1919 tarihinde Çirkin Oba köyünden dört silahlı eşkiya Ayşe isimli hanımın evini basıp Ayşe Hanımı feci şekilde öldürmüşler parasını da gasp etmişlerdir. Yine Antalya'nın Kızılkaya nahiyesinde 7 Temmuz 1919 tarihinde daha önce affa uğrayan Bucaklı Koca Osman Oğlu Mehmet, Halil, Seydiköylü Fevzi ve Kestel köyünden Ali tekrar faaliyetlere başladıklarından dördü de ölü ele geçirilmişlerdir⁶⁹⁷.

30 Haziran 1919 gecesi Kasap Kör İbrahim'in 100 lirası çalınmış ve hakkını aramak için yaptığı müracaat hükümetçe reddedilmiştir. Bunun üzerine Kör İbrahim İtalyanlara şikâyetle bulunmuş ve bu hadise İtalyanların Burdur'da devriye gezmelerine sebep olmuştur⁶⁹⁸.

Antalya'nın Korkuteli kazası yakınlarında 1 Temmuz 1919 tarihinde 3 Rum kaybolmuştur. Bu olay İtalyanlar tarafından Korkuteli ve civarında güvenlik olmayıp asayişsizliğin hüküm sürdüğü şeklinde yorumlanmıştır. Yaşanan olay da işgalde bahane olarak kullanılmıştır. Ancak, Konya Valisi Cemal Bey'in merkeze çekmiş olduğu telgraftan bu işin de İtalyan kurmacası olduğu anlaşılmıştır⁶⁹⁹.

Antalya, Isparta ve Burdur çevrelerinde eşkiyalık yapan meşhur Bucaklı Kocabayrakoğlu Mehmet ile üç arkadaşı da Antalya'nın Kızılkaya Nahiyesi'nin Uğurlu Köyü'nde 7 Temmuz 1919 tarihinde girişilen çatışmada ölü ele geçirilmişlerdir⁷⁰⁰.

İtalyanlar Antalya'yı işgallerinin ardından bölgeyi tanımak ve işgallerini genişletmek için şehir ve çevresine devriye gezintileri yapmışlardır. 17 Temmuz 1919 tarihli gezinti sırasında İtalyan asker ve subayları dinlenmek için Bademağacı Kasabası'nın Oğuzlar köyü civarlarında mola vermişlerdir. O güne kadar hiç otomobil görmeyen çevrede yaşayan halk, İtalyan otomobilini daha yakından görmek için toplanınca halkı dağıtmayı başaramayan

⁶⁹⁵Ahmet Halaçoğlu, *“İşgal Yıllarında Antalya'da Eşkiyalık Faaliyetleri”*,**Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu Kitabı**, 18,19 Aralık 2003. Antalya, s. 207.

⁶⁹⁶BOA, DH, EUM, AYŞ, 4/4.

⁶⁹⁷Halaçoğlu, *a.g.m.*, s. 207.

⁶⁹⁸Köstüklü, **a.g.e.**, s. 19.

⁶⁹⁹BOA, DH-EUM. AYŞ. 636-42.1.

⁷⁰⁰BOA, DH, EUM AYŞ 14/98;

İtalyan askeri havaya iki el ateş etmiş ve olayda iki kişi yaralanmıştır⁷⁰¹. Yaralananlardan biri olan Mustafa Oğlu Ahmet'tir. Mustafa oğlu Ahmet kaldırıldığı hastanede ölmüştür⁷⁰². 17 Temmuz 1919 tarihinde İtalyan askerlerinin ahali üzerine ateş açması sonucu yaralanan Mustafa oğlu Ahmet ile ilgili olarak; 27 Temmuz 1919 tarih ve 514 numaralı bir yazıda İtalyan askeri tarafından cürüm edilenlerden Mustafa Oğlu Ahmet'in vefat ettiği bildirilmiştir⁷⁰³. Konya vilayetinin olayı Dâhiliye Nezareti'ne bildirmesi üzerine, İtalyan temsilciliğinin dikkatinin çekilmesine karar verilmiştir⁷⁰⁴.

26 Temmuz 1919 tarihinde Antalya-Burdur arasında arabaları durdurarak soyan Antalya'nın Bademağacı Kasabası'nın Oğuzlar (Boğazköy) köyünü basan bölgedeki eşkıyalar köy çavuşu İsmail oğlu İsmail'i öldürmüştür. Bu eşkıyaların Bademağacı Kasabası'ndan çete reisi Ak Mehmet ile arkadaşı Murat oğlu Ali, Ömer oğlu Hasan, Mehmet oğlu Mehmet olduğu tespit edilmiştir. Yapılan takip neticesinde ellerinde bulunan Rus ve İtalyan yapımı tüfeklerle 11 Eylül 1919 tarihinde yakalanmışlardır⁷⁰⁵.

Antalya'nın Mellü Nahiyesi civarlarında dolaşmakta olan takip müfrezesine 1 Ağustos 1919 tarihinde ateş açılmıştır. Ateş açan Mellü Nahiye'sinin Kocaliler köyünden Osman Oğlu Mehmet ölü ele geçirilmiş, arkadaşı Durali ise canlı yakalanmıştır⁷⁰⁶. 6 Ağustos 1919 tarihinde Manavgat'ın Şeyhler Köyünün muhtarı Ahmet Ağa'nın evi silahlı kişilerce basılıp evde bulunan eşya ve paraya el konmuştur. Olayı gerçekleştiren iki kişi yakalanmıştır. 10 Ağustos 1919 tarihinde Korkuteli ilçesi ve çevresinde eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Golos adlı eşkıya öldürülmüştür. 15 Ağustos'ta Elmalı'dan Antalya'ya malzeme taşıyan posta arabasına Elmalı Beli yakınlarında kimliği belirlenemeyen kişilerce silahla ateş edilmiş, postayı koruyan jandarmanın karşı koymasıyla saldıranlar kaçmışlardır. 20 Ağustos 1919 tarihinde Korkuteli'nin Kargın Köyünde bekaret bozmaktan dolayı firarda olan ve eşkıyalığa başlayan Tevfik ve yoldan geçenleri durdurup soyan dört kişi Korkuteli'nin Barutlu Kuyu civarında yakalanmıştır⁷⁰⁷.

Korkuteli kazasının Kargın köyünde 20 Ağustos 1919 tarihinde bekâret bozmaktan dolayı firarda olan ve eşkıyalığa başlayan Korkuteli kazasının bir köyünden olan Tevfik ile

⁷⁰¹BOA, DH, KMS, D. 52-3./ 74. V. 1.

⁷⁰²BOA, DH, KMS, D. 52-3./ 74.V.2-3.

⁷⁰³BOA, DH, KMS. 52-3/ 74-1.

⁷⁰⁴BOA, DH, KMS, D. 52-3, 74-5.

⁷⁰⁵BOA, DH, EUM, AYŞ. 21/31. V.1

⁷⁰⁶BOA, DH, EUM, AYŞ 17/48-5

⁷⁰⁷BOA, DH, EUM, AYŞ. 20/ 65. V. 6.

Antalya'nın Korkuteli şosesi üzerinde Barutlu Kuyu isimli mevkiide yolcuları soyan dört meçhul şahıstan Kargın köylü Ali Molla yakalanmıştır⁷⁰⁸.

Korkuteli civarında yoldan geçenlere taarruz edip onları soyan hapisane firarilerinden Çaykenarı köyünden Garip Osman ve Ali ile altı adamı 21 Kasım 1919 tarihinde yakalanarak adliyeye teslim edilmiştir⁷⁰⁹.

Bölgede işgal yıllarında yaşanan ve İtalyanlarca gerçekleştirilen bir başka önemli olay Mustafa Haşmet'in öldürülmesi olayıdır. 21 Şubat 1920 tarihinde meydana gelen olay şu şekilde gerçekleşmiştir: Antalya'da bulunan Korkuteli eşrafından Haşmetzâde Mustafa Efendi misafir gittiği evden akşam saatlerinde evine dönerken İtalya devriyelerine takılmıştır. İtalya askerleri tarafından üzeri aranmış, Mustafa Haşmet'in devriyelere karşı direnişi üzerine Haşmet, devriyeler tarafından iki el ateş edilerek öldürülmüştür⁷¹⁰. Olay sonrası Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından şiddetle protesto edilen İtalya, temsilcileri ve kumandanları aracılığıyla üzüntülerini dile getirmiş, ölen şahsın ailesine 5 bin lira vereceklerini bildirmiştir. Cenaze namazına İtalyan komutanın da katılmasına rağmen halk tarafından İtalya aleyhine gösteriler yapılmış, halkın bir taşkınlık yapılmasından çekinen İtalya, nizamiye kapılarına tel örgü çekmiştir⁷¹¹. Mustafa Haşmet'in şehit edilmesi Antalya ve çevresinde çabuk yayılmış ve büyük bir infial yaratmıştır. Antalya halkı toplanarak hadiseyi protesto etmiştir. Bunun üzerine İtalyan askerleri Antalya'da birkaç gün süreyle devriye gezmeye ara vermişlerdir⁷¹².

İtalya'nın işgaline karşı şehirde halk zaman zaman fevri hareketler de bulunmuştur. Bu bağlamda halktan İtalya askerlerine karşı farklı tepkilerin gösterildiğini söylemek mümkündür. Örneğin, Toraman Mehmet ile İtalya askerleri arasında münakaşa çıkmış, İtalya askerleri tarafından Toraman Mehmet tutuklanarak hapisaneye götürülmüştür. Toraman Mehmet 24 saatten fazla hapisanede tutulunca Antalya mutasarrıflığı gerekçesiz yapılan bu uygulamanın sona ermesi için İtalya'nın mümessiline müracaat etmiş, fakat sonuç alamamıştır⁷¹³.

Görüldüğü gibi bölgede asayiş olaylarının Millî Mücadele döneminde arttığını söylemek mümkündür. Çünkü işgalle birlikte bölgede boşluk yaşanmış bu durum bir taraftan bölgeyi

⁷⁰⁸BOA, DH,EUM, AYŞ, 20/65-6.

⁷⁰⁹BOA, DH, EUM, AYŞ, 26/63.

⁷¹⁰TİTE, K.317, G.30, B.30,-001; BOA, DH.KMS. 52/5-55.V.1.

⁷¹¹Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde...**, s. 205.

⁷¹²Alçitepe, **a.g.e.**, s. 88.

⁷¹³BOA, DH. KMS. 52/5-45. V.1.

asker kaçaklarının, çete ve eşkıyaların sığınak yeri haline getirirken aynı zamanda bölgede eşkıyalığın gücünü de artırmıştır⁷¹⁴. Millî Mücadele yıllarında İtalya'nın işgal ettiği bölgelerde eşkıyalık hareketlerinin daha ziyade Antalya-Burdur-Isparta üçgeninde olduğu görülmektedir. Bu çevre asker ve hapisane firarilerinin oluşturmuş olduğu eşkıya çetelerinin yuvası haline gelmiştir. Millî Mücadele'ye tanıklık etmiş önemli isimlerden Halide Edip (Adivar) de Antalya ve civarındaki eşkıyalık olaylarından bahsetmektedir. Halide Edip, Antalya'dan Burdur yoluyla Isparta'ya giderken Kırkgöz Hanı civarında kafilenin durduğu sırada birçok eşkıya hikâyeleri dinlediğini anlatmaktadır. Yolculuk esnasında Çubuk Beli'nden geçerken eşkıyalara rastladığını, ancak saldırı olmadığından herhangi bir çatışmaya girilmeden yola devam edildiğini yazmıştır⁷¹⁵.

Millî Mücadele döneminde bölgedeki asayiş olaylarını değerlendirirken efelerin faaliyetlerine de bakmak gerekir. Şüphesiz Millî Mücadele döneminde düzenli ordu kuruluncaya kadar Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Antalya ve çevresinde de efelerin faaliyetleri pek önemli rol oynamıştır. Özellikle Demirci Mehmet Efe'nin Antalya ve çevresinin Millî Mücadelesi dönemindeki yardım ve asayiş sağlamadaki önemi yadsınamaz bir gerçektir. Albay Şefik Bey'in de belirttiğine göre o dönemde Denizli, Muğla, Burdur, Isparta, Antalya'nın ilçelerindeki hükümet kuvvetlerinin nüfuzu oldukça azalmıştır. Bazı merkezlerde mahallî Millî heyetlerin emrindeki milis askerleri, asayiş ve emniyet işlerinde hükümet kuvvetlerine yardımcı olmuşlardır. Bölgede asayiş bozan eşkıyaların yok edilmesinde, mahallî kuvvetler yeterli olmayınca hangi vilayetten olursa olsun, bu gibi eşkıya çetelerini takip ederek teslim olmalarını sağlamak için Demirci Mehmet Efe vasıtasıyla onun gönderdiği zeybek müfrezelerden yardım ve destek alınmıştır⁷¹⁶.

Yunan ve İtalyan işgalinden korkan halk bir de çeteler yüzünden rahatsız olmaya başlamıştır. Bölgede o dönemde asayiş tehdit eden birçok efe ve gurup türemiştir. Bunlar: Karazor Efe, Golluca Efe, Gırtlı Ali, Emdirmenin Deli Hasan, Alakerim'in Yusuf, Mustafa Efe, Karakocanın Mehmet, Selenti'li* Çakıcı Efelerdir. Bu efeler o dönemde halk üzerinde baskı kurmuşlar ve keyfi idare uygulamaya çalışmışlardır⁷¹⁷.

⁷¹⁴ Şimşek, *a.g.m.*, s. 235.

⁷¹⁵ Halide Edip Adivar, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, (7. Bas.) İstanbul, 1983, s.214-215.

⁷¹⁶ Aker, *a.g.e.*, s. 307.

* Gazipaşa'nın eski adıdır.

⁷¹⁷ Yıldız, *a.g.m.*, s. 136.

Bölgede faaliyet gösteren efelerin başında Demirci Mehmet Efe⁷¹⁸ ve askerleri gelmektedir. Demirci Mehmet Efe ve çetesi TBMM açıldıktan sonra düzenli ordunun kurulmasına kadar bölgede önemli rol oynamıştır. Meydan gelen münferit asayiş olayları ile çıkan ayaklanmaların bastırılmasında önemli rol oynamıştır. 2 Ekim 1920 tarihinde Konya'nın Alibey Hüyüğü köyünde Delibaş Mehmet adındaki bir asinin topladığı çoğu asker kaçaklarından oluşan yaklaşık beş yüz kişi ile gerçekleştirdiği ayaklanma Konya'da başlayıp Bozkır, Beyşehir Seydişehir üzerinden Antalya'nın ilçelerine yayılmaya başlamıştır. İsyan bir taraftan Antalya'nın Akseki, İbradı, Manavgat ilçelerinde yayılırken diğer taraftan Isparta'da, Eğirdir'de, Sütçüler'de de etkisini göstermeye başlamıştır. İsyan gün geçtikçe etkisini arttırıp yayılmaya devam edince TBMM yeni önlemler alma ihtiyacını duymuş ve Batı Cephesi'nden bir miktar muharip gücü isyanı bastırmak için Refet Bey önderliğinde bölgeye göndermiştir. Ayrıca, bölgedeki isyanın bastırılması için TBMM Hükümeti Demirci Mehmet Efe'yi de görevlendirmiştir. Bölgenin asayiş ve güvenliğinden sorumlu 57. Tümen Kumandanı Albay Mehmet Şefik Bey ve Demirci Mehmet Efe güçleri Eğirdir'de birleştirerek 12 Ekim 1920 Salı günü Isparta'dan Eğirdir'e geçmişlerdir. Eğirdir'de isyan çıkaran, isyancılarla işbirliği içine giren Hacı İsmail Ağa, Hacı Abdullah, Kuş Hoca, Hafız Sabri Efendileri hükümet önünde ağaçlara asarak idam etmişlerdir⁷¹⁹. İsyana karşı oluşturulan muharip birlikte yüz yirmi kızan ile bir nizamiye bölüğü toplam beş yüz elli iki kişi vardır. Bu birliklerde iki makineli tüfek, bir top ve uzun namlulu silahlar vardı. İsyan bastırma ordusunda Albay Şefik Bey, Yüzbaşı Arap Nuri, Jandarma Teğmen İbrahim Bey, Ödemişli Kara Erkek Mehmet Efe, Ödemişli Tıklaç Mustafa Efe, Sökeli Ali Efe, Burhaniyeli Kara Ali, Zurnacı Ali Efe, Çallı Hüseyin Çavuş ve müfrezeleri yer almışlardır⁷²⁰.

Şefik Bey ve Demirci Mehmet Efe'nin bölgeye geldiğini duyan isyancılar daha yukarılara, Sütçüler taraflarına çekilmeye başlamışlardır. İsyancılar isyanı bastırmak için görevlendirilen

⁷¹⁸ Demirci Mehmet Efe: 1880 yılında Aydın'ın Nazilli İlçesinin Pirlibey köyünde doğmuştur. Babası Süleyman annesi Ayşe hanımdır. Babası Demirci ustası olduğundan kendisine "Demirci" lakabı verilmiştir. Bir süre medrese eğitimi almış okumayı öğrenmiş fakat, yazmayı öğrenememiştir. Askerlik görevini İzmir'de yapmıştır. Askerliği esnasında Ermeni yüzbaşı Mıgırdıç'tan dayak yiyince askerlikten firar etmiş ve dağa çıkmıştır. Önce Ödemiş'te Gökdeli çetesine girmiş sonra bu çeteden ayrılarak kendi çetesini kurmuş ve kısa sürede adını duyurmuştur. Acımasız, korkusuz ve kurnaz biri olarak tanınmıştır. Yunanlılar İzmir'e asker çıkarıp bölgede vahşete girişince Yunanlılara karşı çetesi ile mücadeleyle başlamıştır. TBMM açıldıktan sonra ise meclisin emrine girmiş, düzenli orduya geçilince asker olmayı kabul etmediğinden çetesi lağvedilmiştir. Çetesi dağıtılan Demirci Mehmet Efe bir süre Bozdoğan'a yerleşmiş, buradan Nazilliye geçmiştir. Nazilli'de barınamayınca Bakırköy'e gitmiş ve bir süre sonra tekrar doğduğu yere Nazilli'ye geri dönmüş, 5 Ekim 1959 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Sıtkı Altınel, **Güneybatı Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Hareketi**, TC. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1993. s. 210; Recep Bozkurt, **Ulusal Kurtuluş Savaşında Eğirdir**, Eğirdir/Isparta, 2007. s. 106.; Apak, **İstiklal Savaşında...**, s. 102-103.

⁷¹⁹ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 101.

⁷²⁰ Yıldız, **a.g.m.**,s. 138; Bozkurt, **a.g.e.**, s. 97.

ordu ile takibe alınmıştır. Sütçüler civarlarındaki isyancılar etkisiz hale getirildikten sonra Antalya'nın ilçelerine geçilmiştir. İbradı'da çıkan ayaklanma 2 Ekim tarihinde başlamıştır. 12 Ekim 1920 tarihinde İbradı'ya giren Albay Şefik ve Demirci Mehmet Efe, bölgede silah arama ve tarama işi yapmışlardır. Demirci Mehmet Efe buraya düzenlediği sefer için 5 bin lira sefer masrafı ceza kesmiştir. Ayrıca üç kişiyi de kazada idam etmek suretiyle cezalandırmıştır. 16 Ekim 1920 tarihinde de isyanın Akseki'ye sıçramış olmasından dolayı Akseki'ye geçmişler ve buranın önde gelenlerinden altı kişiyi yine idam ederek cezalandırmışlardır. Buraya da on bin lira sefer masrafı ceza verilmiştir. Akseki'den 18 Ekim 1920 tarihinde Manavgat'a geçilmiş ve burada da olaylara karıştığı öne sürülen üç kişi idamla cezalandırılmıştır⁷²¹.

Bölgede Demirci Mehmet Efe'den sonra en güçlü efe Alanya taraflarında faaliyet gösteren Karazor Efe'dir. Karazor Efe, 1920 ortalarından itibaren bölgede birçok başıbozuk eylem yapmış, Ekim 1920 başlarında Alanya Hükümet Binası'nı basmıştır. Bu olayda beraberindeki on sekiz efe ile birlikte altmışa yakın kişiyle Alanya Hükümet Binası'nı 3-4 Ekim 1920 tarihinde işgal etmiştir. Kazada okullar kapatılmış, halka baskı yapılmış, askerlik şubesinin kasası kırılarak yüz elli üç bin lira altı yüz yedi kuruşa el konulmuştur⁷²². Amacı padişah yanlısı bir idare kurmaktır. Karazor Efe ve arkadaşları tarafından Hükümet Binası işgal edilerek Golluca Efe idaresindeki bir ekip kaza kaymakamı da dâhil olmak üzere bütün kaza idarecilerini hükümet konağının altındaki nezarethaneye atmışlardır. Karazor Efe daha sonra toplanan halka kendisini ilçe kaymakamı ve hak halife reisi ilan etmiş⁷²³, keyfiyetine dayalı bir idare kurmuş ve yönetmeye başlamıştır. Halk ve kazanın ileri gelenleri bu durumdan rahatsız olmuşlardır. Nihayet isyana karşı oluşturulan ordunun İbradı, Akseki, Serik civarlarında isyanları bastırarak geldiği duyulmuştur. Bundan tedirgin olan Karazor Efe Alanya'da kurduğu idareyi terk etmiştir⁷²⁴.

Böylece Demirci Mehmet Efe'nin de desteği ile bölgede çıkan isyanlar bastırılmış ve asayiş yeniden temin edilmiştir. Bu isyanın bastırılmasında efeler ve çeteler güvenlik ve asayişte büyük roller üslenmişler, hükümet güçleri ile millet ve memleketin hizmetinde gayretle önemli işler yapmışlardır. Daha sonraları harp içinde oluşan dâhilî boşluk, var olan çetelerin başıboş hareket etmelerine, bölgelerde yeni çetelerin ve eşkıyaların türemesine yol

⁷²¹ Gönüllü, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyete...**, s. 97; Güçlü, **20. Yüzyılın...**,s. 19.

⁷²² Yıldız, *a.g.m.*, s. 135.

⁷²³ Yıldız, *a.g.m.*, s. 135.

⁷²⁴ Gönüllü, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e...** ,s. 97

açmıştır. Bu yüzden adam öldürmeler, soygunlar baskınlar hayli artmıştır⁷²⁵. Millî Mücadele'nin ilk yılında mücadeleye önemli katkısı olan efeler, ilerleyen dönemlerde fevri hareket ederek mücadeleye zarar vermeye başlamışlardır. Bunlardan biri de isyanların bastırılması da olağanüstü faydası olan Demirci Mehmet Efe'dir. Demirci Mehmet Efe ve emrindekiler zaman zaman taşkınlık yapmaya başlamışlardır. Bu bağlamda bölgedeki asayiş tehdit eder hale geldikleri dikkate değerdir. Millî Mücadele'nin ilk dönemlerinde fevkalade faydası olan bu grup ile ilgili olarak 9 Ekim 1920 tarihli TBMM gizli oturumunda (Anadolu'nun umurunun cephesinin durumunun görüşüldüğü oturumda) milis kuvvetlerin tasviyesi de görüşülmüştür. Oturumda söz alan Hamdullah Suphi (Tanrıöver); Kuvay-i Millîye'nin başlıca adamlarından olan Demirci Mehmet Efe'nin asayiş sağlamak için güneye indiği fakat, geride kalan Mahmut, Mevlüt Efelerin çevredeki köylere ve köylülere musallat oldukları anlatılmış, zavallı köylülerin bölgede eşekler üzerinde neleri varsa onları yükleyip bölgeden uzaklaşmak zorunda kaldıklarına dikkat çekmiştir⁷²⁶. Konunun Meclis'te gündeme getirilmesinin ardından Harbiye Nezareti'nin konu ile ilgilenip tahkikatını yaptırdığı anlaşılmaktadır. Öyle ki, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi (Çakmak) Paşa Güney Cephesi Kumandanlığı'na gönderdiği şifrede yukarıdaki hususu dile getirilerek gerekli tahkikatın yapılması ve sonucun kendisine bildirilmesini istemiştir⁷²⁷.

Yine Antalya'daki asayiş olayları ile ilgili olarak, Antalya'nın iki vekili Hamdullah Suphi ve Rasih Kaplan imzalı TBMM'ye gönderilen 1 Aralık 1920 tarihli bir belgede; Akseki ve Manavgat kazalarına memuren gönderilen Demirci Mehmet Efe ve kızanlarının faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Belgede "*Bölgeye memur edilen Demirci Mehmet Efe ve kızanlarının iki kaza (Akseki, Manavgat) ile bunlara tabi olan köylere ve livaya gönderilen çetelerin halkı rahatsız edici davranış ve yağmalama olayları dolayısıyla bugün Antalya merkezi havfen (korku ile) gelen köylü muhacirlerle doludur. Bölgedeki halk cinayet ve fecayiden (bela) biçare perişan olmuştur. (...) Halkın bu suretle vahşiyane muamelata maruz kalması pek elimdir. Ecnebilerin gözü önünde memleket müdafaasına memur suretinde sevk edilmiş kuvvetlerin pay-ı istilasından halkı kaçırıp merkeze iltica ettirmeleri gayet mühim bir mesele mahiyetini almıştır. Birbirini müteakip bir çok felakete uğrayan ahaliye hükümetin eşirrayı (kötü insanları) başlarından def edecek ve yağma edilmiş olan mallarını tamamıyla kendilerine iade ettirecek ve mücrimleri cezalandıracak fiiliyata muntazardır (ümit ile gözlenen). Son dakika da bu haydutların şehre bir saatlik mesafeye kadar tecavüzlerini teşmil*

⁷²⁵Hasan Babacan, "Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Faaliyetleri ve Yazışmalarına Dair Bir Defter", **Askeri Tarih Bülteni**, Şubat 1999, Ankara, 1999, s. 166.

⁷²⁶**TBMM Gizli Celse Tutanakları**, 9 Kanun Evvel 1336 (1920), 1 Cilt, 111. Birleşim, s. 255.

⁷²⁷**ATASE**, ISH. K. 589, G. 171. V.1.

ettikleri haber alınmıştır. Ahalinin maruz kaldığı bu durumdan kurtulması için acilen hükümetin tedbir alması gerekmektedir.”⁷²⁸tespitlerinde bulunarak bölgeye asayiş sağlamak için gönderilen Demirci Mehmet Efe ve kızanlarının halkı rahatsız ettikleri konusunda TBMM’ni bilgilendirmiştir.

TBMM’den Mustafa Kemal imzalı gönderilen 2 Aralık 1920 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre Demirci Mehmet Efe’nin faaliyetleri ile ilgili olarak sükûneti sağlamak için Akseki ve Manavgat kazalarına giden Demirci Mehmet Efe kuvvetleri tarafından bölgede halka karşı cinayet ve kötü muamelelerde bulunulduğundan bölge halkının bir kısmının Antalya’ya göç ettiği ve halka karşı gösterilen kötü davranışların devam ettiğinden bahsedilmektedir. Konu ile ilgili olarak Milli Müdafaa Vekilliğinden mahalli kumandanlık ile muhabere eyleyerek soruşturma yürütmesini ve elde edilecek sonuca göre işlem yapılmasını istemiştir⁷²⁹.

İtalya’nın işgalleri esnasında asayiş olayları arasında değinebilecek bir başka konu da Antalya’nın tarihî eserlerinin dışarı kaçırılmak istenmesi ile ilgili konudur. Antalya Anadolu’nun en eski yerleşim yerlerinden biri olması nedeniyle eski eserler, tarihi kalıntılar yönünden zengin olan bir yerleşim yeridir. Şehir 1919 yılında işgal edildiğinde Antalya’nın tarihî eserleri ve yerleri İtalyanların dikkatini çekmiştir. Özellikle, Marki Ferrante eski eserler ile yakından ilgilenmiş, bunları atalarının kendilerine bırakmış olduğu miras olarak görmüştür. Antalya’da meydana gelen asayiş olaylarından kaynaklanan karışıklıktan da istifade etmek isteyen İtalya Antalya Mutasarrıflığına herhangi bir haber vermeden bu eserleri önce yerlerinden İtalyanların kontrol noktalarına, daha sonra da Rodos’a götürmeye çalışmıştır. 7 Mayıs 1919 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre bu eşyalar arasında; sancak direği, resimli taşlar, eski kitaplar, mavi bir taş, iki eski top vardır⁷³⁰. Buradan İtalya’nın işgal esnasında bölgede var olan asayiş boşluğundan istifade ederek Antalya’nın tarihî değerlerini ülkesine taşınmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ancak İtalyanlar yöneticilerin dikkatleri sonucu teşebbüslerini gerçekleştirememişlerdir.

İtalyanlar şehirde meydana gelen asayiş olaylarından istifade ederek Antalya’da altın kaçakçılığı da yapmışlardır. Isparta İstiklal mahkemesi Başkanı Hüsrev Sami Bey imzalı 8 Ocak 1921 tarihli TBMM Reisi Mustafa Kemal’e gönderilen şifreli bilgilendirme yazısında Antalya’da yapılan altın kaçakçılığı hakkında “*Antalya Limanı vasıtasıyla memalik-i*

⁷²⁸Cumhurbaşkanlığı Arşivi; A: IV-5, D: 53, F: 3-2. S. 1-2

⁷²⁹Cumhurbaşkanlığı Arşivi; A: IV- 5, D: 53, F: 3-1. S. 1.

⁷³⁰BOA, DH. EUM. ECB. 28/ 50.V.1-2-3.

*ecnebiyeye külliyatlı miktarda altın kaçakçılığı yapılmaktadır. Antalya'da gayet ciddi tedabir ittihazı elzendir. İtalyanlar vapur acenteleri bazı tüccar bankalarıyla müştereken bu kaçakçılığı yapmaktadır. Polis ile gümrük memurlarının şiddetli bir kontrol altında vazifeye davetleri iktiza eden memleketin esbab-ı müdafaasından birini teşkil eden altın paranın harice çıkarılmasının önlenmesi gerekmektedir*⁷³¹ şeklinde bilgi verilerek yapılan kaçakçılığın önlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. TBMM Reisi Mustafa Kemal, Maliye ve Dâhiliye Vekaletlerine 11 Ocak 1921 tarihinde gönderdiği yazıda, Antalya'da İtalyanların vapur acenteleri ve ticaret bankaları vasıtasıyla altın kaçakçılığı yaptıkları Isparta İstiklal Mahkemesi başkanlığından bildirildiği, milli servete zarar veren bu mesele hakkında polis ve gümrük memurları gibi ilgililerin uyarılması gerektiğini bildirmiştir⁷³².

3.4 Isparta İstiklal Mahkemesi'nin Antalya Faaliyetleri

Mütareke sonrasında Anadolu'nun işgal edilmeye başlanması ile birlikte işgal güçlerine karşı milli bir direniş de verilmeye başlanmıştır. Çünkü o dönemde ülke genelinde otorite sarsılmış, İstanbul Hükümeti görevini yerine getiremez hale gelmiştir. Taşra örgütleri unutulmuş, bölge idareleri belirsizlik içine girmiştir. Anadolu halkı ve yöneticiler arasında ilgi ve bağ kaybolmuş, sivil idare acizlik içerisine girmiş, ekonomik hayat yıkılmış devlete olan güven sarsılmaya başlamıştır⁷³³.

Anadolu'da hal böyle iken Millî Mücadele'yi gerçekleştirmek, yeniden tam bağımsız olmak için Mustafa Kemal önderliğinde mücadeleye girişilmiştir. Otoriteyi yeniden tesis etmek için 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM açılmıştır. Meclis açıldıktan sonra ilk olarak ülke genelinde yaşanan asayişsizlik ve otorite boşluğunu ortadan kaldırmak için çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda meclisin açılmasından sonra üzerinde durulan en önemli konu uzun tartışmalardan sonra kabul edilen Hıyanet-i Vataniye Kanunu⁷³⁴ ve kabulüdür. Hıyanet-i

⁷³¹Cumhurbaşkanlığı Arşivi; A: III-10-a-2, D: 43, F: 29-2.

⁷³²Cumhurbaşkanlığı Arşivi; A: III-10-a-2, D:43, F: 29-1.

⁷³³ Nutuk, C.I. s. 1; Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, İstanbul, 1966, s. 12.

⁷³⁴29 Nisan 1920 tarihli Hıyanet-i Vataniye Kanunu 14 maddeden oluşmaktadır. Kanun, 1-M. Makamı muallâyî hilâfet ve saltanatı ve memaliki mahrusa-i şahaneyi yedi canipten tahlis ve taarruzatı def maksadına matuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı mutazam kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesân, haini vatan addolunur. 2-M. Bilfiil Hıyanet-i Vataniye'de bulunanlar şâiben idam olunur. Feranzimethal olanlar ile müteşebbisleri Kanunu cezanın kırk beşinci ve kırkaltıncı maddesi mucibince tecziye edilirler. 3-M. Yaiz ve hitabet suretiyle alenen veya ezmeneye muhtelif ede eşhası muhtelifeyi sırren ve kavlen hıyaneti vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşviki suver ve vesaiti muhtelifeye ile tahriren ve tersimen irtikâp eyliyenler muvakkat küreğe konurlar. Tahrikat ve teşvikat sebebiyle madde-i fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar.4-M. Hıyanet-i vataniye maznunlarının mercii muhakemesi iken cürüm edilen mahaldeki bidayet ceza mahkemesidir. Ahvali müstacele ve fevkalâdede maznunun derdest edildiği mahal mahkemesi de icrayi muhakeme ve itayi karara salâhiyettardır.5-M. Hıyanet-i vataniye maznunlarının muhakemesi bidayet ceza mahkemelerinden verilecek gayri muvakkat tevkif müzekkeresi üzerine her halde mevkuften icra edilir.6-M. Zabıtai adliye memurlarının

Vataniye Kanunu Meclis'te görüşülerek 29 Nisan 1920 tarihinde 14 madde olarak kabul edilmiştir⁷³⁵. Olağanüstü durumun gereklerine göre çıkartılmaya çalışılan bu kanun memlekette birliğin sağlanmasında önemli bir etken olacağı düşüncesi ile çıkarılmıştır. Kanunun kabulü ile TBMM meşruluğunu belirleyip ulusun yüksek çıkarlarına karşı yapılacak davranışları mahkemeler yoluyla cezalandırmayı düşünmüştür⁷³⁶.

TBMM'nin olağanüstü tehlike ortamı içinde ihtilal kanunu olarak çıkardığı Hıyanet-i Vataniye kanunu savaşın gerekçelerine çare olmadığı gibi kanunu uygulayacak mahkemelerin yokluğu da büyük eksiklik olmuştur. O dönemde kanun kapsamına giren askeri suçlara harp divanı ve bidayet mahkemeleri bakmaktadır. Bu bağlamda kanunun çıkarılma sebebine göre işleyiş kazanması Hıyanet-i Vataniye kanunundan istenilen verimin alınabilmesi hızlı çalışan çabuk karar verip uygulayabilen mahkemelerin kurulmasına bağlıdır. Hıyanet-i Vataniye kanunun kabulünden sonra uygulanması, mevcut mahkemelere bırakılmış ve dört aylık uygulama denemesi yapılmıştır. Bu uygulamanın sonucu normal mahkemelerin, harp divanlarının bu görevleri yerine getiremedikleri görülmüştür⁷³⁷. Bu arada Millî Müdafaa Vekili Fevzi Paşa (Çakmak) imzasını taşıyan olağanüstü ihtiyaçtan dolayı savaş zamanı uygulanmak üzere firariler hakkında hükümet önergesi verilmiş önergede, orduda kaçak olaylarının arttığı bu durumun hükümeti ve bağımsızlığı tehlikeye düşürecek bir hal aldığı belirtilerek asker kaçaklarını önleyebilmek için acilen sert tedbirlerin alınması zamanın geldiği savunulmuştur. Ordudan firari olaylarının artmasına sebep olan etkenlere de değinilen

tanzim edecekleri tahkikatı iptidaiye evrakı daire-i istintaka tevdi olunmaksızın mahallin en büyük mülkiye memuruna ita olunur ve onun tarafından dahi müddei umumiler vasıtasıyla yirmi dört saat zarfında mahkemeye verilir.7-M. Hıyanet-i vataniye maznunlarına ait muhakemat, bir sebebi mücbir olmadıkça âzami yirmi günde hükme raptolunacaktır. Bu müddeti bilâsebebi mücbir tecavüz ettiren mahallî zabıtası ile mahkeme heyeti Kanunu cezanın yüz ikinci maddesi zeyli mucibince cürmünün derecesine göre tecziye edilmek üzere mafevki mahkemesince muhakemesi bilicra âzami yirmi gün zarfında hükme raptedilecektir.8-M. İşbu kanuna tevfikân mehâkimden sâdır olacak mukarrer at katî olup Büyük Millet Meclisince tasdik mahallerinde infaz olunur. Tasdik edilmediği takdirde Meclisçe ittihaz edilecek karara tevfiği muamele olunur.9-M. İşbu ceraimin emri muhakemesi için mahkemelerce istenilen şahsa, celp ve davete hacet kalmaksızın bilâ hüküm ihzar müzekkeresi tastır kılınır. 10-M. isyana iştirak etmeyen eşhas hakkında ligarezin isnadatta bulunanlar isnat ettikleri cürmün cezasiyle mücazat olunurlar.11-M. Haklarında gıyaben hüküm sâdır olan eşhas, derdestlerinde işbu kanuna tevfikân yeniden ve vicahen muhakemeleri icra olunur.12-M. İşbu kanun her mahallin idare âmiri tarafından nahiyeye ve kaza, liva ve vilâyat merkezlerine ve köy heyeti ihtiyariyeleri, müctemian celb edilerek ifnam ve sureti tebliği muntazaman heyeti mezkûre âzalarının imzalarını havi zabıt varakaları tutularak idare meclislerince hıfzedilmekle beraber kavaninin neşir ve ilânı hakkındaki kanuna tevfikân ayrıca neşir muamelesi dahi yapılacaktır.13-M. İşbu kanunun icrayi ahkâmına Büyük Millet Meclisi memurdur.14-M. İşbu kanun her mahalde tarihi tebliğ ve ilânından kırk sekiz saat sonra mer'î şerk olunacaktır. şeklindedir. Bkz. http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100002.pdf. (E.T. 25.11.2013)

⁷³⁵ Yaşar Özüçetin ve H. Mehmet Dağıstan, "Hıyanet-i Vataniye Kanununun Müzakereleri ve Kabulü", **Tarihin Peşinde**, Y. 2011, S. 5, s.270.-273.

⁷³⁶ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, Ankara, 2008, s. 38.

⁷³⁷ Aybars, **a.g.e.**, s. 44.

önergede sık sık cezaların affedilmesinin ve asker kaçaklarına uygulanan hapis, pranga cezalarının azlığının askerden firar etme düşüncesinde olanlara cesaret verdiği, bundan dolayı cezaların daha caydırıcı hale getirilmesi gerektiği savunulmuştur⁷³⁸. Bu önergede yer verilen tespitler doğrultusunda eksik görülen yerleri tamamlamak için 11 Eylül 1920 tarihinde yirmi bir numaralı karar ile “Firariler Hakkında Kanun”⁷³⁹ çıkarılarak yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunla ülke genelinde meydana gelen firari olaylarını en aza indirmek için Millî Mücadelenin kazanılmasında da çok önemli bir yeri olan İstiklal Mahkemelerinin kurulmasının önü açılmıştır. Diğer taraftan Dr. Tevfik Rüştü Bey de çetelerin yarattığı tehlike ve kaçaklar konusunda çare olmak üzere Mustafa Kemal’e “İhtilal Mahkemeleri” kurulmasını teklif etmiştir. Mustafa Kemal de Meclis’te bu konuda çalışmalar yapılmasını istemiştir. Nihayetinde TBMM’de çıkarılan kanunu uygulayıcı geniş yetkili mahkemelerin oluşturulmasına ve adının da “İstiklal Mahkemeleri” olmasına karar verilmiştir. Ayrıca, İstiklal Mahkemeleri başlangıçta yalnız asker kaçakları (Ordudan firar) suçlarına bakmak için kurulmuşlardır. Zaman içinde yetkileri vatan hainliği, memleketin maddî-manevî kuvvetlerini kırmaya çalışmak, casusluk, yolsuzluk, ayaklanma, eşkıyalık, saldırı, bozgunculuk gibi suçlara da bakacak şekilde genişletilmiştir⁷⁴⁰. Böylece, Millî Mücadele döneminde mahkemelerin bakamayacağı dava konusu kalmamıştır.

İstiklal Mahkemelerinin kurulması ve görevlerinin belirlenmesinden sonra ülke genelinde nerelerde mahkemelerin kurulacağı saptanmıştır. Buna göre TBMM’de sekiz bölgede İstiklal Mahkemesi kurulması kararı alınmıştır. Bu bölgeler: Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Pozantı, Diyarbakır’dır. Her biri Meclis vekillerinden oluşturulmuş bir reis ve 3 azadan (Konya ve Diyarbakır İstiklal Mahkemeleri 2’şer azalı) heyetlerden kurulu mahkemeler görevlerine başlamışlar, yüzlerce dosya inceleyip karara bağlamışlardır⁷⁴¹. Bu mahkemelerin üyeleri mecliste seçimle belirlenmişlerdir.

İstiklal Mahkemeleri olağanüstü tehlike karşısında yasama organının kendi içinden seçtiği üyelerden kurulu olağanüstü mahkemelere olağanüstü yetkiler verilmesi sonucu kurulan ihtilal mahkemeleridir. İstiklal mahkemelerinin kuruluşundaki amaç düzenli ordunun kurulmasını sağlamak için asker kaçakları sorununu çözmektir. İstiklal mahkemeleri kuruluşlarından kısa bir süre sonra yetkileri vatana ihanet, yolsuzluk soygun saldırı, casusluk, bozgunculuk, ayaklanma gibi suçları da kapsama alanına almıştır. TBMM adına çalışan

⁷³⁸ Aybars, **a.g.e.**, s. 47.

⁷³⁹“Firariler Hakkında Kanun” http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100021.pdf. (E.T. 25.11.2013)

⁷⁴⁰ İhsan Ezherli, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1986)**, Ankara, 1986, s. 61.

⁷⁴¹ Aybars, **a.g.e.**, s. 54.

İstiklal mahkemelerinin kararları kesin ve temyizi yoktur. Kararların uygulanmasından asker-sivil bütün görevliler sorumludur. Mahkemeler verdikleri kararlardan dolayı sorumlu değildirler. Önceleri üç üyeden kurulu olan mahkemelerin üye sayısı sonraları dörde çıkmış ve ilk başta yokken sonradan savcılar da mahkemelerde görev almışlardır. İstiklal mahkemeleri kararlar verirken dil, din farkı gözetmeksizin herkese eşit davranmışlardır. Duruşmalar halk önünde yapılmış, kararlar halkın önünde okunmuş, her mahkeme kendi bölgesinden sorumlu olmuş ve kendi bölgesinde karar vermiştir⁷⁴².

Millî Mücadele döneminde kurulan İstiklal Mahkemelerinden biri de Isparta İstiklal Mahkemesidir. Bu mahkeme; Biga mebusu Hamit Bey⁷⁴³ reisliğinde yine Biga Mebusu Hamdi Bey⁷⁴⁴, Eskişehir mebusu Hüsrev Sami Bey⁷⁴⁵, Maraş mebusu Tahsin Beylerden⁷⁴⁶ oluşmuştur⁷⁴⁷. Üyeler meclis üyeleri tarafından seçilerek belirlenmişlerdir. Yapılan oylamada;

Tablo 3.1 Isparta İstiklal Mahkemesi Üyeleri ve Aldıkları Oylar.

Üye İsmi	Seçim Bölgesi	Aldığı Rey	Görevi
Hamit Bey	Biga	76	Reis
Hamdi Bey	Biga	41	Aza
Hüsrev Sami Bey	Eskişehir	73	Aza
Tahsin Bey	Maraş	49	Aza

Kaynak: İhsan Ezherli, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1986)**, Ankara, 1986, s. 65.

⁷⁴² Aybars, **a.g.e.**, s. 16.

⁷⁴³ Hamit Bey (Hamdi Hamit Karaosmanoğlu): 1886 Yılında Isparta'da doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Ülkenin çeşitli yerlerinde Hakim ve Savcılık görevlerinde bulunmuş, 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM'ye I. Dönem Biga Vekili seçilmiştir. Bu dönemde Isparta istiklal Mahkemesi Başkanlığı yapmıştır. Evli ve iki çocuk babası olan Hamit Bey 10 Ağustos 1961 tarihinde ölmüştür. Bkz, **TBMM Arşivi**, Milletvekili Özlük Fonu.

⁷⁴⁴ Hamdi Bey (Ahmet Hamdi Dumrul): 1879 yılında Ayvacık'ta doğmuştur. Fatih-Tophane Medresesinde eğitim almış ticaretle uğraşmıştır. Ayvacık, Ezine ve Bayamıç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Şubelerinin kurucuları arasında yer almış 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM'ye 41. Yaşında I. Dönem Biga Vekili seçilmiştir. Isparta istiklal Mahkemesi üyesi olarak da görev yapmıştır. Evli ve bir çocuk babası olan Hamdi Bey 3 Kasım 1947 tarihine ölmüştür. Bkz, **TBMM Arşivi**, Milletvekili Özlük Fonu.

⁷⁴⁵ Hüsrev Sami Bey (Kızıldoğan)(Sami Aydoğmuş): 1884'te Gümülcine'de doğmuştur. 1904'te Harbiye'yi bitirmiştir. Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında görev almıştır. Sivas Kongresine Eskişehir üyesi olarak katılmıştır. Heyeti Temsiliye üyesidir. 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM'ye I. Dönem Eskişehir Vekili seçilmiştir. Isparta İstiklal Mahkemesi Üyesi olarak görev yapmıştır. Evli ve iki çocuk babası olan Hüsrev Bey 3 Mart 1942 tarihinde ölmüştür. Bkz, **TBMM Arşivi**, Milletvekili Özlük Fonu.

⁷⁴⁶ Tahsin Bey (Mehmet Tahsin Hüdayioğlu): 1880 tarihinde Maraş'ta doğmuştur. Maraş Belediyesi Meclisi İdari Üyeliğinde bulundu. Osmanlı Mebuslar Meclisi IV. Dönem Maraş Vekilidir. 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM'ye I. Dönem Maraş Vekili seçilmiştir. Evli ve altı çocuk babası olan Tahsin Bey 6 Mayıs 1947 tarihinde ölmüştür. Bkz, **TBMM Arşivi**, Milletvekili Özlük Fonu.

⁷⁴⁷ Aybars, **a.g.e.**, s. 54.

Yukarıdaki tablo oluşmuştur⁷⁴⁸. Isparta İstiklal Mahkemesi'nin görev bölgesi; Isparta, Burdur, Antalya, Denizli, Aydın ve Menteşe sancakları olmuştur. Isparta İstiklal Mahkemesi 9 Ekim 1920 tarihinde kurulmuş 21 Ekim 1920 tarihinde Isparta'da görevine başlamıştır. 22 Şubat 1921 tarihinde çalışmalarına son verip 25 Mart 1921 tarihinde Ankara'ya geri dönmüştür⁷⁴⁹.

Isparta İstiklal Mahkemesi görev alanı içerisinde yer alan Antalya'da da görev yapmıştır. Teke Mutasarrıflığından TBMM Başkanlığı'na gönderilen 5 Kasım 1920 tarihli telgrafta Isparta İstiklal Mahkemesi Reisi Hamit Bey, "*Antalya ve havalisi kumandanlığının gösterdiği lüzum üzerine heyetimiz Antalya'ya azimle ifa-yı vazifeye mübaşeret eylemiştir.*"⁷⁵⁰ şeklinde bilgi verilmiştir. İstiklal Mahkemesi, Antalya İtalyan işgali altında olmasına rağmen Antalya'da görevini sürdürmüştür⁷⁵¹. Dolayısıyla Isparta İstiklal Mahkemesi Antalya ve havalisinde meydana gelen asayiş ve firarilerle ilgili olaylar için Antalya'da görev yapmıştır. TBMM Reisi tarafından Dâhiliye Vekâlet'ine gönderilen yazıda Antalya'da görev yapan İstiklal Mahkemesi heyetinden Antalya'daki genel durum hakkında bilgi alındığı bilgide Antalya Livası dâhilinde askeri firarilerin çok olduğu, bu firarilerin halka çok büyük zarar verdikleri buna mukabil Antalya'daki mülki amir ve jandarma komutanının esaslı tedbirler alacakları yerde masalarını bırakmayarak olaylara karşı sorumsuz ve ilgisiz kaldıkları ve bu durumun derhal gözden geçirilmesi istenmiştir⁷⁵².

Isparta İstiklal Mahkemesi 8 Kasım 1920 tarihinden 28 Aralık 1920 tarihine kadar Antalya'da çalışmalarını sürdürmüştür. Isparta İstiklal Mahkemesi heyeti Antalya'daki çalışmaları hakkında Mustafa Kemal'i bilgilendirmiştir. 4 Mayıs 1921 tarihli TBMM Reisi Mustafa Kemal'i bilgilendirme yazısında, Antalya'da bulunan heyetin 34 meseleye baktığı bu meselelerden 24'ünün asker firarilerinin durumları ve faaliyetleri ile ilgili olduğu, bunun sonucu olarak bölgede insanların çok rahatsız oldukları anlatılmıştır. İstiklal mahkemesinin incelediği dosyaların ise özellikle bölgede hane yakmak, para ve eşya gasp etmek, yol kesmek şeklinde işlenen suç unsurları olduğu bilgisi verilmiştir⁷⁵³.

Hamit Bey 26 Aralık 1920 tarihinde TBMM'ye yazdığı yazıda İstiklal mahkemesi heyetinin Antalya'daki faaliyetlerini tamamlayarak Burdur yolu ile Isparta'ya döneceğini

⁷⁴⁸ Ezherli, a.g.e., s. 65.

⁷⁴⁹ Aybars, a.g.e., s. 80.

⁷⁵⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi; A: III-10-a-2, D: 43, F: 18

⁷⁵¹ Aybars, a.g.e., s. 82.

⁷⁵² Cumhurbaşkanlığı Arşivi; A: III-10-a-2, D: 43, F: 310.

⁷⁵³ Cumhurbaşkanlığı Arşivi; A: III-10-a-2, D: 43, F: 210-1

bildirmiştir⁷⁵⁴. Çalışmalarında; gasp, eşkıyayı himaye, firar, firara sebebiyet, firara teşvik, fuhuşa dehalet, hırsızlık, hükümete muhalefet, isyan, rüşvet, sahtekarlık, silah alıp satmak, görevi terk ve suistimal, rüşvet, yalan ve yol kesme gibi suç dosyalarını incelemiştir. İstiklal Mahkemesi heyeti Antalya'daki işlerini tamamladığından 29 Aralık 1920 tarihinde Isparta'ya hareket etmiş⁷⁵⁵ ve 6 Ocak 1921 tarihinde Isparta'ya ulaşmıştır⁷⁵⁶.

Isparta İstiklal Mahkemesi tüm sorumluluk alanında 555 dava dosyasını görüşerek karara bağlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda 7 kişiye idam cezası, 6 kişiye gıyabi idam cezası, 20 kişiye kürek cezası, 265 kişiye çeşitli türde cezalar verilmiş, 248 kişi hakkında da adem-i mesuliyet ve beraat kararı verilmiştir⁷⁵⁷. Ancak bunun ne kadarlık kısmının Antalya ile ilgili olduğuna dair bir bilgiye ulaşılammıştır.

TBMM 17 Şubat 1921 tarihinde İstiklal Mahkemeleri hakkında “...kurulduğu günden itibaren fevkalade hizmeti görülmüş olan fakat şimdilik ihtiyaç kalmadığı ve eğer atıyen ihtiyac-ı mahsus bulunduğu zaman yine Meclis-i Ali'nin karar ve tensibi ile lüzum görülen mahalde İstiklal mahkemesi teşkili her zaman mümkün olacağına binaen...” karar vermiş ve “...Ankara İstiklal Mahkemesinden mâadâ bi-l-umûm İstiklal Mahkemelerinin şimdilik faaliyetine nihayet verilmiş ve heyetler meclise davet edilmiştir...”⁷⁵⁸ mahkemelerin kapatıldığı bildirilmiştir. Bu kararla Ankara İstiklal Mahkemesi hariç bütün İstiklal Mahkemeleri kapatılmıştır. Karar doğrultusunda Isparta İstiklal Mahkemesi de 25 Mart 1921 tarihinde kaldırılmıştır⁷⁵⁹.

3.5 İşgal Yıllarında Antalya'da İstihbarat Faaliyetleri

Millî Mücadele döneminde Antalya, Anadolu'ya giriş ve çıkışlarda çok önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde ülkeye giriş ve çıkışlar daha çok Mudanya ve Antalya üzerinden yapılmıştır. TBMM Reisi Mustafa Kemal 18 Haziran 1920'de aldığı kararda:“*Büyük Millet Meclisi Heyet-i Vekilesi ile temas etmek üzere Anadolu'ya gelecek ecanib (yabancı kişiler) yalnız Mudanya ve Antalya iskelesinden ülkeye girebileceklerdir. Bu iskeleler haricinde hiçbir taraftan, kim olursa olsun, ülkeye girişine müsaade olunmayacaktır. Mudanya ve Antalya iskelelerinden gelecek ecnebilerin vesaikini tetkik ederek hüviyetleri kabul veya adem-i kabulleri hakkında Heyet-i Vekilece ittihaz olunacak mukarrerata (kararlara) esas olabilecek*

⁷⁵⁴Cumhurbaşkanlığı Arşivi; A: III-10-a-2, D: 43, F: 59-1.

⁷⁵⁵Cumhurbaşkanlığı Arşivi; A: III-10-a-2, D: 43, F: 59-2.

⁷⁵⁶Aybars, a.g.e., s. 80.

⁷⁵⁷Aybars, a.g.e., s. 155.

⁷⁵⁸TBMM Zabıt Ceridesi, 152. İctima, I. Celse, 17.2.1921, s.269.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c008/tbmm01008152.pdf>. (E.T. 25.11.2013).

⁷⁵⁹Aybars, a.g.e., s. 95.

malumatı izhar etmek (hazırlamak) vazifesi ile bir siyasi memur bulundurulacaktır. Bu kararnamenin yürütülmesine Hariciye, Dâhiliye ve Müdafaa-i Millîye vekilleri memurdur”⁷⁶⁰ demiştir. Böylece yabancıların Anadolu’ya girebilmesi Hariciye, Dâhiliye ve Müdafaa-i Millîye Vekilleri izni ile Mudanya ve Antalya’da girişle sınırlandırılmıştır. Kararın alındığı tarihte Antalya İtalya’nın işgali altındadır. İşgal altındaki bir yerden Anadolu’ya giriş yapılabileceğini kararının alınması İtalya’nın diğer işgal devletlerine göre daha yumuşak ve güç kullanmamaya özen gösteren bir işgal siyasetine sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Antalya’da propaganda ve düzenli istihbarat bilgisi aktarım işlemleri Hamdullah Suphi Tanrıöver’in “*Matbuat ve İstihbarat, Neşriyat-ı Umum Müdürlüğü*” zamanında başladığını söylemek doğru olur. Bu dönemde istihbarat faaliyetleri için bir şube de Antalya’da açılmıştır⁷⁶¹. İstihbarat şube müdürlüğüne Yüzbaşı Rasim Bey (Aktuğ) getirilmiştir. Rasim Bey istihbarat müdürlüğü görevi yaptığı yıllarda 35 yaşlarında olduğunu Antalya halkının büyük küçük, yaşlı genç her birbirinin şehrin Millî Mücadelesi için çaba sarf ettiğini belirtmektedir⁷⁶². 1920 yılında Antalya’da kurulan istihbarat teşkilatı görevini layıkıyla yerine getirmiştir. Özellikle, Ahmet Hamdi Efendi (Akseki) başkanlığında merkez ve kazalarda kurulan “İrşat Heyeti” de bölgede önemli faaliyetler yürütmüştür. Halkın aydınlatılmasında mühim rol oynamış⁷⁶³ bu bağlamda halkın işgal ile ilgili bilgilenmesi sağlanmıştır. Halkın birlikte hareket edebilmesi adına çalışmalar yapılmıştır. Halkın aydınlatılabilmesi için dönemin yerel gazeteleri köylere kadar bu sayede ulaştırılmıştır⁷⁶⁴.

Kuvay-i Millîye örgütü mensupları Antalya’da İtalyanlarla iyi ilişkiler kurmuşlardır. İtalyanlar müttefiklerinden beklediklerini elde edemeyince Anadolu’nun adeta nefes alma ve sesini duyurma yeri olan Antalya’dan Millî hükümetin dünya ile olan ilişkilerini kolaylaştırmışlardır⁷⁶⁵. Bu ortamda savaşın hemen başlarında Antalya’da bir istihbarat teşkilatı teşekkül edilmiştir⁷⁶⁶. Millî Mücadele hareketini gerçekleştirenler dünya ile irtibatlarını Antalya’da bulunan İtalyan ajansı sayesinde gerçekleştirmişlerdir⁷⁶⁷. Millî Mücadele’yi yine irşat ve halkı tenvir için 18 Nisan 1920 tarihinde bizzat Fevzi Paşa (Çakmak) Paşa’nın emri ile Batı Cephesi Kumandanlığı’na bağlı olarak merkezi Eskişehir’de; “*Askeri Polis Teşkilatı*” kurulmuştur. Bu teşkilatın amacı düşmanın propaganda

⁷⁶⁰BCA, 30. 18. 1. 1.3.2.01/3; Atatürk’ün Bütün Eserleri, C. 8. İstanbul, 2002, s. 331.

⁷⁶¹ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Ankara, 1989, s. 16.

⁷⁶² Ayoğlu, a.g.e., s. 257.

⁷⁶³ Oral, a.g.m., s. 37.

⁷⁶⁴ Gönüllü, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e...*, s. 91

⁷⁶⁵ Ayoğlu, a.g.e., s. 246.

⁷⁶⁶ Oral, a.g.m., s. 31.

⁷⁶⁷ Muhammet Güçlü, “*Antalya’da Yerel Basının...*”, s. 36.

ve faaliyetlerini önlemek ve Türk Milleti'nin meydana gelen olaylar karşısındaki ümitsiz ve kararsız tutumunu ortadan kaldırmaktır⁷⁶⁸. Bu teşkilatın bir şubesi de 28 Temmuz 1920 tarihinde Antalya'da açılmıştır. Açılan şube temmuz sonunda Anadolu Ajansını da kendine bağlamış, bölgede İstihbarat faaliyeti yürütmeye başlamıştır. Antalya şubesi şube müdür vekilliğine Sahra Yüzbaşı Rasim Efendi, Sivil Memurlar Fikri ve Ethem Efendiler ile dört polis memuru atanmıştır⁷⁶⁹.

Millî Mücadele'de halkı bilinçli hale getirmek çok önemliydi. Antalya'da bu vazife dinsel boyutlu olarak da ele alınarak halkın Millî Mücadele hakkında bilinçlenmesi sağlanmıştır. Öyle ki Umur-ı Şer'iyeye Vekaleti tarafından her yerde müftü, kadı ve diğer din görevlilerine de halkı tenvir ve irşat vazifesi bağlamında vaaz ve nasihatler yapılması talimatı verilmiştir⁷⁷⁰. Bu vazife bağlamında Mehmet Akif (Ersoy), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Halide Edip (Adıvar), Mehmet Emin (Yurdakul), Semih (Rıfat) konuşmaları nasihatlerde bulunarak Millî Mücadele hakkında Antalya halkını bilinçlendirmişlerdir⁷⁷¹.

İşgal yıllarında Fahri Bey (Akçakoca), Ahmet Esat Bey (Tomruk) gibi kimi istihbarat elemanları İtalya vatandaşı görünerek düşman hattında casusluk yapmışlardır. Gerçekten de İngiliz Kemal olarak da bilinen Ahmet Esat Tomruk Batı Cephesinde Yunanlılara karşı çetin mücadelelerin verildiği dönemde düşman hakkında bilgi toplamak için istihbarat amaçlı İzmir'e görevlendirilmiştir. Ahmet Esat Bey'in İzmir'e girebilmesi için yabancı bir pasaporta ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacını karşılamak için Antalya'da bulunan İtalyan konsolosluğundan yararlanmıştır. Önce Ankara'da Trabluslu Ali Said adına bir nüfus tezkeresi almış, bunu iki şahitle imzalayıp Antalya'ya gitmiştir. Antalya'da İtalyan konsolosluğuna gidip İtalyan Himayesine geçtiğini belirterek kolayca pasaport almıştır. Bu pasaportla İzmir'e gitmiş ve şehirde rahatça dolaşmış, ihtiyaç duyulan bilgileri toplayıp yine Antalya yoluyla Ankara'ya dönmüştür⁷⁷².

Ahmet Esat Tomruk anılarında Antalya'da diğer devletlerin istihbarat adamlarının olduğundan da söz etmektedir. Tomruk İtalyan pasaportu almak için Antalya'ya gitmiş İtalyan otelinde kalmıştır. Otelde ve Antalya'da Yunanlılar hesabına casusluk yapan çok kişiye rastlamıştır⁷⁷³.

⁷⁶⁸ Hasan, Moğol, **Antalya Tarihi**, Ankara, 1996, s. 269.

⁷⁶⁹ Hamit Pehlivanlı, **Askeri Polis Teşkilatı**, Ankara, 1992, s. 35.

⁷⁷⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, İ.74. C. I. C.IV. 3. Basım, Ankara, 1981, s. 397.

⁷⁷¹ Oral, *a.g.m.* s. 38

⁷⁷² Tomruk, **a.g.e.**, s. 70.

⁷⁷³ Tomruk, **a.g.e.**, 71.

Diğer yandan İtalya bölgede çıkarları doğrultusunda istihbarat elemanları görevlendirmiştir. Bu kişilerden biri Profesör Fincenzo Fago'dur. 13 Mayıs 1920 tarihinde Anadolu'da İtalyan çıkarlarına hizmet etmek için görevlendirilen Foga İtalya ile Ankara Hükümeti arasında diplomatik rol oynamıştır. Bu amaçla Antalya'ya gelen Fago beraberindeki heyetle Haziran 1920'de Ankara'ya giderek bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Temaslarında Hamdi Bey'le görüşen heyet Milli Mücadele'ye manevi destek yanında 3 milyon Lirelik borç ve ellerinde bulunan savaş malzemelerini vermeyi teklif etmiştir. Karşılık olarak da Ankara Hükümeti'nden hububat alma ve maden arama izni istemiştir. İtalya heyeti görüşmelerden bir sonuç alamamıştır. Heyet Ankara'dan ayrılarak 15 haziranda Afyonkarahisar'a gelmiş buradan Sandıklı ve Burdur güzergahı ile Antalya'ya dönmüştür. Bu arada Fago'nun Anadolu'daki faaliyet ve temasları İngiliz istihbarat servisi tarafından yakından izlenilmiştir. İngiliz raporlarına göre Fago, TBMM temsilcileriyle savaş malzemesi ulaşımı ve iktisadi imtiyazlar kazanmak için görüşmeler yapmıştır⁷⁷⁴. Görüşmelerde bir anlaşmaya varılamamış olsa da 1920 yılı ortalarından itibaren İtalya'dan birçok savaş araç gereci alınmıştır⁷⁷⁵.

İşgal yıllarında İtalya'dan da özellikle Yunanistan'ın Batı Anadolu faaliyetleri hakkında istihbarat alınmıştır. 9 Şubat 1921 tarihli Antalya Havalisi Komutanlığından Garp Cephesi Kumandanlığına gönderilen şifrede İtalya'nın Antalya mümessili Agustino Ferrante'den Rodos kaynaklı alınan istihbarata göre Yunanlıların taarruz için hazırlık yaptıkları haberinin alındığı bilgisi verilmiştir⁷⁷⁶. Bu bilgidен İtalya'nın Yunan Ordusunun faaliyetleri hakkında Türk Ordusuna bilgi verdikleri anlaşılmaktadır.

Antalya'nın işgali döneminde İtalya birçok vatandaşına pasaport vermiştir. Bu pasaportlarla Anadolu'ya özellikle de Antalya'ya gelip buralarda faaliyet gösteren birçok İtalya vatandaşı olmuştur⁷⁷⁷. Kuşkusuz bu kişiler, İtalyan menfaatleri için çaba sarf etmişler, istihbarat faaliyetleri içerisinde yer almışlardır. Antalya'da yaşayan kimi Rumların da İtalyanlar lehine casusluk faaliyeti yürüttükleri olmuştur. Kurucularının ekserisinin Rum olduğu bir casusluk şebekesi Antalya ve kazalarında tespit edilmiştir. Bu şebeke ile ilgili derhal tahkikat yapılmış yapılan tahkikat sonucunda bu şebeke mensuplarının geceleri kayıklarla gelip Antalya'nın askeri durumuna ilişkin bilgi aldıkları tespit edilmiştir. Bunun üzerine konu ile ilgili olarak bölgede yaşayan Rumların dikkatle takip edilmesi için Dâhiliye

⁷⁷⁴ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 228.

⁷⁷⁵ Çelebi, **a.g.e.**, s. 316.

⁷⁷⁶ **ATASE**, ISH, K. 700, G. 154, V. 1.

⁷⁷⁷ **BCA**. 030.0.010.000.236.594.3.1.

Nezareti'nden Antalya Mutasarrıflığına emir verilmiştir⁷⁷⁸. Yine Antalya'da istihbarat ve bilgi aktarımı ile ilgili olarak İtalya postanesinde isim ve adresi bilinmeyen kişilerin olduğu, bu kişilerin Antalya mutasarrıflık zabitleri tarafından kontrol ve takip edilmesi Dâhiliye Vekâleti'nce istenmiştir⁷⁷⁹.

İşgal yıllarında bölgede istihbarat faaliyetlerinin yoğun olduğu görülmekle birlikte bu faaliyetler tek taraflı olmayıp, her iki tarafça da yürütülmüştür. TBMM'nin mücadelesini dışarıya duyurmasında Antalya önemli bir rol üstlenmiştir⁷⁸⁰. Bu bağlamda Milli Mücadele yıllarında Antalya'da Anadolu Ajansı'nın⁷⁸¹ faaliyetleri de önemlidir. Ulusal birliği tehlikeye düşürecek kışkırtmalara karşı önlem almak, Milli Mücadeleyle ilgili haberleri halka duyurmak gibi iki önemli görevi olan⁷⁸² Anadolu Ajansı kuruluşunun hemen ardından teşkilatlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Anadolu ajansının kurucu müdürü Yunus Nadi (Abaloğlu), 12 Nisan 1920 tarihinde o dönemde Afyonkarahisar'da bulunan Refet Paşa çektiği telgrafta Avrupa ile temas kurarak özellikle Avrupa'ya Anadolu'da verilen Millî Mücadele'yi aktarabilmek ve bundan Avrupa halkını haberdar edebilmek için Antalya ve Rodos'ta birer merkezin kurulmasının elzem olduğuna dikkat çekmiştir⁷⁸³. Bu telgrafın ardından Avrupa'dan Ankara hükümetini haberdar edebilmek, Antalya'dan haber akışını sağlamak için İtalya-

⁷⁷⁸BOA, DH. EUM. 3. ŞB. 28/ 63.V. 1.

⁷⁷⁹BCA., 030-10-000-101-653-9.00.1.

⁷⁸⁰Nurettin Gülmez, **Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yenigün**, Ankara, 1999, s. 122.

⁷⁸¹Anadolu'da işgallere karşı verilen Milli Mücadele'nin amacını yurda ve tüm dünyaya doğru ve düzeni bir şekilde duyurmak ve tanıtabilmek ancak bir ajansının kurulması ile mümkün görülmüştür. Konuyla ilgili olarak milli bir ajansın kurulması fikrini ilk defa Yunus Nadi (Abaloğlu) ile Halide Edip (Adivar) ortaya atmıştır. Yapılan çalışmaların ardından böyle bir teşkilatın kurulması konusu Mustafa Kemal Paşa tarafında da benimsenmiştir. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da TBMM toplanmadan önce vermiş olduğu bir beyanattan sonra, 6 Nisan 1920'de "Anadolu Ajansı" kurulmuştur. Kuruluşunun hemen ardından 8 Nisan 1920 tarihinde Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal çok acele notlu bir genelgeyi Kolordu Komutanlıklarına, Valiliklere, Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyet ve şubelerine göndermiştir. Genelgede İslam dünyasının kalbi olan Osmanlı Saltanat merkezinin düşman işgali altına girmesi ve bütün vatan ve milletimizin en büyük tehlikelere karşı karşıya kalması sonucu olarak Rumeli ve Anadolu'nun tamamının giriştiği milli ve kutsal mücadeleler sırasında halkımızın iç ve dış en doğru haberler ile aydınlatılması ihtiyacının zorunluluk kazandığı önemle dikkate alınarak burada en yetkili kişilerden kurulu özel bir heyetin yönetiminde ve "Anadolu Ajansı" unvanı altında bir kurum meydana gelmiştir. Anadolu ajansının en suretli araçlarla vereceği haberler ve bilgiler gerçekte heyeti temsiliyemizin esas kaynaklarına ve değerlendirmelerine dayanacağı için bu ajansın bildirimlerinin oraca ve özellikle Müdafaa-i Hukuk teşkilatlarımızca da topluca görülebilecek yerlere asılması basılması ve çoğaltılması ile dağıtılması ve hatta nahiye ve köylere kadar ulaştırılması yolunda mümkün olduğu kadar fazla yayılması için gereken önlemlerin acele alınmasını ve sonuçtan bilgi verilmesini rica ederim⁷⁸¹. Diyerek Anadolu Ajansının kuruluş amacını açıklamıştır. Bkz. **Tomruk, a.g.e.**, s. 15.; İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşında...**, s. 29.; **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 20, Ekim, 1986, s. 4.; **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, S. 19, Belge 470.

⁷⁸²Topuz, **a.g.e.**, s. 139.

⁷⁸³Yücel Özkaya, "*Milli Mücadelede Anadolu Ajansının Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait bazı Belgeler*", **ATAM Dergisi**, C. I., S. 2, Mart 1995, s. 594. ; **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, S. 19, Belge 478.

Rodos arasında işleyen gemilerin sahibi ile iyi ilişkiler içinde olan İzmir tüccarlarından Moralıoğlu Halit Bey 16 Nisan 1920 tarihinde Antalya'ya gönderilmiştir⁷⁸⁴.

Temsilciler Kurulu adına Mustafa Kemal ise 14 Nisan 1920 tarihinde Afyonkarahisar'da Refet Beyefendiye gönderdiği yazıda İtalyan Ajansı kanalıyla dışarıdan düzenli olarak haber alınmasını ve düzenli bir şekilde Ankara'ya aktarılmasını istemiştir⁷⁸⁵.

Mustafa Kemal Anadolu Ajansının Yurtdışı temsilciliklerini kuruncaya kadar dış dünya ile bağlantısının Antalya'da bulunan İtalyan ajansı kanalı ile sağlanmasını ve alınan dış basın bilgilerini Ankara'ya düzenli olarak aktarılmasını emretmiştir⁷⁸⁶. Anadolu Ajansı Milli Mücadele döneminde Antalya'da bastığı Fransızca "*Bureau d'information-Adalia*" Enformasyon Bürosu Antalya adında Fransızca yayınlar yapmış milli mücadele konusunda Avrupa'yı bilgilendirmiştir.⁷⁸⁷

⁷⁸⁴ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, S. 19, Belge 478.

⁷⁸⁵ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, S. 19, Belge 475.

⁷⁸⁶ Selcan Başboğa, **Anadolu Ajansı (1920-1922)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü, İstanbul, 2007, s 109.

⁷⁸⁷ Çimrin, **a.g.e.**, s. 206.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANTALYA'DA İTALYAN İŞGALİNİN SONA ERMESİ

Bu bölümde Antalya'da İtalya işgalinin sona erme süreci incelenmiştir. Antalya'nın tahliye edilmesine sebep olan hususlar, Londra Konferansı ve TBMM heyetinin konferansa katılma süreci, konferans sonrasında Bekir Sami Bey⁷⁸⁸ ile Comte Carlo Sforza arasında imzalanan ekonomik içerikli anlaşma ve bu anlaşmanın İtalya'nın Antalya'yı tahliye etmesindeki rolü değerlendirilmiştir.

Ayrıca Antalya tahliye edilirken geride bırakılan ya da fiyatının altında satılan malzemeler, işgal yıllarında İtalya'dan ya da İtalyanlar aracılığıyla satın alınan çeşitli türde malzemeler ele alınmıştır. Temin edilen malzemelerin Antalya'ya getirilmesi ve Batı cephesine nakledilmesi, nakil işlerinde kullanılan mekkare alayları, nakil yolları ile bu malzemelerin parasının Antalya'da bulunan İtalyan Banka Şubesi aracılığı ile ödenmesi incelenmiştir.

4.1 İtalya'nın Antalya'yı Tahliye Etmesi

İtalya, yukarıda açıklandığı üzere Anadolu'da bir maceraya atılmaktan kaçınmış, Türk Millî Mücadelesi'ni yakından takip ederek, işgal siyasetini buna göre belirlemiştir. Aynı zamanda doğal bir seyir halinde olan ve başladığı andan itibaren varlığını kabul ettiği Milli Mücadele hareketine karşı bir tavır takınmaktan kaçınmıştır⁷⁸⁹.

1921 yılı başlarında Mustafa Kemal önderliğindeki Millî Mücadele Anadolu'da etkinliğini arttırınca Damat Ferit Hükümeti iktidardan düşmüş, doğuda Ermeniler yenilgiye uğratılmış, Türklerle Ruslar birbirine yakınlaşmaya başlamış, Kilikya bölgesinde Fransızlara karşı verilen mücadelede başarı elde edilmiş, 6-10 Ocak'ta ise Türk Ordusu Batı Cephesinde Albay İsmet Bey (İnönü) komutasında Yunan ordusuna karşı ilk önemli başarısını kazanmıştır⁷⁹⁰. Anadolu'da Milli Mücadele hareketinin başarıları üzerine İngiltere ve Fransa Sevr Anlaşması taslağında küçük değişikliklere giderek Anadolu üzerindeki isteklerini kabul ettirme yolunu

⁷⁸⁸ Bakir Sami Bey (Bekir Kunduk): 1864 tarihinde doğmuş Mekteb-i Sultaniyi bitirdikten sonra Paris Siyasal Bilgiler Fakültesinde okumuştur. Cebeligarbi (Trablusgarp) ve Halep valilikleri yapmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisinde IV. Dönem Amasya vekilliği yapmıştır. Milli Mücadele Döneminde Doğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Heyet-i Temsiliye üyeliğinde bulunmuş, Sivas Kongresinde delege seçilmiştir. I. Dönem TBMM'de Amasya vekilliği ile 1. ve 2. İcra Vekilleri Heyetinde Hariciye Vekili olmuş 16 Ocak 1933 yılında ölmüştür. Bkz. **TBMM Arşivi**, Milletvekili Özlük Fonu.

⁷⁸⁹ Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde...**, s. 172.

⁷⁹⁰ Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı...**, s. 117.

seçerken, İtalya Devleti müttefiklerinden ayrı bir yol izlemiş Mustafa Kemal Paşa ve Kuva-yi Millîye'yi takdir ettiklerini bildirmiştir⁷⁹¹.

Bu gelişmelerin neticesinde işgal devletleri Anadolu'nun durumunu yeniden değerlendirmek için Londra'da bir konferans düzenleyeme karar vermişlerdir. İşgal Devletleri İstanbul Yüksek Komiserliği 26 Ocak 1921 tarihinde Tevfik Paşa'ya bir çağrı mektubu gönderip konferansa davet etmiştir. Daveti kabul eden İstanbul Hükümeti konferans için hazırlıklara başlamıştır. Bu arada konferansa katılması için TBMM'ne çağrı yapılmamıştır. Oysa Londra Konferansı'nın toplanmasına sebep olan en önemli etken TBMM Hükümeti'nin oluşturduğu düzenli birliklerin İnönü Savaşlarında Yunanlılara karşı kazandıkları savunma savaşı olmuştur. İnönü Savaşlarının kazanılması kazanılacak olan diğer savaşların habercisi olarak algılanmış ülke genelinde büyük bir sevinç yaşanmıştır⁷⁹². Bundan dolayı işgal devletlerinin aceleyle konferans toplamaya karar verdiklerini söylemek doğru olur.

Konferansın düzenlenmesine sebep olan en önemli etkenin Mustafa Kemal ve arkadaşlarının önderliğinde verilen mücadelenin kazanılmaya başlaması olmasına rağmen TBMM'nin konferansa davet edilmemesi Mustafa Kemal Paşayı harekete geçirmiştir. Mustafa Kemal bir açıklamayla İstanbul Hükümeti'ni tanımadığını, Anadolu'nun bağımsız ve tek egemen temsilcisinin TBMM olduğunu, Sevr Anlaşmasını imzalamış olan heyetin varisleri durumunda olan İstanbul hükümeti delegelerinin vatan ve millet için yararlı sonuçlar doğurabilecek müzakereler gerçekleştirebilmesinin mümkün olmadığı, Anadolu ile ilgili sorunların milli iradeyi temsil eden tek makam olan TBMM hükümeti ve onun gönderdiği delegelerle müzakere edilebileceğini duyurmuş, davet edilmeleri durumunda konferansa

⁷⁹¹ Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde...**,s. 172.

⁷⁹² Mustafa Kemal elde edilen bu başarı için Albay İsmet Bey'i meclis adına kutlamıştır. Bu sevince İstanbul Hükümeti'nin de dahil olduğunu söylemek doğrudur. Zira İstanbul Hükümeti Dahiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'da öğrencileri Refet Paşa ve Albay İsmet Bey'i Yunanlılara karşı verilen savunma mücadelesindeki başarılarından dolayı kutlamıştır. Ankara'nın mücadelesine sıcak bakan Tevfik Paşa Yunanlıların 21 Şubat 1921 tarihinde 70-80 bin kişilik kuvvetle saldırıya geçecekleri haberini aldığını Mustafa Kemal'e bildirmiştir. Mustafa Kemal Tevfik Paşa'nın ihbarına Nutuk'ta;

Şifre

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Dersaadet,

Konferansa tesir etmek maksadıyla şubatın yirmi birinde Yunanlıların 70-80 bin kuvvetle taarruza geçecekleri Hariciye Nezareti'nden mevsukan istihbar kılınmıştır. Taarruzun Karahisar-Eskişehir istikametinde olmasına ihtimal verilir. Ankara murahhaslarının yalnız olarak konferansa kabul edilmeyeceği mümessillerin cümle-i ifadatındandır. Sadrazam Tevfik. (08.02.1921)

şeklinde yer vermiştir. Bkz. **Nutuk** C. II., s. 573. Ayrıca Mustafa Kemal ve arkadaşları hakkında daha önce alınmış olan idam kararlarını kaldırmış, Milli Mücadele hareketinde yer alanlar için yasaklanan "Paşa", "Bey" unvanlarının yeniden kullanılmasını serbest bırakmıştır. Diğer yandan İzzet paşa Ankara için "Misak-ı Milli'nin rehber" olduğunu söylemiştir. Bu bilgilerden Ankara Hükümeti ile İstanbul hükümetinin yakınlaşmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bkz. Metin Ayışığı, **Belgelerin Işığında Milli Mücadele Tarihimiz**, İstanbul, 2012, s. 191-192.

katılabilecekleri kapısını açık bırakmıştır⁷⁹³. Bir taraftan da TBMM’de Londra Konferansı için hazırlıklar başlamıştır. Mustafa Kemal’in çağrısı kabul edilince TBMM’de Londra’ya gidecek olan heyetin oluşumu, görevi ve müzakere alan sınırlılıklarını belirlemek için çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmalar TBMM’de gizli oturumlarla sürdürülmüştür. Çalışmalar sürerken 5 Şubat 1921 tarihli oturumda söz alan Kütahya Mebusu Ragıp Bey Londra’ya gidecek heyetin aynı zamanda “...*Avrupa efkâr-ı umumîyesini mümkün olduğu kadar lehimize çevirmek için azami propaganda yapmak görevi olduğunu*”⁷⁹⁴ söylemiştir. Aynı oturumda Londra’ya gidecek heyet oylanarak kabul edilmiştir. Buna göre heyet Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, İzmir Milletvekili Yunus Nadi, Mahmut Esat Bozkurt, Trabzon Vekili Hüsrev Gerede, Erzurum vekili Necati Albayrak, İzmir Vekili Sırrı Belli, Ankara Hükümetini Roma’da temsil eden Aydın Vekili Cami Beylerden oluşmuştur⁷⁹⁵.

Heyetin hangi konuları müzakere edebileceği konusunda da gizli oturumlarda görüşmeler yapılmıştır. 12 Şubat 1921 tarihindeki gizli oturumda Fevzi Paşa, “*Londra’da neleri müdafaa edeceğimizi kimsenin bilmemesi lazımdır. Bu suretle heyete bizim verdiğimiz talimat misak-ı Millîden ibarettir*”⁷⁹⁶ diyerek, yapılan toplantının gizli olmasının gerekçesini açıklamıştır.

Heyet, Misak-ı Millî’de saptanan ulusal emelleri gerçekleştirmek için kesin talimat aldıktan sonra 11 Şubat 1921 tarihinde yola çıkmıştır. Heyetin yola çıkışının TBMM heyetinin konferansa resmen davet önce olmuştur. Mustafa Kemal heyetin Londra’ya gidişi ile ilgili olarak; “*Efendiler, Dışişleri Bakanı olan Bekir Sami Bey tahtı riyasetinde ayrıca müstakil bir heyet murahhasa tertip edildi. Heyet Londra konferansına sureti mahsusada davet vukuunda icabet ve iştirak etmek kaydıyla ve fakat zamandan istifade maksadıyla Antalya üzerinden Roma’ya hareket ettirildi.*”⁷⁹⁷ demektedir. Mustafa Kemal’in vermiş olduğu bilgidenden de anlaşılmaktadır ki heyet Londra’ya gitmek için yola çıkarken en güvenli çıkış yeri olan Antalya’yı kullanmıştır. Ankara heyeti Antalya’da halk tarafından sevinçle karşılanmış, o akşam Kemahlızâde Ali Oğuz Bey’in evinde misafir edildikten sonra ertesi gün hareket etmiştir⁷⁹⁸. Antalya’dan İtalyan gemisi ile Brindisiye’ye (İtalya şehri), sonra 17 Şubatta Roma’ya geçmiştir. Heyet Roma’da İtalya Dışişleri Bakanı Comte Carlo Sforza ile görüşmüştür. Görüşmede, Anadolu halkını temsil edecek kurulun yalnızca TBMM heyeti

⁷⁹³Nutuk, C. II. s. 567-568.

⁷⁹⁴TBMM Gizli Celse Tutanakları, 5 Şubat 1337 (1921), 1. Cilt, 145. Birleşim. s. 383.

⁷⁹⁵TBMM Gizli Celse Tutanakları, 5 Şubat 1337 (1921), 1. Cilt, 145. Birleşim, s. 385.

⁷⁹⁶TBMM Gizli Celse Tutanakları, 12 Şubat 1337 (1921), 1. Cilt, 149. Birleşim. s. 481.

⁷⁹⁷Nutuk, C.II. s. 577

⁷⁹⁸Tunç, a.g.t.,s. 407.

olduğuna dair bir muhtıra Sforza'ya sunulmuştur⁷⁹⁹. Ardından heyet İngiltere Hükümeti tarafından İtalya Hariciye Nazırı Comte Carlo Sforza aracılığıyla konferansa resmen davet edildikten sonra trenle Londra'ya geçmiştir⁸⁰⁰. Davete ilişkin Bekir Sami Bey TBMM'ye telgraf çekerek, “Roma’da iken doğrudan doğruya konferansa davet edildiğinden Londra’ya müteveccihen hareket ediyorum”⁸⁰¹ bilgisini vermiştir. Heyet 22 Şubat 1921 tarihinde Londra’ya ulaşarak 23 Şubat’ta konferansa katılmıştır⁸⁰².

Londra Konferansı Türkiye’nin gıyabında Yunanistan’ı dinlemek üzere 21 Şubat 1921 tarihinde Saint James Sarayı’nda Lyord George başkanlığında başlayıp 10 Mart 1921 tarihinde sona ermiştir⁸⁰³. Londra Konferansı’nda işgal devletlerinin Anadolu topraklarının paylaşılmasında çıkarları çatıştığı için anlaşma sağlanamamış, Fransa ve İtalya Devleti Türkiye’ye yaklaşırken İngiltere, Yunanistan’ın tam manası ile hamisi haline gelmiştir⁸⁰⁴.

Bekir Sami Bey başkanlığındaki TBMM heyeti İstanbul Hükümeti heyeti ile aralarındaki görüş ayrılıklarını bir tarafa bırakarak birlikte hareket etmişler, işgal devletlerinin “böl yönet” politikasını boşa çıkarmışlardır. Konferansta TBMM heyetinden önce İstanbul Hükümeti temsilcisi Tevfik Paşa’ya söz verilmiş, fakat Tevfik Paşa sözü konferansın gerçek temsilcisi olarak gösterdiği Bekir Sami Bey’e bırakmıştır. Konferansta 23 Şubat 1921 tarihinde söz alan Türk heyeti başkanı Bekir Sami Bey Misak-ı Millî doğrultusunda bir konuşma yapmıştır. Mustafa Kemal Londra’ya giden heyetle ilgili olarak TBMM’ye, “Londra’ya gönderilen heyet 23 Şubat itibariyle konferansa katılmıştır. Konferans’ta Tevfik Paşa kısa sözden sonra ‘Sözün milleti temsil eden heyete ait olduğunu’ söyleyip geri çekilmiş ve konferans boyunca konuşmamıştır”⁸⁰⁵ bilgisini vermiştir.

Konferans esnasında TBMM heyeti Yunanistan’ı Anadolu politikasında yalnız bırakmak için İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri ile gizli görüşmeler yürütülmüştür. Bu görüşmeler sonucunda 11 Mart 1921 tarihinde Fransızlarla, 13 Mart 1921 tarihinde ise Türklere karşı ılımlı bir politika izleyen İtalyan Comte Carlo Sforza ile gizli birer anlaşma yapılmıştır⁸⁰⁶. İtalya ile yapılan anlaşma altı maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler şöyleydi:

⁷⁹⁹ Tunç, *a.g.t.*, s.407.

⁸⁰⁰ **Nutuk**, C.II. s. 577; Oğuz Karakartal, **Türk- İtalyan Kültür İlişkileri**, İstanbul, Eren Yayınları, 2004, s. 119.; Ürer, *a.g.e.*, s. 135.

⁸⁰¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 8. 158. Birleşim, 27 Şubat 1921, s. 482.

⁸⁰² Ürer, *a.g.e.*, s. 135.

⁸⁰³ Sonyel, **Kaygılı Yıllar**, s. 224.; Belen, *a.g.e.*, s.298.

⁸⁰⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 319.; Sonyel, *a.g.e.*, s. 224.; Grassi, *a.g.e.*, s. 94-95.; Ürer, *a.g.e.*, 145.;

⁸⁰⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 8. 157. Birleşim, 26 Şubat 1921, s. 450.

⁸⁰⁶ Ürer, *a.g.e.*, s. 145.

1. Ankara ve Roma hükümetleri, Osmanlı Hükümeti'nin yardımı olmadan, Antalya, Burdur Muğla ve Isparta sancaklarıyla kısmen Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya bölgelerinin iktisadî gelişimini sağlamak için işbirliği yapmaya kesin olarak karar vermişlerdir. Ereğli kömür madenlerinde, Türk-İtalyan şirketine verilecek imtiyazının sınırları daha sonra yapılacak bir anlaşma ile tespit edilecektir.

2. İmtiyaz, inhisar veya ihtiyari işletme verildiği takdirde şirket Osmanlı kanunlarına uymayı taahhüt edecektir.

3. Türk ve İtalyan sermayeleri mümkün olduğunca işbirliği yapacaklardır. İştirakler % 50'ye kadar varabilecektir.

4. İtalya Hükümeti, Türk heyetinin barış antlaşmasını ve özellikle İzmir ve Trakya'nın Türkiye'ye iadesi konusundaki bütün taleplerini müttetikleri nezdinde müdafaa etmeye söz vermektedir.

5. İtalya Hükümeti barışın tasdikinden ve iki ülke arasında ikinci bir anlaşma yapıldıktan sonra Osmanlı topraklarındaki birliklerini geri çekmek için resmî bir güvence verecektir.

6. Yukarıdaki şartlar, Türkiye'ye devamlı bir mevcudiyet ve bağımsızlık temin edecek barış antlaşmasının imzalanmasından sonra iki taraf arasında yapılacak bir antlaşmadan sonra yürürlüğe girecektir⁸⁰⁷.

Bekir Sami Bey ile Comte Carlo Sforza arasında imzalanan bu anlaşma İtalya tarafından memnuniyetle kabul edilmiş, ancak Ankara Hükümeti nezdinde Misak-ı Millî'ye uymadığı gerekçesi ile onay alamamıştır⁸⁰⁸. Çünkü anlaşma, İtalya Hükümeti'ne Antalya, Burdur, Isparta ve Muğla civarlarında imtiyazlı ekonomik girişim hakkı vermekteydi⁸⁰⁹. Verilen bu hak Millî bağımsızlığa aykırı görülmüştür. Mustafa Kemal, Bekir Sami Bey'in yaptığı anlaşma hakkında “...heyet reisi ve hariciye vekili Bekir Sami Bey kendiliğinden İngiltere, Fransa ve İtalya ricali siyasiyesi ile temas ve mükalemelerde bulunarak ayrı ayrı her biri ile bir takım mukavelemler imzalamıştır”⁸¹⁰ demek suretiyle Bekir Sami Bey'in İtalyanlarla başına buyruk anlaşma yapmış olduğuna dikkat çekmektedir. Bekir Sami Bey, Ankara'ya döndükten sonra 27 Nisan 1921 tarihinde, görüşmeler ve anlaşmalar ile ilgili bilgi sunmak

⁸⁰⁷ Çelebi, Mevlüt, *Millî Mücadele Döneminde...*, s.260.

⁸⁰⁸ Çelebi, *İtalyan Arşiv Belgelerinde...*, s. 6.; Sonyel, *Kaygılı Yıllar...*, s. 224.

⁸⁰⁹ Ürer, *a.g.e.*, s. 153.; Akın, *a.g.e.*, s. 78.; Sina Akşin, *Kurtuluş Savaşında ve Lozan'da İngiltere ve Fransa ile İlişkiler*, Lozan'ın 50. Yılı Armağanı, İstanbul, 1978, s. 67.

⁸¹⁰ *Nutuk*, C.II. s. 587.

üzere TBMM’de konuşma yapmıştır. Oturumda Fransa ve İtalya ile yapılan gizli anlaşmaların Meclis tarafından onaylanacağını umduğunu dile getirmiştir. Fakat Mustafa Kemal anlaşma metinlerinin incelenmesi için dışişleri ve maliye komisyonuna gönderilmesini önermiş ve bu öneri kabul edilmiştir. Neticede anlaşmalar Bolşevik yardımını da önleyeceği gerekçesi ile kabul edilmemiştir⁸¹¹. Londra görüşmeleri sırasında Bekir Sami Bey’le yapılan anlaşmanın TBMM tarafından reddedildiğini öğrenen İtalya aynı zamanda Londra ve Sevr Anlaşmaları hükümlerinin TBMM ordularına kabul ettirilemeyeceğini Yunanlılara karşı İnönü Savaşları’nın kazanılması ve Fransa ile barışa gidilmesiyle anlaşmıştır. Bundan dolayı anlaşmanın reddedilmesini pek de önemsemeyerek işgal bölgelerini hızla terk etme kararı almış ve bunu uygulamaya koymuştur⁸¹².

İtalya Devleti düzenli ordunun kurulmasıyla Batı Anadolu’da Yunanlılara karşı ilk zaferlerin (İnönü Savaşları) kazanılmasından sonra Londra Konferansı’nda, Türkiye’nin bütünlüğünü savunmuş ve işgal ettiği yerleri boşaltacağını sinyalini vermiştir⁸¹³. Gerçekten İtalya, TBMM ordularının Anadolu’daki başarılarına göre 1921 yılı başından itibaren Antalya’ya asker sevkiyatını azaltmaya başlamışlardır⁸¹⁴. Bu bağlamda, İtalya, Anadolu’da silahla istek kabul ettirilemeyeceğini anlayan ilk işgal devleti olmuştur. Bundan sonraki süreçte Anadolu politikasını değiştirerek ekonomik çıkarları doğrultusunda kazan-kazan metodu izlemeye başlamıştır⁸¹⁵.

Bu arada, TBMM’nin Roma temsilcisi Cami Bey 24 Nisan 1921 tarihinde bir telgraf çekerek: “*İtalyanlar Güneybatı Anadolu’da işgal etikleri yerlerden çekilecekler*” bilgisi ve mesajını resmen Ankara’ya iletmiştir⁸¹⁶. Bu telgraftan İtalyanların Anadolu’daki politikasının değiştiği anlaşılmaktadır.

Antalya’da bulunan General Porta, İtalya askerlerinin istila amacı taşımadan ve mütareke şartlarına istinaden bazı bölgeleri işgal etmişlerse de buraları yakın zamanda tahliye edeceklerini ve işgal dolayısı ile Türklere meydana gelen üzüntünün telafî edileceğini

⁸¹¹ Sonyel, **Zor Yıllar...**, s. 252.

⁸¹² **İngiliz Devlet Arşivleri Gizli Belgeleri, Türkiye’nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920)**, İstanbul, 2005, s. 71.

⁸¹³ **Anadolu’da Yenigün**, 10 Şubat 1921. “İtalyan Hariciye Nezaretinin Beyanatı” adlı haberde Comte Carlo Sforza’nın Londra Konferansı’nda Türkiye’nin müstakil bir devlet olmasını talep ettiği yazmaktadır.

⁸¹⁴ Akın, **a.g.e.**, s. 88.

⁸¹⁵ Gülmez, **a.g.e.**, s.122.

⁸¹⁶ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 141.

söylemiştir⁸¹⁷. Bu söylem üzerine 3 Mayıs 1921 tarihinde İtalya'nın çekilme politikasının uygulanılmasında kullanılmak üzere bir İtalya torpidosu Antalya Limanı'na gönderilmiştir⁸¹⁸.

İtalya Anadolu'dan (Antalya) çekilme kararı aldıktan sonra kararlarını Cami Bey aracılığıyla Ankara Hükümeti'ne bildirmiştir. Cami Bey 8 mayısta Ankara hükümetine gönderdiği bilgilendirme yazısında İtalyanların Anadolu'da bulunan birliklerini geri çekmeye başlayacaklarını, Anadolu ile ilişkileri devam ettirebilmek için uygun görülen yerlerde siyasi memurlar bırakacaklarını, Menderes'in güneyinde şimdilik askeri sebeplerden dolayı bir miktar kuvvet bırakacakları bilgisini vermiştir⁸¹⁹. Cami Bey'den gelen bilgi doğrultusunda Hükümet İtalya'nın Antalya'yı tahliye etme kararı aldığını Antalya mutasarrıfına bildirmiştir. Ayrıca, 31 Mayıs 1921 tarihinde İtalya'nın Antalya'da bulunan kumandanı Antalya Mutasarrıfı Fahrettin Bey'i ziyaret ederek, "*Askerlerini geri çekme emri aldığını ve hazırlıklara başladığını*"⁸²⁰ resmen Antalya mutasarrıfına söylemiştir. Ancak, komutan çekilmelerinin tam olarak ne zaman tamamlanacağını belli olmadığını da mutasarrıfa belirtmiştir⁸²¹. İtalya'nın Antalya'dan çekileceği bilgisi 3 Haziran tarihli Anadolu'da Yenigün gazetesinde "*İtalyanlar Antalya'yı tahliye ediyorlar*" başlığı ile duyurulmuş, haberde "*Antalya'da bulunan İtalyan mümessili mutasarrıfı ziyaretlerinde Antalya'nın tahliyesi için hükümetlerinden emir aldıklarını resmen tebliğ etmiştir*"⁸²² bilgisi yer almıştır. Mutasarrıflık İtalya'nın Antalya'da bulunan işgal kuvvetlerini Antalya'dan tahliye kararı aldığı haberinin kendilerine İtalya'nın Antalya işgal kumandanı tarafından söylenilmesini derhal Dâhiliye Vekaleti'ne bildirilmiştir⁸²³. Yazışmalardan İtalya'nın askerlerini geri çekme işlemlerini uzun vadeye yaymak istediği anlaşılmaktadır⁸²⁴. Bunun temel sebebi ekonomik imtiyaz elde etme isteği olmalıdır. Çünkü İtalya'nın Anadolu'daki temel hedefleri bölgenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarından azami şekilde istifade üzerine olmuştur.

İtalya'nın Antalya'yı tahliye beyanıyla birlikte bölgede tahliye sonrası oluşabilecek durumlarla ilgili askeri hazırlıklar yapılmıştır. İtalya işgal kumandanının şehrin boşaltılacağı

⁸¹⁷BOA, DH. KMS, 53-4, V. 35.

⁸¹⁸ATASE, ISH, K.1251, G. 143. V.1.

⁸¹⁹Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde...*, s. 290.

⁸²⁰ATASE, ISH, K.1110, G. 19. V.1.

⁸²¹ATASE, ISH, K.1251, G. 130, V. 1.

⁸²²Anadolu'da Yenigün, "*İtalyanlar Antalya'yı Tahliye Ediyorlar*", 3 Haziran 1921.

⁸²³ATASE, ISH, K.1186, G. 74. V. 1.

⁸²⁴İtalyan İşgal kumandanı 31 Mayıs 1921 tarihinde Antalya Mutasarrıfı Fahrettin Bey'i ziyaret edip Antalya'yı tahliye etmek için hazırlık emri aldığını söylemiştir. Bu görüşme esnasında İtalyan kumandan çekilme sürecinin ne zamana kadar devam edeceğinin belli olmadığını özellikle vurgulamıştır. Teke havarisi Komutanlığı'ndan Cenup Cephesi Kumandalığı'na 31 Mayıs 1921 tarihinde gönderilen rapor. ATASE, ISH, K.1251, G. 130, V. 1.

beyanının ardından Antalya Havalisi Komutanlığı 30 Mayıs 1921 tarihinde 42 numaralı şifre ile Garp Cephesi Kumandanlığı'na Antalya'da İtalya'nın 119 asker ve 33 silah mevcutlu bir merkez, 128 asker 85 silah mevcutlu bir de karargah muhafaza bölüğü mevcudunun kaldığını bildirmiştir⁸²⁵. Antalya Havalisi Komutanlığı 2 Haziran 1921 tarihinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine gönderdiği bir başka raporda İtalyanların Antalya'da kuvvetlerini azalttıkları ve şehirde mevcutlarının 24 zabıt, 126 piyade, 33 süvari, 5 otomobilci, 26 jandarma, 29 telefon ve telsiz sorumlu asker, 9 bahriyeliden ibaret kaldığı, müessese olarak da bir telsiz istasyonu bir postane biri askeri diğeri sivil olmak üzere iki hastane ve bir banka şubelerinin olduğu, İtalyanların şehirde pek yakında mevcutlarını birkaç jandarma ve zabıt ile küçük bir telsiz istasyonuna indirecekleri duyumlarının alındığı bildirilmiş ve "*Antalya Limanı'nın Anadolu'nun en mühim mahreci olduğu muhakkaktır. Şu anda Yunanlılar ve İngilizler Antalya Limanı'ndan bizim askeri malzeme naklettiklerimizi bilmiyorlar. Fakat İtalyanlar buraları terk ettikten sonra Yunanlılar ve İngilizler bizim askeri malzeme naklettiğimizi öğrenerek buralara asker çıkarma teşebbüsünde bulunabilirler. Bundan dolayı Antalya'da kuvvetli bir tabur, piyade taburu kurulup bulundurulması elzemdir*"⁸²⁶denilmiştir. Bu rapordan anlaşıldığı üzere Antalya aslında İtalya işgal döneminde güvenli bir liman olmuştur. Şehir İtalya'nın işgali altında bulunduğu dönemde Millî Mücadele için önemli silah ve malzeme ikmal yeri olarak kullanılmıştır. Doğal olarak da İtalyanlar bölgeyi terk ederlerken diğer devletler tehdit olarak algılanmıştır⁸²⁷.

Tahliye kararının ardından İtalya'nın 31 Mayıs 1921 tarihinden itibaren Antalya'da bulunan askeri ve mühimmat mevcutlarını azaltmaya, işgal kıtalarını Antalya'dan çekmeye başladıkları görülmektedir⁸²⁸.

2 Haziran 1921 tarihi itibarı ile İtalya'nın Antalya'daki askeri, malzeme ve teşkilat varlıkları yirmi dört zabıt, yüz yirmi altı piyade, otuz üç süvari, beş otomobilci, yirmi altı jandarma, yirmi dokuz telefon ve telsizci, altı makineli tüfek ile ayrıca telsiz istasyonu, postane, biri askeri diğeri sivil iki hastane, iki mektep ve bir İtalya Bankası'ndan (Bank Di

⁸²⁵ATASE, ISH, K.1187, G. 116, V.7.

⁸²⁶ATASE, ISH, K.1251, G. 130, V.1.

⁸²⁷ Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Riyaseti'nin İtalyanların Anadolu'dan çekilecekleri ile ilgili olarak cephelere yazmış olduğu 23 Mayıs 1921 tarihli emre karşı Batı Cephesi Komutanlığı, İtalyanların Anadolu'da bulunan işgal kıtalarını çekmeye başlamaları neticesinde İtalya işgal bölgesinde Yunanlıların hareketlerini serbestçe yapmasına olanak sağlayacaktır. Menderes dolaylarına gelen Yunan kıtalarından kimi erler yakında Denizli'yi alacağız gibi sözler söylemektedirler... şeklinde düşünce açıklamıştır. Buradan İtalya'nın işgal bölgelerinden çekilmesiyle Yunan işgal birliklerinin buralarda işgallerini genişletebilecekleri düşüncesi olduğu anlaşılmaktadır. **Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi**, C. II, Kısım 4. Ankara, 1974, s. 11-12.

⁸²⁸ATASE, ISH, K.1231, G. 89. V. 1.; ATASE, ISH, K.1286, G. 115, V.1.

Rome) ibaret idi⁸²⁹. Görüldüğü gibi Haziran başlarında İtalya Antalya'daki askeri varlığını oldukça azaltmıştır.

Bu arada Comte Carlo Sforza Antalya işgal komutanlığı aracılığıyla 6 Haziran 1921 tarihinde Ankara Hükümeti'ne Antalya'daki birlikleri geri çekerken herhangi bir olay meydana gelmeyeceği konusunda güvence vermiştir. Ankara Hükümeti de İtalya'ya tahliye esnasında herhangi bir zarara uğramayacakları konusunda karşı güvence vermiştir. İtalya Anadolu'yu boşaltırlarken dönemin İtalya Dışişleri Bakanı önemli bir açıklamada bulunmuştur. İtalya Dışişleri Bakanı Comte Carlo Sforza: “*Biz Türklerle ekonomik alanla ortak çıkarlara dayalı verimli bir işbirliği yapmak istiyoruz. İtalyanların gelecekte Müslüman doğu ile sağlam temellere dayalı ilişkileri olacaktır. Yunanistan, Anadolu'daki istek ve emellerinden vazgeçmelidir. Çünkü büyük devletlerden hiçbirisi Türkiye'ye Sevr Anlaşması'nı kabul ettirebilecek güçte değildir*”⁸³⁰ demektedir. Gerçekte bu söylem “*İtalya niçin Antalya'ya gelmiştir?*” sorusuna da cevap olabilecek niteliktedir. İtalya'nın işgal öncesi ve sırasında olduğu gibi işgal sonrasında da Anadolu'da ekonomik çıkar elde etme emelinde olduğu açıkça izlenmektedir. Bu bağlamda Comte Carlo Sforza'ya göre Millî Mücadele yıllarında Anadolu'nun geçici olarak işgale uğradığını düşünmüştür⁸³¹. Yine Comte Carlo Sforza Türk Millî Mücadelesi yıllarında İtalya Hükümeti'ne gönderdiği bir yazıda “*Vatanıma ancak Türkiye ile namuslu, şerefli bir barış yapmakla hizmet edebilirim. Bu barış bize bütün menfaatleri sağlamalı, fakat Türkiye'nin teslimi fikri tamamen akıldan çıkarılmalıdır*”⁸³² diyerek işgallerin kalıcı olamayacağına inanmaktaydı. Bundan dolayı Türkiye ile İtalya arasında bir anlaşmanın yapılmasından yana bir politika takip etmiştir. İtalya Meclisinde 25 Haziran 1921 tarihinde yaptığı bir konuşmada ise Türklerle ekonomik alanda ortak çıkarlara dayalı verimli bir işbirliği yapmak istediklerini, bu bağlamda Antalya'nın tahliyesinin İtalya'nın gelecekte Müslüman doğu ile sağlam temellere dayalı işbirliği yapmasının önünü açacağını söylemiştir⁸³³.

Bu arada İtalya, bir taraftan Antalya'yı tahliye ederken diğer taraftan da işgal esnasındaki uygulamalarına son vermiştir. Son verilen uygulamalardan biri İtalyan sansürünün kaldırılmasıdır. İşgal esnasında Antalya'da bulunan İtalya postanesinde İtalyan sansürü

⁸²⁹ATASE, ISH, K.1251, G. 130, V.2.; ATASE, ISH, K. 1230, G. 12. V.1.

⁸³⁰ Selek, **a.g.e.**, s. 454.

⁸³¹Comte Carlo Sforza, “*Bir İtalyan Politikacının Kaleminden Kurtuluş Savaşının Tahlili*” (Sad. Günver Otmanbölük), **Ayın Tarihi Mecmuası**, 1929, s. 47.

⁸³² Sforza, *a.g.m.*, s. 48.

⁸³³ Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde...**, s. 293.

konmuştu. Bu sansür İtalya'nın Antalya'dan çekilmeye başlaması ile 22 Haziran'da İtalya tarafından resmen kaldırılmıştır⁸³⁴.

İtalyan işgal kuvvetlerinin şehirden tahliye edileceğinin bildirilmesinin ardından 12 Haziran 1921 tarihli kararlar Antalya limanının uluslararası ticaret gemilerin kullanımında daha serbest hale getirildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda İcra Vekilleri Heyeti Reisi, Müdafaa-i Millîye Vekili Fevzi Paşa (Çakmak), Hariciye Vekili Yusuf Kemal, Dâhiliye Vekili Ata, Adliye Vekili Refik Şevket, Şeriyye Vekili Fehmi, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Fevzi, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye vekili Doktor Refik, İktisat Vekili Mahmut Celal, Nafia Vekili Ömer Lütfi, Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Maliye Vekili Hasan Hüsnü ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal imzalı belgede, “*Kuşadası, Fethiye, Marmaris, Güllük ve Antalya limanlarına uğrayacak olan ve taifeleri meyanında Rum ve Yunan şubesi bulunmayan İngiliz bandıralı sefaine (gemiler) diğer devletler bandırası altındaki sefaine (gemiler) karşı şimdiye kadar tatbik olunan tedabir-i inzibatiye uygulanması liman dairelerince müsaade olunmasına karar kılınmıştır*”⁸³⁵ denilmektedir. Buradan limanda şubesi bulunmayan diğer ülke gemilerinin Antalya limanına girmesine getirilen sınırlandırmanın kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

İtalya işgal güçlerinin Antalya'dan çekilmeye başlamaları ile sevinç yaşadıklarını da söylemek mümkündür. Çünkü 24 Haziran 1921 tarihinde bir İtalyan savaş gemisi Antalya limanına gelmiştir. Bu gemiden saat 16.00'dan 18.15'e kadar Antalya açıklarında yüz otuz pare top atışı gerçekleştirilmiştir. Gemiden Antalya limanına çıkanlar olmuştur. Antalya'ya gelen İtalyan ziyaretçiler Antalya'da İtalya banka memurları ve şehirde bulunan İtalyan subayları ziyaret etmişlerdir. Aynı günlerde İtalyan işgal güçlerinin Antalya'da telsiz istasyonunu sökmeye, telefon ve elektrik tellerini toplamaya başladıkları görülmektedir⁸³⁶.

Diğer taraftan Antalya'nın tahliye edileceği kararının öğrenilmesi yerel ve ulusal basın tarafından da sevinçle karşılanmıştır. Antalya'da yayımlanan Anadolu gazetesi Antalya'nın tahliye kararından sonra 17 Haziran 1921 tarihinde “İlk Meyve” başlıklı bir makale yayınlamıştır. Bu makalede Antalya'daki İtalyan birliklerinin komutanının tahliye kararını mutasarrıfa iletmiş yazılmıştır. Aynı makalede Antalya'ya gelen İtalyanlarla iyi ilişki kurulması ve İtalyanların yardımsever politikalarından söz ettikten sonra “*Antalya'ya düşman*

⁸³⁴ATASE, ISH, K.1193, G. 110. V.1.

⁸³⁵Cumhurbaşkanlığı Arşivi; A: III-10-b, D: 45, F: 6-1

⁸³⁶ATASE, ISH, K.1230, G. 45. V.1.

olarak gelen İtalyanlar dost olarak dönüyorlar”⁸³⁷ tespiti yapılmıştır. Yine Anadolu’da Yenigün gazetesinde: “İtalyanlar Antalya’dan gitmek üzere” başlığı ile bir haber yayınlanmış, “Bir müddetten beri Antalya’yı tahliyeye hazırlanmakta olan İtalyanlar hareket etmek üzere icap eden istihzarata (hazırlıklarına) devam ediyorlar. İlk nakliye gemisi bugün geldi. Diğerlerinin vüruduna intizar (beklenilmesine devam) edilmektedir”⁸³⁸ bilgisi verilmiştir.

İtalya’nın şehri tahliyesinin hemen arifesinde 2 Temmuz 1921 akşamı İtalyan subaylar şerefine belediye tarafından bir çay ikramı verilmiştir. Bu ikram iki yıldan fazla Antalya’da kalan İtalyanlara karşı son ev sahipliği görevi olmuştur⁸³⁹.

İtalya, Antalya’da bulunan işgal kıtalarını geri çekerlerken Antalya’dan ayrılışlarının bir merasimle olmasını talep etmiştir. Konu ile ilgili istediklerini TBMM’nin Roma Mümessili Cami Bey aracılığı Meclis’e iletmışlerdir. Ancak, iki ülke arasında sulhun henüz kesin bir anlaşmaya dayanmamasından dolayı böyle bir merasimin yapılması uygun bulunmamakla beraber tahliye esnasında resmî, mülkî ve askerî erkâna ziyarette bulunmanın bir sakıncası görülmediği⁸⁴⁰ kendilerine resmen bildirilmiştir⁸⁴¹. Aynı görüş Antalya Mutasarrıflığı’na da bildirilmiştir. Hariciye Nezareti tarafından Antalya Mutasarrıflığı’na İtalyan istekleri ile ilgili olarak, “İçinde bulunulan durumun uğurlama merasimi yapmaya mani olduğu, askeri merasime iştirak edilemeyeceği ve işgal kuvvetlerinin hükümetimiz tarafından selamlanamayacağı ancak tahliye esnasında vaki olabilecek ziyaretlere askeri ve mülki idare reislerince müsamaha gösterilebileceği”⁸⁴² bildirilerek buna göre hareket edilmesi istenmiştir.

İtalya’nın Antalya’yı 5 Temmuz 1921 tarihinde tahliye edeceği Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine önceden bildirilmiştir⁸⁴³. Yine 4 Temmuz 1921 tarihli Anadolu’da Yenigün gazetesinde İtalya işgal güçlerinin Antalya’dan ayrılacakları: “Antalya’dan Yarın

⁸³⁷ Antalya, “İlk Meyve” 7 Haziran 1921; Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde...**, s. 294.

⁸³⁸ Anadolu’da Yenigün, “İtalyanlar Antalya’dan gitmek üzere”, 1 Temmuz 1921.

⁸³⁹ Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde...**, s. 296.

⁸⁴⁰ İtalyanların Anadolu’da bulunan işgal kıtalarını geri çekmek üzere bulduklarından hükümetimizce merasim-i tabiyenin icrasını ümit etmekte oldukları Roma mümessili Cami Bey Efendi’nin işaretine atfen Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti’nin 19 Mayıs 1337 tarih ve 439 numarası tezkiresiyle işar kılınmaktadır. İki hükümet ardından sulhun işgali malum dahilinde iade edilmemiş bulunması merasim-i mahsusa tabiyenin ifasına mani olduğu cihetle tahliye esnasında vaki olacak veda ziyaretlerine rüesa-i memurin mülkiye ve askeriyece iade-i ziyaret suretiyle iktifa olunması muvafık görülmekte olup icra-yı icabına tevessül olunması rica olunur. (BCA, 594-2-5, 5/ 5.)

⁸⁴¹ BCA, 030.0.010.000.236.594.2/5.; BCA, 030.0.018.001.001.3.24.10.

⁸⁴² BCA, 030,10.0.0.236.594.02.

⁸⁴³ ATASE, ISH, K.745, G. 180. V.1.

Hareket Edecekler” başlığı ile verilmiş ve haberin devamında “*İtalya’nın Temmuz’un beşi salı günü Antalya’da hareket edecekleri şehr-i mezkûrdan bildiriliyor*”⁸⁴⁴ denilmiştir.

Antalya’da Millî hâkimiyetin gerçekleşmesi için Ankara’nın beklemekte olduğu tahliye nihayet 5 Temmuz 1921 Salı günü gerçekleşmiştir. Antalya’da kalan son İtalya askerleri Erkan-ı Harbi Umumiye Riyaseti’nin 23 Mayıs 1921 tarihli uyarısına göre tören yapmadan Rodos ve Likorta vapurlarıyla, herhangi bir olay olmadan saat 17.45’te Antalya limanından ayrılmışlardır⁸⁴⁵. 6 Temmuz 1921 tarihi itibari ile İtalya işgal güçleri Antalya’yı tamamen tahliye etmişlerdir⁸⁴⁶.

İtalya işgal güçlerinin Antalya’yı tahliye etmeleri gazetelerde haber olarak da yer almıştır. Anadolu’da Yenigün gazetesi İtalya’nın Antalya’yı tahliye etmesini “*İtalyanlar Antalya’yı tahliye ettiler*” şeklinde başlıkla duyurmuşlardır. Haberın devamında “*Şehrimizdeki İtalyanlar bu sabah tekmil kuvvetlerini vapurlara yüklemişlerdir. Akşama (dün) hareketleri mukarrerdir (kararlaştırılmıştır). (5 Temmuz için) İtalyanlar zeval-i 45 geçe Likorta ve Rodos isimli İtalyan vapurları ile Antalya’daki işgal kuvvetlerini limanımızdan hareket ettirdiler. Şehrimizi selamladılar*”⁸⁴⁷ biçiminde aktarmıştır.

Bu arada İtalya’nın Antalya’dan çekileceğinin resmen bildirilmesinden sonra Yunan ordusunun bölgeyi işgal etme durumundan tereddüde düşüldüğü anlaşılmaktadır. 21 Haziran 1921 tarihli TBMM’den Müdafaa-i Millîye Vekâleti Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’ne gönderilen şifrede “*Yunan donanmasının Samsun gibi Antalya ve diğer iskelelerimizi bombardıman etmesi ihtimaline karşı bu gibi iskelelerde mevcut mülazım-ı harbiyenin dâhile nakline imkân yoksa derhal ateşten müteessir olmayacak emin yerlere nakil ettirilmesi uygun olacaktır*”⁸⁴⁸ denilmektedir. Bu belgeden İtalya’nın Antalya’dan çekilmesinin hemen ardından Antalya’nın başka bir düşman olan Yunan tehdidi altına girebileceğinden kaygılanıldığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan İtalyanlar Antalya’da asker sayılarını azaltmaya başlayınca Ankara Hükümeti de harekete geçerek işgalin sona ermesine doğru Antalya’ya askeri birlikler takviye etmeye başlamıştır⁸⁴⁹.

⁸⁴⁴ **Anadolu’da Yenigün**, “Antalya’dan Yarın Hareket Edecekler”, 4 Temmuz 1921.

⁸⁴⁵ Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde...**, s. 296.; Gönüllü, **a.g.e.**, s. 106; Hasan Moğol, **Antalya Tarihi**, Ankara, 1997, s. 273.

⁸⁴⁶ **ATASE**, ISH, K.245, G. 182. V.1.; **ATASE**, ISH, K.1231, G. 186. V.1.

⁸⁴⁷ **Anadolu’da Yenigün**, “İtalyanlar Antalya’yı Tahliye Ettiler”, 6 Temmuz 1921.

⁸⁴⁸ **Cumhurbaşkanlığı Arşivi**; A: III-7, D:18, F: 22-1

⁸⁴⁹ **Hakimiyet-i Millîye**, 1 Temmuz 1921.

4.2 İtalya'nın Antalya'yı Tahliye Ederken Geride Bıraktığı Malzemeler

İtalya Devleti müttefikleri ile Paris Barış Konferansı'nda Batı Anadolu'nun paylaşımı konusunda ihtilafa düşmüştür. Bu ihtilaf İtalya'nın Ocak 1920'den itibaren Anadolu işgal bölgelerinde ılımlı bir politika izlemesine sebep olmuştur. TBMM tarafından düzenli ordunun kurulması ve ardından ilk zaferin kazanılması ile Anadolu'da işgal politikasını tamamen değiştiren İtalya, işgal ettiği yerlerden çekilebileceğinin sinyallerini vermeye başlamıştır. Ne var ki, Antalya üzerindeki iddialarından vazgeçtiğini, 2 Haziran 1921 tarihinde resmen açıklayarak Anadolu'yu tahliye kararı almıştır. Birkaç hafta içerisinde de İtalya işgal kuvvetlerinin tamamen Antalya'dan çekilecekleri duyurulmuştur. Böylece İtalya'nın Anadolu'da işgali Antalya'dan genişlemiş ve Antalya'ya doğru daralmaya başlamıştır. Öyle ki İtalya'nın Burdur'da bulunan gezici hastanesi haziran ortasında⁸⁵⁰, panayır malzemeleri 25 Haziran 1921 tarihinde Antalya'ya nakledilmiş, Burdur'da yalnız papazları kalmıştır⁸⁵¹. Ayrıca Teke Havalisi Komutanlığından Garp Cephesi komutanlığına gönderildiği anlaşılan 26 Haziran 1921 tarihli aynı belgede Burdur'dan İtalyanların ayrılışları ile ilgili olarak bir mektebin bahçesinde ziyafet verildiğinden ve ziyafet esnasında hiçbir vukuat olmadığından da bahsedilmektedir.

Antalya'yı işgal eden İtalya işgal esnasında bölgeye birçok silah, mühimmat ve araç gereç getirmiştir. Savaş malzemeleri dışında sağlık, hafriyat malzemeleri, kereste, el arabası, tel, kablo, otomobil, bisiklet gibi araçlar da getirilmiştir. Bu malzemeler işgal süresince kullanılmış olsa da kullanılmayan malzemelerin geri götürüldüğüne dair detaylı bilgi ve belgeye rastlanmamıştır. Ancak İtalya'nın Antalya'ya getirip kullanmadığı ya da kullanılabilir halde bulunan malzemeleri geriye nakletmesi masraflı olduğundan Antalya ahalisine, Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne, Antalya Mutasarrıflığı ve Belediyesi'ne ederinin çok altında fiyata sattığına rastlanılmaktadır. Konu ile ilgili mutasarrıflıktan verilen bilgide İtalyanların müzayede ile bazı eşyalarını satmak istedikleri, ancak müzayedeye yeterince talep olmamasından dolayı az miktarda eşyayı satabildikleri satamadıklarını ise yanlarında götürecekleri bilgisi verilmiştir⁸⁵². Gerçekten de İtalyanlar şehirde bulunan malzemelerini satmak için Binbaşı Mario Carosini başkanlığında ve üyelerinin Yüzbaşı Gorbi Tommasi, Teğmen Vaccaro Brancaoleone ve Asteğmen Piscitelli'den oluştuğu bir "Satış Komisyonu" kurmuşlardır. Kurulan komisyon tahliyeden bir gün önce 4 Temmuz tarihinde asker için yapılan barakaları ve radyo istasyonunu ihale ederek Türklere satmıştır. Yeni kapı ve Develikte bulunan barakalar Antalya Mutasarrıflığı tarafından 1850 lira karşılığında, Konak

⁸⁵⁰ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 293.

⁸⁵¹ ATASE, ISH, K.1230, G. 45, V.1.

⁸⁵² ATASE, ISH, K.1231, G. 108, V.2.

civarındaki telsiz istasyonu da Antalya belediyesi tarafından 250 liraya bunların yanı sıra telefon, karyola, benzin, kışla eşyası gibi malzemeler de satın alınmıştır⁸⁵³.

İtalyanlar tarafından bırakılan veya şehri terk ederken ucuza satılan malzemeler dışında Antalya'nın işgal döneminde subay ve teçhizat tedariki ve sevkiyatı açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Millî Mücadele'de Antalya-Eğirdir hattı oldukça işlek bir güzergâh olarak kullanılmıştır. Millî Mücadele esnasında bölgede görev yapan İbrahim Bey⁸⁵⁴ (Sorguç) anılarında konu ile ilgili bilgi verirken “...subay ihtiyacını karşılamak için tüm yedek subaylara yapılan çağrıya uyarak Antalya'dan orduya katılmak için yola çıktığını, bu dönemde Antalya'dan Eğirdir'e her gün sevkiyat olduğunu”⁸⁵⁵yazmaktadır. Bu bize bu Antalya'nın Türk Millî Mücadelesi'nde cepheye asker ve subay kazandırmakta da önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Özellikle 1 Haziran 1921 sonrasında Antalya-Baladız yolu Millî Mücadele için çok önemli bir güzergâh haline gelmiş ve Fransa ve İtalya gemileri ile yabancı limanlardan yüklenen malzemeler Antalya limanına getirilmiş buradan deve ve mekkare alayları ile Baladız'a ulaştırılmış, oradan da trenle Eğirdir ve cepheye gönderilmiştir⁸⁵⁶. Bu yolla tayyare, ordunun çok acil mühimmat ihtiyacı, otomobil ve otomobil aksamı, yaklaşık yüz elli ton benzin ve uçak yakıtı, her çeşit tıbbi malzeme, kömür, bakır tel, çok miktarda askeri ve yiyecek vb. malzeme Batı Cephesine ulaştırılmıştır⁸⁵⁷.

4.3 İtalyanlardan Satın Alınan Malzemeler

Milli Mücadele döneminde Anadolu'da verilen bağımsızlık mücadelesinin en önemli gereksinimi cephede ihtiyaç duyulan silah ve cephane olmuştur. Ordunun ihtiyacını karşılamak için birçok ülke ile temasa geçilip ihtiyaçlar bu yolla karşılamaya çalışmıştır. Bu

⁸⁵³ Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde...**, s. 296.; Bengi Kümbül, , “*Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri*”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, C. 2., Antalya, 2007, s. 783.

⁸⁵⁴ İbrahim Sorguç (1897-1974): 1897 Tarihinde Antalya'nın Şarampol semtinde dünyaya gelmiştir. İlkokulu ve Liseyi Antalya'da okuduktan sonra İstanbul'da Dar'ül Muallimin mektebinde okumuştur. Bu okulda okurken I. Dünya Harbi için orduya katılmıştır. Orduda aldığı eğitiminin ardından Filistin'e gönderilmiştir. Savaşın ardından 1920 tarihinde Antalya'ya dönmüştür. 1921 Ağustosunda tekrar Millî Mücadele için cepheye sevk edilmiştir. Millî Mücadele esnasında cephede Yedek Piyade Teğmen olarak savaşmış ve anılarını “İstiklal Harbi hatıratı” adı ile kaleme almıştır. 1934 Soyadı kanunundan sonra Sorguç soyadını almıştır. Millî Mücadelenin ardından ülkenin değişik yerlerinde devlet memurluğu yapmış, 1962 tarihinde emekli olmuştur. 1974 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Erdoğan Sorguç, **İbrahim Sorguç'un İstiklal Harbi Hatıratı**, (2. Baskı), İzmir, 1996.

⁸⁵⁵ Erdoğan Sorguç, **İstiklal Harbi Hatıratı**, (Yd. Sb. İbrahim Sorguç), İzmir, 1996, s. 91-92.

⁸⁵⁶ Recep Bozkurt, “*Millî Mücadelede Eğirdir Menzili ve Eğirdir Bahriye Müfrezesi*”, **Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleri ile Eğirdir Sempozyumu**, 31 Ağustos-1 Eylül 2001., s. 203.

⁸⁵⁷ **Türk İstiklal Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekatı**, s. 196. ; **Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi**, C. I., s. 27.

dönemde silah ve teçhizat temini için temasa geçilen ülkelerden biri de İtalya olmuştur. Görüşmeler neticesinde İtalya'dan birçok savaş araç gereci temin edilmiştir⁸⁵⁸. İtalyanlardan ya da İtalyanlar vasıtası ile temin edilen savaş gereksinimlerinin büyük bir kısmı İtalya'nın işgali altında bulunan Antalya vasıtasıyla Anadolu'ya getirilmiş, buradan cephelere ulaştırılmıştır.

İtalyanlardan Milli Mücadele döneminde savaş malzemesi alımı faaliyetlerinin 1919 yılı sonlarında başladığını söylemek doğru olur. Zira 11 Aralık 1919'da Roma'da bulunan Galip Kemali Bey'i ziyaret eden İtalyan Generali Marini "*Ordunun terhisi münasebetiyle elde kalan silahların uygun bir fiyatla elden çıkarılacağını*"⁸⁵⁹ söylemiştir. Generalin bu söylemi üzerine Anadolu'da milli mücadele için gereksinim duyulan savaş malzemelerinin bir kısmının İtalya'dan temin edilmesi planlanmaya başlanırken, İtalyanlar da ellerindeki malzemeyi satarak gelir elde etmeyi düşünmüşlerdir⁸⁶⁰. Bu bağlamda İtalyanlarla silah ve malzeme alımı konusunda görüşmeler başlamıştır.

Diğer taraftan İtalya, Antalya'yı 28 Mart 1919 tarihinde işgal ettikten sonra bölgede otorite kurmak ve işgalleri genişletmek için çaba sarf etmiştir. Ancak Anadolu topraklarının paylaşılması konusunda beklentileri gerçekleşmeyince Yunanistan'a tavır alarak işgal bölgesinden diğer cephelere yürütülen Millî Mücadele'ye yardım faaliyetlerine göz yummuş, Yunanistan'ın yenilgiye uğratılması için destek olmuş, Türk Millî Mücadelesinin en önemli gereksinimi olan bazı silah ve araç gereç satın alımı konusunda çok önemli katkıda bulunmuştur⁸⁶¹. Gerçekten de İtalyanlar, Antalya ve çevresinde silah nakliyatı konusunda da müsamaha göstermişlerdir. Şefik Bey anılarında Antalya'dan Sarayköy'e silah ve cephane naklettirmek istediğini, fakat sevkiyatın gerçekleşmesinde orada yer alan iki deponun başında Türk askerleri dışında aynı zamanda İtalya nöbetçileri de bulunduğu için İtalyanların onayını

⁸⁵⁸ Bülent Çukurova, "*Celal Bayar'ın Bir Raporu*", **ATAM Dergisi**, Mart, 1991, S. 20, s. 355.; İlyas Sami Kalkavanoğlu, **Millî Mücadele Hatıralarım**, İstanbul, 2011, s. 34.; Bedirhan Çınar, (Röp.), "*Türkiye için Dövüşen İtalyan Generali*", **Millîyet Gazetesi**, 4-16 Ocak 1959.

⁸⁵⁹ Galip Kemali Söylemezoğlu, **Otuz Senelik Siyasi Hatıralarımın C. III**, (Kısım I. 1919-1922) İstanbul, 1953, s. 250.

⁸⁶⁰ Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde...**, s. 315.

⁸⁶¹ İtalya'nın o dönem takındığı tavırla ilgili olarak Hüsametdin Ertürk, "...Millî Mücadele yıllarında Türklerin yegane dostu İtalya olup İtalyanları bu dostluğa sevk eden sebep İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali idi. Çünkü işgal Türklerde olduğu kadar İtalyanlar üzerinde de derin bir infial yaratmıştı. İzmir ve havalisi daha önce, 1915 senesinde, İngiliz ve Fransızlarla Saint Jean De Maurienne Anlaşmasını yapan İtalyanlara harbe girmeleri mukabilinde bahşedilmişti... Ancak, İngiliz, Fransız ve Yunanlılar aralarında uzun görüşmeler sonucunda anlaşmaya varıp İzmir ve havalisini İtalyanlara değil Yunanlılara verilmesi kararı almışlardır... Bu gelişmelerin üzerine İtalya Anadolu'da doğan mukavemeti desteklemeye ne olursa olsun İzmir ve havalisinin Yunanlılara geçmesine ve Akdeniz'i Yunanistan'ın -Megalo İdea- ile ifade olunan tarihi emellerinin tahakkukuna mani olmaya karar vermiştir." Değerlendirmesini yapmaktadır. Bkz. Hüsametdin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul, 1964, s. 406-407.

alması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu zorluğa rağmen Çine’de kişisel dostluk kurduğu İtalya temsilcisi Doktor Nekrato’ya uygun bir dille silahların alınmasına engel olunmamasını, bunların Antalya’dan giden tabura ait olduğunu belirterek, bu durumu Antalya’daki İtalya komutanlığına bildirmesini rica etmiştir. Doktor Nekrato bu durumu üst makamına yazmış, bu sayede silahların Sarayköy’e taşınmasına olanak sağlanmıştır⁸⁶². Şefik Bey nakledilen silah ve cephane sayısı hakkında net bilgi vermese de bu miktarın 1477 adet muaddel Rus tüfeği, 672 adet 88 modeli Alman Tüfeği, 22 maksim makineli tüfek ve bir miktar cephaneden oluştuğu anlaşılmaktadır⁸⁶³.

TBMM 23 Nisan 1920 tarihinde açılınca İtalya ile ilişkiler önemli görülerek ilk yurt dışı temsilcilik İtalya’da açmış, Cami Bey⁸⁶⁴ TBMM’nin temsilcisi olarak Roma’ya gönderilmiştir⁸⁶⁵. Bu sayede TBMM ve İtalya ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. Cami Bey’in görev yaptığı dönemin Millî Mücadele’nin en kritik dönemleri olduğu muhakkaktır. Bu dönemde Cami Bey İtalya’dan silah temini, Anadolu’dan İtalya’ya giden satın alma komisyonu ile malzeme alımı, diplomatik ilişkileri sürdürme ve geliştirme adına önemli vazifeler yapmıştır. Mustafa Kemal 8 Eylül 1920 tarihinde Cami Bey aracılığıyla İtalya Dışişleri Bakanı Comte Carlo Sforza’ya gönderdiği mektubunda “Cami Bey’in TBMM’nin İtalya temsilcisi olarak gönderilmesi İstanbul’da bulunduğumuz sırada eski iyi ilişkilerimizi hatırlamama fırsat oldu. Gerek Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığınız gerek şimdiki Dışişleri Bakanlığınız sırasında dünya meselelerinin çözümü konusunda yurdumuzun davasını pek asil duygularla savunmuş olmanızdan dolayı çok duygulandığım sizi temin etmek isterim... Milletlerimiz arasında zaten var olan derin sempati bağının Cami Bey’le daha da güçleneceğine inancım tamdır.” şeklinde ifadeler kullanmıştır⁸⁶⁶. Bu mektuptan Mustafa Kemal’in İtalya ile ilişkileri önemseydiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Ankara Hükümeti Roma’ya Yarbay Mümtaz Bey’i de askerî ve İtalya’dan silah ve malzeme alımları için Mubayaa Komisyonu (Satın Alma) başkanı olarak göndermiştir. Yarbay Mümtaz Bey başkanlığındaki komisyon üyeleri Mehmet Muhlis Bey, Mehmet Nuri ve Hasan Bahri Beyler’den oluşmuştur. Komisyon Antalya yoluyla hareket ederek Rodos’a varmış ve aynı gün Rodos’tan İtalya’ya

⁸⁶² Aker, **a.g.e.**, s. 158.

⁸⁶³ Aydın, **a.g.e.**, s. 320.

⁸⁶⁴ Cami Bey (Abdulkadir Cami Baykurt): 1877 yılında İstanbul’da doğmuştur. Millî Ahrar Fırkası genel sekreteri. Felah-ı Vatan Grubu başkanlığı yapmıştır. Osmanlı Meclis-i Mebusanında I. ve II. dönem Fizan IV. Dönem Aydın vekilliği yapmıştır. TBMM I. Dönem Aydın vekilliği yapmıştır. Vekillik görevini sürdürürken Divan-ı Riyaset kararı ile 21. Ekim 1922 tarihinde istifa etmiş sayılmıştır. Ankara Hükümeti Roma temsilciliği görevini yapmıştır. Evli ve dört çocuk babası olan Cami Bey 4 Kasım 1949 tarihinde ölmüştür. Bkz. **TBMM Arşivi**, Millet Vekili Özlük Fonu.

⁸⁶⁵ Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde...**, s. 252.

⁸⁶⁶ Mustafa Onar, **Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları II.**, Ankara, 1995, s. 185, Belge. 928.

hareket etmiştir. Komisyon üyelerinin hepsi Ankara hükümeti diplomat pasaportuna sahip olup Antalya Konsoloslugu'ndan vize almışlardır⁸⁶⁷. Böylece İtalya ile olan ilişkiler daha da ivme kazanırken silah ve malzeme alımı kolaylaşmıştır.

Meclisin açılmasından bir süre sonra Roma Temsilciliğine bir telgraf gönderen Fevzi Paşa Antalya'da teslim edilmek üzere İtalya'dan tayyare yakıtı alınmasını istemiştir. Yine Erkan-ı Harbi Umumiye Reisi sıfatı ile Fevzi Paşa, Antalya Havalisi Kumandanlığı'na gönderdiği emirde İtalyanlardan Millî Mücadele için yardım alınacağından ülkedeki İtalyanlara karşı iyi davranılması ricasında bulunmuştur⁸⁶⁸. Bu bağlamda İtalya'dan 4.752 kilo tayyare benzini ve 22 fiçı yakıt temin edilmiş temin edilen yakıtı teslim alması için Antalya'ya Tayyareci Kemal Efendi gönderilmiştir. Yakıt kontrol edilip teslim alındıktan sonra Antalya'dan Burdur-Baladız yoluyla cepheye nakledilmiştir⁸⁶⁹.

İtalya'dan savaş araç gereç ve cephane alımı ile ilgili olarak TBMM'ne 9 Ağustos 1920 tarihinde bilgi veren Fevzi Paşa (Çakmak): *“Askerin iase ve ilbası ve teçhizat hususundaki noksanlarının ahalinin himmeti vatanperveranesiyle az zamanda ikmal olunacağına emniyet berkemaldır. Cephaneler İtalya'dan veyahut Avrupa'dan geliyor. Bu da tanzim olunan ordumuz ve bilhassa topçu vesaire kuvvetlerimizin tekasüfünü görerek bunun mutlaka Avrupa'dan ve İtalya'dan geldiğine kani olmuştur. Antalya'ya bir filo göndererek bahane ile istikşafatta (Keşfetmeye çalışma) bulunuyorlar. Zannediyorlar ki elimizde bulunan esliha (silahlar) ve cephane noksanından bilâhare vasitasız kalacağız. Efendiler esliha ve cephane noksanından dolayı bu memleket hiçbir vakit arzı teslimiyet etmeyecektir”*⁸⁷⁰ şeklinde bilgi vermiştir.

İtalya'dan 10 Ekim 1920 tarihinde 2075 kilo otomobil benzini, 1000 kilo tayyare yakıtı satın alınarak Antalya'ya getirilmiş buradan Akşehir yoluyla Karahisarısahip'e (Afyonkarahisar) gönderilmiştir. Ancak gönderilen tayyare yakıtının az bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü 11 Ekim 1920 tarihinde Tayyare Bölüğünden 12. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen yazıda bölüğe 1000 kilo benzinin gönderildiği ancak Yüzbaşı Fazıl Bey'in Çine'den getirmiş olduğu 300 beygir kuvvetindeki tayyarenin saatte 90 kilo yakıt tükettiği bu yakıtın ancak tayyarenin dört uçuşuna yetecek kadar olduğu, bugün Antalya'da mubayaa edilen 26 bidon yakıtın Eskişehir garp cephesi emrine gönderileceği haberi

⁸⁶⁷ Çelebi, a.g.e.,s. 318.

⁸⁶⁸ ATASE, ISH, K. 1251 G.123. V.1. 2.

⁸⁶⁹ ATASE, ISH, K. 854, G. 125. V.1.-2.

⁸⁷⁰ TBMM Gizli Celse Tutanakları, 9 Ağustos 1336 (1920), 1. Cilt, 45. Birleşim. s. 124.

alındığını bu yakıtın bir kısmının da kendilerine gönderilmesi için emir buyrulması talep edilmiştir⁸⁷¹.

İstihbarat Dairesi Başkanı Hasan Fehmi Bey 12 Mayıs 1921 tarihinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine İtalya’da bulunan komisyonun silah ve malzeme alımı işini tamamladığı bilgisi verilmiştir⁸⁷².Müdafaa-i Millîye Vekâlet’inden çekilen bir telgrafta ise Millî Mücadele’nin en önemli ihtiyacı olan silah ve mühimmat temininin karşılanması ile ilgili İnebolu irtibat zabıtlığı aracılığı ile Galata’da ticaret ile uğraşan Muzaffer Bey’le elli bin tüfek ve bu tüfeklerin her biri için biner fişek alımı konusunda anlaşmıştır. Anlaşmaya göre Muzaffer Bey tüfek ve fişekleri Antalya ya da Karadeniz sahilinde uygun bir yere getirip teslim edecektir. Tüfekler ve fişeklerin Anadolu’ya getirilmeden önce İtalya’da bulunan mubayaa komisyonu (satin alma) tarafından kontrolden geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Silah alımı ve süreçle ilgili Roma Elçisi Cami Bey’e de bilgi gönderilmiştir. Alımında anlaşmaya varılan silahların tutarı bir milyon liradır. Bu tutar Antalya’daki İtalyan Bankasına silahlar teslim olmadan teminat olarak yatırılacaktır. Anlaşmaya göre teminata duran paranın tüfekler ve fişekler tamamen teslim edildikten sonra yirmi gün içerisinde havale edilecektir⁸⁷³. Buradan Antalya’da bulunan İtalyan bankasının alınan silah ve malzeme alımlarının ücretlerinin ödenmesinde sıklıkla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Gerçekten de işgal yıllarında İtalya’dan birçok silah ve araç gereç alınmış ve bu malzemelerin paraları Antalya’da bulunan İtalya Bankası Banko Di Roma aracılığı ile ödenmiştir⁸⁷⁴. 4 Ağustos 1920 tarihinde Milli Müdafaa Vekili Namına Garp Cephesi Kumandanlığına gönderilen yazıda silah ve cephane alımı için İtalya’da bulunan Kaymakam Edip Seffet Bey’e Antalya’da bulunan Banko Di Rome Şubesi aracılığıyla 50 bin liranın gönderildiği bilgisi verilmiştir⁸⁷⁵. İtalyanlardan satın alınan silahların ödemeleri nakit yapılmış olup, paraları İtalya banka şubesi aracılığı ile ödenmiş, çoğu kere de oldukça yüklü miktarda havale masrafı verilmek zorunda kalınmıştır⁸⁷⁶. Yine Garp Cephesi Kumandanlığı’ndan Müdafaa-i Millîye Vekaleti’ne çekilen şifrede “*Antalya’da Garp Cephesi satın alma komisyonunun bulunduğu İstanbul’dan Antalya’ya gelen yüzbaşı Mehmet Ali Efendi’nin de vesayeti ile her biri ikişer bin liraya teslim olunmak şartı ile Fransız Spat sisteminde ve bir kişilik iki makineli tüfeği ve iki yüz kilometre sureti ile harp tayyarelerinden*

⁸⁷¹ATASE, ISH, K. 860, G. 38. V. 1-2.

⁸⁷²ATASE, ISH, K. 1175, G.102. V.1.

⁸⁷³Harp Tarihi Vesikaları Dergisi., Y. 15. Haziran 1966, S. 56, Belge. 1281.

⁸⁷⁴ATASE, ISH, K.1156, G. 130. V. 1.; M. Cemal Kutay, **Ege’nin Kurtuluşu**, İstanbul, 1981, s. 75

⁸⁷⁵TİTE, K. 318, G. 68, B.69-001.;

⁸⁷⁶TİTE, K.318, G. 72, B. 72.00.1.

şimdilik iki tayyarenin tedariki kabil olduğu ve parası Antalya'daki İtalya bankasına teslim edilip tayyareler gelmediği takdirde bankanın parayı iade edeceği bildirilmiştir. Bu tayyareler Fransız tayyaresi olup fiyatı da çok uygundur. Ayrıca bu tayyare siparişi ile birlikte en lüzumlu yedek edevatın her biri için ikişer adet iniş takımı, ikişer pervane alınacağı"⁸⁷⁷ bildirilmiştir. Bu bilgilerden silah ve malzeme alım işlemlerinde Antalya'da bulunan İtalyan Bankası şubesinde yararlanıldığı anlaşılmaktadır.

İtalya'nın Antalya'da bulunan banka şubesinde sadece alınan silahların ücretinin ödenmesi, havale işlemlerinin ya da teminat ücretinin yatırılması konusunda yararlanılmamış aynı zamanda bu şube temin edilen malzemeler için geçici depo gibi kullanılmıştır. 3 Temmuz 1920 tarihinde Antalya'dan Müdafaa-i Milliye Vekaletine gönderilen şifrede sandıklanmış halde iki tenekesi bir kasa olmak üzere 250 kasa tayyare yakıtının Antalya'ya getirilerek banka şubesinde muhafaza edildiğini bildirilmiştir⁸⁷⁸. Tayyare yakıtının kontrolü, teslim alımı ve sevki için Yüzbaşı Nuri Efendi adında bir subay görevlendirilmiş, Yüzbaşı Nuri Efendi bu amaçla Antalya'ya gelmiştir⁸⁷⁹.

Ankara Hükümeti'nin İtalya'da silah ve malzeme aldığı İngiliz raporları da yansımıştır. İngiliz raporlarına dayanılarak verilen bir bilgiye göre, bir İtalyan firmasına ait gemilerle İtalya'dan getirilen silah ve mühimmat Söke, Antalya ve diğer limanlara çıkarılmaktadır⁸⁸⁰.. İngiltere'nin İstanbul'daki temsilcisi Robeck'in 28 Ağustos 1920 tarihli bir raporuna göre, "*Almanya'dan alınacak silahların İtalya kanalıyla Anadolu'ya getirilmesi konusunda İtalya dışişleri bakanı Comte Carlo Sforza ile Talat Paşa arasında anlaşmaya varılmış, Milliyetçilerin görüşmeler yaptığı Banco Di Sconto iki bin beş yüz eski ve sekiz yüz yeni kamyonu Selanik'ten Antalya'ya nakletmeyi üzerine almıştır*"⁸⁸¹. Bu bilgidен Ankara Hükümeti'nin İtalya'dan malzeme temin etmesinin yanı sıra diğer ülkelerden temin edilen malzemeleri de İtalyanların aracılığıyla Anadolu'ya getirdiği anlaşılmaktadır.

Millî Mücadele'ye silah ve malzeme temini için Eylül 1920 başlarında TBMM adına Albay Kazım Bey ve 5 subay sivil kıyafetli olarak Antalya'ya gelmişlerdir. Antalya'da İtalyan olan Misraki ve Alhadev isimli malzeme ticareti yapan tüccarlarla görüşmüşler bu kişilerle kumaş, battaniye, ayakkabı ve benzin almak için anlaşmışlardır. Aynı günlerde TBMM adına Galip Kemali Bey, Cami Bey, Celalettin Beyler Roma'ya gitmiştir. Roma'da İtalyan

⁸⁷⁷ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Y. 14. Aralık 1965, S. 54, Belge. 1241.

⁸⁷⁸ **ATASE**, ISH, K.675, G. 63. V.1.

⁸⁷⁹ **ATASE**, ISH, K.706, G. 61. V.1.

⁸⁸⁰ Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı...**, s. 167-168.

⁸⁸¹ Çelebi, **a.g.e.**, s. 329.

yetkililerle görüşen heyete İtalya Dışişleri Bakanı Müsteşar Yardımcısı “*Yakındoğu’da güçlü bir Türkiye görmek istediklerini söylemiş, Anadolu’daki Millî Mücadelecilere yardım edecekleri*” açıklamasında bulunmuştur⁸⁸².

Millî Mücadele döneminde silah alımı yapılan İtalyan tüccarlarından biri de Fedro’dur. 29 Aralık 1920 tarihinde İtalyan tüccar Fedro ile silah alımı konusunda anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmayla şarjörlü, yüzer fişekli, beş yüz adet tabanca alımı için anlaşılmış olup tabancaların her biri şarjörü, yüz fişeği ile birlikte yirmi lira olmak üzere mutabakata varılmıştır. Bu anlaşmalardan kaynaklanan malzemelerin teslim alımı Antalya üzerinden olmuştur⁸⁸³.

1920 yılının başında İtalya’nın Lord Triestino Şirketi Anen, Antalya limanına İtalya’dan temin edilen askeri malzemeleri taşımaya başlamıştır. Bu şirketin gemileri büyükçe sandıklar içinde malzemeleri getirmişler, getirilen malzemeleri limandan şehirde askeri depo olarak kullanılan Muratpaşa Camisi avlusuna nakletmişlerdir. Bu faaliyetler gizlilik içinde yapılırsa da alınan malzemelerin gelişi esnasında şüphelenen Rumlar taşımayı ihbar etmiş, bunun üzerine Yunan Gambotu Irax, İtalyan gemisinde arama yapmak istemiş fakat İtalya askerleri, “*Burası İtalyan gemisidir. Bir adım daha atarsanız sizi vururuz!*”⁸⁸⁴ diyerek izin vermemişlerdir. Bu olaydan sonra İtalyan gemileri ile malzeme nakletme işi devam etmiştir.

İtalya İkinci İnönü Savaşları’ndan sonra herhangi bir anlaşmaya lüzum görmeksizin Anadolu’dan çekilme kararı alınca Ankara Hükümeti de Millî Mücadele’de kullanılmak üzere İtalyan silah fabrikalarından silah ve mühimmat yardımı için İtalya nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda İtalya’ya satın alma komisyonu gönderilmiş komisyonca İtalya’dan dört milyon üç yüz on bin adet tüfek fişeği, doksan yedi ton barut alınması için anlaşmaya varılmıştır. Aynı anlaşmayla İtalyanlar her ay Millî Mücadele için Antalya Limanı’na elli bin tüfek teslim etmeyi teklif etmişlerse de bu vaat gerçekleşmemiş, ancak yirmi bin adet tüfek satın alınabilmiştir⁸⁸⁵.

Zaman zaman İtalya’ya gönderilen komisyonların İtalya’daki faaliyetlerinin tartışma konusu olduğu anlaşılmaktadır. TBMM Zabıt Ceridelerine göre 1921 yılı ocak ayı sonu iki vekil ve iki şimendifer mühendisinden (İsim verilmemiş) oluşan bir komisyonun İtalya’ya başta acil ihtiyaç duyulan şimendifer parçaları olmak üzere çeşitli malzemeleri temin için gönderildikleri anlaşılmaktadır. Ancak bu komisyon İtalya’da iki ayı aşkın bir süre

⁸⁸² Sonyel, **Kaygılı Yıllar...**, s. 182.; Kutay, **a.g.e.**, s. 74.

⁸⁸³ **ATASE**, ISH, K. 736, G. 15. V.1.

⁸⁸⁴ Alçitepe, **a.g.e.**, s. 146.

⁸⁸⁵ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s. 509.

bulunmasına rağmen gitme amacının gereği olan malzemeleri temin edemeyince mecliste konuyla ilgili tartışma olmuştur. Komisyonun çalışmaları meclis gündemine alınmış ve komisyonun başta şimendifer parçaları olmak üzere malzeme temin etmek için Sardunya, Korsika, Sicilya'da dolaşıp sonuç alamamaları eleştirilmiştir. Aynı zamanda mecliste komisyon kurulup alınması için talimat verilen şimendifer parçalarının teminin çok elzem olduğunun, temin edilmezse şimendifer hattının çalışmayacağıının beyan edildiği ancak iki aydır komisyonun çalışmalarından sonuç alınamamasına rağmen şimendifer hattının sağlıklı bir şekilde çalışmakta olduğu dolayısıyla şimendifer parçalarının alınmasının iddia edildiği gibi elzem olmadığıının anlaşıldığı dile getirilip satın alma işlemi eleştirilmiştir⁸⁸⁶.

2 Nisan 1921 tarihinde Ankara Hükümeti Antalya'da, Mario Pellegrini isimli İtalyan silah tüccarından iki yüz elli bin Türk Lirası karşılığında yirmi beş bin mavzer tüfeği, beş yüz makineli tüfek ve seksen top satın almıştır. 1 Mayıs 1921 tarihli başka bir satın alımda ise Ankara Hükümeti ile İtalyan şirketleri arasında elli bin üniforma, elli bin çift ayakkabı, yirmi bin yün çorap ve otuz bin sırt çantası alımı için kontrat yapılmış zikredilen malzemelerin Antalya yoluyla naklinin gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır⁸⁸⁷.

1 Mayıs 1921 tarihinde Milliyetçilerle İtalyan şirketleri arasında 50 bin üniforma, 50 bin çift ayakkabı, 20 bin yün çorap ve 30 bin sırt çantası için anlaşmaya varılmış, alınan malzemelerin para işleri Antalya'daki İtalya bankası aracılığıyla yapılmıştır⁸⁸⁸.

İtalya'dan alınan malzemelerin büyük bir gizlilik içinde cepheye ulaştırılmasına azami dikkat gösterilmiştir. Gelecek olan her türlü silah ve araç gerecin gizli bir şekilde sahilin uygun bir yerine koyulması ve bunların göze çarpmadan Afyonkarahisar istikametine gönderilmesi, gerekirse bunun İtalyan kuvvetlerinin yardımı ile yapılması çok önemli görülmüştür. Konu ile ilgili olarak, Ankara'nın İtalya'dan sipariş ettiği savaş malzemelerinin İngilizler ve Fransızların dikkatini çekebileceğinden büyük parçalarının peyder pey gelmesi, hatta büyük parçaların Rodos'a çıkarılarak oradan vapurlarla getirilmesinin daha uygun olacağı İtalyan kumandan İtalyan Malisa tarafından dile getirilmiştir⁸⁸⁹. Anlaşıldığı üzere Millî Mücadele'nin ihtiyacı olan silah ve cephane İtalyan işgali altında bulunan Antalya'dan

⁸⁸⁶ **TBMM Celse Tutanakları**, I. Dönem 2. Yasama Yılı, 14. Birleşim, 31 Mart 1921, s. 284-289.

⁸⁸⁷ Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde...**, s. 317.

⁸⁸⁸ Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde...**, s. 317.

⁸⁸⁹ **ATASE**, ISH, K. 736, G. 7. V.1. 3.

temin edilmiş olup İtalyanlar silah nakil işlemlerinde müttefiklerinin kontrolünden kolay geçme konusunda yardımda bulunmuşlardır⁸⁹⁰.

İtalyanlar aracılığıyla Milli Mücadele’de kullanılmak üzere tayyare alınmak da istenmiştir. Konuyla ilgili iki harp tayyaresinin alınması Fransızlarla görüşülmüş bu sırada Erkan-ı Harbiye reisliğinden Antalya Mutasarrıflığına 2 şubat 1921 tarih ve 340 numaralı telgrafla bildirildiğine göre 4000 lira Antalya’da bulunan İtalyan Bankasına havale edilmiştir. Teke Mutasarrıflığından da ücretin geldiği teyit edilmiştir. Tayyare alımı için İstanbul’dan Antalya’ya Hava Yüzbaşı Mehmet Ali Efendi gönderilmiştir. Ancak sonradan alınmak istenilen tayyarelerin fiyatı pahalı görüldüğünden alımından vazgeçilmiştir⁸⁹¹.

Milli Mücadele döneminde Ordunun malzeme gereksinimini sağlamada TBMM’nin İtalya temsilcisi olarak atadığı Cami Bey’in büyük katkısı olmuştur. Cami Bey 24 Şubat 1921’de Londra’dan Ankara’ya silah alımı ilgili göndermiş olduğu bir telgrafta İtalya’dan silah ve malzeme alımı konusunda Comte Carlo Sforza’nın iznini aldığını bildirerek Milli mücadele’de ordunun elinde bulunan Alman Mauser tipi silahlarına ihtiyaç duyulan 20 ile 30 milyon arasında küçük çapta mermi satın alabilmek için gerekli paranın gönderilmesini istemiş, Londra Konferansı görüşmelerinin hemen ardından derhal Roma’ya döneceğini bildirmiştir.⁸⁹² Cami Bey, Hariciye ve Müdafaa-yı Millîye Vekâletlerine 16 Temmuz 1921’de gönderdiği başka bir telgrafta Prag’da Skoda fabrikasından satın alınmak üzere kırk altı bin Japon tüfeği ile bu tüfeklere ait elli milyon fişek, üç yüz altmış Rus mitralyözünü, on dokuz milyon fişek, yüz yirmi dört boza mitralyözünü, on skoda cebel bataryası, yüz bin mermi alımında anlaşmaya varıldığını bildirmiştir. Alınan malzemeler yedi milyon iki yüz bin Osmanlı lirasına mal olmuştur. Kontrolü yapılarak uygun bulunan silahların Çek-Slovak hükümetinin taahhüdü altında Karadeniz yoluyla sahillerimize çıkarılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca silahlar teslim edilinceye kadar her türlü ziyan ve tehlike mal sahiplerine ait sayılmıştır⁸⁹³.

Cami Bey Müdafaa-ı Millîye Vekaleti’ne Ekim 1921’de gönderdiği şifrede, Avrupa’dan silah ve mühimmat tedariki için en sağlıklı yolun İtilaf Devletlerinden olan Fransa ve İtalya ile doğrudan doğruya anlaşarak bu devletlerin yardımlarının sağlanması olduğu bilgisini vermiştir. Aynı şifrede, Avrupa’da Fransa ve İtalya’nın elinde bulunan çok sayıda savaş artığı silah ve cephanenin büyük bir kısmının Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya

⁸⁹⁰ Kinross, **a.g.e.**, s. 319.

⁸⁹¹ **ATASE**, ISH, K. 703, G. 3. V.1.

⁸⁹² Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde...**, s. 321.

⁸⁹³ Çelebi, **a.g.e.**, s. 322.

tarafından alınmış olmasına rağmen henüz iki ülkede de önemli miktarda silah ve malzeme bulunduğunu bildirerek, İtalya'da Fiume'deki silah ve cephane hakkında tahkikat yaptığını, son zamanlarda oralarda silahların subaylar tarafından saklanmış olduğunun anlaşıldığını ve İtalya hükümetinin tehlikeli olan bu durumdan kurtulmayı bu silahların satılmasında gördüğü, bu yüzden bu silah ve malzemelerin Türkiye'ye satılması arzusunda oldukları tespitinde bulunmuştur⁸⁹⁴.

Cami Bey'in bu şifreyi gönderdiği günlerde Ankara Hükümeti, Fransa ile Ankara Antlaşması'nı imzalamış; İtalya ile de müzakerelere başlamıştı. Ancak Fransa'dan Cami Bey'in umduğu yardım gelmediği gibi İtalyanlarla yapılan müzakerelerden de bir sonuç alınamamıştır. İtalya Fiume meselesini çözümledikten sonra savaş ihtimali ortadan kalktığı için elindeki savaş artığı malzemenin satışından elde edeceği geliri sosyal problemlerin çözümünde kullanmak istemiştir. Bu nedenle, iyi ilişkilerine güvenerek askerî malzemeye ihtiyaç duyduğunu bildiği Ankara Hükümeti'nin isteklerine olumlu cevap vermiştir⁸⁹⁵. Roma'dan Hariciye Vekâleti ve Başkumandanlık makamına 19 Ekim 1921'de gönderilen bir raporda on adet kullanılmamış harp tayyaresi satın alınması için çalışmalar yapıldığı, mubayaa sonuçlarıyla bu tayyarelerin Antalya'ya kadar (vapurla) gönderileceği ve bedellerinin tayyareler teslim edildikten sonra ödeneceği bildirilmiştir. Tayyarelerin fiyatlarının oldukça ucuz olduğuna da değinilen raporda tayyarelerin her birinin 15 bin İtalyan Frankına yani 1000 Osmanlı lirası olduğu yazılmıştır. Raporda tayyarelerden birinin bedelinin Mısır Prensesi Kadriye Hanımefendi⁸⁹⁶ tarafından ödeneceği, prensesin ismini bu tayyarelerden birisine verilmesini arzu ettiği bilgisi de yer almıştır. Satın alımı için görüşmeleri yapılan tayyarelerin temin edilememiştir. Çünkü Müdafaa-i Milliye Vekaletine Celalettin Arif bey'in 15 Mayıs 1922 tarihinde İtalya'daki çalışmaları hakkında göndermiş olduğu dört aylık raporunda alınmak istenilen tayyareler konusunda Paris komisyonu vasıtasıyla icra edilen bu işten hiçbir malumatının olmadığı şeklinde bahsedilmektedir⁸⁹⁷.

Ancak TBMM'nin İtalya Büyükelçisi Cami Bey tayyare temini için İtalya'da görüşmeler yapmış ve bunun sonucunda temin edilen bir tayyare Antalya limanına gönderilmiştir.

⁸⁹⁴ Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde...*, s. 322.

⁸⁹⁵ Çelebi, *a.g.e.*, s. 323.

⁸⁹⁶ Mısırlı Prenses Kadriye Hüseyin: Anadolu'da işgal devletlerine karşı Milli Mücadele'nin verildiği dönemde Anadolu'yu ziyaret etmiş 12 Mayıs 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa tarafından da kabul edilmiştir. Mektuplarından 12 Nisandan 22 Mayıs 1921 tarihine kadar Anadolu'da kaldığı Anadolu'dan sonra Rodos yoluyla Roma'ya gittiği anlaşılmaktadır. Anadolu'da bağımsızlık için verilen mücadeleden etkilendiğinden dolayı tayyare hediyesinde bulunmuştur. Bkz. Kadriye Hüseyin, **Mukaddes Ankara'dan Mektuplar**, (Çev. Cemile Necmettin Sahir Sılan), İstanbul, 1999.

⁸⁹⁷ Çelebi, *a.g.e.*, s. 324.

Antalya'ya gelen tayyareyle ilgili olarak Müdafaa-i Millîye Vekâleti, Erkân Harbi Umumi Riyaseti'ne gönderdiği bilgi yazısında tayyarenin naklinin karadan mümkün olmadığından Antalya'ya bir tayyare zabitanın görevlendirilmesi istenmiştir⁸⁹⁸. 23 Haziran 1921 tarihli belgeden anlaşıldığına göre bu istekle ilgi olarak tayin edilen tayyare zabiti Antalya'ya ulaşmış⁸⁹⁹ ve bu sayede alınan tayyarenin cepheye ulaşması sağlanmıştır. 8 Temmuz 1921 tarihli bir başka belgeden yine İtalya'dan tayyare alındığı anlaşılmaktadır. Antalya'da bulunan Tayyare Kumandanı Yüzbaşı Fazlı Bey'in Garp Cephesi Kumandanlığı'na gönderdiği bilgi yazısında, Antalya'ya parçalar halinde üç tayyarenin getirildiği, bu parçaların birleştirilerek üç tayyarenin uçuşa hazır hale getirildiği, bu tayyarelerde kullanılmak üzere 170 kilo benzinin mevcut olduğu ayrıca Polatlı'ya da 1200 kilo benzinin vürut ettiği ancak bu benzinin süzülerek kullanılmaya muhtaç olduğu bilgisi verilmiştir⁹⁰⁰. Malzeme alımı ile ilgili olarak bazen yanlış bilginin de ortaya atıldığı olmuştur. Örneğin, Garp Cephesi Komutanlığı'ndan 1921 yılı Haziran sonunda gönderilen bir yazıda Antalya'ya on üç tayyare geldiği, bunun doğru olup olmadığının araştırılması, gelmişse bunun kaç tanesinin Garp Cephesi'ne tahsis edildiğinin bildirilmesi istenilmiştir⁹⁰¹. Bu yazıya 26 Haziran tarihinde on üç tayyare geldiği haberinin doğru olmadığı cevabı verilmiştir⁹⁰². 9 Temmuz 1921 tarihli Garp Cephesi Kumandanlığı'ndan Antalya Havalisi Kumandanlığına gönderilen yazıda ise Antalya'ya getirilen tayyare parçalarının karadan Afyonkarahisar'a nakledilmesi istenilmektedir⁹⁰³. Bu bilgiden Milli Mücadele döneminde ihtiyaç duyulan tayyare parçalarının da Antalya yoluyla temin edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Antalya'nın işgalinin sona ermesinden sonra da İtalyan tüccarlardan tayyare alınmıştır⁹⁰⁴.

İtalya'dan silah ve çeşitli malzeme temini bazen de yerel idarecilerin İtalyanlarla iletişimi neticesinde gerçekleşmiştir. Mart 1921'de Antalya'daki yerel yöneticiler İtalyan işgal kuvvet birliğine acilen ihtiyaçları olan sağlık malzemesi satın almak istediklerini bildirmişlerdir. Durumu üst amirliğe yazan İtalyan Binbaşı Carossini, ellerinde malzeme olmadığı, eğer istenilirse Rodos'tan gönderilebileceği cevabını almıştır. Bunun üzerine komutanlık

⁸⁹⁸ ATASE, ISH, K. 1180 G. 34. V. 1.

⁸⁹⁹ ATASE, ISH, K. 1191 G. 7. 40. 1.

⁹⁰⁰ ATASE, ISH, K. 1195, G. 98. V.4.-5-6.

⁹⁰¹ ATASE, ISH, K.1190, G. 169. V. 1.

⁹⁰² ATASE, ISH, K.1195, G. 98. V. 1.

⁹⁰³ ATASE, ISH, K. 1195, G. 98. V.1.-2.-3.

⁹⁰⁴ 7 Şubat 1922 tarihinde İtalyanlardan temin edilen 20 Spat III. av uçağı Antalya'da teslim alınmış, tayyarelerden birini Antalya'ya gönderilen Vecihi Bey uçurarak Akşehir'e götürmüştür. Alınan uçak sayısı Türk İstiklal Harbi Deniz cephesi ve Hava harekatı adlı kitapta 22 adet geçmektedir. Bkz. **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri**, Ankara, 1982, s. 235.; **Türk İstiklal Harbi V. Cilt Deniz Cephesi ve Hava Harekatı**, Ankara, 1964, s. 84.

mutasarrıflığa satabilecekleri malzemenin listesini bildirmiştir. Bu yolla yirmi şişe kloroform, beş metrelik iki yüz paket gazlı bez ve tentürdiyot temin edilmiştir⁹⁰⁵.

Ankara Hükümeti İtalya'dan yalnızca silah, cephane ve mühimmat satın almamıştır. Yukarıda da anlatıldığı üzere ordunun asli unsuru olan askeri elbise, çadır, pantolon vb. ihtiyaçları da İtalya'dan temin edilmiştir. Cami Bey döneminde askerin ihtiyacını karşılamak için Antalya'da bulunan İtalyan bankasına yatırılan yarım milyon Frank karşılığı olarak 30 bin elbise ve yirmi bin çadır Roma'dan Hariciye Vekâleti'ne 14 Ekim 1921'de gönderilen şifreye göre Türkiye'ye getirilmek üzere yüklenerak getirilmiştir. Celalettin Arif Bey döneminde yapılan alımlar da şöyledir: 15 bin ceket ve pantolon, 160 bin fanila ve fanila ceket, 1922 başında bir İtalya şirketiyle yapılan mukaveleden sonra 18 bin takım çadır Anadolu'ya sevk edilmiştir. Ocak 1922'de yapılan 100 bin adetlik matara hakkındaki bir mukavele sonucu bunlardan 42 bini 22 Ocak 1922'de Anadolu'ya gönderilmiştir. Ankara Hükümeti'nin mataraya ihtiyaç kalmadığını bildirmesine rağmen satın alınan mataraları iade etmek mümkün olamadığından geriye kalan mataralar da Haziran ayında Türkiye'ye gönderilmiştir. Mart 1922'de 14 bin takım çadırın satın alınması için bir mukavele yapılmıştır. 25 beş bin Alman sırt çantası da Ağustos 1922'den önce Antalya limanına getirilmiştir⁹⁰⁶.

Antalya'da zaman zaman İtalyan askerlerinden de malzeme temin edilmiştir. 27 Haziran 1919 tarihli 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne yazdığı şifreden anlaşıldığına göre, İtalyan askerlerinin Antalya'yı istila için geldikleri anlatıldıktan sonra askerlerin pek döküntülü ve düzensiz oldukları kimilerinin kendi malzemelerini bile sattıkları o zamana kadar Antalya ahalisine İtalyan askerlerince 50 silah satılmış olduğundan bahsedilerek Antalya'da İtalyan askerlerinden silah alınması hususunda gayret edilmesi gerektiği ayrıca alınan silahların paralarının da müfettişlikçe karşılanacağı belirtilmiştir⁹⁰⁷. Diğer taraftan, işgal esnasında İtalyan askerlerinden silah ve mühimmat aldığı tespit edilen sekiz kişi İtalyan polisleri tarafından tutuklanmıştır⁹⁰⁸. İtalya'nın kendi askerlerine silah satmalarını yasaklamak yerine Antalya ahalisinden silah satın alanları tutuklaması bizce ilginç bir ayrıntı olarak görülmekte ve silah satılmasına göz yumulduğu şeklinde değerlendirilmektedir.

⁹⁰⁵ Çelebi, a.g.e., s. 316.

⁹⁰⁶ Çelebi, a.g.e., s. 328.

⁹⁰⁷ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Y. 11. Mart, 1962, S. 39, Belge. 941.

⁹⁰⁸ **ATASE**, ISH, K. 193, G. 9. V.1.-2.

İtalya'nın Antalya'yı tahliye kararı vermesinin hemen ardından silah ve malzeme satışını hızlandırdığı anlaşılmaktadır. Özellikle şehrin tahliyesinin arifesinde İtalyanlar silah ve malzemelerini düşük ücretler karşılığında satmışlardır. 250 adet fişegi ile bir mavzeri 70 kuruşa, bir makineli tüfekle mermisini bir liraya, bir tabanca ile 50 fişegini altmış kuruşa sattıklarına rastlanılmıştır⁹⁰⁹. Konu ile ilgili Antalya Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 7 Haziran 1919 tarihli yazıda, İtalyanların ellerinde bulunan malzemeleri pek ucuz fiyata sattıkları bundan Antalya halkının memnun kaldığı bilgisi bildirilmiştir⁹¹⁰.

Antalya işgal yıllarında silah tedariki ve nakliyatı konusunda çok önemli bir yere sahip olmuş her yönüyle cephe gerisi hizmeti vermiştir⁹¹¹.

⁹⁰⁹ Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında", **Yeni Sabah**, 11 Nisan 1941.

⁹¹⁰ **BOA**, DH, KMS, 52-2/23.

⁹¹¹ Moğol, **a.g.e.**, s. 261.

SONUÇ

Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden olan ve Pamfilya adı verilen bölgede kurulan Antalya, konumu itibariyle Anadolu'ya açılan kapı, deniz ticareti için önemli bir limandır. Şehir bu özelliklerinden dolayı tarihte birçok devletin işgaline uğramıştır. Bu devletlerden biri de İtalya olmuştur.

İtalya, Antalya ve çevresiyle Trablusgarp Savaşı'nın ardından ilgilenmeye başlamıştır. Bu ilginin sebepleri şehrin çevresine hakim konumu, çevre yerleşim yerlerine ulaşım kolaylığı, yer altı ve yer üstü kaynaklarının zenginliği, geniş ve verimli tarım arazileri ve önemli bir ticaret limanına sahip olmasıdır.

İtalya'yı Antalya'nın işgalinde harekete geçiren en önemli unsur I. Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli anlaşmalarda kendisine vaat edilen toprakların bir kısmının Paris Barış Konferansında Yunanistan'a verilmesi olmuştur. Özellikle Batı Anadolu'da İzmir ve çevresinin Yunanistan'a verilmesi İtalya'nın tepkisini çekmiş, İtalya müttefiklerinden ayrı bir politika izlemeye koymuştur. Bu politikanın sonucu olarak İtalya bölge hâkimiyeti için 23 Mart 1919 tarihinde Ege Denizi'nde "Deniz İstasyon Komandosu" kurulmuştur.

İtalya Antalya'yı işgal etmek için bölgede asayiş ve güvenliğin olmadığını öne sürmüştür. Bu bağlamda işgalin hemen öncesinde posta arabasının eşkıyalarca ölü kesilerek soyulması, şehir hapisanesinden firarların yaşanması, Dutlubahçe semtinde yalnız yaşayan bir kişinin faili meçhul kişilerce öldürülmesi, şehirde Rumların yoğun olarak yaşadığı mahallede bomba patlatılması olaylarını şehirde asayişin olmadığı şeklinde değerlendirilerek şehir 28 Mart 1919 tarihinde işgal edilmiştir. Sonradan hapisaneden firari olayının ve Rum mahallesinde bomba patlatılması olayının İtalyanların tertiplemesi ile olduğu anlaşılmaktadır. Diğer olaylar ise her şehirde yaşanabilecek asayiş olaylarıdır.

Şehrin işgali bir beyanname ile duyurularak herkesin işgale itaat etmesi istenmiştir. Ancak işgale şehirde yaşayan Müslüman halk tepki göstermiş o dönemde Antalya ahalisinden olan Rumlar işgale tepkisiz kalmışlardır. Rumların işgale tepkisizliği Batı Anadolu'da Yunan işgali başlayınca sona ermiş İzmir'in işgali üzerine Antalya Rumları şehirde Yunanistan lehinde faaliyetlere başlamışlardır.

İstanbul Hükümeti'nin işgale karşı tavrı askeri değil, siyaseten olmuştur. Bu yüzden işgale karşı silahlı direniş gösterilmesinden ziyade işgale yazılı ve sözlü protesto ve düzenlenen

mitinglerle tepki gösterilmesi yönünde tavır almıştır. Bunun temel sebebi hükümetin işgal devletlerine karşı mücadele edecek güçte olmamasından kaynaklanmıştır.

İşgal döneminde Antalya mutasarrıflığı İstanbul Hükümeti'nin istekleri doğrultusunda hareket etmiştir. Şehrin işgalinden hemen önce İtalyanlarla işbirliği içerisinde olduğu saptanan mutasarrıf Ali Firuzan Bey görevinden azledilmiş, yerine mutasarrıflık tecrübesi olmayıp şehirde muhasebe memuru olarak bulunan Talat Bey vekâleten getirilmiştir. Mutasarrıf vekilinin yeterli liyakate sahip olmaması Antalya Mutasarrıflığının işgale karşı mukavemetini zayıflatmıştır.

Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Heyet-i Temsiliye Başkanlığına seçildikten sonra Anadolu'daki işgalleri yakından takip ederek işgallerin şiddetle protesto edilmesini istemiştir. Antalya'nın işgalinde de İtalyanların şehirde asker sayılarını arttırmalarının, işgalleri genişletmelerinin ve halka masum görüntüsü verilerek gösterilen faaliyetlerin önüne geçilmesini, bu hususlarda yerel yöneticilerden, komutanlıklardan ve 2. Ordu Müfettişliğinden halkın aydınlatılmasını istemiştir.

Antalya'nın işgaline askeri alanda tepki oldukça sert olmuştur. Dönemin Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa (Çakmak) işgal üzerine Antalya'nın her ne pahasına olursa olsun boşaltılmaması emrini vermiştir. 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey (Aker) gelişmeleri dikkatle izlemiş, işgalin meşru tarafının olmadığını her yerde dile getirmiş, şehrin ileri gelenlerini toplayıp işgale karşı aydınlatmıştır. Ayrıca, işgalin genişletilme ihtimaline karşı Antalya, Burdur ve Isparta yöneticilerini uyarmış, bölgedeki silah ve teçhizatı daha güvenli yerlere taşımıştır.

İtalya, Antalya'yı işgalinin ardından şehir ve çevresinde hâkimiyetini sağlamak için şehir merkezine ve dışına üsler kurarak askerlerini buralara yerleştirmiştir. Özellikle Antalya Burdur yolu üzerinde kontrolü elinde tutmak için seyyar askeri birliklerle yol güzergâhlarında devriye gezdirerek kontrolünü sağlamlaştırmıştır.

İtalya kendisine verilen sözü yerine getirmeyen müttefiklerinden bir nevi öç almaya çalışmak istediğinden şehirde işgal gücü olmasına rağmen Antalya ahali ile çatışmaktan kaçınmıştır. Bu bağlamda İtalya, Antalya'da "kansız işgal politikası" ve "siyaset-i muslihane" adı verilen işgal politikası izlemiştir.

Antalya İtalya'nın Anadolu işgalinde önemli bir role sahip olmuştur. İşgali genişletme ve ihtiyaç duyulan askeri mühimmat ve gereksinimleri karşılama Antalya Limanı üzerinden sağlanmıştır. Bu bağlamda İtalya işgallerinde Antalya'yı merkez üs olarak kullanmıştır.

İtalya, Antalya'yı işgal ettikten sonra halkı yanına çekebilmek amacıyla ekonomi, eğitim, sağlık ve bayındırlık gibi alanlarda faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle demiryolu hattı kurarak "iş sahası" açmak, yolcu taşımacılığı ticareti yapmak gibi ekonomik faaliyetlere yönelmiştir. Ayrıca İtalyanlar şehre traktör, jeneratör, bisiklet getirmişlerdir. Okul ve kurslar açarak İtalyan kültürü ve dilini benimsetmeye çalışmışlar ancak yeterli öğrenci bulamamışlardır. Bölgede dispanser ve sağlık kuruluşları açmışlar doktor ve hemşireler getirip şehirde halka ücretsiz sağlık hizmeti vererek halk üzerinde etkin olmaya çalışmışlardır. Bayındırlık alanında bölgede her fırsatta geziler düzenlemişler ve bölgedeki tamire ihtiyacı olan yol ve köprüleri tamir etmişlerdir. Bu bağlamda Antalya iskelesinden yukarı çıkan Arnavut kaldırımli yol İtalyanlar tarafından bu dönemde inşa edilmiştir.

İtalya askerlerinin halkla karşı karşıya gelmekten çekinmeleri ve Yunanlıların Batı Anadolu mezalimi Antalya halkının işgale gösterdiği tavırda belirleyici olmuştur. Bu bağlamda işgali halk protesto etmiş, ancak işgale karşı silahlı direniş göstermemiştir. İşgal süresince Mustafa Oğlu Ahmet ve sonrasında Mustafa Haşmet'in İtalya askerleri tarafından öldürülmesi hadisesi dışında ölümlü bir olay meydana gelmemiştir.

Antalya'da işgalin başlangıcında şehirde çıkarılan bir gazete bulunmamaktadır. Ancak işgalden yaklaşık 20 ay sonra Haydar Rüştü (Öktem) tarafından "Antalya'da Anadolu" gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazetelerin nüshalarına ulaşılamamış olsa da dönemle ilgili yazılmış eserlerden gazetenin Milli Mücadeleyi ve halkı İtalya'nın işgaline karşı aydınlatmak için olağanüstü gayret sarf ettiği anlaşılmaktadır. Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mensuplarınca gazete Antalya'nın en ücra köşelerine kadar ulaştırılarak bu sayede halkın işgale karşı aydınlatılmasına çalışılmıştır.

İstanbul'da yayımlanan dönemin gazetelerinde Antalya'nın işgali hakkında haberler bulunduğu, ancak işgalin başlangıcından ziyade İtalya'nın Antalya'yı tahliye etme dönemi haberlerine yer verildiği tespit edilmiştir. Gazete haberlerinde İtalyanların işgalleri boyunca Antalya'da halka ılımlı davrandıkları tespitleri yer almıştır.

Antalya'nın işgaliyle şehirde ve bağlı kazalarda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkil edildiği ortaya çıkarılmıştır. Şehrin işgalinden üç ay sonra kurulan bu cemiyet şehir merkezinin yanı sıra kazalarda da teşkilatlanmıştır. Cemiyet, Anadolu'da verilen Milli Mücadele ve

İtalyanların işgal politikalarını halka anlatarak Milli Mücadele’de önemli bir görevi yerine getirmiştir. Halkın aydınlatılmasında cemiyet üyelerinden Antalya eski müftüsü Yusuf Talat Efendi, Mebus Hasan Tahsin, İbrişimzâde Mustafa, Rasih Kaplan gibi birçok kişi görev almıştır. Bu teşkilat halkı işgale karşı aydınlatmakla kalmamış, bölgeden ordunun gereksinimlerini toplama ve toplanan malzemelerin cepheye gönderilmesi organizasyonunda da çok önemli rol oynamıştır. Ayrıca Maraş ve Nazilli’de verilen Milli Mücadele için nakdi yardım da gönderilerek Anadolu’da verilen Milli Mücadele’ye katkı sağlanmıştır. Şehirde “Antalya Müdafaa-i Hukuk Kadın Cemiyeti” de kurulmuş, Milli Mücadele için başarıya ulaşması için aynı gayretin içinde olmuştur. Bu cemiyette özellikle, Elmalılı Doktor Ferruh Niyazi’nin eşi Saime Hanım Antalya için üstün çaba sarf etmiştir.

İtalya, Antalya’da yaşanan asayiş olaylarını sonlandırmak için şehre asker çıkarıldığını iddia ederken, bu iddianın tam aksine İtalyanların şehri işgali ile birlikte bölgede asayiş olaylarının arttığı görülmektedir. Bunun temel sebebi İtalya’nın işgallerini meşru gösterebilmek için bölgede bilinçli otorite boşluğu yaratmış olmasıdır. Asayiş olaylarının artmasına bağlı olarak Isparta İstiklal Mahkemesi Antalya’da faaliyet göstermiştir.

Antalya, Milli Mücadele’de istihbarat faaliyetlerinin yürütüldüğü en önemli yerlerden biri olmuştur. Bu bağlamda dışarıdan bilgi sağlama ve dışarıya bilgi aktarımında Antalya etkin olarak kullanılmıştır. Anadolu Ajansı kurulmadan öncede Antalya’da İtalyan haber servislerinden istifade edilmiştir. Bu sayede Anadolu’da verilen Milli Mücadele ile ilgili haberler Anadolu’dan dışarıya Antalya yoluyla İtalyan ajansları kanalıyla yapılmıştır. İşgal yıllarında İtalyanların Antalya konsolosluğundan pasaport işlerinde yararlanılmıştır. Batı Cephesinde Yunan Ordusunun faaliyetlerini öğrenebilmek için Ahmet Esat Tomruk istihbarat toplamak için gönderilmiş, Tomruk bölgeye İtalya’nın Antalya konsolosluğundan çıkarttığı pasaportla gidebilmiştir.

İşgal yıllarında Antalya’da Hilal-ı Ahmer Cemiyeti’nin şubesi de çok önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Şehir halkının %75’ninin sıtma hastalığı hastası olduğu şehirde cemiyet dispanser ve laboratuvar açarak bir taraftan halka sağlık alanında hizmet verirken diğer yandan İtalyanların halkı sağlık politikaları ile yanlarına çekme girişimlerinin önüne geçilmiştir.

Milli Mücadele yıllarında ordu ihtiyacının belirli bir kısmı İtalyanlardan alınan malzemelerle giderilmiştir. Silah ve malzemelerin alımında Antalya’da bulunan İtalyan Bankası ve Ankara Hükümeti’nin Roma’ya gönderdiği Cami Bey ve satın alma komisyonu önemli rol oynamıştır. İtalya’dan ya da İtalyanlar aracılığı ile alınan malzemeler arasında

tayyare, tayyare parçaları ve yakıtı, çeşitli askeri silah, giyecek malzemeleri vardır. Alınan bu malzemelerin çoğunluğu Antalya Limanı yoluyla Anadolu'ya getirilmiştir.

İtalya, Antalya'nın tahliye edileceği kararını aldıktan sonra, elinde bulunan savaş malzemelerini (tabanca, tüfek, mermi, çadır, üniforma vb.) değerinin çok altında, bazılarını müzayede ile olmak üzere satmıştır. Bu malzemeler Milli Mücadelede kullanılmıştır.

İtalya, Mustafa Kemal önderliğinde Milli Mücadele hareketinin Yunanlılara karşı İnönü ve Sakarya Savaşlarını kazanmasıyla beraber bölgeden süratle çekilme kararı almıştır. Bu kararın alınmasında Londra Konferansı esnasında İtalya ile Türk heyeti arasında yapılan ekonomik içerikli anlaşmanın da etkili olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu anlaşmayla İtalya ekonomik hedeflerine ulaşmak için Anadolu'da kazanım elde etmiştir. Ancak bu anlaşma TBMM'de ulusal çıkarlara aykırı bulunarak reddedilmiştir. 1921 Mayıs'ından itibaren İtalya'nın resmi işgal gücü sözcüleri kendileri Antalya'dan çekileceklerini açıkça söylemişler, asker sayılarını azaltmaya, askeri mühimmatlarını geri göndermeye başlamışlardır.

İtalya, Antalya'yı terk ederken şehirde bulunan işgal güçlerinin resmi törenle uğurlanmalarını talep etmiştir. Fakat, bu talep Ankara Hükümeti tarafından uygun bulunmayarak reddedilmiştir. İtalyan askerleri ise 5 Temmuz 1921 tarihinde şehri terk etmiştir. Böylece Antalya işgalden kurtularak bağımsızlığına kavuşurken Anadolu'nun işgallere karşı mücadele veren diğer bölgeleri için de umut ve moral kaynağı olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

a. ATASE Arşivi Belgeleri

- ATASE Arşivi, İSH, K. 17, G. 61, B.1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 17, G. 36, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 17, G. 136, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 17, G. 73, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 17, G. 93, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 16, G. 56, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 17, G. 93, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 17, G. 94, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 17, G. 100, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 18, G. 72, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 22, G. 17, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 22, G. 50, B. 1-3.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 48, G. 154, B.1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 110, G. 15, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 111, G. 26, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 111, G. 30, B. 4.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 111, G. 33, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 111, G. 25, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 112, G. 33, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 115, G. 64, B. 1-5.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 184, G. 99, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 185, G. 196, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 185, G. 197, B. 1-2.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 188, G. 63, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 188, G. 68, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 189, G. 168, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 190, G. 4, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 191, G. 119, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 191, G. 139, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 191, G. 178, B. 1.

- ATASE Arşivi, İSH, K. 192, G. 110, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 193, G. 9, B. 1-2.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 201, G. 67, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 204, G. 210, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 257, G. 39, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 257, G. 44, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 257, G. 71, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 257, G. 82, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 257, G. 86, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 257, G. 101, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 257, G. 114, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 257, G. 180, B. 1-2.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 258, G. 23, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 258, G. 31, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 258, G. 60, B. 1-2.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 258, G. 103, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 299, G. 40, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 321, G. 104, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 321, G. 165, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 322, G. 16, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 331, G. 63, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 335, G. 149, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 336, G. 100, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 432, G. 33, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 432, G. 40, B. 1-2.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 432, G. 44, B. 1-3.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 432, G. 70, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 437, G. 186, B. 1-2.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 437, G. 196, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 437, G. 198, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 437, G. 224, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 460, G. 159, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 576, G. 6, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 589, G. 171, B. 1-3.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 650, G. 129, B. 1.

- ATASE Arşivi, İSH, K. 650, G. 132, B. 1-7.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 656, G. 78, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 675, G. 63, B.1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 680, G. 80, B.1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 683, G. 212, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 694 G. 51, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 698, G. 105, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 700, G. 154, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 703, G. 3, B. 1-2.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 706, G. 61, B. 1-4.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 716, G. 39, B.1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 716, G. 76, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 717, G. 32, B.1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 736, G. 2, B.1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 736, G.7, B. 1-3.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 736, G. 15, B. 1-2.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 851, G. 71, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 854, G. 125, B. 1-6.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 860, G. 38, B. 1-2.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 861, G. 145, B. 1-2.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 863, G. 6, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 863, G. 20, B. 1-4.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 863, G. 31, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 863, G. 42, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 863, G. 58, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 863, G. 104, B. 1-2.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 863, G. 141, B. 1-4.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 863, G. 178, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 1030, G. 88, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 1110, G. 19, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 1110, G. 44, B. 1-2.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 1156, G. 130, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 1175, G. 102, B. 1.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 1180, G. 34, B. 1-2.
- ATASE Arşivi, İSH, K. 1180, G. 116, B. 1-2.

- ATASE Arşivi, İSH, K.1186, G. 74, V. 1.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1190, G. 169, B. 1.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1191, G. 40, B. 1.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1193, G. 110, B. 1.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1195, G. 98-10, B. 1.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1230, G. 12, B. 1.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1230, G. 45, B. 1-2.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1131, G. 108, B. 1.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1131, G. 161, B. 1.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1235, G. 34, B. 1-2.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1240, G. 30, B. 1-2.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1249, G. 6, B. 1.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1251, G. 94, B. 1.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1251, G. 123, B. 1-2.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1251, G. 130, B. 1-2.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1251, G. 143, B. 1.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1467, G. 34, B. 1.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1467, G. 70, B. 1-2.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1638, G. 18, B. 1-2.
 ATASE Arşivi, İSH, K. 1639, G. 20, B. 1-2.

b. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

- BOA, DH. EUM. AYŞ. 3/ 64.
 BOA, DH. EUM. AYŞ. 4/ 4.
 BOA, DH. EUM. AYŞ. 4/ 46.
 BOA, DH. EUM. AYŞ. 5/ 37.
 BOA, DH. EUM. AYŞ. 6/ 52.
 BOA, DH. EUM. AYŞ. 6/ 58.
 BOA, DH. EUM. AYŞ. 6/ 58, V. 28-1.
 BOA, DH. EUM. AYŞ. 11/ 5.
 BOA, DH. EUM. AYŞ. 14/ 98.
 BOA, DH, EUM, AYŞ, 17/ 5.
 BOA, DH. EUM. AYŞ. 17/ 81, V. 8.
 BOA, DH. EUM. AYŞ. 17/ 87, V. 1.
 BOA, DH. EUM. AYŞ. 21/ 1.
 BOA, DH. EUM. AYŞ. 21/ 31.

BOA, DH. EUM. AYŞ. 26/ 63.

BOA, DH. EUM. AYŞ. NR. 14/ 98-1.

BOA, DH. EUM. AYŞ. NR, .21/ 31-1.

BOA, DH. EUM. 3. ŞB. 28/ 63, V. 1.

BOA, DH. EUM. 5. ŞB. 1-67.

BOA, DH. EUM. 5. ŞB. 71/ 25. V. 1-2.

BOA, DH. EUM. ECB. 28/ 50-A, V.1-2-3-4.

BOA, DH. KMS. 50/1-56.

BOA, DH. KMS. 52/1- 94.

BOA, DH, KMS, 51/ 2, V. 3.

BOA, DH. KMS. 52/ 1-80, V.1-2.

BOA, DH. KMS. 52/ 1-94, V. 1.

BOA, DH. KMS. 52/ 2- 9. V. 1.

BOA, DH. KMS. 52/ 2-23, V. 1.

BOA, DH, KMS, 52/ 2- 23, V. 2.

BOA, DH. KMS. 52/ 2-32.

BOA, DH. KMS.52/ 2- 40. V.3.

BOA, DH. KMS. 52/ 2-44, V. 1.

BOA, DH. KMS. 52/ 2- 57.

BOA, DH. KMS. 52/ 2-60, V. 1-2.

BOA, DH. KMS. 52 /2-67.

BOA, DH, KMS, 52/ 2- 68. V.1-2.

BOA, DH. KMS. 52/ 2-70. V. 3.

BOA, DH. KMS. 52/ 2-73, V. 1.

BOA, DH. KMS. 52/ 3-2.

BOA, DH. KMS. 52/ 3-2, V. 1.

BOA, DH. KMS. 52/ 3-17, V. 1.

BOA, DH. KMS. 52/ 3-18, V. 1.

BOA, DH. KMS, 52/ 3-20.

BOA, DH. KMS. 52/ 3-28.

BOA, DH. KMS. 52/ 3-37, V. 1.

BOA, DH. KMS. 52/ 3-43, V. 1.

BOA, DH. KMS. 52/ 3-65.

BOA, DH. KMS. 52/ 3-74, V.1-2-3.

BOA, DH. KMS. 52/ 3-74, V. 5.

- BOA, DH. KMS. 52/ 3-77, V.1-2.
 BOA, DH. KMS. 52/ 4-16, V. 1.
 BOA, DH. KMS. 52/ 5-28, V. 1.
 BOA, DH. KMS. 52/ 5- 45, V.1.
 BOA, DH. KMS. 52/ 5-45, V. 2.
 BOA, DH. KMS. 52/ 5- 45, V. 3.
 BOA, DH. KMS. 52/ 5-45, V. 4.
 BOA, DH. KMS. 52/ 5-45, V. 5.
 BOA, DH. KMS. 52/ 5-45, V. 6.
 BOA, DH. KMS. 52/ 5-45, V. 7.
 BOA, DH. KMS. 52/ 5-45, V.8.
 BOA, DH. KMS. 52/ 5-55, V. 1.
 BOA, DH, KMS, 56/ 2-4, V.1-3.
 BOA, DH. KMS. 53/ 4-5.
 BOA, DH. KMS. 53/ 4-35.
 BOA, DH, ŞRF. 97/ 355. V. 1.
 BOA, DH. ŞRF. 98/ 245.V. 1.
 BOA, DH. ŞRF. 98/ 360-V. 1.
 BOA, DH. ŞRF. 99/ 18.V. 1.
 BOA, DH. ŞRF. 99/ 223. V. 1.
 BOA, DH. ŞRF. 99/ 331. V. 1.
 BOA, DH. ŞRF. 102/ 49. V. 1.
 BOA, DH. ŞRF. 106/ 125.
 BOA, DH. ŞRF. 622/ 139.
 BOA, DH. ŞRF. 623/ 38.
 BOA, DH. ŞRF. 635/ 24.
 BOA, DH. ŞRF. 636/ 42.
 BOA, DH. ŞRF. 642/ 119.
 BOA, HR. İM. 48/ 51. V. 1.

c. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

- BCA, 030.10.51.336.1-2.
 BCA, 030.10.101.653.9.1-2.
 BCA, 030.10.101.653.9.3.
 BCA, 030.10.101.653.9.4.
 BCA, 030.10.101.653.9.5.

BCA, 030.10.101.653.9.6.
 BCA, 030.10.200.365.17.1.
 BCA, 030.10.200.365.17.2.
 BCA, 030.10.200.365.17.3.
 BCA, 030.10.236.594.1.1.
 BCA, 030.10.236.594.1.2.
 BCA, 030.10.236.594.3.1.
 BCA, 030.10.236.594.3.2.
 BCA, 030.10.236.594.47.
 BCA, 030.10.236.594.47.
 BCA, 030.18.01.01.2.39.10.
 BCA, 030.18.01.01.3.21.13.
 BCA, 030.18.01.01.3.27.4.
 BCA, 030.10.101.653.8.
 BCA, 030.10.200.365.3.1.
 BCA, 030.10.200.365.3.2.
 BCA, 030.0.010.204.392-9.
 BCA, 030.10.00.00.236.594.2.(1-6.)
 BCA,030.10.236.594.4.1.-9.
 BCA, 030.10.247.671.9.
 BCA, 030.18.01.01.3.19.4.
 BCA, 030.18.01.01.3.24.10.
 BCA, 030.18.01.01.5.24.9.
 BCA, 030,10.51.336.1.1.
 BCA, 030,10.0.0.236.594.02.
 BCA, 030. 10. 0. 0. 236. 594.1.

ç. Cumhurbaşkanlığı Arşivi Belgeleri

C.A. A: IV-5, D: 53, F: 3-1.
 C.A. A: IV-5, D: 53, F: 3-2. S. 1-2.
 C.A. A: III-7, D:18, F: 22-1.
 C.A. A: III-7, D: 18, F: 56-1.
 C. A. A: III-7-a, D: 19, F: 75.
 C.A. A: III-10-b, D: 45, F: 6-1-2.

- C.A. A: III-10-a-2, D: 43, F: 29-1-2.
 C. A. A: III-10-a-2, D: 43, F: 310.
 C. A. A: III-10-a-2, D: 43, F: 18.
 C. A. A: III-10-a-2, D: 43, F: 29.1- 2.
 C. A. A: III-10-a-2, D: 43, F: 59.
 C. A. A: III-10-a-2, D: 43, F: 210.1.
 C.A. A: III-3, D: 14, F: 44-1
 C.A. A: III-3D: 14, F: 80-6- 7.

d. TİTE Arşivi Belgeleri

- TİTE Arşivi, K. 17, G.40, B. 40/1.
 TİTE Arşivi, K. 17, G.40, B. 4 /2.
 TİTE Arşivi, K. 18, G.39, B. 39/a1.
 TİTE Arşivi, K. 18, G.39, B. 39/ 1.
 TİTE Arşivi, K. 22, G.20, B. 2/ 1.
 TİTE Arşivi, K. 217, G.2, B. 2-1/ 1.
 TİTE Arşivi, K. 217, G.2, B. 2-2/ 1.
 TİTE Arşivi, K. 217, G.2, B. 2-3/ 1.
 TİTE Arşivi, K. 317, G.12, B. 12/ 1.
 TİTE Arşivi, K. 317, G.30, B. 30-1/ 1.
 TİTE Arşivi, K. 317, G.30, B. 3/ 1.
 TİTE Arşivi, K. 318, G.69, B. 69/ 1.
 TİTE Arşivi, K. 318, G.72, B. 72/ 1.
 TİTE Arşivi, K. 318, G.73, B. 73/ 1.

e. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadeleye Ait 100 Belge) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları (C.I-II.), (Haz. Mustafa Onar), T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1995.

Belgelerle Mustafa Kemal ATATÜRK, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003.

Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk; (Haz., Yusuf Sarıncay), TC: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 2007.

TBMM Arşivi, Millet Vekili Özlük Fonu (I. Dönem Antalya Vekilleri)

Konya Vilayet Salnameleri (KVS)

1317 Konya Vilayet Salnamesi.

1322 Konya Vilayet Salnamesi.

1330 Konya Vilayet Salnamesi.

1332 Konya Vilayet Salnamesi.

Harp Tarihi Vesikalari Dergisi (HTVD)

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 124, Sayı 6, Belge No. 124.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 126, Sayı 6, Belge No. 126.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 127, Sayı 6, Belge No. 177.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 129, Sayı 6, Belge No. 129.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 482, Sayı 19, Belge No. 482.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 556, Sayı 22, Belge No. 556.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 841, Sayı 34, Belge No. 841.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 866, Sayı 35, Belge No. 866.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 916, Sayı 38, Belge No. 915.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 928, Sayı, 39, Belge No. 927.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 930, Sayı, 39, Belge No. 930.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 932, Sayı, 39, Belge No. 931.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 933, Sayı, 39, Belge No. 932.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 936, Sayı, 39, Belge No. 935.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 939, Sayı, 39, Belge No. 938.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 942, Sayı, 39, Belge No. 941.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 1242, Sayı, 54, Belge No. 1241.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sıra. 1282, Sayı, 56, Belge No. 1281.

TBMM Celse Tutanakları

TBMM Gizli Celse Tutanakları, 9 Kanuni Evvel 1336 (1920), 1. Cilt. 111. Birleşim.

TBMM Gizli Celse Tutanakları, 24 Nisan 1336 (1920), 1. Cilt, 2. Birleşim.

TBMM Gizli Celse Tutanakları, 3 Temmuz 1336 (1920), 1. Cilt, 26. Birleşim.

TBMM Gizli Celse Tutanakları, 9 Ağustos 1336 (1920), 1. Cilt, 45. Birleşim.

TBMM Gizli Celse Tutanakları, 5 Şubat 1337 (1921), 1. Cilt, 145. Birleşim.

TBMM Gizli Celse Tutanakları, 12 Şubat 1337 (1921), 1. Cilt, 149. Birleşim.

TBMM Celse Tutanakları, 20 Ocak 1337 (1921), 7. Cilt, 135. Birleşim.

TBMM Celse Tutanakları, 26 Şubat 1337 (1921), 8. Cilt, 157. Birleşim.

TBMM Celse Tutanakları, 27 Şubat 1337 (1921), 8. Cilt, 158. Birleşim.

Gazeteler

Antalya

Hâkimiyet-i Milliye

Memleket

Milliyet

Takvim-i Vakayi

Tasvir-i Efkâr

Vakit

Yeni Sabah

Anadolu'da Yenigün

Hatıratlar

AKER, M. Şefik; **İstiklal Harbinde 75. Tümen ve Aydın Milli Cidali**, Askeri Mecmua Sayı 45, 46, 47, İstanbul, Askeri Matbaa, 1937.

Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları; ATAM Yayını, Ankara, 1993.

ALTAY, Fahrettin; **On Yıl Savaş ve Sonrası**, İnel Yayınları, İstanbul, 1970.

ATAY, Falih Rıfkı; **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

AYOĞLU, Ferruh Niyazi; **Kurtuluşa, Cumhuriyete ve Sıtmaya Adanan Yürek: Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu'nun Anıları**, Zonguldak Tabip Odası Yayını, Zonguldak, 2008.

CEBESOY, Ali Fuat; **Milli Mücadele Hatıraları**, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1953.

Cemal PAŞA; **Hatırat**, (Haz. Metin MARTI) Arma Yayınları, İstanbul, 1996.

ERTEN, Süleyman Fikri; **Milli Mücadele'de Antalya**, ATSO Yayını, Antalya, 2007.

Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele ile ilgili Belgeler; (Haz. Bayram KODAMAN ve Hasan BABACAN),GÖLTAŞ Kültür Yayını, Isparta, 1998.

ERTÜRK, Hüsametdin; **İki Devrin Perde Arkası**, (Haz. Semih Nafiz Tansu) Sebil Yayınları, İstanbul, 1996

GÜRALP, Şerif; **Kurtuluş Savaşının İç Yüzü (Bir Albayın Anıları)**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2002.

KALKAVANOĞLU, İlyas Sami; **Milli Mücadele Hatıralarım**, Kaknüs Kitapları, İstanbul, 2011.

İbrahim Sorkuç'un İstiklal Harbi Hatıratı; (Haz. Erdoğan SORGUÇ), (2. Baskı), İzmir Yayıncılık, İzmir, 1996.

Mazlum Edison'un Gözü İle Antalya'nın Kara Günleri; (Haz. Galip Alçitepe), Çizgi Kitabevi, Konya, 2012.

ONAT, Burhanettin; **Bir Zamanlar Antalya**, ME-PA AŞ Yayını. İstanbul, 2000.

SELEKLER, Macit; **Yarım Asrın Arkasından**, (Haz. Ali YILDIZ ve Resul KAYA) Serik Belediyesi Yayını, Antalya, 2011.

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali; **Otuz Senelik Siyasi Hatıralarımın Üçüncü Cildi**, (Kısım I. 1919-1922) Ülkü Basımevi, İstanbul, 1953.

TOMRUK, Ahmet Esat (İngiliz Kemal); **Milli Mücadele Dönemi Hatıraları**, Haz. Zekeriya Türkmen, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000.

URAN, Hilmi; **Hatıralarım**, Yayınevi Belirtilmemiş, Ankara, 1959.

YALMAN, Ahmet Emin; **Yakın Zamanda Gördüklerim Geçirdiklerim**, C. II., Rey Yayınları, İstanbul, 1970.

Kitaplar

ADIVAR, Halide Edip; **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, Atlas Kitabevi, (7. Bas.), İstanbul, 1983.

AKBIYIK, Yaşar; **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, ATAM Yayını, Ankara, 1999

AKIN, Mehmet Çetin; **Anadolu'da İtalyan İşgal Kuvvetleri**, Kardelen Yayınları, Konya, 2007.

AKŞİN, Sina; **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (1918-1919)**, C.I., (3. Baskı) İş Bankası Yayınları, Ankara, 2010.

AKŞİN, Sina; **Kurtuluş Savaşında ve Lozan'da İngiltere ve Fransa İle İlişkiler**, Lozan'ın 50. Yılı Armağanı, İstanbul, 1978.

AKYÜZ, Yahya; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, (Genişletilmiş 2. Baskı), TTK. Yayınları, Ankara, 1988.

ALBAYRAK, Mustafa; **Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919- 2 Ağustos 1920)**, ATAM Yayını, Ankara, 1998.

- ALVARO, Corrado; **Türkiye'ye Yolculuk (Viaggio In Turchia)**, (Çev. Necdet ADABAĞ),
Literatür Yayınları, İstanbul, 2003.
- Antalya İl Yıllığı 2000**; T.C. Antalya Valiliği, Antalya, 2000.
- APAK, Rahmi; **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Türk Tarih Kurumu
Yayını, Ankara, 1990.
- ARIKAN, Zeki; **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını**, ATAM Yayını, Ankara, 1989.
- ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C. I. ve II. (1914-1995), Alkım Yayınevi,
İstanbul, 1998.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal; **Nutuk**, C. I, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.
- Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**; (Haz. Berna Türkdöğan), ATAM Yayını, Ankara,
2000.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri**; (Yazarı Belirtilmemiş) , C. 2., 3., 4., 8., 9. ve 10. Kaynak
Yayınları, İstanbul, 2002.
- Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri**, Harita Genel Müdürlüğü
Yayını, Ankara, 1982.
- ATÇEKEN, Zeki; **Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**, Konya, 1997.
- AVANOS, Ahmet; **Milli Mücadele'de Konya**, ATAM Yayını, Ankara, 1998.
- AYBARS, Ergün; **İstiklal Mahkemeleri**, Ayraç Yayınları, Ankara, 2008.
- AYDINEL, Sıtkı; **Güneybatı Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Hareketi**, Kültür Bakanlığı
Yayınları, Ankara, 1993.
- AYIŞIĞI, Metin; **Belgelerin Işığında Milli Mücadele Tarihimiz**, Sentez Yayınları, İstanbul,
2012.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı; **Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları**, Müdafaa-i Vatan Cemiyeti
(İkinci Baskı), ATAM Yayınları, Ankara, 1996.
- BAYTOK, Taner; **İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı**, TTK. Yayını, Ankara,
1970.
- BAYUR, Yusuf Hikmet; **Türk İnkılap Tarihi**, C. III., TTK. Yayını, Ankara, 1983.
- BELEN, Fahri; **Askeri Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı**, Başbakanlık
Basımevi, Ankara, 1973.

- BİBİ, İbn; **El Avamirü'l-Ala'iyeye Fi'l Umuri'l-Ala'iyeye (Selçukname) I.**, (Haz. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996.
- BOSWORTH, R. J.; *“İtalya ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu”*, **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler**, Ed: Marian Kent, (Çev: Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1971.
- BOZKURT, Recep; **Ulusal Kurtuluş Savaşında Eğirdir**, Eğirdir Belediyesi, Eğirdir, 2007.
- CECINI Giovanni; **Il Corpo Di Spedizione Italiano In Anatolia (1919-1922)**, Stato Maggiore Dell' Esercito Ufficio Storico, Roma, 2010.
- CLAUDE, Cahen; **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (Çev. Yıldız Moran), E Yayınları, İstanbul, 1979.
- COŞAR, Ö. Sami; **Milli Mücadele Basını**, İstanbul, 1965.
- ÇAVDAR, Tefik; **Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971.
- ÇELEBİ, Evliya; **Seyahatname**, (Haz. Mehmet Zillioğlu, Mümin Çevik), C. IX., Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985.
- ÇELEBİ, Mevlüt; **İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi**, ATAM Yayını, Ankara, 2000.
- ÇELEBİ, Mevlüt; **Heyet-i Nasiha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992.
- ÇELEBİ, Mevlüt; **Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri**, ATAM Yayını, Ankara, 2002.
- ÇELİK, Recep; **Milli Mücadele'de Din Adamları-I.**, (2. Baskı), Emre Yayınları, İstanbul, 2009.
- ÇİMRİN, Hüseyin; **Bir Zamanlar Antalya** (Cilt I. ve II.), ATSO Yayınları, Antalya, 2007.
- DAMIANI, Romano; **Türkiye'de Yabancı Bir Gazetecinin Araştırmaları**, Demircioğlu Matbaacılık, Ankara, 1998.
- DAYAR, Evren; **Gazetelerde Yazılı Tarih, Antalya'da Gündelik Hayat ve Basın (1920-1928)**, Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayını, Antalya, 2011.
- DEMİREL, Ahmet; **İlk Meclisin Vekilleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

- DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2000.
- DİNÇ, Güven ve BAKIRCILAR Ayşe Nimet (Haz); **Geçmişten Günümüze Antalya Ticaret ve Sanayi Odası**, ATSO Yayını, Antalya, 2012.
- DÖNMEZ, Seyhan; **Antalya**, Andaç Yayınevi, Antalya, 1988.
- DURU, Orhan; **Amerikan Gizli Belgeleri İle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001.
- EARLE, Edward Mead; **Bağdat Demiryolu Savaşı**, (Çev. Kazım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972.
- EKİZ, Abdullah; **Dünden Bugüne Elmalı**, Akdeniz Yayınları, Antalya, 2001.
- ERDEHA, Kamil; **Yüzellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998.
- ERDEHA, Kamil; **Milli Mücadele'de Vilayetler ve Valiler**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1975.
- EROĞLU, Zekai; **Muğla Tarihi** (3. Baskı), Muğla Belediyesi Kültür Yayınları, Muğla, 2011.
- ESENGİN, Kenan; **Milli Mücadele'de Hıyanet Yarışı**, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969.
- ESKİ, Mustafa; **Kastamonu Basınında Milli Mücadele'nin Yankıları**, TTK. Yayını, Ankara, 1995.
- EVANS, Laurence; **Türkiye'nin Paylaşılması**, (Çev. Tefik Alanay), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972.
- EZHERLİ, İhsan; **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1986)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, 1986.
- GÖKBEL, Asaf; **Milli Mücadele'de Aydın**, Coşkun Matbaası, 1964.
- GÖKBİLGİN, Tayyip; **Milli Mücadele Başlarken I.**, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza; **Cumhuriyet Döneminde Antalya (1923-1960)**, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2010.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza; **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Alanya (1908-1938)**, ATAM. Yayını, Ankara, 2008.
- GRASSI, Fabio L.; **İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)**, (İkinci Baskı), YKY. Yayını, İstanbul, 2010.
- GÜÇLÜ, Muhammet; **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya**, ATSO Yayını, Antalya, 1997.

- GÜÇLÜ, Muhammet; **Dr. Burhanettin Onat ve Hayatı (1894-1976)** ATSO Yayını, Antalya, 2004.
- GÜÇLÜ, Muhammet; **II. Meşrutiyet Döneminde Antalya'nın Coğrafi ve İktisadi Vaziyeti**, İkinci Matbaası, Antalya, 2008.
- GÜLMEZ, Nurettin; **Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yenigün**, ATAM Yayını, Ankara, 1999.
- GÜN, Fahrettin; **Milli Mücadele Yılları**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002.
- HACIFETTAHOĞLU, İsmail; **Milli Mücadelede Hilal-ı Ahmer, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilinden Sakarya Zaferine Kadar İcraat Raporu, 23 Nisan 1920-23 Eylül 1921**, Türkiye Kızılay Derneği Yayını, Ankara, 2007, s. 91.
- HATİPOĞLU, Süleyman; **Türk Fransız Mücadelesi (1915-1921)**, ATAM Yayınları, Ankara, 2001.
- HELMRİCH, Paul C.; **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, (Çev. Şerif Erol), Sabah Kitapları, İstanbul, 1996.
- İSKİT, Sever; **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1943.
- İslam Ansiklopedisi**, C. III., Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- JAESCHKE, Gotthard; **İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri, Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920)**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005.
- JAESCHKE, Gotthard; **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (2. Baskı), (Çev. Cemal Köprülü), TTK. Yayını, Ankara, 1986.
- JAESCHKE, Gotthard; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar 30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922**, TTK Yayını, Ankara, 1979.
- KAFESOĞLU, İbrahim; **Selçuklu Tarihi** (I. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.
- KARAKARTAL, Oğuz; **Türk İtalyan Kültürel İlişkileri Üzerine**, Eren Yayınları, İstanbul, 2004.
- KINROSS, Lord; **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, (Çev. Necdet Sander), Altın Kitaplar, İstanbul, 2011.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri; **Milli Mücadele'de Denizli, Burdur, Isparta Sancakları**, ATAM Yayınları, Ankara, 1999.

- KÖSTÜKLÜ, Nuri; **Milli Mücadelede Manisa-Uşak-Afyonkarahisar-Konya Hattı**, ATAM Yayınları, Ankara, 2009.
- KURAT, Yuluğ Tekin; **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Tunalı Matbaası, Ankara, 1986.
- KURTCEPHE, İsrail; **Türk İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, TTK. Yayınları, Ankara, 1995.
- KUTAY, M. Cemal; **Ege'nin Kurtuluşu**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1981.
- MACMİLLAN, Margaret; **Paris Barış Konferansı, 1919**, (Çev. Belkıs Dişbudak), ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara, 2004.
- McCARTHY, Justin; **Osmanlı'ya Veda, İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları**, (Çev. Mehmet Tuncel) İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Milli Mücadele'de Balıkesir**; Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1990.
- Milli Mücadele Tarihi**; (Haz. Berna Türkdoğan), ATAM Yayını, Ankara, 2005.
- MOĞOL, Hasan; **Antalya Tarihi**, Mehter Yayınları, Ankara, 1997.
- MOĞOL, Hasan; **XIX. Yüzyılda Antalya**, Mehter Yayınları, Ankara, 1991.
- MUTLU, Cengiz; **Birinci Dünya Savaşında Amele Taburları**, IQ Yayınları, İstanbul, 2007.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, ATAM Yayını, Ankara, 1990.
- Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal**, (Haz. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1985.
- ÖNDER, Mehmet; **Milli Mücadele Safında Öğüt Gazetesi**, Güven Matbaası, Ankara, 1986.
- ÖNGÜL, Ali, **Selçuklular Tarihi II. (Anadolu Selçukluları ve Beylikleri)**, Emek Matbaası, Manisa, 2007.
- ÖZALP, Kazım; **Milli Mücadele, (1919-1922)**, C.I., C.II., TTK. Yayını, Ankara, 1971.
- ÖZATA, Metin; **İlkçağlardan Kurtuluş Savaşına Burdur Tarihi**, Umay Yayınları, İzmir, 2009.
- ÖZGÜVEN, Tuncay; (Çeviri Editörü), **Lancet Tıbbi Mikrobiyoloji ve İmmünoloji**, 6. Baskı, Güneş Kitabevi, Ankara, 2001
- ÖZKAN, Selim Hilmi; **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gündoğmuş**, Alanya Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Alanya, 2011.

- ÖZKAYA, Yücel; **Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın**, İkinci Baskı, ATAM. Yayını, Ankara, 2007.
- ÖZTOPRAK, İzzet; **Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yunan Belgeleri**, Ankara Üniversitesi, İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2006.
- ÖZTOPRAK, İzzet; **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, (Mayıs 1919- Temmuz 1921), İş Bankası Yayınları, Ankara, 1981.
- ÖZTUNA, Yılmaz; **Büyük Türkiye Tarihi**, (C. II.), Ötüken Yayınları, İstanbul, 1983.
- PALLIS, A. Anastasius; **Yunanlıların Anadolu Macerası, (1915-1922)**, (Çev. Orhan AZİZOĞLU), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.
- PARIBENI, Roberto; **L’Asia Minore e la regione di Adalia**, Roma, 1915.
- RENOUVIN, Pierre; **Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982.
- PETRICIOLI, Marta; **Archeologia e Politica Estera tra le due Guerre, Leadercomp**, Firenze, 1988.
- PETRICIOLI, Marta; **L’italia in Asia Minore**, Firenze, Sansoni Ed. 1983.
- PITCHER, Donald Edgar; **Osmanlı İmparatorluğu’nun Tarihsel Coğrafyası**, (Çev. Bahar Tırnakçı), YKY, (3. Baskı), İstanbul, 2007.
- SAKALLI, Bayram; **Milli Mücadele’nin Sosyal Tarihi**, İz yayıncılık, İstanbul, 1997.
- SANDER, Oral; **Siyasi Tarih**, (5. Baskı), İmge Yayınları, Ankara, 1997.
- SARACOĞLU, Hüseyin; **Akdeniz Bölgesi**, MEB Yayınları, Ankara, 1989.
- SELEK, Sabahattin; **Anadolu İhtilali**, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1966.
- SELEK, Sabahattin; **Milli Mücadele’de Ulusal Kurtuluş Savaşı**, Örgün Yayınları, İstanbul, 1982.
- SFORZA, Carlo Comte; **Makers of Modern Europe**, Indianapolis, The Babby Merill co. 1930.
- SFORZA, Carlo Comte; **The Totalitarian War And After**, Unwin LTD, London/ England, 1942.
- SÜRMEİLİ, Serpil; **Milli Mücadele’de Tekâlif-i Milliye Emirleri**, ATAM Yayınları, Ankara, 1998.

- SONYEL, Salahi R.; **Kaygılı Yıllar, Gizli Belgelerle Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası (1919-1923)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.
- SONYEL, Salahi R.; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. I., TTK. Yayını, Ankara, 1995.
- SONYEL, Selahi R.; **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Faaliyetleri**, TTK. Yayını, Ankara, 1995.
- SOYSAL, İsmail; **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, TTK. Yayını, Ankara, 1983.
- ŞIVGIN, Hale; **Trablusgarp Savaşı ve Türk İtalyan İlişkileri (1911-1912)**, ATAM Yayını, Ankara, 2006.
- ŞİMŞİR, Bilal N.; **Atatürk İle Yazışmalar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- ŞİMŞİR, Bilal N.; **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) C. II.** TTK. Yayını, Ankara, 1984.
- ŞİŞMAN, Adnan; **XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri**, ATAM Yayını (Atatürk'ün 125. Doğum Yılı Armağanı), Ankara, 2006.
- TAÇALAN, Nurdoğan; **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.
- TANSEL, Selahattin; **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. I. MEB Yayını, İstanbul, 1991.
- TEMEL, Mehmet; **Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar ile Mücadele**, Nehir Yayınları, İstanbul, 2008.
- TEXIER, Charles; **Küçük Asya**, (Çev. Ali Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını, C. III., İstanbul, 2002.
- TOKER, Tarhan; **Kuvay-ı Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli**, Denizli Sanayi Odası Yayını, Denizli, 1983.
- TOPUZ, Hıfzı; **Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- TURAN, Osman; **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1999.
- TURAN, Şerafettin; **Türk Devrim Tarihi**, 1. Kitap, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991.
- TURAN, Şerafettin; **Türkiye İtalya İlişkileri I.**, (Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Türk Ansiklopedisi**, C. III., MEB Yayını, İstanbul, 1971.

- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi;** (I. ve II. Cilt.) Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1995.
- Türk İstiklal Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekatı;** Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1964.
- Türk İstiklal Harbi;** (IV. Cilt) (Güney Cephesi, Gelen Kurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı, Ankara, 2009.
- Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri;** (İkinci Baskı.) Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- UYANIKER, Ferhat; **Milli Mücadele’de Türk Kadını,** ATASE Yayını, Ankara, 2009.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; **Osmanlı Tarihi, C. I.,** (4. Baskı), TTK. Yayınları, Ankara, 1982.
- ÜRER, Levent; **Mondros’tan Mudanya Mütarekesine Türk Dış Politikası,** Altın Kitaplar, İstanbul, 2005.
- YALÇIN, Semih; **Atatürk’ün Milli Dış Siyaseti,** Berikan Yayınevi, Ankara, 2010.
- YILDIRIM, Tahsin; **Milli Mücadele’de Mehmet Akif,** Selis Kitapları, İstanbul 2007.
- YILDIZ, Ali; **Manavgat Tarihi,** Manavgat Sanayi ve Ticaret Odası Yayını, Antalya, 2008.
- YURTSEVER, Serdar; **Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri,** ATAM Yayını, Ankara, 2008.

Makaleler

- ARMAĞAN, Latif; **“XVI. Yüzyılda Antalya”,Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu,** Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 97-117.
- “Adalia” Enciclopedia Italiana (1929), di, R.P.-R.Ce.-E.Ros., F.J. <http://www.treccani.it/enciclopedia/adalia>. (E.T. 10.01.2013).
- BABACAN, Hasan; **“I. Dünya Savaşı Başlarında Antalya’da Polisiye Olaylar ve Alınan Tedbirler”,Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu,** Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 159-169.
- BABACAN, Hasan; **“Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Faaliyetleri ve Yazışmalarına Dair Bir Defter”,Askeri Tarih Bülteni,** ATASE Yayını, Şubat 1999, Y. 24, S. 46, s. 165-227.
- BAYKARA, Tuncer; **“XX Yüzyıl Başlarında Antalya”,20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu,** 22-24 Kasım, Antalya, 2007, s. 11-23.

- BEYOĞLU, Süleyman; “*İtalya Çizmeyi Aştı*”,**Tarih ve Medeniyet Dergisi**, S. 61, İstanbul, 1999. s. 44-45.
- BEYOĞLU, Süleyman; “*Savaş Yıllarında Alanya*”, **Alanya Tarih ve Kültür Semineri III**. 1998, ALSAV Yayını, s. 293-295.
- BEYOĞLU, Süleyman; “*20. Yüzyıl Başlarında Alanya’da Bazı Olaylar*”, **Alanya Tarih ve Kültür Semineri IX**. 2000, ALSAV Yayını, Alanya, 2004, s. 520-522.
- BİLGİ, Nejdet; “*Osmanlı Devleti’nin 1917 Yılı Yabancı Nüfusu*”,**Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXV. Temmuz, 2010, s. 101-146.
- BOZKURT, Recep; “*Milli Mücadelede Eğirdir Menzili ve Eğirdir Bahriye Müfrezesi*”,**Tarihi Kültürel Ekonomik Yönleri ile Eğirdir Sempozyumu**, 31 Ağustos-1 Eylül 2001. Bildiri Kitabı, s. 197-210.
- ÇELEBİ, Mevlüt; “*Antalya Bölgesinde İtalyan Arkeoloji Heyetleri*”,**Adalya**, S. 10. 2007.
- ÇELEBİ, Mevlüt; “*İtalyan Sömürgeciliğinin Hedef Kenti Antalya*”,**Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006 s.169-187.
- ÇELEBİ, Mevlüt; “*Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri*”, **Bellekten**, CLX, S: 233-235, Ankara, 1999.
- ÇELEBİ, Mevlüt; “*Milli Mücadele Tarihimizden Bir Portre: Kont Sforza*”,**C.B.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1997, sayı 1, s. 44-53.
- ÇELEBİ, Mevlüt; “*Milli Mücadelede İtalyan İşgalleri*”,**Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 26. C. 9. Mart, 1993.
- ÇINAR, Bedirhan (Röp.); “*Türkiye İçin dövüşen İtalyan Generali*”, **Milliyet Gazetesi**. 4-16 Ocak 1959.(Tefrika şeklinde)
- ÇUKUROVA, Bülent; “*Celal Bayar’ın Bir Raporu*”,**ATAM Dergisi**, Mart, 1991, S. 20, s. 347-367.
- DEĞER, Maburre; “*Doktor Hüseyin Hüsnü Beyin Defterinden İtalya Savaşı*”,(Ayrı Basım), **Türk Tıp Tarihi Kongresi**, 20-23 Eylül 1993 s. 411-418.
- DİNÇ, Güven; “*20.Yüzyılın İlk Yarısında Antalya Nüfusu*”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, 22-24 Kasım 2007, 349-374.

- DİNÇ, Güven; “*Cumhuriyetin ilk Nüfus Sayımına Göre Antalya’nın Demografik Yapısı*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S. 12, s. 65-87.
- DUMAN, Hasan; “*Cumhuriyet Döneminde Antalya’da Yayıncılık Türk Akdeniz Dergisi*”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 339-366.
- DURUKAN, Aynur; “*Selçuklular Döneminde Ticaret Hayatı ve Antalya*”, **Antalya III. Selçuklu Semineri**, 10-11 Şubat, 1989, Antalya, s. 50-60.
- EROĞLU, Haldun; “*Şehzade Sancağı Antalya*”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 15-25.
- GÖK, Dursun; “*Mersinli Cemal Paşa*”, **ATAM Dergisi**, C. 12, S. 34, Mart, 1996, Ankara, s. 125-149.
- GÖKBİLGİN, Tayyip; “*1919’da Anadolu’da Yabancı İşgal ve Tahriklerin Doğurduğu Problemler*”, **VII. Türk Tarih Kongresi**, C. II., Ankara, 1973, s. 836-842.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza; “*Antalya’da İskan Edilen Muhacirler (1878-1923)*” **Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 26, Güz 2009, s. 293-325.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza; “*Milli Mücadele Döneminde Burdur (1919-1922)*” **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 27, Bahar 2010, s. 589-635.
- GÜÇLÜ, Muhammet; “*Antalya’da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya’da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/ 25, Güz, 2012, s. 33-54.
- GÜRLER, Hamdi; “*Milli Mücadele’de Türk-İtalyan İlişkileri*”, **Askeri Tarih Bülteni**, C.19, No. 37, Ankara, 1994, s. 49-71.
- GÜZEL, Abdurrahman; “*Milli Mücadele Yıllarında Antalya*”, **Türk Tarih Kongresi**, C. VI., TTK. Yayınları, Ankara, 1994, s. 2669-2754.
- FLUSSI, L.; **La Diplomazia Delle Cannoniere: Gli Sbarchi Italiani in Anatolia Nel 1919**, in *Analisi Storica, Riusta Di Studi e Ricarce*, S. 1, 1983, s. 39-56.
- HALACOĞLU, Ahmet; “*İşgal Yıllarında Antalya ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri(1919)*”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 199-216.

- KARPAT, Kemal H.; "*Ottoman Population Records and the Census of 1881/82-1893*." **International Journal of Middle East Studies**, 9, no. 3 (1978): 237-274.
- KESİK, Muharrem; "*Antalya'ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hakimiyetine Girmesi*", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 1-8.
- KOMİSYON (Haz); "*Milli Mücadele Döneminde Müdafaa-i Hukuk Teşkilatları*", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (Dün/Bugün/Yarın), Eylül, 1986, S. 19, s. 8-15.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri; "*Mütareke Sonrası Anadolu'da İşgal Metodu ve Antalya*", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 187-199.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri; "*Milli Mücadele'de Denizli Burdur Isparta Sancaklarında Kuvay-i Milliye*", **ATAM Dergisi**, S. 14. Ankara, Mart 1989.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri; "*Türk Arşiv Belgelerine Göre Anadolu'da İtalyan İşgal Metodu*", **Askeri Tarih Bülteni**, S. 27. Ağustos 1989.
- KÜMBÜL, Bengi; "*Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşu ve Faaliyetleri*", **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, 22-24 Kasım 2007, Antalya, s. 775-786.
- MAYAK, Faysal; "*Atatürk'ün Kurtuluş Günü Kutlamasına İzin Vermediği Şehir; Antalya*", **Toplumsal Tarih**, Kasım 2009, S. 191.
- MOĞOL, Hasan; "*Antalya'nın Fethi, Türkleşmesi ve İtalyan İşgalinden Kurtuluşu*", **Ekspres Gazetesi**, 29 Haziran 1994.
- ORAL, Mustafa; "*Kurtuluş Savaşında Antalya'da İstihbarat ve Propaganda*", **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, 22-24 Kasım, Antalya, 2007 s. 31-50.
- ORAN, Nebahat; "*Antalya'da Milli Teşkilatlanma*", **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 15. s. 830-834.
- ORTAK, Şaban; "*Büyük Savaşın Eşiğinde Antalya*", **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, 22-24 Kasım 2007, Antalya, s. 90-117.
- ÖZGİRAY, Ahmet; "*Antalya ve Türkiye İtalya İlişkileri (1930-1938)*" **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, 22-24 Kasım 2007, Antalya, s. 72-84.
- ÖZGİRAY, Ahmet; "*Türk İtalyan Siyasi İlişkileri (1921-1930)*", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, İzmir, 1990. s. 125-134.

- ÖZGİRAY, Ahmet; “20. Yüzyılın Başlangıcında İtalya ve Antalya”**Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. V. İzmir, 1990.
- ÖZTOPRAK, İzzet; “Türkiye’nin İşgali ve Milli Direniş Hareketi”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 15., s. 583-605.
- ÖZÜÇETİN Yaşar ve DAĞISTAN, H. Mehmet; “Hıyanet-i Vataniye Kanununun Müzakereleri ve Kabulü”, **Tarihin Peşinde**, Y. 2011, S. 5, s. 251-281.
- POLAT, İlknur; “Türk İtalyan İlişkileri Çerçevesinde İtalyan Okulları”,**Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.4, 1989, s. 563-575.
- SALANDRA, Antonio; “İtalya’nın Tarafsızlığı (1914-1915)”,**Hayat**, S. 86, 19 Temmuz, 1928.
- SFORZA, Carlo Comte; “Megalo İdea”,**Ayn Tarihi Dergisi**, C. 20. S. 65., Ağustos, 1929, s. 4723-4736.
- SFORZA, Carlo Comte; “Türkiye İle Harbi Nasıl Kaybettik?”**Ayn Tarihi Dergisi**, Şubat, 1928, No. 45, s. 2888-2893.
- SFORZA, Carlo Comte; “Bir İtalyan Politikacının Kaleminden Kurtuluş Savaşının Tahlili” (Sadeleştiren: Günver Otmanbölük), **Ayn Tarihi Mecmuası**, 1929, s. 46-54.
- SONYEL, Salahi R.; “Mondros’tan Samsun’a Türk Kurtuluş Savaşı Mücadelesinin Doğuşu”,**Türkler**, C. 15, s. 606-617.
- ŞAHİN, Naci;“Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Antalya’da Yer Adları”,**Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 117-138.
- ŞEKER, Kadir; “Milli Mücadele Döneminde Burdur’da Sosyal Hayat”, **S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Aralık, 2010, S. 22, s. 61-74.
- ŞİMŞEK, Halil; “Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri ve Antalya”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 227-244.
- TANSU, Yunus Emre; “Cumhuriyet Dönemi Antalya Tarihi Üzerine Araştırmalar”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 255-260.

- TIZLAK, Fahrettin; *“Teke El’inde Sosyal Karışıklıklar”*,**Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 27-50.
- TONGUL, Neriman; *“Türk-İtalyan İlişkileri (1870-1923)”*, **Askeri Tarih Bülteni**, ATASE, Y. 25. Şubat 2000, S. 48, s. 149-164.
- TOSUN, Ramazan; *“Türk Rum Nüfus Mübadelesi ve Antalya”*, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 245-254.
- TUNÇ, Salih; *“Fransız Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Yaklaşırken Antalya’da İtalyan Faaliyetleri”*, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, Antalya, 2007, s. 118-128.
- TUNÇ, Salih; *“İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve İstanbul Basınına Yansımaları”*,**Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 15., s. 765-775.
- URAL, Gültekin; *“TBMM’nin İlk Üyeleri”*,**Yeni Kuva-yi Milliye Aylık Tarih ve Kültür Dergisi**, Y. 1., S. 2. Kasım, 2002.
- ÜSTÜN, Hasan; *“1920-1923 Arası Antalya Süreli yayınlar Bibliyografyası ve Basın Yayın Olayları Kronolojisi”*,**Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 367-434.
- YILDIZ, İsmail; *“Kurtuluş Savaşında Alanya”*,**20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, 22-24 Kasım 2007, Antalya, s.129-166.
- YILMAZ, Durmuş; *“Milli Mücadele’de Antalya ve Hamdullah Suphi Bey’in Paşa Camiinde Yaptığı Konuşma”*, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 217-226.

Tezler

- AKDOĞAN, Can; **Milli Mücadele Yıllarında Ankara Basını, (30 Ekim 1918-21 Şubat 1921)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.
- BAŞBOĞA, Selcan; **Anadolu Ajansı (1920-1922)**, Yayınlanmamış YL. Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- BULUT, Pınar; **1923-1933 Arasında Türk İtalyan İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

- DAYAR, Evren; **Antalya’da Kültürel ve Toplumsal Hayat**, , Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2010.
- DOĞAN, Aylin; **19. Yüzyılda Teke Sancağı Antalya Merkez Kazası’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Marmara Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s. 264.
- GÜLCAN, Oğuz; **Batı Anadolu’da Kuvay-ı Milliye’nin Oluşumu (1919-1920)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- GÜNDOĞAN, Kadir; **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990.
- KASALAK, Kadir; **Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarih Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1991.
- KÖSE, Mustafa; **1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2010,
- ÖZGENÇ, Aylin; **Aydın ve Civarında Milli Mücadele ve Efelerin Faaliyetleri**, , Bolu, İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2011.
- POLAT, Mehmet; **Hilal-ı Ahmet Teşkilatının Kuruluşu ve Teşkilatlanması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007
- SARI, Buket; **Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri**, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak, 2010.
- TUNÇ, Salih; **İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918-1922)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999.

E K L E R

Belgeler

1. İşgal Beyannamesi (Osmanlıca).
2. İşgal Beyannamesi (İtalyanca).
3. İşgal Beyannamesi (Osmanlıca ve İtalyanca Belgelerin Transkripsiyonu ve Türkçesi)
4. Sabık Antalya Mutasarrıfı Ali Firuzan Bey'in İtalyanlarla İşbirliği Yaptığı.
5. İtalyanların Antalya'da Askeri Yerleşimleri.
6. Antalya'ya Çıkarılan Askerlerin Pek Döküntülü Oldukları.
7. İtalyanların Antalya ve Civarında Gösterdikleri Yumuşaklığa İnanılmaması Gerektiği.
8. İtalyanların Antalya Ahalisini Birbirlerine Karşı Kışkırttıkları.
9. Antalya Ahalisinden Mustafa Haşmetzâde'nin İtalyan Askerleri Tarafından Öldürüldüğü.
10. Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Azaları.
11. İtalyanlardan Çok Ucuza Savaş Malzemesi Alındığı.
12. Satın Alınıp Antalya'ya Getirilen Bir Tayyarenin Nakli.
13. İtalyanların Antalya'yı Terk Ederlerken Törenle Uğurlanmak İstediklerin Reddedildiği.
14. "İtalyanlar Antalya'yı Tahliye Ediyorlar." Anadolu'da Yenigün 4 Temmuz 1921.

Resimler ve Haritalar

1. 57. Tümen Kumandanı Albay Mehmet Şefik Bey (AKER) (1877-1964).
2. Demirci Mehmet Efe (1880-1959)
3. Antalya'nın Milli Mücadele Yıllarında Sıtma Hastalığı ile Mücadele Eden Hekimlerden Dr. Ferruh Niyazi (AYOĞLU.) (1888-1963)
4. Comte Carlo Sforza (1872-1952).
5. Antalya'ya Çıkarılan İtalyan Askerleri ve Antalya Limanı (1919).
6. Milli Mücadele Yıllarında Antalya Limanı.
7. İtalyan Askerleri, Antalya Halkı (1919).
8. Antalya'dan Cephelere Malzeme Taşıyan Mekkâre Alayları.
9. Antalya Hükümet Konağı (1919).
10. İtalyan Askerleri, Muratpaşa Camii Önü.
11. İtalyan Savaş Gemisi Regine Elena (Antalya Limanında)
12. İtalyanların Kırkgöz Köprüsünü Onarım Çalışmaları
13. İtalyanların İşgallerini Genişletme Çabaları (Antalya-Burdur Yolu).

14. Antalya’da Sıtma Hastalığına Tutulup Karnı Şişmiş İki Çocuk.
15. Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi Dispanserinde Tedavi Gören Çocuklardan Bazıları.
16. Milli Mücadele Yıllarında İtalya’dan Alınan Bir Uçak.
17. İtalyan Askerleri Antalya’dan Ayrılırken (5 Temmuz 1921).
18. Anadolu’da İşgal Edilen Yerlerin Haritası (14 Mayıs 1919’ Kadar).
19. 57. Tümen Kumandanlığı Sorumluluk Bölgesi

Belgeler

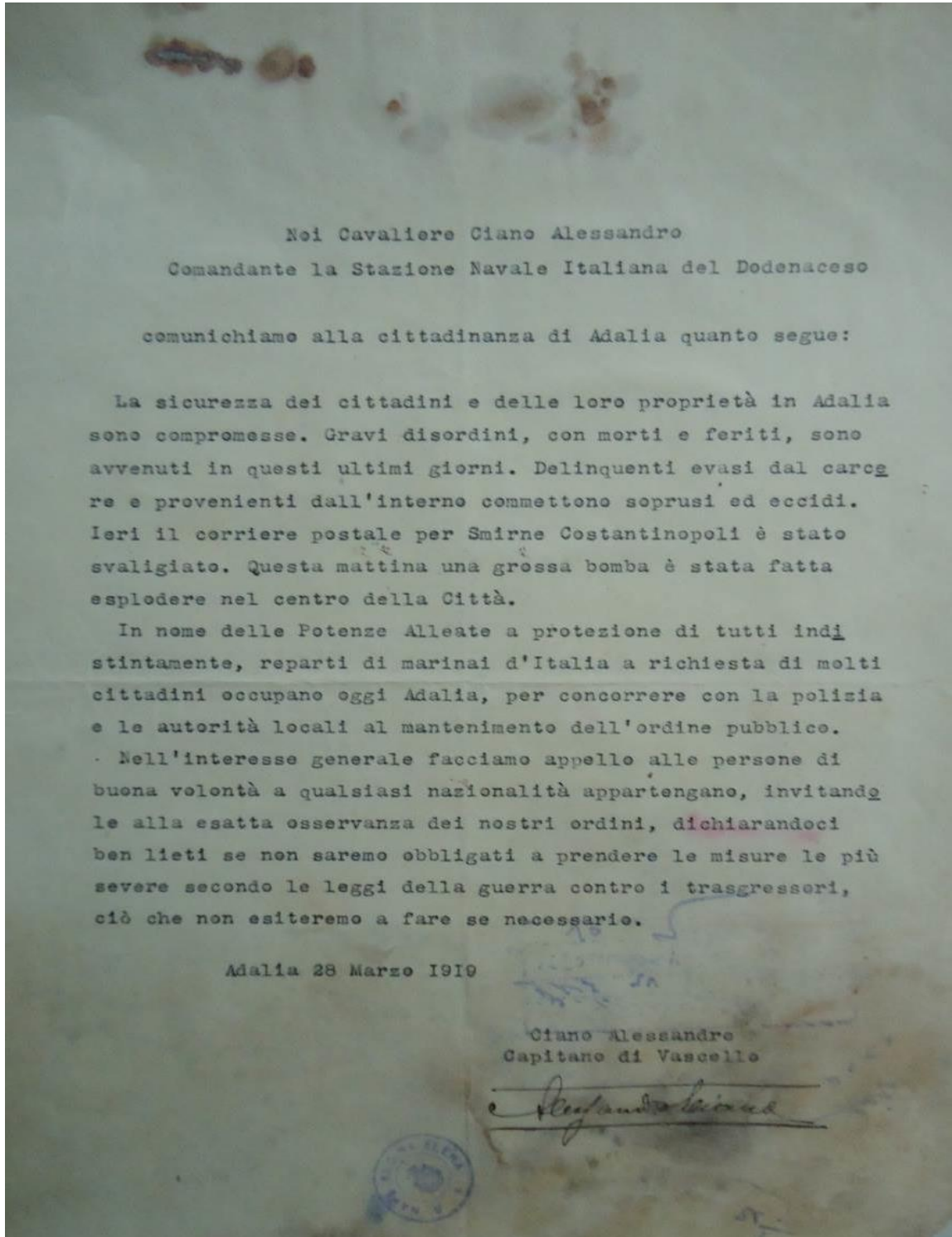
EK 1-İtalyanların Antalya'yı İşgal Beyannamesi (Osmanlıca)

بسم الله الرحمن الرحيم
 قرالیہ آلساندرو چانو آنتالیہ اہالیہ آئیدیک
 سواری بیار ایله

آنتالیہ اہالیہ اہالیہ و مالدارینک امنیتی تحت قریباً ۱۰۰۰۰۰ یو صولت کونفر و
 وضعیم سایشینلک ایل اولو و مجموع وقوت کتدره صیخا ورم فرار ایلم
 اظاندہ کلمہ مضرا شخص طرفین قنایقار ایشاع ایل لکده در . دونک کور
 از میرا ایل استانبول کیده یوسته صوبولدی . بو کورن صیباچ مملکتک مرکز
 بیوک بر بومیان ایشاقدا ایتدیلمدی . آنتالیہ اہالیہ طرفین واقع اولام
 استعما اوزرین ایتالیان دولت قسیمه سی عساکر جبہ یستد بر قسم دول مقفہ
 نامہ ما موریدہ و ضابطہ ایل نیک معاوضتیلہ ایس مجموعیہ نامیہ
 ایتلہ ایچور بوکودہ ایتالیان ایشاق ایل یورک . لہ لہانکہ بر ملتہ منسوب
 اولور اولور منافع مجموع نامہ فلوس نیت صاحبیرین اولور منافع تمامیلہ
 محاطہ اولور ایچور دعوت ایل یورک و تدابیر شدیدہ صریح ایتالیان ایشاق
 حیور اولور جغتای امید ایل ایجابنہ تصویر ایل ییلہ چکے بیار اولور
 ۱۹۱۹-۱۹۲۰
 آنتالیہ ۲۸ مارچ

ج. ب. آ. ب.
 چانو آلساندرو
Alfonsobianca

EK 2-Antalya'nın İşgal Beyannamesi (İtalyanca)



Kaynak: BOA. DH. EUM. ECB. 28/50A.

EK 3-Osmanlıca İşgal Beyannamesinin Transkripsiyonu

CEZÂİRANİ AŞIRI İTALYAN BAHRİ İSTASYON KUMANDANI KAVALYERO ALEKSANDRO ÇANO ANTALYA AHALİSİNE ATIDEKİ MEVADİ BEYAN

EYLER:

Antalya ahalisinin ve mallarının emniyeti taht-ı tehlikededir. Bu son günlerde vahim asayişsizlik ile ölüm ve mecruh vukua gelmiştir. Hapishaneden firar ile etraftan gelen muzır eşhas tarafından fenalıklar ika edilmektedir. Dünkü gün İzmir ile İstanbul'a giden posta soyuldu. Bugün sabah memleketin merkezinde büyük bir bomba infilak ettirildi. Antalya ahalisi tarafından vaki olan istida üzerine İtalya devlet-i fehimesi asakir-i bahriyesinin bir kısmı düveli müttefike namına memurin ve zabıta-i mahalliyenin muavenetiyle asayiş-i umumiye için bugün Antalya'yı işgal ediyoruz. Herhangi bir millete mensup olur ise olsun menafi-i umumiye namına hulus-i niyet sahiplerini, emirlerimizin tamamıyla muhafaza olunması için davet ediyoruz ve tedabir-i şedide-i harbiyeyi ittihaz etmeye mecbur olmayacağımızı ümit ile icabına da tatbik edileceği beyan olunur. Antalya, 28 Mart 1335 (1919)

Bahriye Miralayı

Çano Aleksandro

A) *İtalyanca İşgal Beyanatının Türkçe Tercümesi*

İTALYA AKDENİZ İSTASYONU KUMANDANI CAVALIERE ALESSANDRO CAINO'NUN ANTALYA VATANDAŞLARINA BEYANATI:

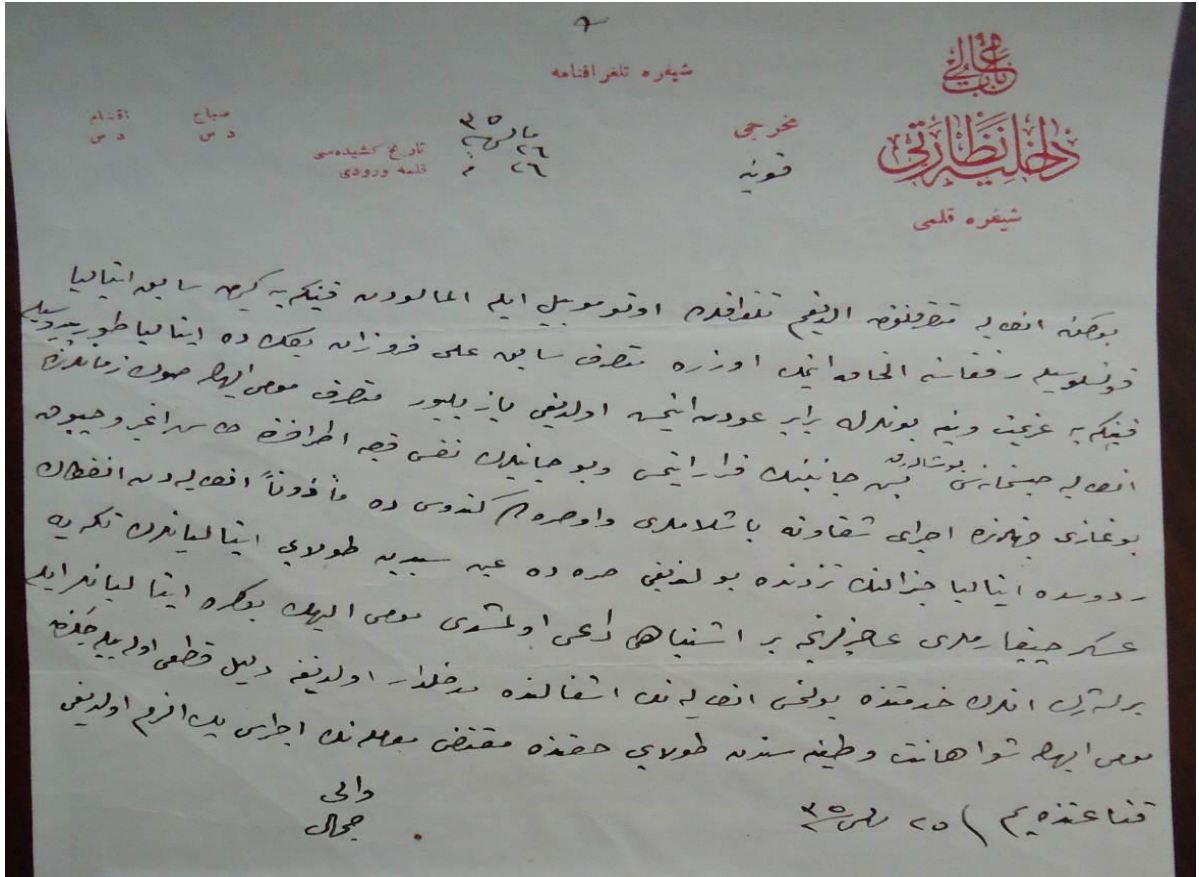
Antalya'da yaşayan insanların canları ve malları tehlike altındadır. Son günlerde şehirde kargaşalıklar, yaralanmalar ve ölümler meydana gelmiştir. Hapishaneden kaçan suçlular şehirde dolaşmaktadır. Dün, İzmir ve İstanbul yoluna giden posta kuryesi soyulmuştur. Bu sabaha karşı da büyük bir bomba şehir merkezinde patlatılmıştır.

Antalya halkının isteği üzerine, Müttefik devletler adına şehirde umumi asayiş sağlamak için İtalya bir miktar deniz askeriyle bugün şehri işgal etmiştir. Birleşik güçler adına Antalya halkının her türlü düzeni sağlanacaktır. Bunun için gerek şehirdeki yerli halkın gerekse diğer milletlerden olanlar emirlere tamamen uyacaklardır. Aksi halde harp zamanına özgü her türlü tedbir alınmaktan çekinilmeyecektir.

Antalya, 28 Mart 1919

Caino Alessandro
Deniz Kumandanı

EK 4-Sabık Antalya Mutasarrıfı Ali Firuzan Bey'in İtalyanlarla İşbirliği Yaptığı



Bab-ı Ali

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi

Mahreci: Konya Şifreli Telgrafname

Tarihi Keşidesi:

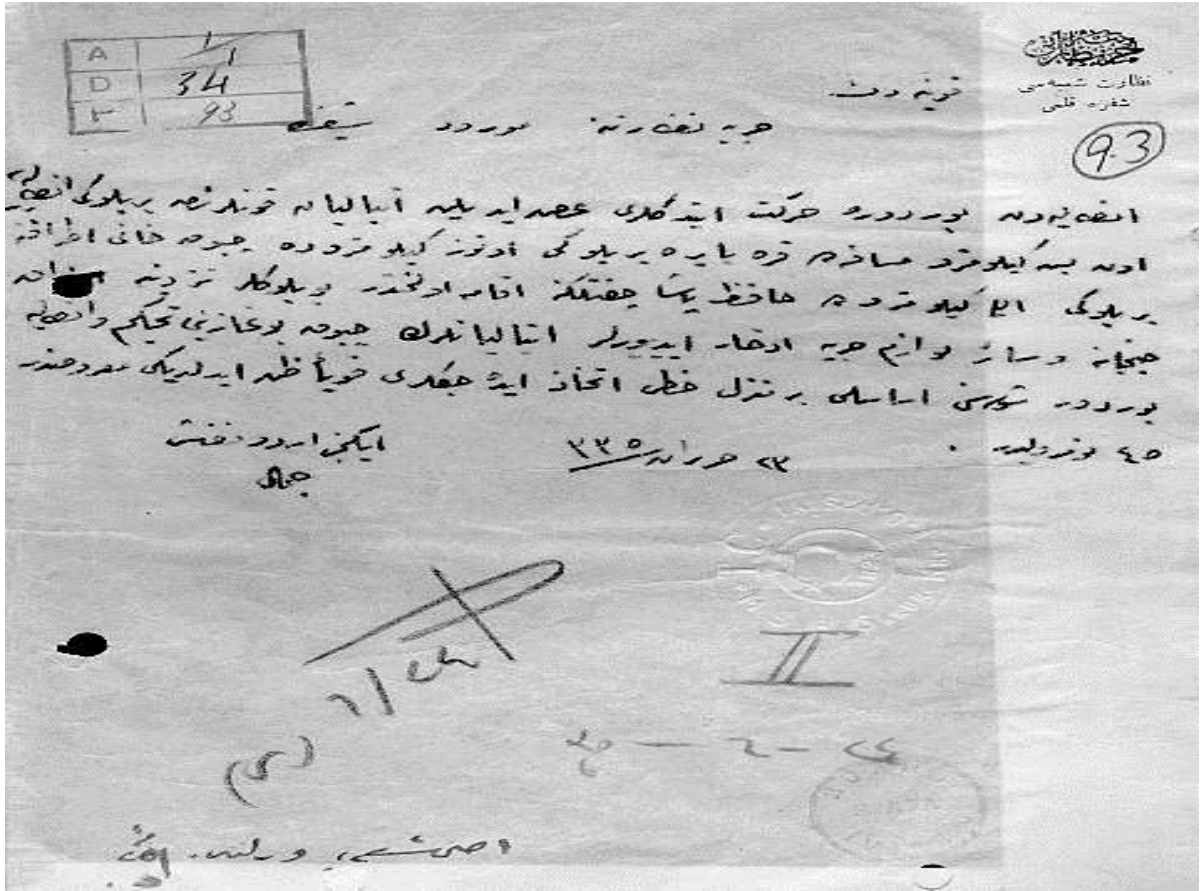
26 Mayıs 1335 Konya

Bugün Antalya mutasarrıflığından aldığım telgraflarda otomobil ile Elmalı'dan Finike'ye giden sabık İtalya kuvvetleriyle rüfekasına ilhak etmek üzere mutasarrıfı sabık Ali Firuzan Bey'in de İtalya torpidosuyla Finike'ye azimet ve yine bunlarla beraber avdet etmiş olduğu yazılıyor. Mutasarrıf mumaileyhin sevk zamanlarında Antalya hapishanesi boşalarak beş caninin firar etmesi ve bu canilerin nefs-i kasaba etrafında taşra çetelerin icra-i şekavede başlamaları ve o sırada kendisi de me'zunen Rodos'ta İtalya generalin nezdinde bulunduğu sırada aynı sebepten dolayı İtalyanların tekeye asker çıkarmaları acizlerince bir işti pahı dahi olmuştu. Mumaileyhin bu kere İtalyanlar ile birleşerek onların hizmetinde bulunması Antalya'nın işgalinde medhâl-dâr olduğuna delil-i kat'i olabileceğine mumaileyhin şu ihanet vazifesinden dolayı hakkında muktezi muamelenin icrası pek lüzum olduğu kanaatindeyim.

Vali Cemal 25 Mayıs 335(1919)

Kaynak: BOA. DH. KMS. 52-1/ 94.

EK 5-İtalyanların Antalya'da Askeri Yerleşimleri



HARBİYE NEZARETİ

NEZARET ŞUBESİ

Mevrud Şifre:

Konya'dan Harbiye Nezaretine

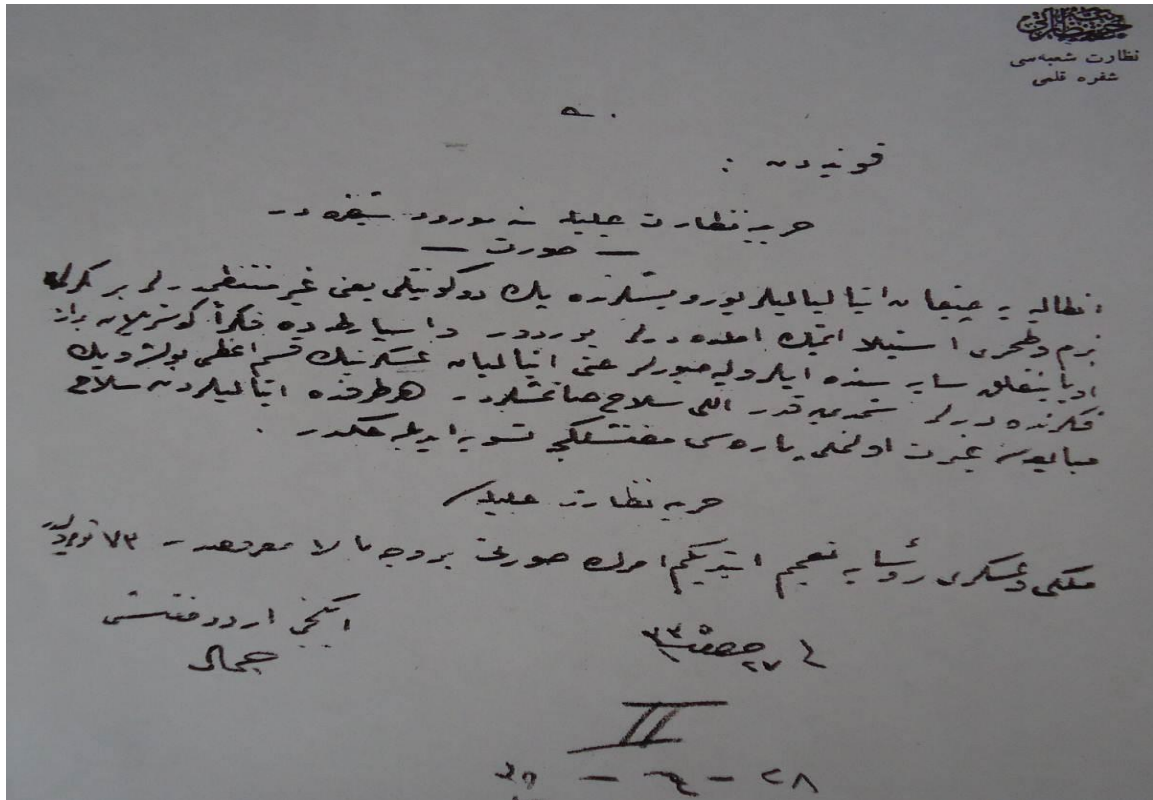
Antalya'dan Burdur'a hareket ettikleri arz edilen İtalyan kuvvetlerinin bir bölüğü Antalya'ya 15 kilometre mesafede Karabayır'a, bir bölüğü 30 kilometrede Çubuk Hanı etrafına, bir bölüğü 50 kilometrede Hafız Paşa çiftliğine ikame olunmuştur. Bu bölükler nezdine ... cephane ve sair levazım-ı harbiye iddihar (biriktirme) ediyorlar. İtalyanların Çubuk Boğazını tahkim ve Antalya-Burdur şosesini esaslı bir menzil hattı ittihaz edecekleri kaviyyen zannedildiği maruzdur. 45 numaralıdır.

23 Haziran (1)335

İkinci Ordu Müfettişi Cemal

Kaynak: ATASE. İSH. K. 17. G. 94, B. 1.

EK 6-Antalya'ya Çıkarılan Askerlerin Pek Döküntülü Oldukları



Konya'dan:

Harbiye Nezareti Celilesine mevрут şifredir

Suret

Antalya'ya çıkan İtalyanlılar yürüyüşlerinde pek döküntülü yani gayrı mun-tazamdırlar. Bu askerler bizim vatanımızı istilâ etmek emelindedirler. Burdur ve İsparta'da fikren gösterilen biraz uyanıklık sayesinde ilerleyemiyorlar. Hatta İtalyan askerinin kısmı özami bolşevik fikrindedirler. Şimdiye kadar elli silâh satmışlardır. Her tarafta İtalyanlılardan silâh mübayaasına gayret olunmalı parası Müfettişlikçe tesviye edilecektir.

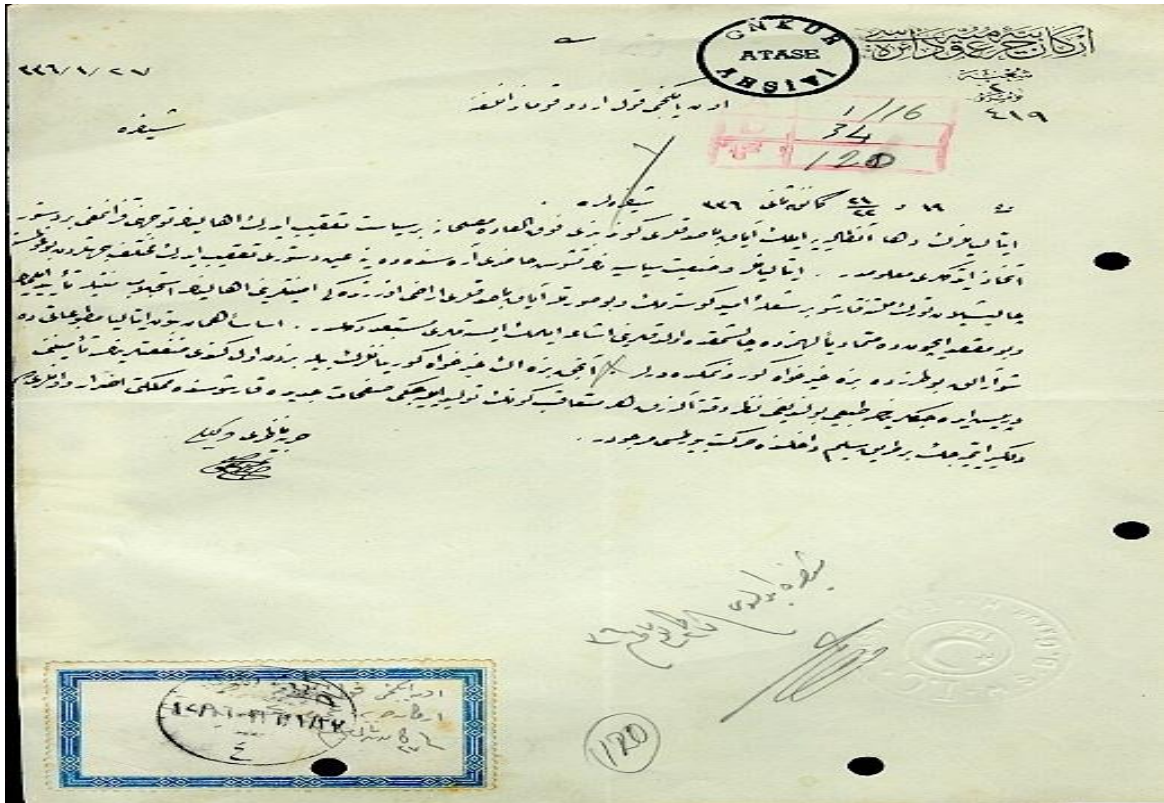
Harbiye Nezareti Celilesine

Mülki ve askerî rüesaya tamim ettiğim emrin sureti berveçhibâlâ mâruzdur. 73 numaralıdır.

27 Haziran 335

İlinci Ordu Müfettişi
CemalDolap No. 49
Göz No. 5
Zarf No. 11
Dosya No. 34

EK 7-İtalyanların Antalya ve Civarında Gösterdikleri Yumuşaklığa İnanılmaması Gerektiği



Erkanı Harbiye-İ Umumiye Dairesi

Şube: 2.

Numara: 49.

12. Kolordu Kumandanlığına

Şifre: 27.1.(1)336

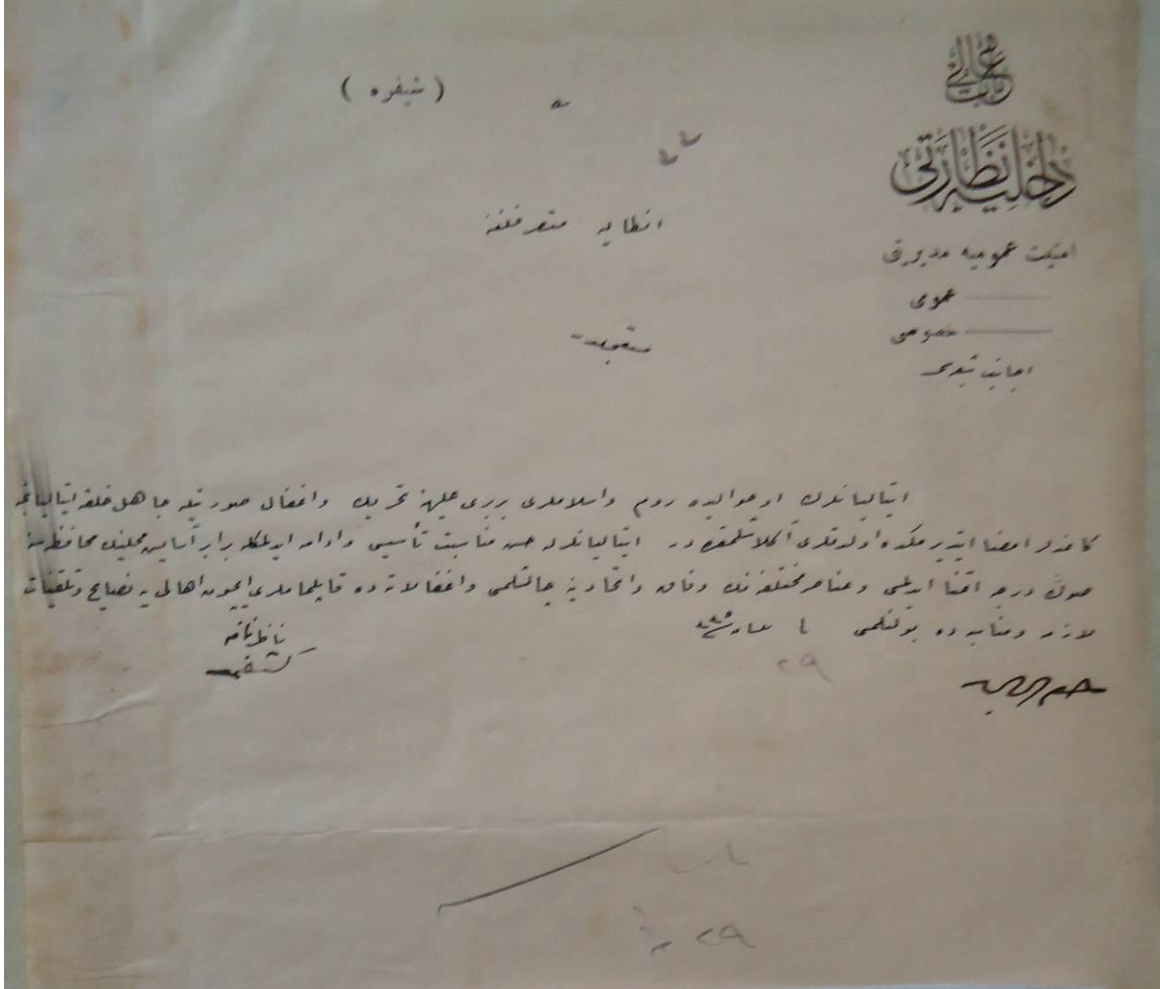
Numara 16 ve 21/22 Kanuni Sani (1) 336 şifrelere.

İtalyanların daha Antalya'ya ilk ayak bastıkları günden beri fevkalade muslihane bir siyaset takip ederek ahalinin tevaccühünü kazanmağı bir düstur ittihaz ettikleri malumdur. İtalyanlar vaziyet-i siyasiyenin teşevvüş (karışıklık) hazırı arasında da yine aynı düsturu takip ederek muhtelif cihetlerden bulunmasına çalışılan Türk milletine karşı bir şule-i ümit göstermek ve bu suretle ayak bastıkları arazi üzerindeki emniyetlerini ahalinin isticlab (çekilme) niyetiyle teyit eylemek ve bu maksat için de mütemadiyen lehimizde çalışmakta olduklarını işa'a (haber verme) eylemek istedikleri müstebit (uzak) değildir. Esasen hemen bütün İtalya matbuatı da şu aralık bu tarzda bize hayırhah görünmektedirler. Ancak bize en hayırhah görünenlerin bile bizden evvel kendi müttefiklerinin teminini verilmiş edeceklerinin tabii bulunduğu nazar-ı dikkate alınarak her müteakip günün tevellüt eyleyeceği safhaat-ı cedide karşısında memleketi ızrar ve onları da diğer etmeyerek bir tarik-i selim dahilinde hareket buyrulması mercûdur.

Harbiye Nazırı Vekili

Kaynak: ATASE. İSH. K. 204. G. 210. B. 1.

EK 8-İtalyanların Antalya Ahalisini Birbirlerine Karşı Kışkırttıkları



Bab-1 Âli Dahiliye Nezareti
Emniyeti Umumiye Müdüriyeti

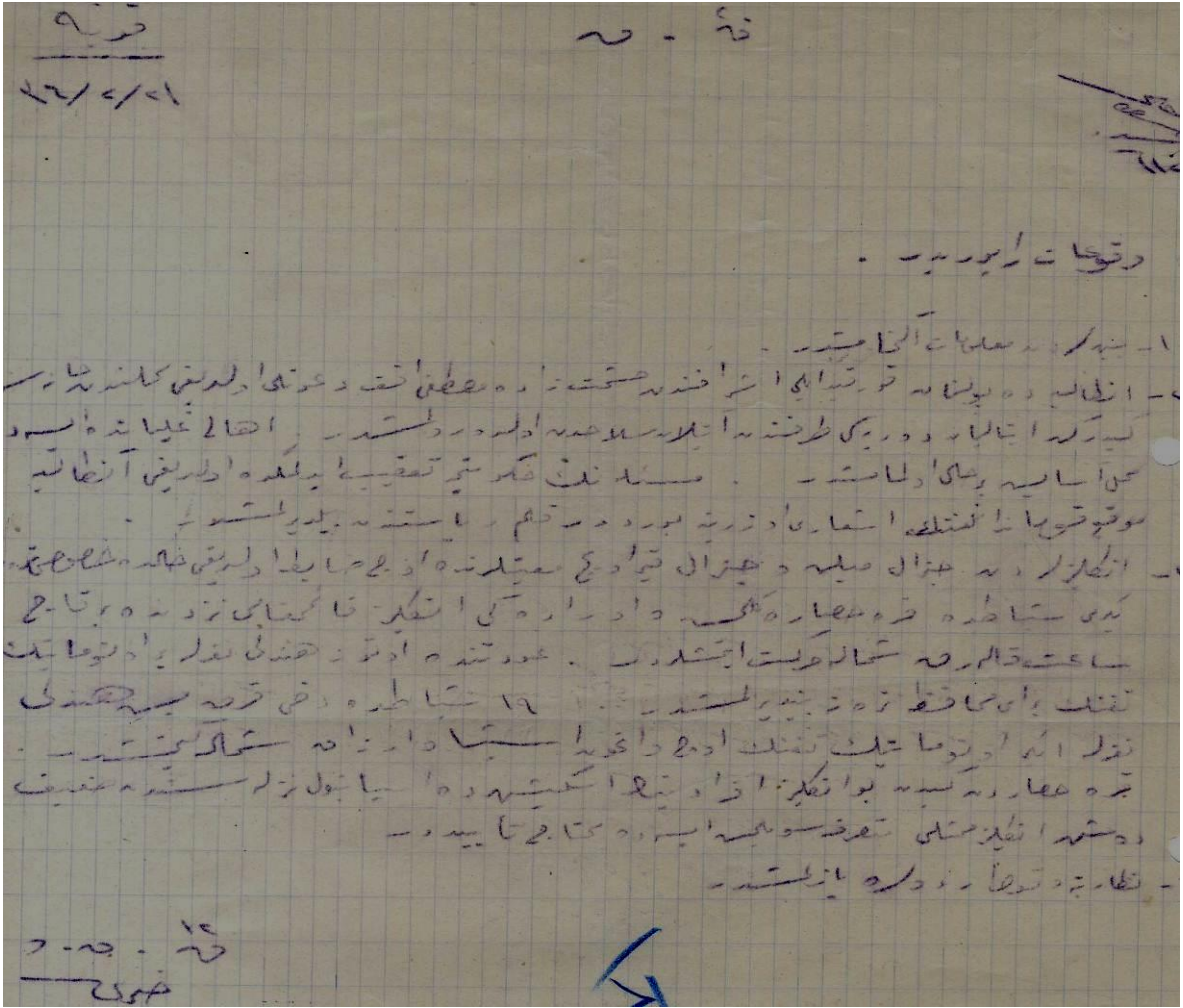
Şifre: 22

Antalya Mutasarrıflığına

İtalyanların o havalide Rum ve İslamları birbirleri aleyhine tahrik ve iğfal suretiyle cahil halka İtalyanca kağıtlar imza ettirmekte oldukları anlaşılmaktadır. İtalyanlarla hüsni münasebet tesis ve idame edilmekle beraber asayiş mahallinin muhafazasına son derece itina edilmesi ve anasır-ı muhtelifenin vifak-ı ittihadına çalışılması ve iğfalata da kapılmamaları için ahaliye nasayih ve telkinat-ı lazime ve münasebede bulunulması. Fi 29 Nisan (1)335

Kaynak: BOA. DH. ŞRF. 98/ 360.

EK 9-Antalya Ahalisinden Mustafa Haşmetzâdenin İtalyan Askerleri Tarafından Öldürüldüğü



Konya: 21. 2. 36

20 K. K.

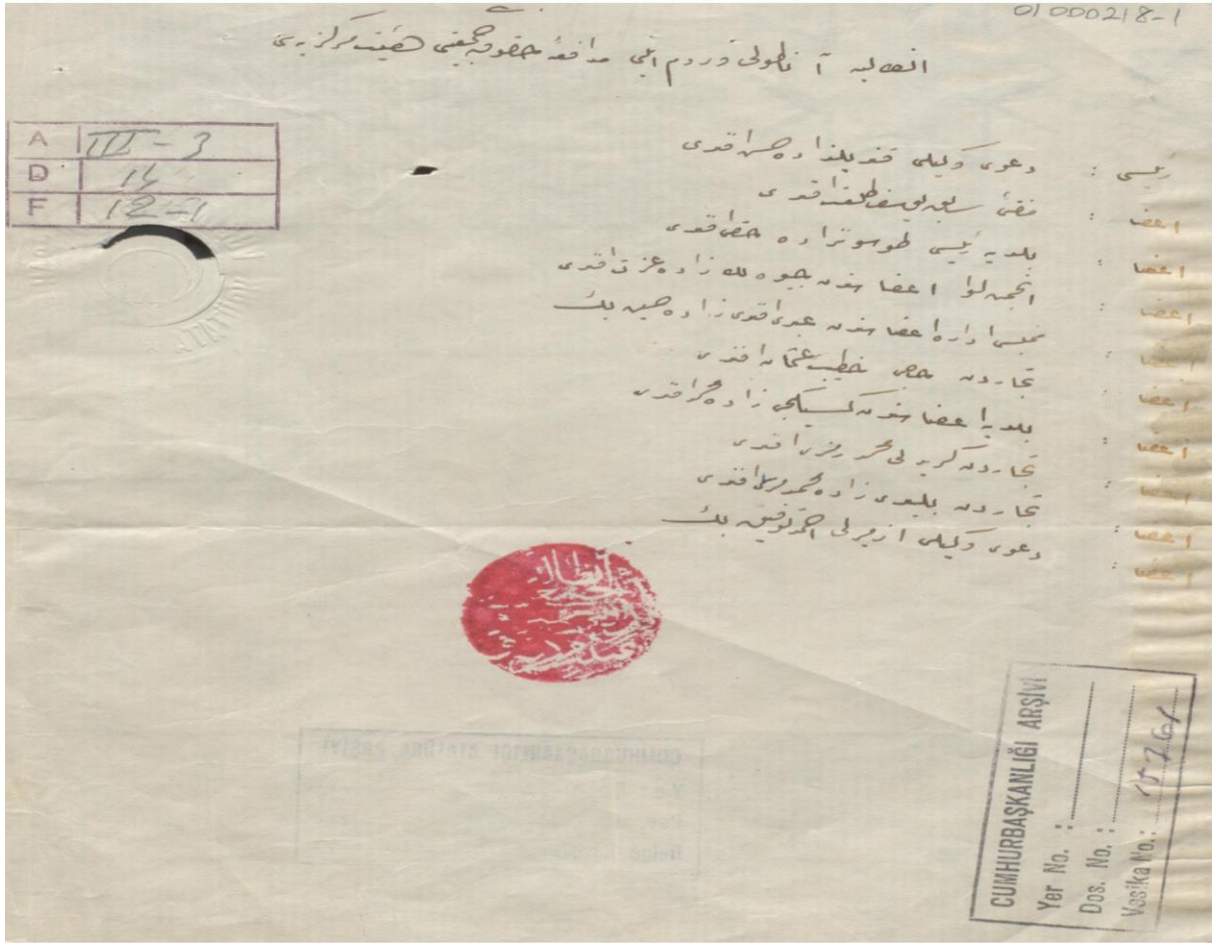
Vukuat Raporudur.

Cephelerden malumat alınamamıştır. Antalya da bulunan Korkuteli eşrafından Haşmetzade Mustafa Efendi davetli olduğu mahallinden hanesine giderken İtalyan devriyesi tarafından atılan silahtan öldürülmüştür. Ahali galeyanda ise de mahal-i asayiş bir hal olmamıştır. Meselenin hükümetçe takip edilmekte olduğu Antalya mevki kumandanlığının işarı üzerine Burdur kalem-i riyasetinden bildirilmiştir. İngilizlerden General Milan ve General Kraviç maiyetlerinde üç zabıt olduğu halde bu husus üzerine yirmi şubat'ta Karahisar'a gelmiş ve oradaki İngiliz kaymakamı nezdinde birkaç saat kalarak şimale hareket etmişlerdir. Avdetinde otuz Hintli neferle bir otomatik tüfenkle beraber muhafız trene bindirilmiştir. 19 Şubat'ta dahi kırk beş Hintli neferle iki otomatik tüfenk üç vagon eşya ve erzak şimale gitmiştir. Karahisar'dan giden bu İngiliz efradının Eskişehir'de İspanyol nezlesinden zayıf düşmüş olduğu İngiliz mümessili mutasarrıfa söylenmiş ise de muhtaç-ı teyittir. Nezarete ve Kolordulara yazılmıştır.

12 K. K. V. Hayri.

Kaynak: TİTE Arşivi. K. 317.G.30.B.300.01.

EK 10-Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ve Azaları



Antalya Anadolu ve Rumili Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi

- Reisi: Dava vekili Kandilzâde Hasan Efendi
 Aza: Müfti-i Sabık Yusuf Talat Efendi
 Aza: Belediye Reisi Tosunzâde Hakkı Efendi
 Aza: Emniyet-i Liva Azasından Civelekzâde İzzet Efendi
 Aza: Meclis İdare Azasından Abdi Efendizâde Hüseyin Bey
 Aza: Tüccardan Hacı Hatip Osman Efendi
 Aza: Belediye Azasından Kesikcizâde Mehmed Efendi
 Aza: Tüccardan Giritli Mehmed Remzi Efendi
 Aza: Tüccardan Bileydizâde Mehmed Mursi Efendi
 Aza: Dava Vekili İzmirli Ahmed Tevfik Bey

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A. 3-3, D.14, F. 12-1.

EK 11-İtalyanlardan Çok Ucuza Savaş Malzemesi Alındığı

11 NISAN 1941

"18" Ay İtalyan İşgali altında

Antalya ve havalisinden notlar

— Yazan: **Dâniş Remzi Korok** —

Güllünc bir satış listesi. - Bir liraya bir hatır. - Yetmiş kuruşa bir mazer. - Dört liraya bir ağır makineli tüfeğin. Kumandanın tevkif kararı. - Mutasarrıf vekilinin hiddeti

- 30 -

İşte size bir liste, bir satış fiyat listesi ki bunu dünyanın hiç bir yerinde bulamazsınız. Bahusus böyle bir had dünyanın hiç bir ordusunda yoktur. Ve görülmez. Çünkü kendi milletinin kendi ordusunun mal ve mülkünü satmak kadar hürsüzlükle meluf bir asker bu müstevli ordudan başka hiç bir orduda bulunmadığı muhakkaktır.

Antalyada bu askerlerin sattığı silahlarla sair esya ve hayvanat için henüz kendilerinin keşif etmiş olan fiyat listesi iştigat şudur:

250 adet fişegi ile bir müceddet mazer 70 kuruş; henüz fabrikadan çıkmış gibi görünen ağır makineli tüfeği bir sandık perit cephanesi ile 1 banknota, subay getirileri 50 kuruşa, subay tabancaları 50 fişegi ile beraber 60 kuruşa, ve bütün bunların üzerinde insanın aklını bile durduran bir satış ve satış fiyatı ki İtalya ordusundan başka hiç bir yerde görülmemez.

Bir katır, koakose bir katır, bir liraya; bir kâğıt, bir banknot liraya.

Varın artık listeyi yanına da siz koyas ediniz. İşte Antalyada işgal etmiş bir korkunç hürsüzlük ve satışları listesi ki bakıncok kimsa bir zamanda tepeden tırnağa kadar silahlandırılan maada Çirkin Mehmet ve Pater Almet gibi acık pira delikanlılar sayesinde Anadoluya da emm haneleriyle beraber olmak üzere bir çok mazer ve sair malzeme tüfekler sevkedilmiş bulunuyordu.

cap öken tertip ve tedbiri almış, aile efrağını da hiç telâşa vermeden kendi arzusu ve emeline uymuştu. Verdikleri karar bu ki. Çoluk çocuk evin en mahfuz bulunan bodrumuna indirilecekler. eli silah tutanlar da kendileri öldükçe Emin Beyi teslim etmeyeceklerdi. Zaten Emin Bey de "Ölürüm teslim olmam", diye son sözünü söylemiş bulunuyordu.

Ev halkı böyle bir heyecan içinde iken; diğer bir heyecan ve telaşa da o sırada evinden kaldırlarak mutasarrıflığa çağırılmış olan vekil Talât Beyi Marki Farantini arasında cereyan ediyordu.

Marki, hiç bir mukaddemeyle kılâm görmeden:

— Şimdi Emin ve Zeki Beyleri tevkif edeceğiz. İşgal kumandanlığından emir aldık. Emin Beyin evi de mubasara edildi. Onu teslim olmağa mecbur edeceğiz.

Mutasarrıf son derecede gâşırms ve gene son derecede hiddet etmişti. Çünkü bütün bu işleri karıştıranın konsolos olduğunu biliyordu. Birdenbire bağırır:

— Ne hakla; ne cesaretle?

Ben size demedim mi?.. Yükksek makamlardan emir almaya kadar sabrediniz de bir hâdiseye meydan varmayalım.

Marki de kendi kendine verdiği bir hak ve salâhiyetle böbürlenmeğe başlamıştı.

— Ne demek?.. Siz kim oluyorsunuz ki bize emir veriyorsunuz?.. İstanbuldan cevap gelecek diye olunuz, kolunuz bizi bekliyelim de bu adamlar aleyhimize biter türlü dolap çevirmekte devran ma etirler?..

Marki Farantini o gündü tevelleri ve kendi işine gelir tarzındaki tefsîhleri ve nihayet - İtalyan işgal kuvvetlerinin pek aleyhine olarak - böyle geniş mükavasta bir silah kaçağına varan bu ilk silah arabasının yerli Türükler tarafından cöbren boşaltılarak yağma edildiği şeklindeki beyanata; kumandan Cano-Aleksandroya pek haklı olarak Emin Bey aleyhine kâşırması. Holo hem bu hareketi; hem de işgal edilen bazı İtalyan neferlerinin mubasahatlerle depolarından kaçırılma başlanca silah ve cephanenin de tamamını Emin Beyin eseri tertibi olduğunu duyunca küllere binişti. Fakat buna rağmen gene mesuliyeti siyasi müşavire yüklediği; son bir tevkif bakından emri yazabilmişti.

Bunun için daha sabah olunca, yaneni henüz idare kararnıklarından ayrılmış Emin Beyin evini kuvvetli bir müfreze sarmış bulunuyordu. abî Marki Farantini de sevinç içinde idi.

Emin Beyo ve ailesi efrağına gelince:

Onların esasen böyle bir harekete karşı her ne müheyya bulunuyorlardı. Emin Bey mutasarrıf vekili ile konuşuktan ve o tecrübi uzun münakaşaları geçirdikten sonra, er geç yitirilmeye başlıyordu. Fakat biraz olsun ümidini vardı. Kendi düşündüğü gibi, istediği gibi hareket edilmesine mutasarrıf vekilinin delâletle bulunacağını, İtalyanların da böyle bir konuşma vesilesi ile kendini ele geçirmek istiyceklerini ümit etmişti.

Emin Bey, mutasarrıf vekiline bu konuşma tekâmül yapıncan hiçbir zaman kurtulacağını aklından geçirmiş bulunmuyordu. Muhakkak İtalyanların kendini bir yere tevil edeceklerine yüzde yüz kanidi. Ancak böyle bir alâiyâli ile tevkif edilme, bir askeri müfreze arasında mevkuften yürüyüp İtalyanların karargâhına kadar gitmek istemiyor, bunu kendisinden ziyade devlet ve idare bakımından bir zill telâkî ediyordu.

Böyle olduğu takdirde sureti katiyede mukabele etmeye ve hiç olmazsa çıkacak arbede sırasında bir düşünün kurşunla ölmeye, şehit olmaya karar vermişti.

İşte bu kat'i karar dolayısıyla ki sabaha karşı evinin sarılmakta olduğunu hissederek derhal yatığından kalkmış ve İ-

— Onların birşey yaptıkları yok Marki! Bütün bunlar sizin kendi kadınız, kendi düşmanlıklarınız. Fakat muhakkak cezalarını göreceksiniz?..

Marki alay etmeye başlamıştı:

— Kimden göreceğim, beni cezalandırmak kim?.. Mutasarrıf vekili bey işgal kuvvetlerinin siyasi müşavirini tehdide mi kalıyorlar bu seferle?.. Ben elimde namî bir emir olmadıkça bir şey yapmadım şimdiye kadar. bundan sonra da yapmam. Anhyor nusunuz?.. İtalyan devleti fabihcesine mukaderati ve men faati mevzuubâs olan yerde benin şahsımın ne değeri olabilir ki kendi başına iş göreyim?.. Kumandanın emri iştigat.

Mutasarrıf kâğıda göz geçirildi ve elle tererek:

— Anhyorum, görüyorum, kumandanın emridir. Fakat benimde etmek için kimbilir bu iki bicere aleyhinde ne kadar iftiraklar, ne kadar yanıklar uydurdunuz. Değil mi?..

Marki kâşırması olmuştu:

— Beni takir ediyorsunuz Talât Bey! Sözleriniz dikkat ediniz.

— Ben kimseyi takir etmeye yorum. Hakikati olduğu gibi söy lüyorum. Halbuki dün gece biz Emin Beyle müzakerede bulunduk. Doğrudan doğruya kendisi gelecek, sizinle ve kumandanla konuşacak ve sizi iknan çalışacak. Eğer muvafak olmazsa ve siz gene onun tebidinde ısrar edecek olursanız menle kelim selâmeti namına bunu kabul etmek gibi bir feragatte bulunca. Bütün bunları bana vâdetmişti. Bu sabah size haber gönderecek vaziyeti tamamı le bulirecektim.

Markiyi bir düşünce ed almıştı şimdi. Eğer böyle bir konuşup anlaşma oldu ise cidden çok iyi birşeydi. Demek ki kendisi beyhude yere işi büyütüp, telâşla acele ile olmadık şeylere yol açmış bulunuyordu. Fakat birdenbire aşığıdan almış görünmek için:

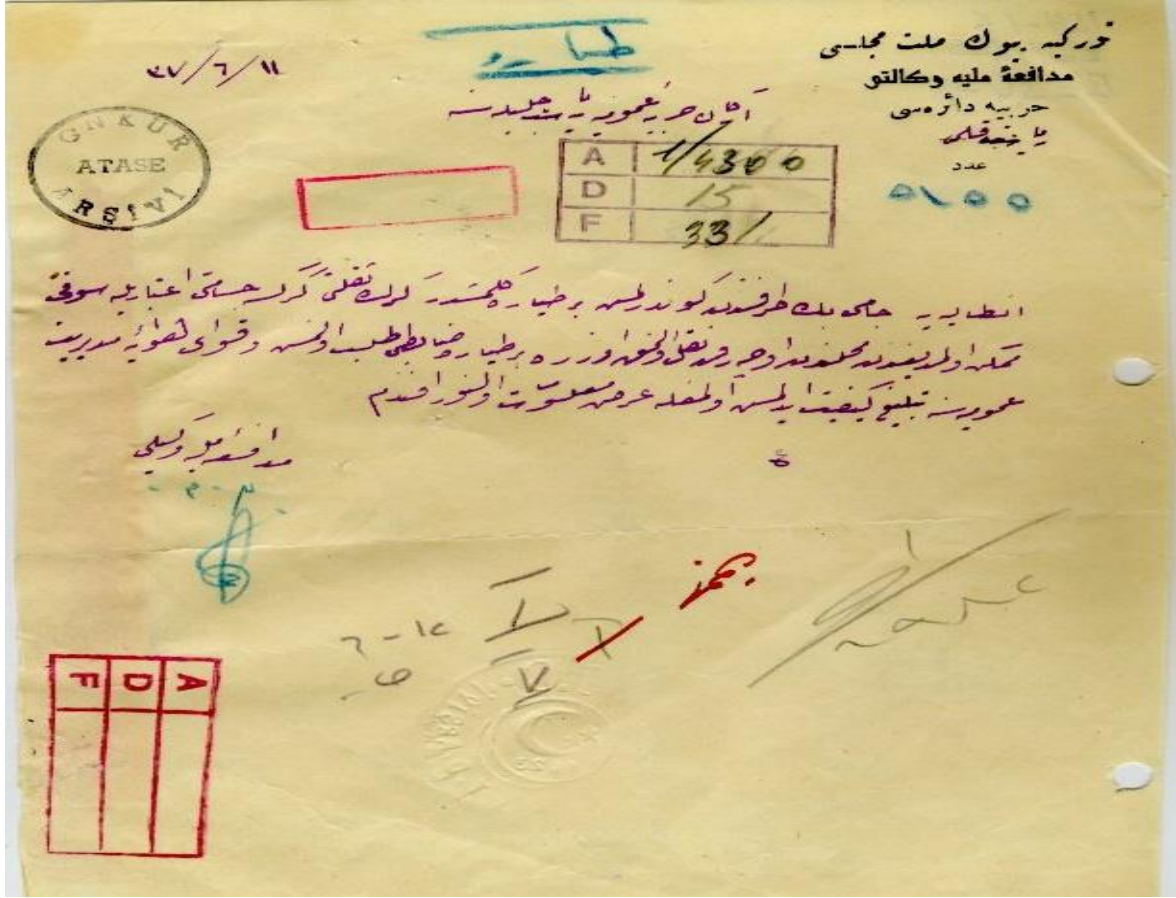
— Her neyse; olan oldu bir kere, dedi. Hem mademki böyle bir vaitte bulunmuştu, elbette korktuğumuz gibi mukavemet falan kullandıktan kolayca teslim olur.

Mutasarrıf vekili bağırır gene:

— Yağma yok. Bu hal karşısında teslim olacağımı hiç aklımada bile geçirmeyin Marki (Arkası var)

Kaynak: "18 Ay İşgal Altında", Yeni Sabah Gazetesi, 11 Nisan 1941. (Bu makale 45 tefrika şeklinde Yeni Sabah gazetesinde 8 Mart 1941- 26 Nisan 1941 tarihleri arasında Daniş Remzi Korok tarafından kaleme alınıp yayımlanmıştır.)Yer: TBMM Süreli Yayınlar Arşivi Bölümü.

EK 12-Satın Alınıp Antalya'ya Getirilen Bir Tayyarenin Nakli



Türkiye Büyük Millet Meclisi
Müdafaa-i Milliye Vekaletinin
Harbiye Dairesi Riyaset Kalemi

11. 6. 37

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaset-i Celilesine

Antalya'ya Cami Bey tarafından gönderilen bir tayyare gelmiştir. Gerek naklini gerekse cesameti itibariyle sevkin mümkün olmadığından mahallinden uçarak nakil olunmak üzere bir tayyare zabiti talep olunmuş ve kuvva-i havaiye müdüriyet-i umumiyesine tebliğ-i keyfiyet edilmiş olmakla arz-ı malumat olunur efendim.

Müdafaa-i Milliye Vekili

İmza

Kaynak: ATASE. İSH. K. 1180. G. 34. B. 2.

EK 13-İtalyanların Antalya'yı Terk Ederlerken Törenle Uğurlanma İsteklerinin Reddedildiği

تورکيا بويوک ملت مجلسی
ایجرا وکیللری هیئتی ریاستی
کالم مخصوص: مدیریتی
محدد

حاجه حرکات

BASKANLIK
CUMHURİYET BAŞKANLIĞI

شماره
258

ایتالیانلار آنا طرفیده بولسا ایشی طرفه تان کران حیدر اوزره بولموشدور
کمزورده راسم تیسیمه نیک اوجا اید ایلده اولدوقده روما مومسلی
حاجه بیگ افندی ایشی طرفه ایشی طرفه ایشی طرفه ایشی طرفه ایشی طرفه
تاریخ 19/5/37 توردی توردی توردی توردی توردی توردی توردی
آدولک حیدر ایشی طرفه ایشی طرفه ایشی طرفه ایشی طرفه ایشی طرفه
تیسیمه نیک ایشی طرفه ایشی طرفه ایشی طرفه ایشی طرفه ایشی طرفه
ایتالیانلار روما طرفه ایشی طرفه ایشی طرفه ایشی طرفه ایشی طرفه
ایجرا وکیللری هیئتی
ریاستی

جو با یازیلان اوردان - جوا - اولدی عیروالده تاریخ و نوسروستلده درجیا اولدور .

030 10 236 594 2

Ankara 21. 5. 337
Tezkire: 6/ 57

TBMM İCRA VEKİLLERİ
HEYET-İ RİYASETİ KALEM-İ MAHSUS MÜDÜRİYETİ

HARİCİYE VEKALETİNE

İtalyanların Anadolu'da bulunan işgal kıtaatını geri çekmek üzere bulduklarından hükümetimizce merasim-i teşyîi yenin icrasını ümit etmekte oldukları Roma mümessili Cami Bey Efendi'nin, işarına atfen Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti'nin 19/5/37 tarih ve 4549 numara tezkiresiyle işar kılınmaktadır. İki hükümet arasında sulhun istimali maluma dahilinde iade edilmemiş bulunması merasim-i mahsusa-i teşyîi yenin ifasını mani olduğu cihetle tahliye esnasında vaki olacak veda ziyaretlerine rüesa-i memurin-i mülkiye ve askeriyece iade-i ziyaret suretiyle iktifa olunması muvafık görülmekte olmakla icray-ı icabına (Gereken muamelenin yapılması) tevessül olunması rica olunur. Yazılmıştır. 21 Mayıs Sene-i Minha.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Müdafaa-i Milliye Vekili

Cevaben yazılacak evraka cevap olduğu muharreratın tarih ve numarasının derci rica olunur.

EK 14-“İtalyanlar Antalya’ya Tahliye Ediyorlar.” Anadolu’da Yenigün (3 Haziran 1921)

İtalyanlar Antalya'ya Tahliye Ediyorlar

Antalya'da İtalyanların tahliyesi hakkında haberler...

İtalyanlar Antalya'ya Tahliye Ediyorlar

Antalya'da İtalyanların tahliyesi hakkında haberler...

Şark Soruşturması

Şark'ta yaşanan olaylar ve soruşturmanın detayları...

İtalyanlar Antalya'ya Tahliye Ediyorlar

Antalya'da İtalyanların tahliyesi hakkında haberler...

Şark Soruşturması

Şark'ta yaşanan olaylar ve soruşturmanın detayları...

İtalyanlar Antalya'ya Tahliye Ediyorlar

Antalya'da İtalyanların tahliyesi hakkında haberler...

Şark Soruşturması

Şark'ta yaşanan olaylar ve soruşturmanın detayları...

Resimler ve Haritalar

EK 15-57. Tümen Kumandanı Albay Mehmet Şefik Bey (AKER)



Kaynak: Mehmet Şefik (AKER), **57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayını, Ankara, 2006.

EK 16-Demirci Mehmet Efe (1880-1959).



Kaynak: Mehmet Şefik (AKER), **57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayını, Ankara, 2006.

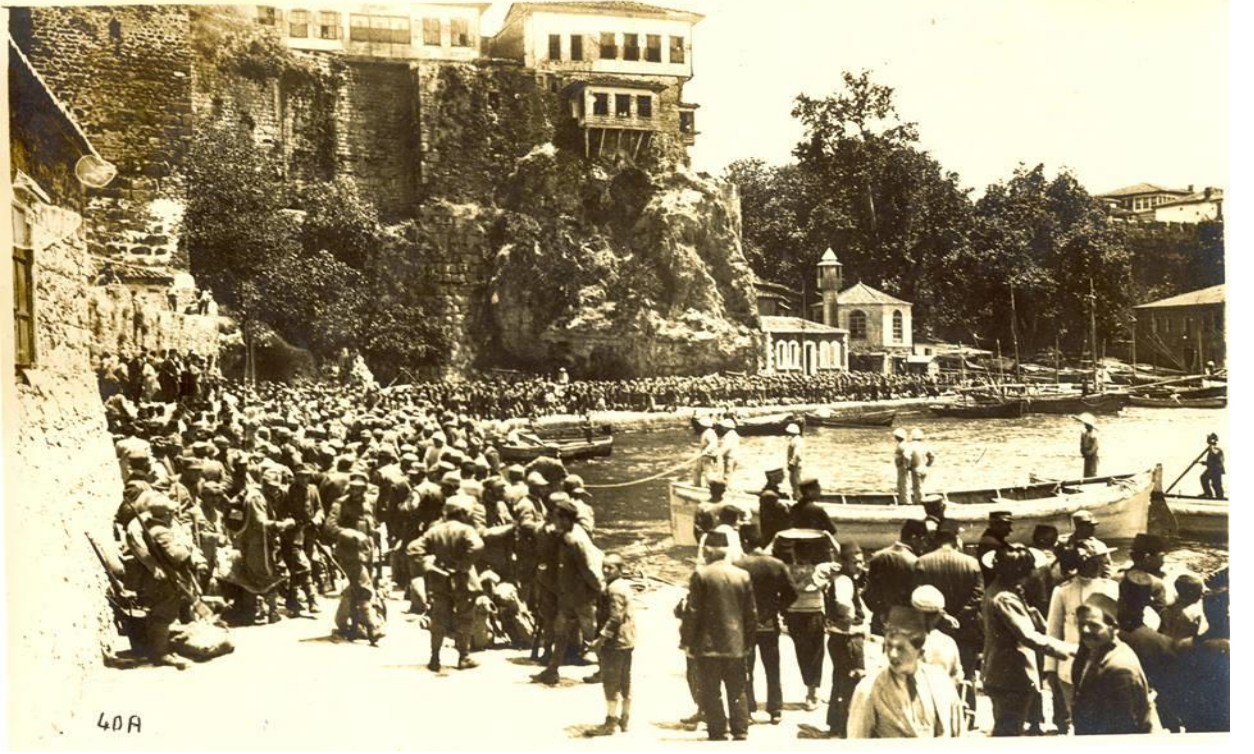
**EK 17-Antalya'nın Milli Mücadele Yıllarında Sıtma Hastalığı ile Mücadele Eden
Hekimlerden Dr. Ferruh Niyazi Bey (AYOĞLU)(1888-1963)**



Kaynak: Dr. Niyazi Ayoğlu'nun kendi adını taşıyan torunu Doç Dr. Ferruh Niyazi AYOĞLU'ndan alınmıştır.

EK 18-Comte Carlo Sforza (1872-1952)

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/Carlo_Sforza. (E.T.01.02.2013)

EK 19-Antalya'ya Çıkarılan İtalyan Askerleri (1919)

Kaynak: Barış ERAŞKIN Arşivi/ Antalya

EK 20-Milli M¼cadele Yıllarında Antalya Limanı (1920)

Kaynak: Barış ERAŞKIN Arşivi/ Antalya.

EK 21-İtalyan Askerleri, Antalya Halkı (1920)

Kaynak: Barış ERAŞKIN Arşivi/ Antalya.

EK 22-Antalya'dan Cephelere Malzeme Taşıyan Mekkare Alayları (Tarihsiz)

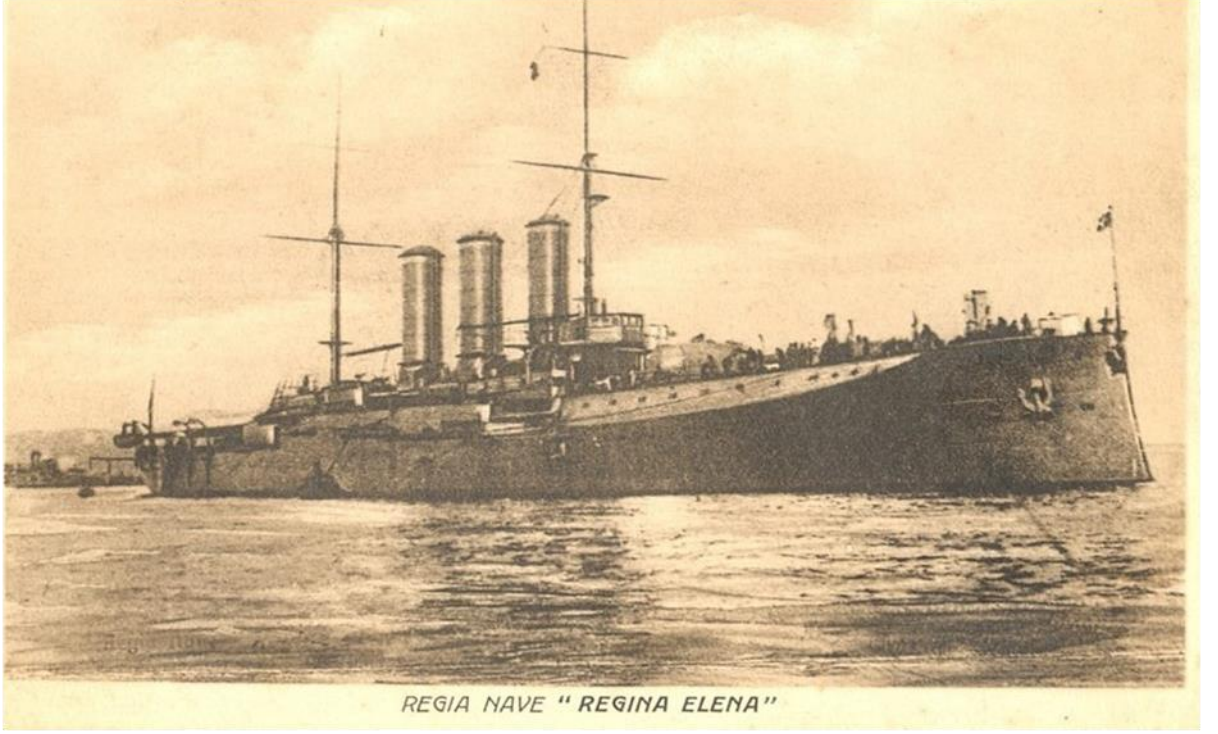
Kaynak: Barış ERAŞKIN Arşivi/ Antalya.

EK 23-Antalya Hükümet Konağı (1919)

Kaynak: Barış ERAŞKIN Arşivi/ Antalya.

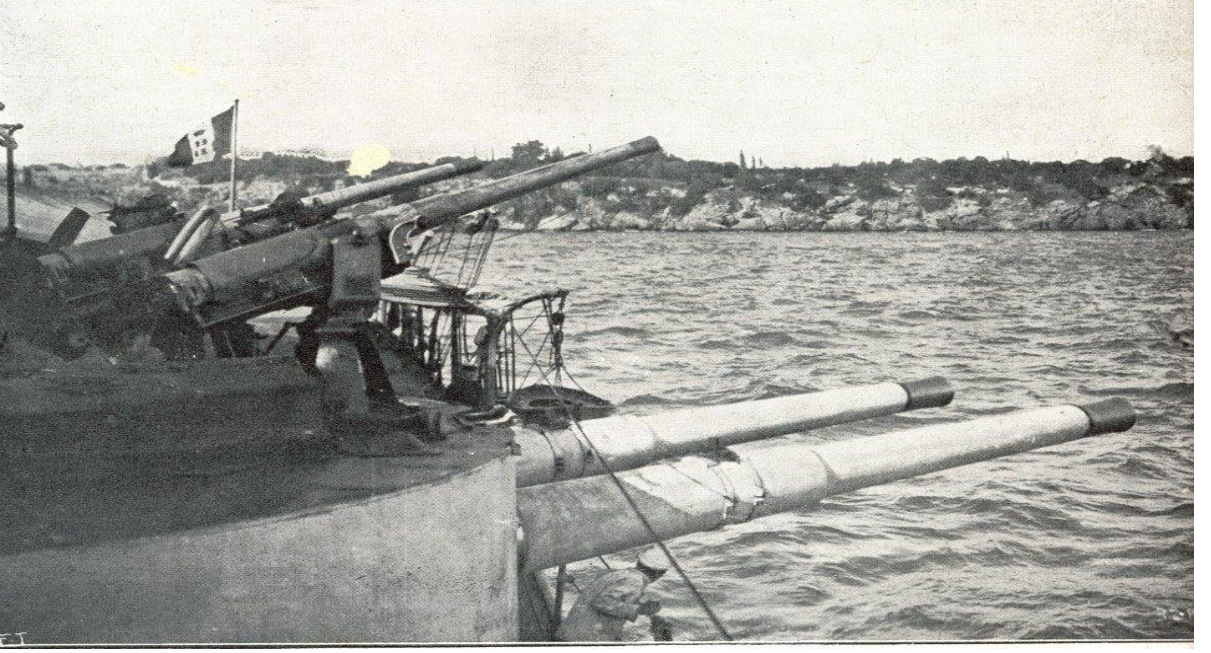
EK 24-İtalyan Askerleri, Antalya Muratpaşa Camii Önü (1920)

Kaynak: Hüseyin ÇİMRİN Arşivi/ Antalya.

EK 25-İtalyan Savaş Gemisi Regine Elena

Kaynak: Barış ERAŞKIN Arşivi/ Antalya.

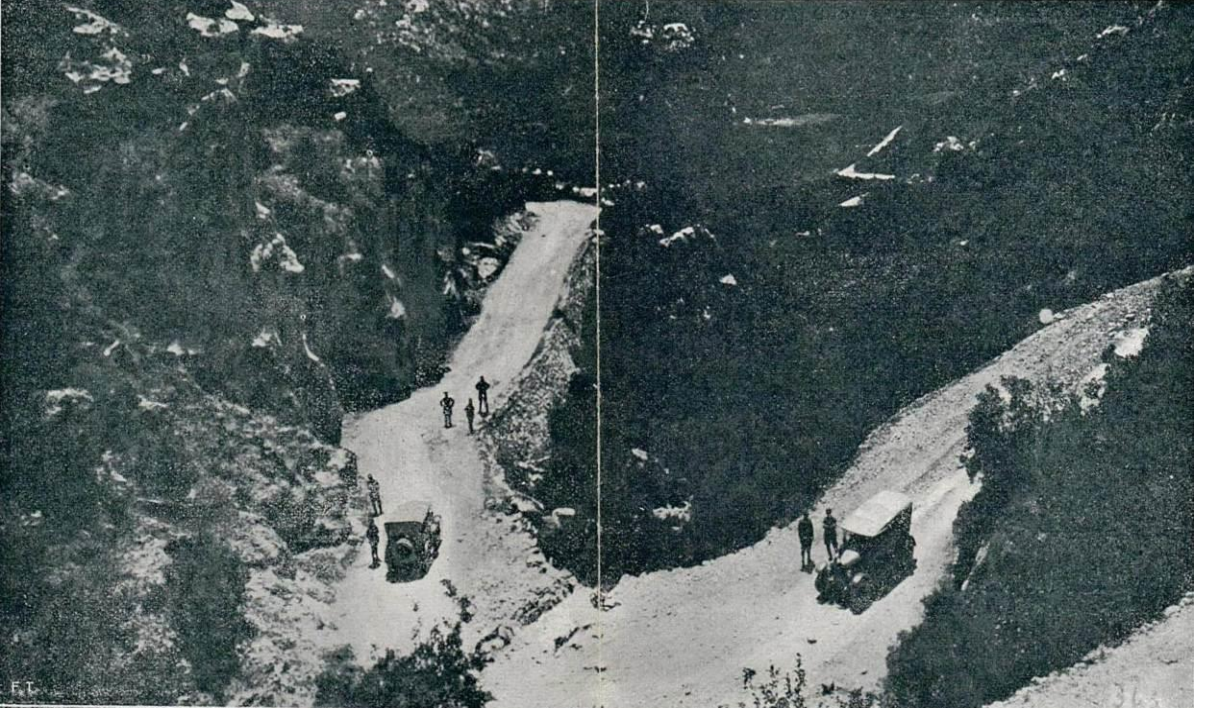
EK 25A-İtalyan Savaş Gemisi Regine Elena, Antalya Körfezi



Kaynak: Giovanni Cecini, **Il Corpo Di Spedizione Italiano in Anatolia (1919-1922)**, Stato Maggiore Dell' Esercito Ufficio Storico, Roma, 2010. s. 56.

EK 26-İtalyanların Kırgöz Köprüsünü Onarım Çalışmaları

Kaynak: **Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü/ Antalya**

EK 27-İtalyanların İşgallerini Genişletme abaları (Antalya-Burdur Yolu-1920)

Kaynak: Barış ERAŞKIN Arşivi/ Antalya.

EK 28-Antalya'da Sıtma Hastalığına Tutulup Karmı Şişmiş İki Çocuk

Kaynak: Hüseyin ÇİMRİN Arşivi/ Antalya.

**EK 29-Hilal-ı Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi Dispanserinde Tedavi Gören Sıtmalı
Çocuklardan Bazıları**

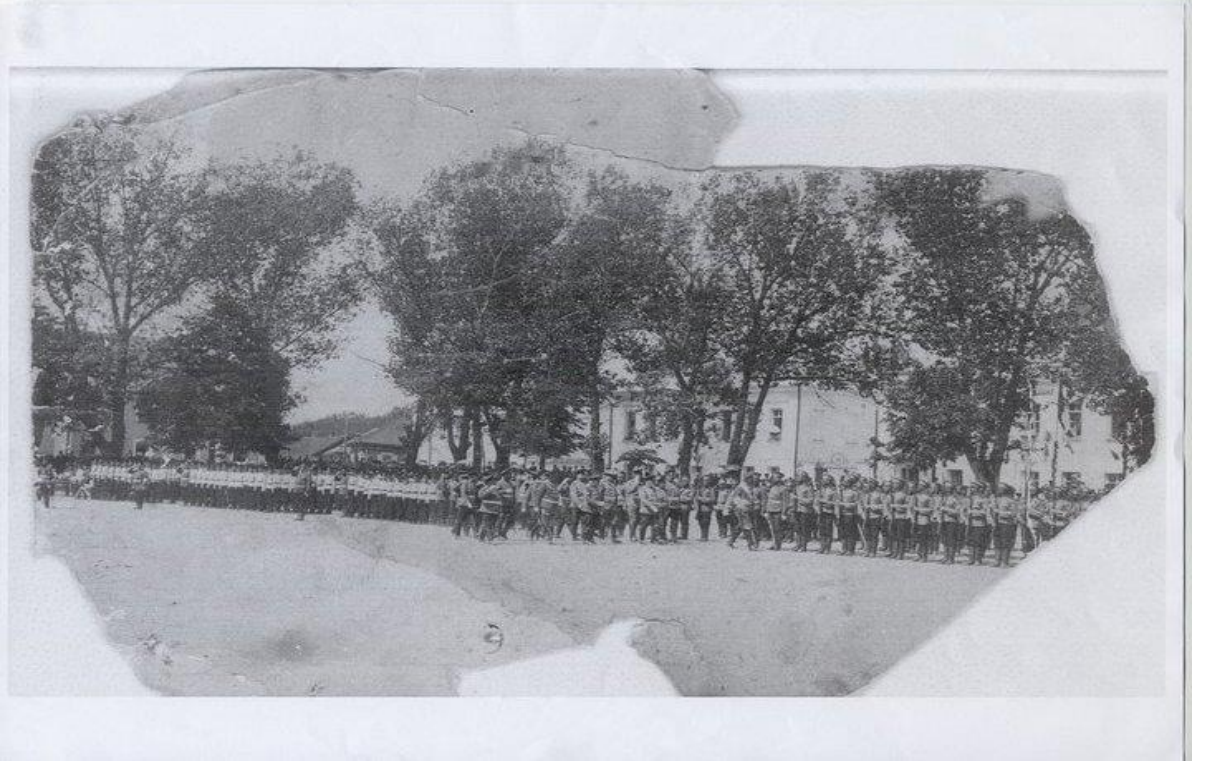


Kaynak: Milli Mücadele’de Hilal-ı Ahmer, TBMM’nin Teşkilinden Sakarya Zaferine Kadar İcraat Raporu 23 Nisan 1920-23 Eylül 1921,(Haz. İsmail Hacifettahoğlu), Kızılay Derneği, Ankara, 2007, s. 60.

EK 30-Milli M¼cadele Yıllarında İtalya'dan Alınan Uçaklardan Biri

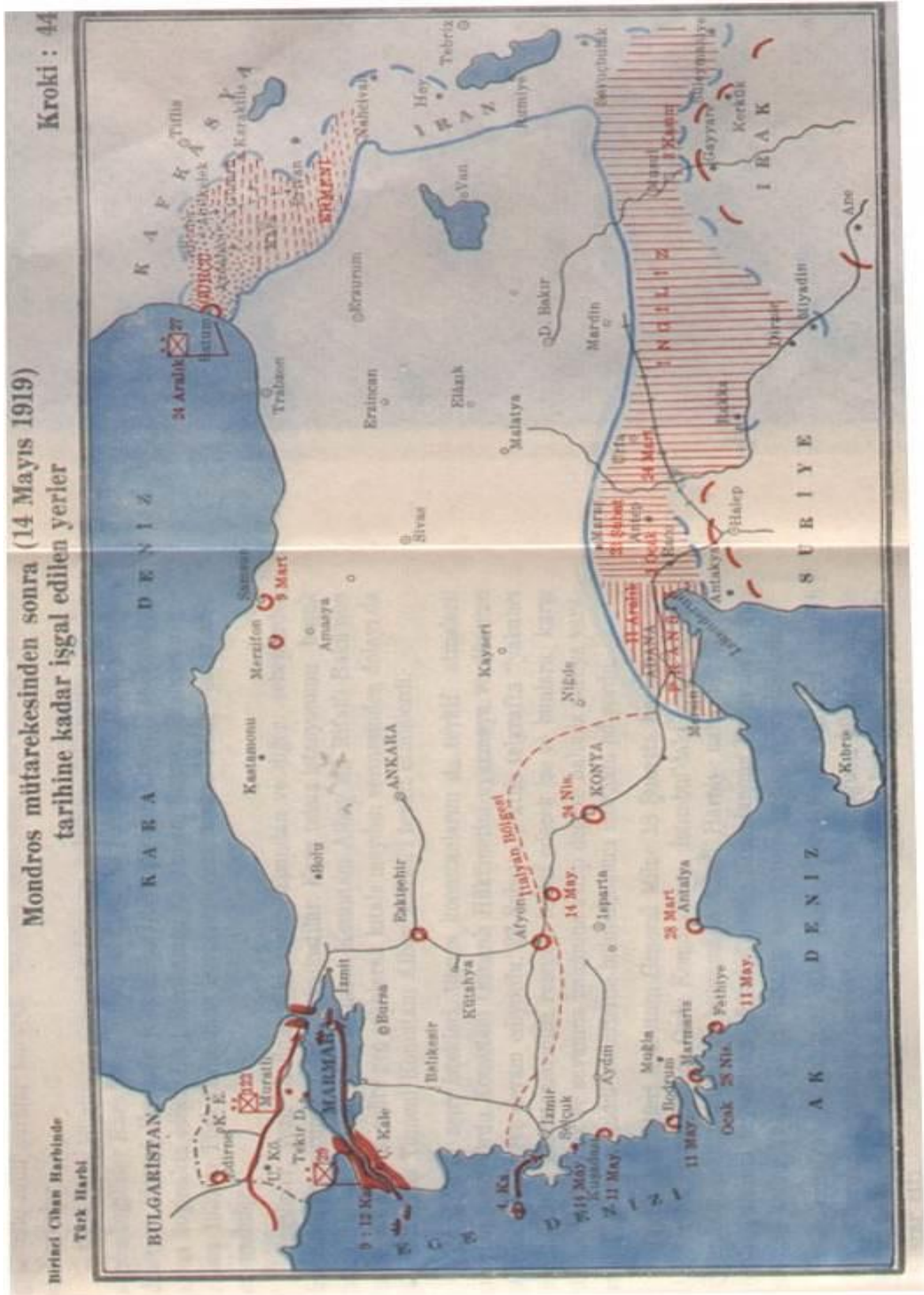


Yer: Açık Hava M¼zesi Malık¼y/ Ankara (17 Ekim 2011-O. eltikci)

EK 31-İtalyan Askerleri Antalya'dan Ayrılırken (5 Temmuz 1921)

Kaynak: Barış ERAŞKIN Arşivi/ Antalya.

EK 32-Anadolu'da İşgal Edilen Yerlerin Haritası (14 Mayıs 1919' Kadar)



Fahri Belen, **Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, 1918 Yılı Hareketleri**, C. V., Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1967. Ekler Bölümü, Kroki: 44.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Orhan ÇELTİKÇİ
 Doğum Tarihi ve Yeri : 20/02/1976 – Korkuteli / ANTALYA
 Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu:

Mezun Olduğu Lise : Korkuteli Lisesi
 Lisans Diploması : Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 2002
 Yüksek Lisans Diploması : Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
 Tarih Bölümü, 2006
 Tez Konusu : Dr. Yaşar Kalafat'ın Eserlerinde Türk Dünyası Kültürü ve
 Halk İnançları
 Doktora : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih
 Bölümü, 2014
 Tez Konusu : İtalyan İşgalinde Antalya (1919-1921)
 Yabancı Dil / Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler:

Orhan ÇELTİKÇİ, **Türk Dünyası Kültürü ve Halk İnançları**, IQ Yayınevi, İstanbul, 2007.
 “Atatürk’ün Dış Türklere Yönelik Stratejik Öngörülleri” **Uluslararası Cumhuriyet
 Sempozyumu**, 2009, Isparta/ TÜRKİYE.
 “Türk Dünyasında Temizlik Anlayışı Uygulamaları, Anamas Örneği” **Uluslararası Türk
 Kültüründe Temizlik Sempozyumu**, Marmara Üniversitesi, 2007, İstanbul/ TÜRKİYE.
 “Türk Dünyasında Doğum üzerine Ortak Uygulamalar”, **Dünyada Yeni Oluşumlar ve Türk
 Dünyası Uluslararası Kongresi**, 2009, Bakü/ AZERBAYCAN.
 “Türklerde Kına uygulamaları, Akdeniz Bölgesi Uygulamaları Örneği”, **Ulusal I. Gazipaşa
 Sempozyumu**, 2008, Gazipaşa-Antalya/ TÜRKİYE.
 “Türk Dünyası ve Türk Dünyası Kültürünün Tarih Ders Kitaplarına Yansımaları”
Uluslararası 5. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi, Gazi Üniversitesi Ekim 2011, Ankara/
 TÜRKİYE.
 “Türkiye Azerbaycan Eğitim Sistemlerinin Mukayesesi Üzerine” **Uluslararası Türk Kültür
 Coğrafyasında Eğitim Bilimleri Araştırmaları Kongresi**, Ekim 2012, Sinop Üniversitesi,
 Sinop/ TÜRKİYE.

“Dr. Yaşar Kalafat ve Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzlerine Dair Bir Değerlendirme”, **I. Halk Bilim Sempozyumu**, Balıkesir Üniversitesi/ BALIKESİR.

“Atatürk’ün Dış Türklere Yönelik Politikası ve Stratejik Öngörüsü”, Dr. Hakan KANTARCI İle), **2023 Strateji Dergisi**, Nisan, 2007.

“Anadolu ve Azerbaycan Coğrafyalarında Yaşayan Türklerin Birlik Argümanları: Kültür Birliği Üzerine Örneklemeler”, **VII. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu**, 26-29 Haziran 2013, Bakü/ AZERBAJCAN.

E-mail : oceltikci@hotmail.com